Головний редактор:

Клименко Л. П.,
ректор Чорноморського державного університету імені Петра Могили, д.т.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, Президент Асоціації університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН
Ємельянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту державного управління Чорноморського державного університету імені Петра Могили

Відповідальний секретар:
Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:
Антонова Л. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління
Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»
Великий Ю. В., д.е.н., профессор кафедри обліку і аудиту Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Гайдуцький І.П., к.е.н., науковий співробітник науково-дослідної лабораторії менеджменту ФММ НТУУ "КПІ"
Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії муніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, заслужений працівник освіти України
Денисенко М. П., д.е.н., професор, професор кафедри Київського національного університету технологій та дизайну
Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідуючий кафедрою політичних систем Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник декану факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Івашова Л. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії митної служби України
Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при президентові України
Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри державної служби Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавського університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпропетровського державного аграрного университету
Сорока С.В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України
Федоренко С. В., доцент кафедри інформаційних систем і технологій ІПК ДСЗУ, академік академії будівництва України, к.т.н., доцент
Чорна Л. О., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів оподаткування і підприємництва Вінницького інституту конструювання одягу та підприємництва

ІНВЕСТИЦІЇ:
ПРАКТИКА ТА ДОСВІД
№ 18 вересень 2018 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ
(наказ Міністерства освіти і науки України № 747 від 13.07.2015)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:
— Index Copernicus (IC);
— SIS;
— Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 17597-6447ПР від 29.03.2011 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:
04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29
Поштова адреса:
04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33
Тел./факс: (044) 458-10-73
E-mail: economy_2008@ukr.net
www.investplan.com.ua

Засновники:
Чорноморський державний університет імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.
Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.
За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського державного університету імені Петра Могили 27.09.18 р.
Підписано до друку 27.09.18 р.

Формат 60х84 1/8, Ум. друк. арк. 25,9.
Наклад — 1000 прим.
Папір крейдований, друк офсетний.
Замовлення №2709/1.
Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»
м. Київ, пров. Куренівський, 17
Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2018

Головний редактор:

Клименко Л. П.,
ректор Чорноморського державного університету імені Петра Могили, д.т.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, Президент Асоціації університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН
Ємельянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту державного управління Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Бистряков І. К.,
д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»

Відповідальний секретар:
Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова Л. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Антонов А. В., д.держ.упр., доцент кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління
Беглиця В. П., д.держ.упр., доцент, проректор з наукової роботи Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Великий Ю. В., д.е.н., профессор Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії муніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри Академії муніципального управління
Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідуючий кафедрою політичних систем Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник декану факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Євтушенко О. Н., д.політ.н., професор, завідувач кафедри місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Івашова Л. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії митної служби України
Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при президентові України
Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Міщенко К. С., к. н. з держ. упр., доцент кафедри публічного управління та адміністрування Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України
Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри державної служби Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавського університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпропетровського державного аграрного університету
Сорока С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України
Стоян О. Ю., д.держ.упр., в.о. завідувача кафедри, доцент кафедри менеджменту Чорноморського національного університету імені Петра Могили

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 18 вересень 2018 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(наказ Міністерства освіти і науки України № 1528 від 29.12.2014)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

— Index Copernicus (IC);
— SIS;
— Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 17597-6447ПР від 29.03.2011 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:
04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29
Поштова адреса:
04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33
Тел./факс: (044) 458-10-73
E-mail: economy_2008@ukr.net
www.investplan.com.ua

Засновники:
Чорноморський державний університет імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.
Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.
За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського державного університету імені Петра Могили 27.09.18 р.
Підписано до друку 27.09.18 р.

Формат 60х84 1/8, Ум. друк. арк. 25,9.
Наклад — 1000 прим.
Папір крейдований, друк офсетний.
Замовлення №2709/1.
Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»
м. Київ, пров. Куренівський, 17
Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2018

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД
№ 18 вересень 2018 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Антохов А. А.
Інноваційні стратегії соціальної відповідальності бізнесу 5
Селіверстова Л. С.
Підходи до забезпечення ринкової рівноваги на вітчизняному аграрному ринку 11
Єрмаков О. Ю., Надвиничний С. А.
До методології кластеризації розвитку аграрної сфери регіонів України 14
Брич В. Я., Охота В. І.
Методологічні підходи до оцінки якості туристичних та готельно-ресторанних послуг 22
Казарян Г. Г.
Інституційне регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями 26
Кравчук А. О., Вихристюк С. В.
Нарощення фінансових потоків суб'єктів аграрного бізнесу 31
Кудлаєнко С. В.
Трансформаційні процеси і державна соціальна політика: необхідність врахування особливостей 37
Глушач Ю. С.
Рейтинг як інститут цифрової економіки 42
Буйда К. В., Рошкевич В. Ф.
Фінансово-кредитне забезпечення підприємств природно-ресурсного сектора національної економіки 48

Державне управління

Близнюк А. С.
Світовий досвід функціонування державних механізмів регулювання розвитку рекреаційної сфери 54
Вавренюк С. А.
Проблеми болонського процесу для системи вищої школи України 59
Акімова Л. М.
Інструменти та діагностика умов забезпечення економічної безпеки держави інструментами державного управління 62
Нонік В. В.
Формування інформаційно-аналітичного забезпечення протидії корупції в органах державної влади та місцевого самоврядування 67
Залізнюк В. П.
Критерії оцінки досягнутого рівня продовольчої безпеки країни 73
Шульга Н. Д.
Принципи державної освітньої політики як інструменту соціально-економічного розвитку України 77
Платонов О. І.
Особливості розвитку державного контролю в сфері мультимодальних перевезень 82
Семенченко А. І., Мялковський Д. В., Станіславський Т. В.
Науково-методологічні підходи до проведення огляду кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та критичної інформаційної інфраструктури 87
Бойко А. О.
Аналіз сучасної державної політики у сфері земельних відносин в Україні 95
Капштик О. В.
Шляхи вдосконалення державних механізмів стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України 104
Любецька М. М.
Механізми державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах 108
Базика С. К.
Бюджетне планування як інструмент фінансового стратегічного управління 114
Ярмолинська І. В.
Поняття та сутність механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні 119
Гада О. Б.
Нормативно-правове забезпечення державного управління системою підготовки фахівців сфери цивільного захисту в Республіці Польща 124
Пророчук М. В.
Формування методичних підходів до удосконалення механізмів державного управління об'єктами інфраструктури 127
Муравицька Г. В.
Формування інформаційно-ресурсної бази галузі науки "державне управління" 133

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID
№ 18 / 2018

CONTENTS:

Economy

Antohov A.
INNOVATIVE INSTITUTIONAL STRATEGY OF SOCIAL AND SECURITY INDIVIDUAL BISNES 5
Seliverstova L.
APPROACHES TO ENSURING MARKET EQUILIBRIUM IN THE DOMESTIC AGRARIAN MARKET 11
Yermakov O., Nadvynychnyy S.
ON CLUSTERING METHODOLOGY FOR AGRICULTURAL DEVELOPMENT OF REGIONS IN UKRAINE 14
Brych V., Okhota V.
METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE ASSESSMENT OF THE QUALITY OF TOURIST AND HOTEL-RESTAURANT SERVICES 22
Kazarian G.
INSTITUTIONAL REGULATION OF SOCIAL AND ECONOMIC PROVISION OF PERSONS WITH RESTRICTED PHYSICAL OPPORTUNITIES 26
Kravchuk A., Vykhrystiuk S.
GROWING OF FINANCIAL FLOWS OF AGRARIAN ENTERPRISES 31
Kudlaienko S.
TRANSFORMATION PROCESSES AND STATE SOCIAL POLICY: NECESSITYTO TAKE FEATURES INTO ACCOUNT 37
Glushach U.
RATING AS AN INSTITUTION OF DIGITAL ECONOMY 42
Buida K., Roshkevych V.
FINANCIAL AND CREDIT SUPPORT FOR NATURAL RESOURCES FIELD ENTERPRISES OF THE NATIONAL ECONOMY 48

Public administration

Bliznyuk A.
WORLD EXPERIENCE OF FUNCTIONING OF STATE MECHANISMS FOR REGULATING THE DEVELOPMENT OF THE RECREATIONAL SPHERE 54
Vavrenyuk S.
PROBLEMS OF THE BOLOGNA PROCESS FOR THE SYSTEM OF HIGHER EDUCATION OF UKRAINE 59
Akimova L.
INSTRUMENTS AND DIAGNOSTICS OF CONDITIONS FOR ENSURING ECONOMIC SECURITY OF THE STATE BY MEANS OF PUBLIC ADMINISTRATION 62
Nonik V.
FORMATION OF INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT FOR FIGHTING CORRUPTION IN GOVERNMENT AND LOCAL AUTHORITIES 67
Zalizniuk V.
CRITERIAS FOR ESTIMATING THE EFFICIENCY OF THE FOOD SECURITY OF THE COUNTRY 73
Shulga N.
PRINCIPLE OF PUBLIC EDUCATIONAL POLICY AS THE INSTRUMENT SOCIALLY – ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE 77
Platonov O.
FEATURES OF DEVELOPMENT OF STATE CONTROL IN THE FIELD OF MULTIMODAL TRANSPORTATION 82
Semenchenko A., Mialkovskyi D., Stanislavskyi T.
SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO A REVIEW OF CYBERPROTECTION OF PUBLIC INFORMATION RESOURCES AND CRITICAL INFORMATION INFRASTRUCTURE 87
Boyko A.
ANALYSIS OF MODERN GOVERNMENT POLICY IN LAND RELATIONS IN UKRAINE 95
Kapshtyk O.
WAYS OF IMPROVEMENT OF STATE MECHANISMS OF STRATEGIC COMMUNICATIONS IN THE SECURITY AND DEFENSE SECTOR OF UKRAINE 104
Liubetska M.
MECHANISMS OF THE STATE REGULATION OF THE IMPLEMENTATION OF THE SOCIAL SUPPLY OF FAMILIES (PERSONS) COVERED IN COMPLEX LIVING CIRCUMSTANCES 108
Bazyka S.
BUDGET PLANNING AS AN INSTRUMENT FOR FINANCIAL STRATEGIC MANAGEMENT 114
Yarmolynska I.
CONCEPT AND ESSENCE OF MECHANISMS OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF INSTITUTIONAL CARE AND EDUCATION OF CHILDREN IN UKRAINE 119
Gada O.
LEGAL PROVISION OF PUBLIC ADMINISTRATION BY THE SYSTEM OF TRAINING SPECIALISTS IN THE SPHERE OF CIVIL PROTECTION IN THE REPUBLIC OF POLAND 124
Prorochuk M.
FORMULATION OF METHODICAL APPROACHES TO IMPROVEMENT OF MECHANISMS OF PUBLIC INFRASTRUCTURE OF THE OBJECTS 127
Muravytska G.
FORMATION OF THE INFORMATIVE AND RESOURCES DATABASE FOR "PUBLIC ADMINISTRATION" SCIENCE 133

УДК [330.341.1: 008.2]: 303.68 (477.8)

А. А. Антохов,
д. е. н., доцент, доцент кафедри еокномічної теорії, менеджменту і адміністрування,
Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича, м. Чернівці

ІННОВАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ

A. Antohov,
doctor of economics, associate professor, associate professor of the department of economic theory, management and administration, Chernivtsi national university named after Yu. Fedkovich

INNOVATIVE INSTITUTIONAL STRATEGY OF SOCIAL AND SECURITY INDIVIDUAL BISNES

Сучасна економічна ситуація на світовому ринку вимагає формування принципово нової концепції розвитку бізнесу, яка повинна бути заснована на інноваційному соціально-орієнтованому типі економічного розвитку. У статті сформульована концепція формування стратегії розвитку соціально-відповідального бізнесу, виділені етапи, структуровані принципи і закономірності інноваційних стратегій соціально відповідального бізнесу. Визначено та виокремлено соціальна природа соціальних інновацій та їхній вплив на бізнес. Доведено, що соціальні інновації можуть виступати механізмом просування процесу накопичення соціального капіталу організації і складових його капіталу довіри, суспільного визнання, знайомства та інших реальних або потенційних соціальних ресурсів бізнесу. Побудовано інноваційну модель сталого розвитку компанії, на основі якої досліджено взаємозв'язок інноваційної концепції соціальної відповідільності, сталого розвитку компанії та корпоративної стійкості. Виокремленої Основні етапи інноваційної стратегії соціальної відповідальності бізнесу. Вказано, що концепція формування інноваційної стратегії соціально відповідального бізнесу передбачає наявність шести концептуальних складових, з'єднання яких слід розглядати як взаємопоєднання, взаємодоповнення і взаємозалежність цих складових.

The current economic situation in the world market requires the formation of a fundamentally new concept of business development, which should be based on an innovative socially-oriented type of economic development. The article formulates the concept of forming a strategy for the development of socially responsible business, identified stages, structured principles and patterns of innovative strategies for socially responsible business. The social nature of social innovation and its impact on business are identified and isolated. It is proved that social innovations can act as a mechanism for promoting the process of accumulation of social capital of an organization and its constituent capital of trust, public recognition, acquaintance and other real or potential social resources of business. The innovative model of sustainable development of the company was constructed on the basis of which the relationship between the innovative concept of social integrity, sustainable development of the company and corporate sustainability was investigated. The main stages of the innovative strategy of corporate social responsibility are outlined. It is stated that the concept of forming an innovative strategy for socially responsible business involves the presence of six conceptual components, the connections of which should be regarded as interconnection, complementarity and interdependence of these components.

Ключові слова: соціальна відповідальність бізнесу, інноваційні стратегії, інноваційні стратегії соціально відповідального бізнесу, формування інноваційної стратегії, концепція корпоративної соціальної відповідальності.

Key words: social responsibility of business, innovative strategies, innovative strategies of socially responsible business, formation of innovation strategy, concept of corporate social responsibility.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблема корпоративної соціальної відповідальності є однією з проблем, яку можна назвати міждисциплінарною та поліпарадігмальною. Спроби представити особливо досконалу концепцію КСВ можна зустріти в роботах економістів, соціологів, політологів, філософів. Свій внесок в її розуміння вносять також власники бізнесу і його менеджменту. Розпочатий в

Таблиця 1. Економічна природа соціальних інновацій

Об'єкт впливу	Інноваційний зміст соціально відповідального ресурсозабезпечення бізнесу
Соціальний капітал	Вільна комунікація, гнучкість і динамізм структури внутрішніх взаємодій персоналу фірми
Інтелектуальний капітал	Формування та підтримка творчої атмосфери, цілеспрямоване виховання інноваційно налаштованих трудових колективів
Людський капітал	Творче перетворення систем професійного навчання і мотивації професійного розвитку персоналу, підтримка прагнень до самореалізації серед найманих працівників

1950—1960 рр. минулого століття дискурс про соціальну відповідальність бізнесу [1, с. 7] активно триває і досі. Не вдаючись в історичний екскурс еволюції ідей про корпоративну соціальну відповідальність, все ж відзначимо, що, незважаючи на активний характер дискусій, в побудові моделі ефективної взаємодії бізнесу, суспільства і держави ще залишається чимало питань.

Яка мотивація і джерела цілепокладання соціально-орієнтованої діяльності корпорацій? Чим визначаються і як широко простягаються межі соціальної відповідальності бізнесу? Чи повинна держава регулювати і визначати форми та напрями їх соціальної діяльності? Яку позицію по відношенню до практики корпорацій в сфері корпоративної соціальної відповідальності повинні займати суспільство і організації, що представляють різні соціальні групи? У роботах економістів тема соціальної відповідальності бізнесу досить широко обговорюється в контексті етики ділової поведінки та рідко аналізується в зв'язку з новими ціннісно-смисловими аспектами соціальної діяльності бізнесу, що відображають складні процеси, що відбуваються в сучасному соціумі та впроцесі формування технолого-сингулярного етапу розвитку економіки [2, с. 74—75].

ОСТАННІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПУБЛІКАЦІЇ

Різноманітні питання теорії та практики взаємовідносин влади, бізнесу та суспільства досліджувалися у працях зарубіжних науковців: М. Альберта, Х. Боуена, А. Керолла, Ф. Котлера, Дж. Ленсена, М. Месконі, Л. Нельсона, М. Портер, Ж. Сапіра, С. Холмса, Ф. Хедоури.

Дослідженню стратегій соціальної відповідальності бізнесу присвячено наукові праці багатьох вітчизняних вчених, зокрема, П. Бурковського, А. Гальчинського, Л. Верховодова, О. Дергачова, О. Мартякова, О. Пасхавер, І. Рейтерович, О. Сушко та ін. Разом з тим, вивчення і пошук інноваційних стратегій соціальної відповідальності бізнесу в умовах технологічної сингулярності в нашій країні знаходяться на стадії становлення. Недостатньо вивченими є підходи до відносин бізнесу, суспільства і держави як до джерела розвитку національної економічної системи в умовах інноваційного розвитку. Подальшого аналізу потребує інноваційна взаємодія бізнесу і держави, орієнтована на інтереси суспільства.

У сучасних умовах глобальних економічних викликів, інноваційного розвитку суспільства назріла нагальна потреба в дослідженні новітніх стратегій соціальної відповідальності, їх механізму та сучасних концепцій [3]. Також важливим є вивчення світового досвіду застосування СВБ у діяльності провідних компаній, а також впровадження цього досвіду на вітчизняних підприємствах для формуванні конкурентоспроможності.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження інноваційних стратегій соціальної відповідальності бізнесу як необхідної передумови ефективного функціонування підприємства, та виявлення ролі інновацій в формуванні конкурентоспроможності підприємства в сучасних умовах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах сучасної ринкової економіки успішне позиціонування бізнесу недосяжно без організації співпраці на підставі довгострокових договірних взаємозв'язків, планування результатів спільної діяльності, нововведень, спрямованих на обслуговування соціальних потреб [3]. Соціальні інновації можуть виступати механізмом просування процесу накопичення соціального капіталу організації і складових його капіталу довіри, суспільного визнання, знайомства та інших реальних або потенційних соціальних ресурсів бізнесу.

У цьому ракурсі намічається реструктуризація відносин розподілу, обміну та споживання соціальних благ як колективного блага, перегрупування елементів соціальної інфраструктури бізнесу. Комерційна вигода від нестандартних підходів до ринкових комунікацій виникає з нових можливостей соціальних рішень [4, с. 42—43].

Якнайшвидшу окупність демонструють цілеспрямовані капіталовкладення в соціальні інновації, що підвищують якість наявних виробничих ресурсів до конкурентоспроможного і перспективного рівня. Суттєвою практичною значущістю володіє соціальне оновлення трудових ресурсів як результат впровадження передових управлінських розробок в сферу освіти, охорони здоров'я, соціального захисту [5]. Сутність соціального новаторства комерційної компанії полягає в креативному з'єднанні соціальної місії бізнесу з високими показниками економічної ефективності та підприємницьким підходом до формування соціального капіталу фірми. Менеджмент соціально відповідальної фірми тісно пов'язаний з накопиченням і продуктивним споживанням інтелектуального і людського капіталів [6].

Проблема соціальних інновацій трудової сфери зачіпає такі аспекти: інноваційний розвиток соціальної

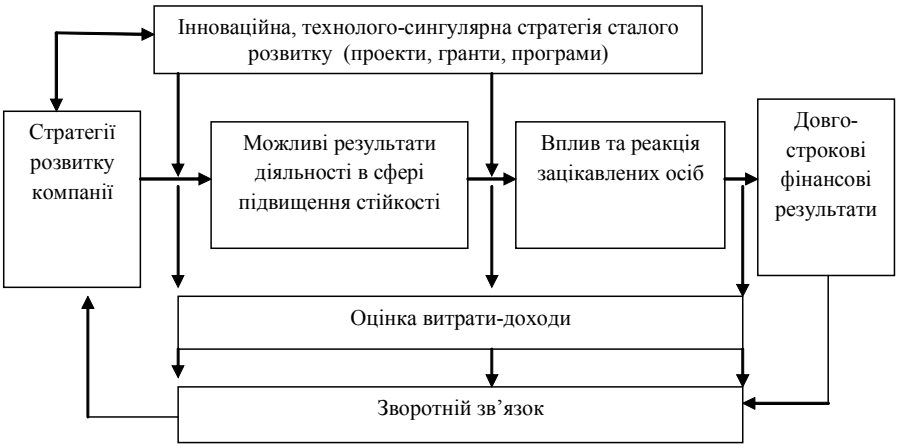

Рис. 1. Інноваційна модель сталого розвитку компанії

інфраструктури підприємства, впровадження проривних соціальних технологій організації виробництва і управління персоналом, закупівля і впровадження машин і обладнання нового покоління, що забезпечує підвищений рівень комфорту та зручності експлуатації [7]. Соціальна сфера і соціальна робота підприємства формує умови накопичення і відшкодування інноваційних нематеріальних активів фірми, в числі яких компоненти соціального, людського та інтелектуального капіталів фірми (табл. 1).

Концепція технолого-сингулярного розвитку, в більшій мірі відноситься до макрорівня і включає глобальні економічні, соціальні, інноваційні, технологічні та екологічні проблеми всього суспільства, що на перший погляд, практично непридатні на мікрорівні [8, с. 225—227]. Така інноваційна стратегія повина сприяти сталому розвитку підприємства та підвищеню загального рівня СВ. Ряд дослідників пропонують визначити сталий розвиток компанії як такий, що не буде негативно відбиватися на потребах майбутніх стейклолдерів компанії. Подібні точки зору можна знайти в роботах Ю.Є. Благова (який, в свою чергу, посилається на Р. Шторера), Т. Ділліка і К. Хотерса [9, р. 38—42]. Однак ці визначення містять ряд внутрішніх протиріч, оскільки період існування компаній не дозволяє говорити про повноцінну зміну поколінь їх стейкхолдерів.

Ми повинні відмітити, що актуальною проблемою також є змішання таких понять, як "сталий розвиток" і "стійкість". Як правило, у вітчизняній і зарубіжній літературі вони використовуються як абсолютні синоніми, хоча це також далеко від дійсності, оскільки "стійкість" є станом, а "сталий розвиток" — процесом досягнення цього стану. Сталий розвиток має в своїй основі розуміння граничного навантаження на навколишнє середовище будь-якого роду, з якого витягуються необхідні суспільству блага. Відповідно, стійким можна вважати такий розвиток, при якому вплив на екологічну, соціальну та економічну сфери не перевищує граничних величин, що допускають можливість відновлення цих сфер.

Тому потрібно розуміти, що застосування будь-якої інноваційної концепції зоокрема технолого-сингулярної повинна бути направлена на покрещення та вдоскона-

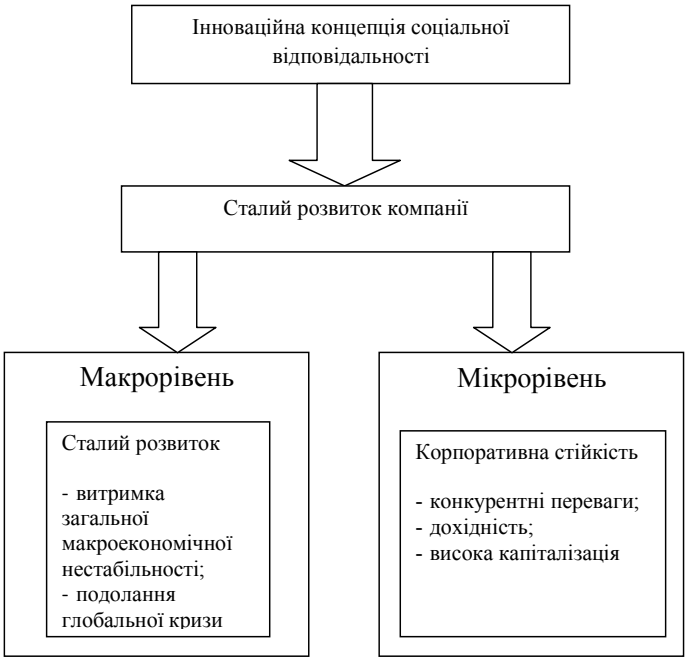

Рис. 2. Взаємозв'язок інноваційної концепції соціальної відповідільності, сталого розвитку компанії та корпоративної стійкості

Таблиця 2. Основні етапи інноваційної стратегії соціальної відповідальності бізнесу

Назва етапу	Зміст етапу
Коротка характеристика стану бізнес-середовища	- соціально-економічний стан СВБ взагальному по Україні; - кількість підприємницьких структур, що відносяться до СВБ; - кадрове забезпечення соціально-відповідальної діяльності; - стан фінансування СВБ; - стан інноваціного розвитку компанії
Аналіз рівня розвитку соціально-відповідальної діяльності компанії	- визначення рівня розвитку СВБ компанії
Стратегічні цілі і показники розвитку діяльності соціальної відповідальності компанії	- система стратегічних цілей соціально-відповідальної діяльності; - стратегічні цілі розвитку СВБ; - найменування показників та їх значення
Бажаний стан СВБ	Характеристика поточного та майбутнього стану СВБ за такими параметрами: - цілі та напрями розвитку інноваційної стратегії СВБ; - процедура пошуку і відбору ідей соціально-відповідальної діяльності; - підхід до управління соціально-відповідальної діяльністю; - інформаційне забезпечення соціально-відповідальної діяльності; - моніторинг стану соціально-відповідальної діяльності
Варіанти реалізації інноваційної стратегії СВБ	- загальні позиції, характерні для всіх варіантів формування інноваційної стратегії СВБ; - аналіз варіантів формування інноваційної стратегії СВБ; - критеріальна оцінка формування інноваційної стратегії СВБ; - вибір основного варіанту формування інноваційної стратегії СВБ; - механізм реалізації обраного варіанту формування інноваційної стратегії СВБ
Результати, що очікуються	- перелік зацікавлених сторін; - вигоди для кожної зі сторін; - система показників оцінки рівня розвитку послуг СВБ
Моніторинг за реалізацією концепції	- об'єкти і завдання моніторингу інноваційної стратегії СВБ; - етапи і терміни проведення моніторингу інноваційної стратегії СВБ

лення взаємозв'язку корпоративної соціальної відповідальності та сталого розвитку компанії.

Поняття "сталий розвиток компанії" вперше виникає в роботах таких дослідників як Р. Штойрер, Дж. Елкінгтон і М. Епштейн [10]. Сталий розвиток компанії розглядається ними у взаємозв'язку з корпоративною стійкістю. Фактично стійкість є наслідком сталого розвитку компанії. Розглядаючи світовий досвід та досвід вітчизняних науковців, а також застосовуючи сучасну інноваційну, технолого-сингулярну стратегію, можемо побудувати модель сталого розвитку компанії.

На наш погляд, сталий розвиток компанії є новою стратегічною управлінською філософією, інтегровану в усі сфери діяльності компанії на мікроекономічному рівні. Для неї характерні розширення відповідальності компанії в соціальній, екологічній та економічній сферах, перегляд власної ролі в суспільстві, усвідомлення впливу глобальних викликів на конкурентоспроможність організації і її виживання.

Сталий розвиток компанії з позиції соціальної відповідальності розглядається як одночасне задоволення запитів зацікавлених сторін і максимізація прибутків компанії [11, p. 603—609]. У своєму дослідженні на основі теоретичного моделювання А. Мак Кей, Т. Мак Кей і Дж. Барні [12] розглядають цю ситуацію як баланс стейкхолдерської задоволеності і максимізації прибутку. Основоположним принципом моделювання є визначення точки еквілібріуму як рівноваги цін акцій компаній, що максимізує прибуток, і компаній, які дотримуються соціально відповідальної поведінки.

У нашому розумінні корпоративна соціальна діяльність реалізується в якості взаємодії зі стейкхолдерами і в рамках концепцій технолгго-сингулярного, інноваційного розвитку і створення спільних цінностей. Це може відбуватися як під дією прямих соціальних запитів, так і під тиском актуальних викликів, таких як "інноваційна революція", "інноваційний прорив" і т.д.

Нефінансова звітність в області стійкого розвитку формує у стейкхолдерів компанії сприйняття інноваційної стратегії, що впливає на формування їх актуальних запитів. Сприйняття корпоративних дій є комплексною оцінкою компанії, результатом якої є формування

конкурентної переваги, що сприяє корпоративної стійкості і безперешкодному існуванню бізнесу [13, с. 40—41].

Нам видається помилковими розуміння сталого розвитку компанії виключно як відповідність корпоративної соціальної діяльності законодавчим вимогам та розгляд економічної стійкості як основної характеристики. Сталий розвиток компанії не повинен розглядатися як окрема категорія, пов'язана з іншими лише формально.

У цьому випадку ми говоримо про взаємозв'язок сталого розвитку компаній і різних характеристик конкретного суспільства (технологічного прогресу, економічного розвитку та інших) і говоримо про необхідність інтеграції бізнесу, держави і суспільства в сталий розвиток.

Корпоративну соціальну відповідальність можна трактувати як фактор сталого розвитку компанії, що сприяє такому фінансовому стану підприємства, при якому його господарська діяльність забезпечує виконання всіх корпоративних зобов'язань перед зацікавленими сторонами завдяки достатнім доходам.

При цьому необхідно враховувати, що хоча економічна стійкість і здатна замінити соціальну або екологічну корпоративну стійкість, але не всі види природнього капіталу можуть бути замінені економічним капіталом. До того ж, інноваційна концепція сталого розвитку, в якій також виділені три області (екологічна, соціальна та економічна), має на увазі виключення з практики компаній шкідливих моделей виробництва та споживання, що передбачає посилення відповідальності компаній і формування принципів сталого розвитку компанії. З цієї причини, нелогічно зводити корпоративну стабільність, яка набула комплексне поняття, виключно до рівня стійкості економічного капіталу, заперечуючи значимість соціальної та екологічної відповідальності компанії.

Концепція формування інноваційної стратегії соціально-відповідального бізнесу являє собою, систему поглядів на процес формування і реалізації інноваційної стратегії розвитку соціальної відповідальності, що встановлює принципи і основні напрямки інноваційного розвитку, а також враховує позиції залучення і використання інвестицій для впровадження технолого-сингулярного етапу розвитку економіки та здійснення соціальної відповідальності [14].

Базуючись на результатах проведеного дослідження, можна сформувати основні етапи формування інноваційної стратегії розвитку СВБ, що представлені в таблиці 2.

Концепція формування інноваційної стратегії розвитку СВБ включає наступні основні положення:

1. Адаптивне організаційно-технологічне забезпечення для ефективного вирішення завдань при формуванні інноваційної стратегії СВБ і визначенні параметрів цільового прогнозу за витратами, термінами, періодами та якості повинно бути засноване:

— на методології системного формування інноваційної стратегії СВБ;

— на методах декомпозиції технології, алгоритмів автоматизованого синтезу та адаптації моделей інноваційної стратегії СВБ.

2. Функціональне забезпечення формування інноваційної стратегії СВБ має грунтуватися:

— на узагальненні цільових функцій, критеріїв формування інноваційної стратегії СВБ.

3. Організаційно-економічне забезпечення передбачає:

— інтегроване планування формування інноваційної стратегії СВБ.

4. Математично-статистичне забезпечення засноване:

— на математичних моделях формування інноваційної стратегії СВБ;

— на декомпозиції і агрегуванні математичних моделей, заснованих на всебічному розгляді внутрішніх взаємозв'язків інноваційної стратегії СВБ з урахуванням впливу комплексу організаційно-технологічних обмежень;

— на статистичному контролі і математичних методах адаптації моделей.

5. Адаптивне інформаційне забезпечення на базі сучасних інформаційних технологій передбачає:

— формування інформаційної моделі на основі функціонування системних факторів, інноваційних процесів, створення і ведення в банках даних каталогів вихідної інформації для імітаційного моделювання перспективних варіантів функціонування інноваційної стратегії СВБ.

6. Програмне забезпечення передбачає наявність:

— загальної алгоритмічної моделі формування інноваційної стратегії СОП з урахуванням гнучкої системи зміни структури алгоритмів.

ВИСНОВОК

Таким чином, концепція формування інноваційної стратегії соціально відповідального бізнесу передбачає наявність шести концептуальних складових, з'єднання яких слід розглядати як взаємопоєднання, взаємодоповнення і взаємозалежність цих складових. Стрижнем повинна стати інноваційна стратегія розвитку СВБ, яка враховує корпоративну стратегію розвитку.

Застосування концепції формування інноваційної стратегії соціально відповідального бізнесу — підвищити якість управлінських рішень, ефективність діяльності, імідж і конкурентоспроможність.

Література:

1. Колот А.М. Корпоративна соціальна відповідальність: еволюція та розвиток теоретичних поглядів / А.М. Колот // Економічна теорія. — 2013. — № 4. — С. 5—26.

2. Соціальна відповідальність в досягненні конкурентоспроможності підприємства / О.О. Шутаєва // Культура народов Причерноморья. — 2014. — № 273. — С. 73—78.

3. Центр "Розвиток корпоративної соціальної відповідальності (КСВ)" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://csr-ukraine.org/%D0%BF%D1%80%-D0%BE-%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%-82%D1%80/

4.Carroll A.B. The pyramid of corporate social responsibility: Toward the moral management of organizational stakeholders. Business horizons. — 1991. — Т. 34. — № 34 (4). — P. 39—48.

5. Петрашко Л.П. Корпоративна соціальна відповідальність в українській бізнес практиці [Електронний ресурс] / Л.П. Петрашко. — Режим доступу: http://iepjournal.com/journals/14-15/2011_6_Petrashko.pdf

6. Як українські компанії впроваджують цілі сталого розвитку — 2018 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://csr-ukraine.org/article/%D1%8F%D0%BA-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96-%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%97-%D0%B2%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%B4%D0%B6%D1%83%D1%8E%D1%82%D1%8C/

7. Національна доповідь "Цілі сталого розвитку: Україна-2017", яка визначає базові показники для досягнення Цілей сталого розвитку (ЦСР) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.un.org.ua/ua/publikatsii-ta-zvity/un-in-ukraine-publications/4203-2017-natsionalna-dopovid-tsili-stalohorozvytku-ukraina-iaka-vyznachaie-bazovi-pokaznyky-dlia-dosiahnennia-tsilei-staloho-rozvytku-tssr

8.Антохов А.А.Регіональна економіка та інтелектуаліфзація суспільства: інноваційні аспекти взаєморозвитку [Текст]: монографія / А.А. Антохов. — Львів: ПП "Видавництво "БОНА"", 2016. — 420с.

9. Dyllick T. and Hockerts K.: 2002, 'Beyond the Business Case for Corporate Sustainability', Business Strategy and the Environment 11. — P. 131.

10. Epstein M. J., Roy M.-J. Making the business case for sustainability. linking social and environmental actions to financial performance. Journal of Corporate Citizenship 9, 2003, p.79—96; Epstein M. J., Roy M.-J. Sustainability in action: identifying and measuring the key performance drivers. Long Range Planning 34, 2001. — P. 585—604.

11. McWilliams A., & Siegel D. (2000). Corporate social responsibility and financial performance: correlation or misspecification? — Strategic Management Journal, 21 (5), 603—609.

12. Mackey Alison, Mackey Tyson B., Barney Jay B.. Corporate Social Responsibility and Firm Performance: Investor Preferences and Corporate Strategies// Working paper. — 2005.

13. Ахновська І.О., Лепіхова О.Ю. Механізм впровадження корпоративної соціальної відповідальності на підприємствах України. Економіка і організація управління. — 2016. — № 1 (21). — С. 36—44.

14. Конкурс "SDG in Ukraine: Look of New Generation (Цілі сталого розвитку: погляд нового покоління)" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://globalcompact.org.ua/news/konkurs-sdg-in-ukraine-look-of-newgeneration-tsili-stalogo-rozvytku-poglyad-novogo-pokolinnya/

References:

1. Kolot, A.M. (2013), Korporatyvna sotsial'na vidpovidal'nist': evoliutsiia ta rozvytok teoretychnykh pohliadiv [Corporate social responsibility: the evolution and development of theoretical views], Ekonomichna teoriia, Kyiv, Ukraine.

2. Shutaieva, O.O. (2014), "Social responsibility in achieving the competitiveness of the enterprise", Kul'tura narodov Prychernomor'ia, vol. 273, pp. 73—78.

3. Center for CSR Development (CSR Ukraine) (2016), available at: http://csr-ukraine.org/%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80/ (Accessed 05 Sept 2018).

4. Carroll, A.B. (2001), "The pyramid of corporate social responsibility: Toward the moral management of organizational stakeholders", Business horizons, vol. 34, no. 34 (4), pp. 39—48.

5. Petrashko, L.P. (2011), "Corporate Social Responsibility in Ukrainian Business Practice", available at: http://iepjournal.com/journals/14-15/2011_6_Petrashko.pdf (Accessed 05 Sept 2018).

6. Center for CSR Development (CSR Ukraine) (2018), "How Ukrainian companies implement sustainable development goals — 2018", available at: http://csr-ukraine.org/article/%D1%8F%D0%BA- %D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96-%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%97-%D0%B2%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%B4%D0%B6%D1%83%D1%8E%D1%82%D1%8C/ (Accessed 05 Sept 2018).

7. UN House in Ukraine (2017), "National Report "Sustainable Development Goals: Ukraine-2017", which defines benchmarks for achieving the Sustainable Development Goals (CSR)", available at: http://www.un.org.ua/ua/publikatsii-ta-zvity/un-in-ukraine-publications/4203-2017-natsionalna-dopovid-tsili-stalohorozvytku-ukraina-iaka-vyznachaie-bazovi-pokaznyky-dlia-dosiahnennia-tsilei-staloho-rozvytku-tssr (Accessed 05 Sept 2018).

8. Antokhov, A.A. (2016), Rehional'na ekonomika ta intelektualifzatsiia suspil'stva: innovatsijni aspekty vzaiemorozvytku [Regional economy and intellectualization of society: innovative aspects of interdependence], PP "Vydavnytstvo "BONA"", L'viv, Ukraine.

9. Dyllick, T. And Hockerts, K. (2002), "Beyond the Business Case for Corporate Sustainability", Business Strategy and the Environment, vol. 11, pp.130—141.

10. Epstein, M. J. and Roy, M.-J. (2003), "Making the business case for sustainability. linking social and environmental actions to financial performance", Journal of Corporate Citizenship, vol. 9, pp.79—96.

11. McWilliams, A. and Siegel, D. (2000), "Corporate social responsibility and financial performance: correlation or misspecification?", Strategic Management Journal, vol. 21 (5), pp. 603—609.

12. Mackey, A. And Mackey, T. B. and Barney, J. B. (2005), Corporate Social Responsibility and Firm Performance: Investor Preferences and Corporate Strategies, Academy of Management Review, vol. 32(3).

13. Akhnovs'ka, I.O. and Lepikhova, O.Yu. (2016), "The mechanism of introduction of corporate social responsibility at the enterprises of Ukraine", Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia, vol. 1 (21), pp. 36—44.

14. Global Compact Network Ukraine (2017), "SDG in Ukraine: Look of New Generation", available at: https://globalcompact.org.ua/news/konkurs-sdg-in-ukraine-look-of-newgeneration-tsili-stalogo-rozvytku-poglyad-novogo-pokolinnya/ (Accessed 05 Sept 2018).

Стаття надійшла до редакції 07.09.2018 р.

УДК 338.435:339.3(477)

Л. С. Селіверстова,
д. е. н., професор, професор кафедри фінансів,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

ПІДХОДИ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РИНКОВОЇ РІВНОВАГИ НА ВІТЧИЗНЯНОМУ АГРАРНОМУ РИНКУ

L. Seliverstova,
Ph. D., Professor, Professor of Department of Finance, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

APPROACHES TO ENSURING MARKET EQUILIBRIUM IN THE DOMESTIC AGRARIAN MARKET

Ефективне функціонування аграрного ринку базується на його адаптованості до ринкової кон'юнктури, величини попиту та пропозиції. Важливим завданням дослідження кон'юнктури ринку є розробка оперативних управлінських рішень стосовно досягнення ринкової рівноваги. Саме ринкова рівновага виступає лише як особливий випадок стану економіки, для якого характерна власна логіка взаємозв'язку економічних параметрів і специфічний спосіб відновлення стійкого рівноважного стану між наявними у суспільстві засобами і потребами. В статті проаналізовано теоретичні підходи формування ринкової рівноваги. Розглянуто підходи до встановлення ринкової рівноваги у сучасних економічних умовах. Автором виділено особливості функціонування вітчизняного аграрного ринку. Наведено проблемні аспекти ефективного функціонування аграрного ринку. Визначено, що досягнення ринкової рівноваги є одним із важливих питань, що потребує комплексного підходу до розв'язання, важливою складовою якого є механізми регулювання ціноутворення.

The efficient functioning of the agrarian market is based on its adaptability to the market situation, the size of supply and demand. The task of studying market conditions is the development of operational management decisions in order to achieve market equilibrium. It is the market equilibrium that serves only as a special case of the economy state, which is characterized by its own logic of the interconnection of economic parameters and a specific way of restoring a stable equilibrium between the means and needs existing in society. The article analyzes theoretical approaches to the formation of market equilibrium. Approaches to establishing market equilibrium in modern economic conditions are considered. The author highlights the peculiarities of functioning of the domestic agricultural market. Problematic aspects of efficient functioning of the agrarian market are presented. It is determined that achievement of market equilibrium is one of the important issues, which requires an integrated approach to the solution, an important part of which are the mechanisms of regulation of pricing.

Ключові слова: аграрний ринок, ринок зерна, ринкова рівновага, попит, пропозиція, ціноутворення.
Key words: agrarian market, grain market, market equilibrium, demand, supply, pricing.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Український аграрний сектор — один з провідних важелів сталого економічного розвитку країни, важлива складова національної економіки України. Його роль особливо посилюється на етапі входження держави у світовий економічний простір.

Зернове виробництво належить до стратегічних галузей будь-якої держави. Протягом тривалого періоду Україна за показником виробництва зернових на душу населення належала до першої десятки країн світу. На сучасному етапі розвитку зернового ринку країни спостерігаються тенденції випередження темпів виробницт-

ва зерна над темпами розвитку внутрішнього ринку. Крім того, останнім часом набуває все більшої актуальності виробництво достатньої кількості зерна не лише для забезпечення внутрішніх потреб держави, а також для зміцнення позицій України на світовому ринку [1, с. 1332].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми розвитку аграрного ринку знайшли своє відображення в працях таких вітчизняних вчених, як С. Бакай, Н. Вдовенко, Я. Довгенко, Л. Євчук, А. Іванько, Д. Кирилюк, О. Лук'яненко, С. Михайлов, Б. Мельник, П. Саблук, В. Ситник, О. Сторожук, Л. Худолій, О. Шпичак та інші.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Віддаючи належне напрацюванням вчених-економістів з питань функціонування та розвитку вітчизняного аграрного ринку, слід зауважити, що для вітчизняної економіки цей об'єкт залишається недостатньо дослідженим. В швидкозмінних сучасних умовах розвитку економіки України необхідним залишається удосконалення методологічних засад аналізу закономірностей формування попиту та пропозиції на ринку зерна, оцінювання його ринкової рівноваги та стану з подальшим прогнозуванням розвитку.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Проблеми, пов'язані із функціонуванням національного аграрного ринку, носять не лише економічне, а й соціальне та політичне значення. У зв'язку з цим актуалізується необхідність всебічного аналізу причин виникнення кризових явищ на вітчизняному аграрному ринку, розробки системи заходів, спрямованих на його позитивний збалансований розвиток та забезпечення конкурентоспроможності у світовому просторі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Український аграрний сектор з потенціалом виробництва, що значно перевищує потреби внутрішнього ринку, є ланкою, що з одного боку може стати локомотивом розвитку національної економіки та її ефективної інтеграції в світовий економічний простір, а з іншого — зростання доходів, задіяного в аграрній економіці сільського населення, що складає понад третину всього населення країни, дати мультиплікативний ефект у розвитку інших галузей національної економіки [2].

У економічній літературі поняття аграрного ринку розглядається з різних позицій, часто ототожнюється з поняттям ринку сільськогосподарської продукції. Хоча, це поняття доцільно віднести до комплексних понять, оскільки воно охоплює сфери виробництва сільськогосподарської продукції, її переробку, торгівлю продовольством, забезпечення сільськогосподарських та переробних галузей засобами виробництва, економічні відносини між суб'єктами ринку [3, с. 24].

Важливим завданням дослідження кон'юнктури аграрного ринку є розробка оперативних управлінських рішень стосовно досягнення ринкової рівноваги. Ринкова рівновага виступає як спосіб відновлення стійкого рівноважного стану між наявними у суспільстві засобами та потребами. Рівновагу називають стійкою, якщо відхилення від неї супроводжується поверненням до початкового стану. При цьому виділяють часткову і загальну рівновагу. Часткова рівновага відповідає стану рівноваги між попитом і пропозицією на окремих локальних ринках. Поняття загальної рівноваги, у свою чергу, відображає збалансоване, узгоджене функціонування усіх ринків [4, с. 10].

Теорія загальної економічної рівноваги розроблена Л. Вальрасом у другій половині 19 ст., який показав, що загальна рівновага сумісна з такою економічною системою, в якій на кожному ринку виконуються умови досконалої конкуренції (тому його модель часто називають моделлю загальної конкурентної рівноваги). Це означає, що, якщо всі покупці та продавці є ціноотримувачами, можна знайти таку систему цін, при якій всі ринки будуть перебувати одночасно в стані рівноваги і кожен суб'єкт зможе максимізувати свою цільову функцію при певних обмеженнях.

У загальному вигляді запропонована Л. Вальрасом система рівнянь виражає наступне: загальна пропозиція кінцевих продуктів у грошовому виразі має дорівнювати загальному попиту на них як сумі доходів, які приносять усі фактори виробництва їх власникам, отже, модель є чисто теоретичною.

Послідовником теорії Л. Вальраса став Ф. Нейман, трансформуючи конкурентну рівновагу у поняття динамічної рівноваги. В. Леонтьєв, описуючи виробничий процес для своєї моделі, бере також за основу модель Л. Вальраса.

Основним недоліком моделі Л. Вальраса є те, що за її допомогою складно реально оцінити існуючий стан економіки, оскільки достатньо складно інтерпретувати математичну форму) та неможливість піддати її емпіричній перевірці. Однак за допомогою такої моделі було зроблено важливий висновок про те, що рівновага можлива лише за погоджених рішень усіх товаровиробників і покупців.

В економічній науці виділяють два основних підходи до аналізу поведінки покупців і продавців:

1) гіпотеза Вальраса-Хікса — використовується у тих випадках, коли переважає попит, покупці намагаються збільшити закупівлі, ціна також зростає, що призводить до стабілізації ринку. І навпаки: якщо попит менше пропозиції, то продавці намагаються знизити ціни на товари, внаслідок чого надлишок пропозиції зникає;

2) гіпотеза А. Маршалла — використовується у випадках, коли ціна, за якою покупці готові заплатити за певну кількість товару, вище ціни, прийнятної для продавця, виробництво розширюється, і навпаки. Рівновага буде стійкою, якщо збільшення обсягів виробництва продукції скорочує розрив між рівнем цін.

Таким чином, динамічний аналіз стабільності враховує розвиток процесу адаптації попиту і пропозиції на ринку від одного періоду до іншого. Рівновага буде стабільною у тому випадку, якщо протягом певного періоду часу ринкова ціна буде наближатися до ціни рівноваги (за гіпотезою Вальраса-Хікса) або кількість товару наближається до рівноважного значення (за гіпотезою А. Маршалла). Ці гіпотези враховують відносні зміни величини попиту і пропозиції.

В. Парето вдосконалив модель Л. доповненням її положенням про рівний добробут двох та більше учасників ринкових відносин. Критерій ефективності функціонування економіки, який покладено в основу цієї моделі, дозволяє встановити такий парето-ефективний стан економіки, для якого характерним є те, що ніяке інше досяжне розміщення благ не може підвищити рівень корисності для жодного з індивідів без того, щоб понизити його для кого-небудь іншого. Отже, що парето-оптимальний стан може бути представлений як ринкова рівновага між попитом і пропозицією на усіх ринках, проте забезпечується оптимальне функціонування економічної системи у цілому. При цьому відбувається найбільш повне задоволення потреб усіх членів суспільства і раціональне використання сукупних ресурсів [4, с. 11].

Рівновага є складним економічним процесом, який засвідчує узгодження між попитом та пропозицією. Для економічного дослідження важливим є усвідомлення особливостей поведінки споживача. Пояснення особливостей його поведінки грунтується на фундаментальному припущенні про схильність людей обирати товари та послуги з більш високою оцінкою для них. Зазначені підходи були опрацьовані в межах концепції корисності [5].

Формування вітчизняної моделі ринкової рівноваги в аграрному секторі обов'язково повинно враховувати оцінку рівня задоволення суспільного попиту на продукти харчування та рівня задоволення підприємницького сектору від результативності господарської діяльності.

Грунтово-кліматичні умови в Україні сприяють розвитку аграрного ринку, проте проблеми із забезпеченням населення достатньою кількістю зерна обумовлені недосконалістю механізмів ринкового регулювання. Однією з найгостріших проблем ефективності функціонування підприємництва в агропромисловому виробництві є проблема ефективного ціноутворення.

У цілому для вітчизняних аграріїв не є проблемним виробництво потрібної кількості сільськогосподарської продукції — вони гостро відчувають потребу у формуванні дієвого інструментарію ринкового регулювання аграрного ринку, складовою якого будуть механізми регулювання ціноутворення. Процес налагодження дії ринкового механізму потребує забезпечення цивілізованості та прозорості функціонування як аграрного ринку загалом, так і окремих ринків сільськогосподарської продукції. В основу інструментарію досягнення ринкової рівноваги необхідно покласти достовірну оцінку стану ринку та прогнозування його наближення до рівноважного. Це дозволить взаємовигідно здійснювати ринкові трансакції суб'єктами всіх ланок продовольчого ланцюга: від виробництва сільськогосподарської продукції до її переробки та кінцевого споживання.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Нині стан розвитку аграрного ринку не відповідає національним інтересам. Існує кілька причин, що стримують вітчизняного товаровиробника у нарощуванні потужності зернового виробництва, з-поміж яких: високий рівень собівартості, низький рівень рентабельності та нестабільність цін.

Досягнення ринкової рівноваги є одним із важливих питань, що потребує комплексного підходу до розв'язання. При його розв'язанні необхідно враховувати, з одного боку, потенційно можливу пропозицію, з іншого — попит. Досягнення рівноважного стану означає задоволення ринкових потреб всіх учасників аграрного ринку з урахуванням попиту і пропозиції та отримання приросту ефективності використання національних ресурсів та функціонування ринку.

Література:

1. Довгенко Я.О. Статистична оцінка ринку зерна України в контексті продовольчої безпеки / Я.О. Довгенко // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. — Вип. 251. — С. 1331—1342.

2. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.minagro.gov.ua/node/7644

3. Іванько А.В. Ринкова рівновага на аграрному ринку: особливості узгодження сил попиту і пропозиції [Текст] / А.В. Іванько // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В.А. Дерій (голов. ред.) та ін. — Тернопіль: Видавничополіграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2015. — Т. 19. — № 3. — С. 23—28.

4. Варченко О.М. Методологічні підходи до дослідження кон'юнктури ринку сільськогосподарської продукції та продовольства [Текст] / О.М. Варченко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://economemeneg.btsau.edu.ua/sites/default/files/visnyky/economika/varchenko10-2013.pdf

5. Самуэльсон П. Экономика [Текст] / П. Самуэльсон, В. Нордхаус; пер. с англ. [под ред. Тарасевича Л.С., Леусского А.И.]. — М.: Бином-КноРус, 1999. — 799 с.

References:

1. Dovhenko, Ya.O. (2009), "Statistical evaluation of Ukraine's grain market in the context of food security", Ekonomika: problemy teorii ta praktyky: Zb. nauk. prats' DNU, vol. 251, pp. 1331—1342.

2. Ministry of agrarian policy and food of Ukraine (2013), "Strategy for the development of the agrarian sector of Ukraine's economy until 2020", available at: http://www.minagro.gov.ua/node/7644 (Accessed 05 Sept 2018).

3. Ivan'ko, A.V. (2015), "Market equilibrium in the agrarian market: the peculiarities of matching the forces of demand and supply", Ekonomichnyj analiz: zb. nauk. prats'. Ternopil's'kyj natsional'nyj ekonomichnyj universytet, vol. 19, no. 3, pp. 23—28.

4. Varchenko, O.M. (2013), "Methodological approaches to the study of market conditions for agricultural products and food", available at: http://economemeneg.btsau.edu.ua/sites/default/files/visnyky/economika/varchenko10-2013.pdf (Accessed 05 Sept 2018).

5. Samuel'son, P. (1999), Ekonomyka [Economy], Bynom-KnoRus, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 07.09.2018 р.

УДК 332.14

О. Ю. Єрмаков,
д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки праці та соціального розвитку,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ
С. А. Надвиничний,
к. е. н., доцент, доцент кафедри управління персоналом і регіональної економіки,
Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль

ДО МЕТОДОЛОГІЇ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

O. Yermakov,
Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Labour Economics
and Social Development, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
S. Nadvynychnyy,
PhD in Economics, Associate Professor, Department of Human Resources
and the Regional Economy Ternopil National Economic University of Ukraine

ON CLUSTERING METHODOLOGY FOR AGRICULTURAL DEVELOPMENT OF REGIONS IN UKRAINE

Надзвичайно важливу роль для економіки України на сучасному етапі відіграє ефективний економічний розвиток аграрної сфери регіонів, який має забезпечувати виробництво визначених державними програмами та господарськими бізнес-планами обсягів агропродовольчої продукції. Наявний світовий та набутий вітчизняний досвід свідчать, що одним із дієвих засобів отримання конкурентних переваг аграрних регіонів є їх економічний розвиток на засадах кластеризації. Це викликає потребу відповідних досліджень у питанні методології з позиції формування та використання потенціалу регіональних агровиробничих кластерних структур. З метою поглиблення наукового бачення цього питання розглядаються методолого-методичні засади кластерного моделювання розвитку аграрної сфери адміністративних областей України на основі сукупності виробничо-економічних показників діяльності сільськогосподарських підприємств та застосування методів одновимірного і багатовимірного групування. Як науковий здобуток отримані методолого-методичні положення щодо оцінки регіонального розвитку аграрної сфери в контексті кластерного методу, які дозволяють робити глибокий аналіз впливу окремих аспектів діяльності господарюючих суб'єктів на загальний рівень їх конкурентоспроможності з урахуванням тенденцій ринкових змін в умовах глобалізації. Найефективнішим, на думку авторів, для оцінки ефективного розвитку аграрної сфери є використання багатовимірного методу з визначенням групових показників, що й обгрунтовано в статті.

Для отримання результатів одновимірного та багатовимірного групування областей використано програмне забезпечення в середовищі Matlab за допомогою бібліотеки Fuzzy Logic Toolbox.

The effective economic development of the agrarian sphere in the regions of Ukraine is of primary importance for the country's economy today as it should ensure the production of agricultural goods in accordance with state programs and business plans. The world and national experience shows that one of the most efficient ways to generate competitive advantages in agrarian regions is to promote their economic development on the basis of clusterization. This requires that appropriate research be performed with respect to methodology from the standpoint of forming and using the potential of regional agro-industrial cluster structures. In order to advance the scientific understanding of the problem, this article considers the methodological and methodical principles of cluster modeling of the agrarian sphere development of administrative regions of Ukraine by

applying unidimensional and multidimensional grouping methods to aggregate data on production and performance indicators of agricultural enterprises. The main scientific finding of this study consists in the development of methodological and methodical provisions for assessing the regional development of the agrarian sphere within the context of the clustering method, which allow performing an in-depth analysis of the impact of individual features of business entities on the overall level of their competitiveness, taking into account changes in the market conditions driven by globalization. In the authors' opinion, the most efficient way to evaluate the effectiveness of the agrarian sphere development is to use the multidimensional method with definition of group indicators, which is substantiated in the article. The results for one-dimensional and multidimensional groupings of domains were obtained by using software in the Matlab environment with the help of Fuzzy Logic Toolbox library.

Ключові слова: кластер, методи кластеризації, аграрна сфера, регіон, область, економічний розвиток, групування, функції належності.

Key words: cluster, clustering methods, agrarian sphere, region, domain, economic development, grouping, membership functions.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сучасному етапі розвитку ринкової економіки держави та зміцнення її продовольчої безпеки надзвичайно важливу роль відіграє ефективний розвиток аграрної сфери регіонів України. Наявні нині науково-технічні, екологічні та економіко-технологічні проблеми щодо подальшого розвитку сільського господарства та сільських територій вимагають комплексного та системного вирішення. Тому формування стратегічних засад сталого розвитку аграрної сфери в умовах глобалізації та інтернаціоналізації соціально-економічних процесів сьогодення вимагає вироблення нової господарської парадигми. Детальне дослідження цієї проблеми з позиції системного підходу підтверджує, що одним із дієвих засобів отримання конкурентних переваг аграрних регіонів є їх розвиток на засадах кластеризації. Теоретичне підгрунтя останньої було, як відомо, запропоновано А. Маршалом, який у праці "Принципи економічної теорії" [1] дослідив феномен "особливих" промислових регіонів. Він довів необхідність локальної концентрації спеціалізованих галузей та показав її вплив на успішний розвиток національних економік та акцентував увагу на тому, що згруповані разом підприємства, які займаються спорідненими видами діяльності, одержують додаткові позитивні переваги та можливості.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемі ефективного розвитку аграрної сфери присвячені дослідження багатьох як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, зокрема В.Г. Андрійчука, І.С. Борисової, В.М. Гейця, О.Ю. Єрмакова, С.М. Кваші, М.І. Кісіля, М.Ф. Кропивка, І.І. Лукінова, А. Маршалла, В.Я. Месель-Веселяка, В.А. Наумова, Б.Й. Пасхавера, М. Портера, П.Т. Саблука, І.І. Червена, В.С. Шебаніна, О.М. Шпичака та ін. Проте, сьогодні особливої актуальності набуває проблема модернізації організаційно-управлінських заходів, спрямованих на оптимізацію розвитку аграрної сфери регіонів в умовах глобалізації, одним із яких є кластеризація.

У сучасних умовах кластери є дієвим інструментом формування високорівневих конкурентних переваг аграрної сфери, за допомогою якого з'являється можливість досягти високого рівня конкурентоспроможності аграрних формувань. Вони виконують роль інноваційних центрів росту як на внутрішньому, так і на міжнародному ринку.

З цього приводу М. Портер зазначає, що "наявність кластерів сприяє збільшенню обміну інформацією та ймовірності появи нових підходів, а також виникненню нових виробників з галузей-споживачів, з суміжних галузей або шляхом відокремлення" [2].

Один із відомих дослідників створення аграрних кластерів в Україні академік НААН України М. Ф. Кропивко зазначає, що світовий досвід кластеризації свідчить про доцільність та актуальність утворення кластерних структур в Україні. Упровадженню аграрних кластерів передують сприятливі умови, зокрема, євроінтеграційний курс української економіки; територіальна близькість до європейських продовольчих ринків; наявність кваліфікованої робочої сили; можливість комбінування потужного ресурсного потенціалу з європейськими технологіями; інвестиційна привабливість вітчизняних підприємств; наявність підприємницьких здібностей [3, с. 3—13].

Окрім того, кластеризація забезпечує інноваційний розвиток, що дає змогу підвищити рівень конкурентоспроможності аграрної сфери зокрема та національної економіки загалом, сприяє розвитку людського капіталу та реалізації наявного потенціалу, стимулює приплив іноземних інвестицій і зростання експортного потенціалу, сприяє оптимізації використання фінансових ресурсів держави на підтримку сільськогосподарського виробника, формуванню дієвих та прозорих ринкових механізмів тощо.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження особливостей та методолого-методичне обгрунтування кластеризації як організаційно-економічної передумови ефективного розвитку аграрної сфери регіонів України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічні основи теорії кластеризації та формування регіональних господарських структур на основі кластерних технологій заклав М. Портер, який вперше сформулював і поняття кластеру.

Специфікою сучасного регіонального аграрного кластера є наявність високої концентрації спеціалізованих сільськогосподарських підприємств навколо переробних підприємств, розвинена ринкова та транспортна інфраструктура.

Разом з тим, для створення нового кластера необхідні певні умови, зокрема наявність головного засобу виробництва — землі та підприємства-лідера, що визначає довгострокову спільну стратегію регіональної економічної системи; територіальної локалізації основної маси суб'єктів господарювання — учасників кластерної системи; спільних корпоративних систем управління, бізнес-процесів, централізованого контролю та аналізу; стійкість стратегічних міжнародних господарських зв'язків у рамках кластерної системи, включаючи її міжрегіональні та міжнародні зв'язки [4].

За таких умов кластер дає змогу аграрному формуванню комплексно використовувати потенціал регіону та врахувати регіональні особливості, одержати додаткові конкурентні переваги, а також, як зазначає О.М. Тищенко, одержує потенціал, що перевищує суму потенціалів окремих складових. Це дозволяє виробничим компаніям стабільно здійснювати інноваційну й інвестиційну діяльність [5, с. 74—80].

Формування кластерних зв'язків є пріоритетним завданням розвитку аграрної сфери регіонів в умовах глобалізації, адже кластери є основою для побудови ділових взаємин, сприяють налагодженню співпраці між різними організаційними структурами, підвищуючи ефективність їх діяльності. Про це свідчить досвід таких економічно розвинутих країн світу, як Італія, Німеччина, Норвегія, Фінляндія, Ісландія, Нідерланди, США, Японія, Польща, Туреччина, Болгарія, Словенія, Швейцарія, Франція, Велика Британія [4—8].

З метою поглиблення наукового обгрунтування цього питання розглядається кластерне моделювання економічного розвитку аграрної сфери адміністративних областей України на основі виробничо-економічних показників діяльності сільськогосподарських підприємств. Як відомо, кластеризація областей може здійснюватися з використанням кількісних (числових), якісних або змішаних показників. У нашому дослідженні розглядається кластеризація за кількісними показниками.

Введемо такі позначення виробничо-економічних показників діяльності сільськогосподарських товаровиробників, а саме:

x_1 — обсяг виробленої продукції сільського господарства, млн грн;

x_2 — рівень рентабельності діяльності підприємств галузі сільського господарства, %;

x_3 — кількість підприємств, які здійснювали сільськогосподарську діяльність;

x_4 — кількість підприємств, що реалізували інноваційну продукцію;

x_5 — продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах на 1 особу;

x_6 — продукція сільського господарства на одну особу.

Початковою інформацією для кластеризації областей є така матриця:

$$\mathbf{X} = \begin{pmatrix} x_1^1 & x_2^1 & \dots & x_n^1 \\ x_1^2 & x_2^2 & \dots & x_n^2 \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_1^m & x_2^m & \dots & x_n^m \end{pmatrix} \quad (1),$$

де n — це кількість показників (ознак), за якими здійснюється кластеризація ($n = 6$); m — кількість областей, які необхідно кластеризувати на групи ($m = 24$).

Подальшим завданням кластеризації областей є розбиття множини X на групи (кластери), які не перетинаються так, щоб кожна група складалася зі схожих областей, а області різних груп суттєво відрізнялися між собою.

У науковій літературі описано багато методів кластеризацій, які можна поділити на два основні групи: чіткі та нечіткі. Крім того, є методи, в яких визначено кількість кластерів та методи, в яких кількість кластерів невизначено.

Нами пропонується скористатися нечіткими методами кластеризації з відомою кількістю кластерів, яка визначається експертним шляхом за допомогою візуального представлення показників. Для кластеризації областей за даними показниками скористаємося методом нечітких с-середніх, основні ідеї якого базуються на роботах [9—12].

Метод нечітких с-середніх дає змогу побудувати нечіткі терми кластерів, які дозволяють визначити значення ступенів належності будь-якої області до всіх кластерів, кількість яких наперед відома.

Далі групування областей за показником x передбачає розв'язання такої задачі:

$$(x^1, x^2 \dots, x^m) \to (\mu^{c_1}(x), \mu^{c_2}(x), \dots, \mu^{c_k}(x)) \quad (2),$$

де m — кількість областей, які необхідно згрупувати;

x^i — значення показника x для i-ї області, $i = \overline{1,m}$;

$\mu^{c_i}(x)$ — функція належності до кластеру c_i, $i = \overline{1,k}$;

k — кількість кластерів.

Розв'язання задачі (1) можна звести до вирішення задачі умовної оптимізації, в якій необхідно мінімізувати таку цільову функцію [1]:

$$\mathbf{Goal} = \sum_{i=1}^{m} \sum_{j=1}^{k} \mu_{ij}^r \cdot \left(x^i - c_j\right)^2 \quad (3),$$

при таких умовах:

$$\mu_{ij} \in [0,1], i = \overline{1,m}, j = \overline{1,k} \quad (4);$$

$$\sum_{j=1}^{k} \mu_{ij} = 1, i = \overline{1,m} \quad (5);$$

$$\sum_{j=1}^{k} \mu_{ij} < m, j = \overline{1,k} \quad (6);$$

де μ_{ij} — ступінь належності показника x^i до j-го кластера;

$c_j = \frac{\Sigma_{i=1}^{m}(\mu_{ij})^r \cdot x^i}{\Sigma_{i=1}^{m}(\mu_{ij})^r}$ — центри нечітких кластерів, які описуються функціями належностями $\mu^{c_1}(x), \mu^{c_2}(x), \dots, \mu^{c_k}(x)$;

$r \in [1, \infty)$ — експоненційна вага.

Розв'язком такої умовної задачі оптимізації є матриця [1]

$$\mathbf{F} = \begin{pmatrix} \mu_{11} & \mu_{12} & \dots & \mu_{1m} \\ \mu_{21} & \mu_{22} & \dots & \mu_{2m} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ \mu_{k1} & \mu_{k2} & \dots & \mu_{km} \end{pmatrix} \quad (7),$$

в якій кожний рядок описує нечіткий кластер з функціями належностями $\mu^{c_1}(x), \mu^{c_2}(x), \dots, \mu^{c_k}(x)$.

Для вирішення умовної задачі оптимізації (2) скористаємося алгоритмом, який складається з наступних кроків [9—11].

1. Встановлюються параметри алгоритму: k — кількість кластерів; r — експотенційна вага; ε — параметр завершення алгоритму.

2. Випадковим чином згенерується матриця нечіткого розбиття $\mathbf{F}$, яка задовільняє умовам (4)—(6).

3. Розраховуються центри кластерів:

$$c_i = \frac{\Sigma_{j=1}^{n}(\mu_{ji})^r \cdot x_j}{\Sigma_{j=1}^{n}(\mu_{ji})^r}, \qquad i = \overline{1,m}.$$

4. Встановлюється відстань між областями з $\mathbf{X}$ та центрами кластерів:

$$D_{ij} = \sqrt{\|c_i - x_j\|^2}, \; i = \overline{1,m}, \; j = \overline{1,k}.$$

5. Перераховуються елементи матриці нечіткого розбиття:

Якщо $D_{ij} > 0$: $\mu_{ji} = \frac{1}{\left(D_{ij}^2 \cdot \Sigma_{j=1}^{k} \frac{1}{D_{ij}^2}\right)^{\frac{1}{r-1}}}$

Якщо $D_{ij} = 0$:

$$\mu_{ji} = \begin{cases} 1, & \text{якщо } j = i \\ 0, & \text{якщо } j \neq i \end{cases}, \; j = \overline{1,k}.$$

6. Перевіряється умова $\|F - F^*\|^2 < \varepsilon$, де F^* — матриця нечіткого розбиття на попередній ітерації алгоритма. Якщо умова виконується, то переходимо до останнього кроку 7, інакше — до кроку 3.

7. Завершення.

На рисунках 1—6 наведено відповідні авторські варіанти кластеризації адміністративних областей України на основі прийнятих в дослідженні виробничо-економічних показників діяльності сільськогосподарських товаровиробників.

Як бачимо з даних рисунка 1, при групуванні областей України на основі обсягу ви-

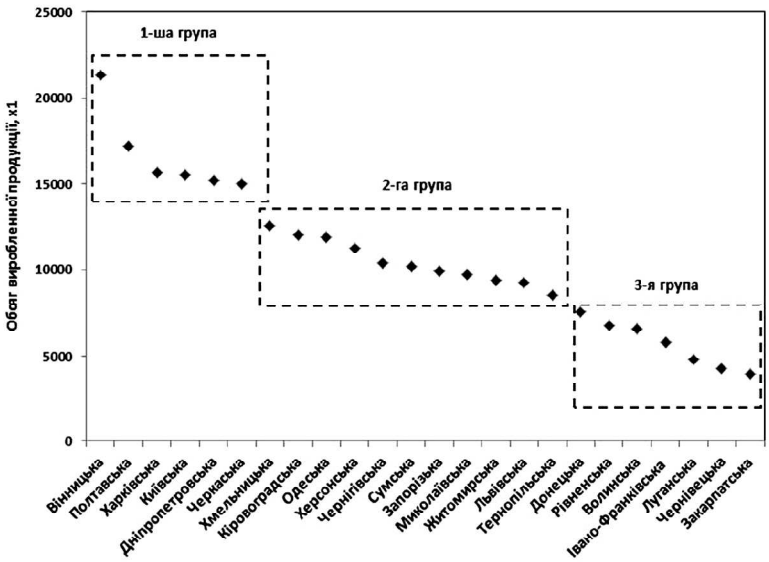

Рис. 1. Експертне групування областей на основі обсягу виробництва

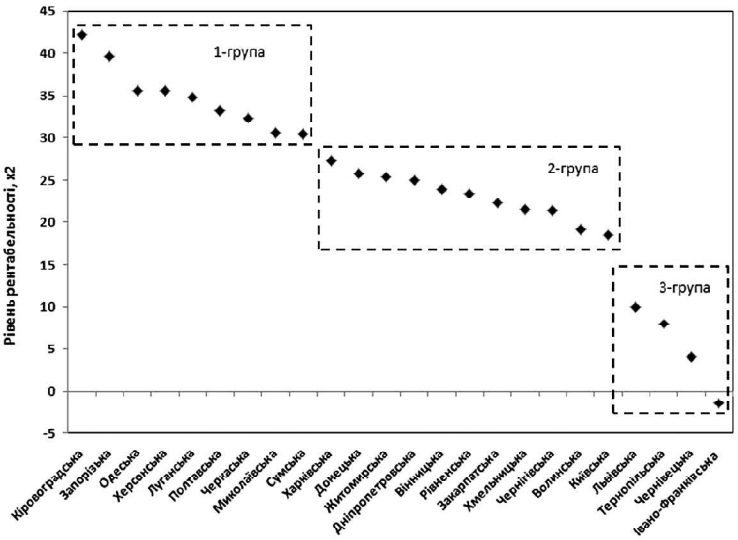

Рис. 2. Експертне групування областей на основі рентабельності

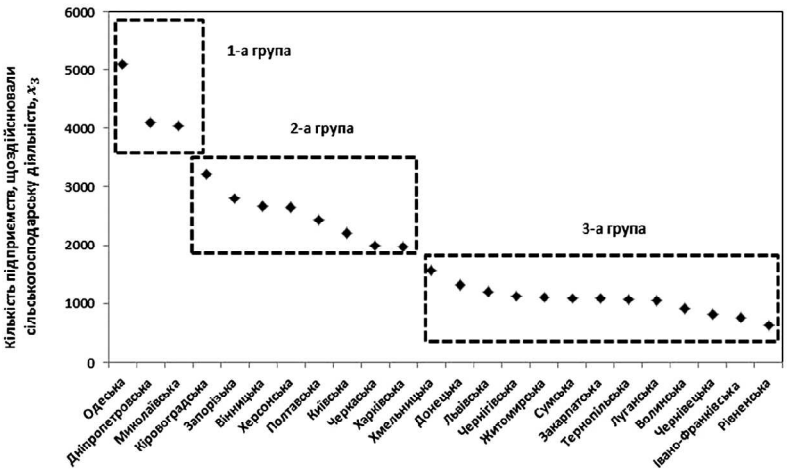

Рис. 3. Експертне групування областей на основі кількості підприємств, що здійснювали сільськогосподарську діяльність

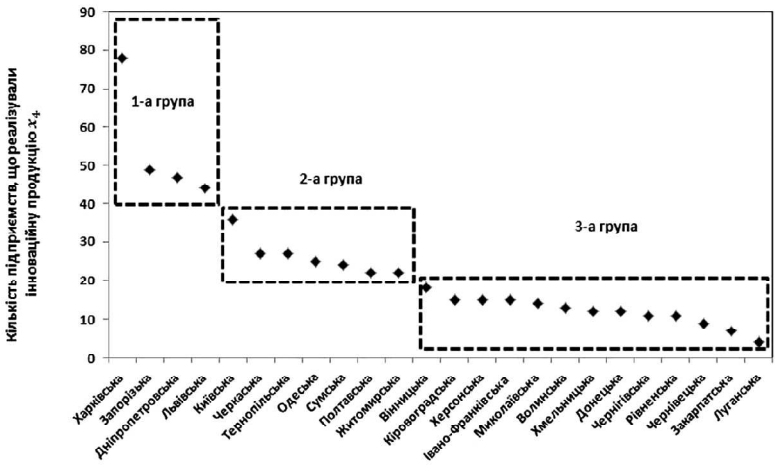

Рис. 4. Експертне групування областей на основі кількості підприємств, що реалізували інноваційну продукцію

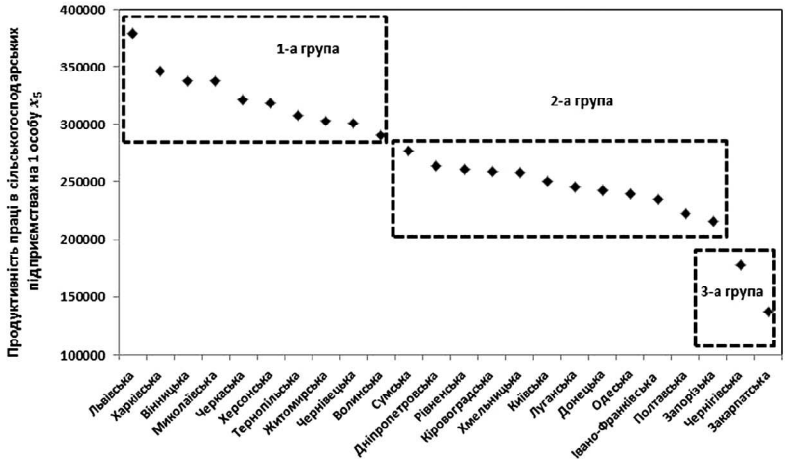

Рис. 5. Експертне групування областей на основі продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах на 1 особу

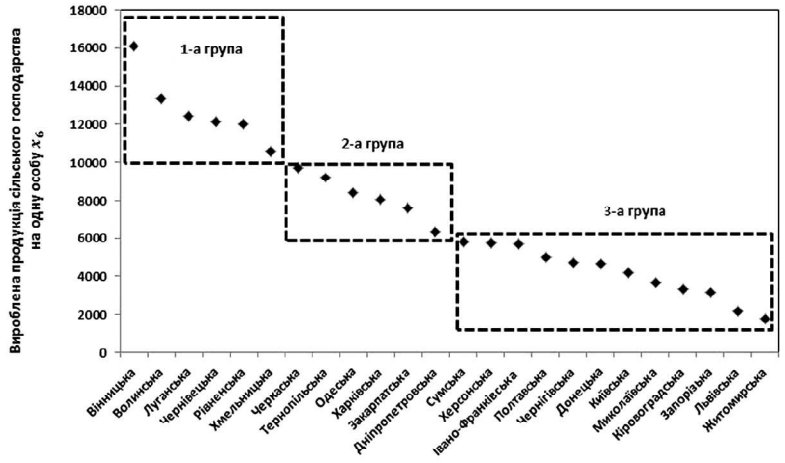

Рис. 6. Експертне групування областей на основі виробленої продукції сільського господарства на одну особу

робництва до першої групи були віднесені області, в яких значення обсягу виробництва перевищували 14000 млн грн, до другої — в межах 14000...8000 млн грн, до третьої групи — менше 8000 млн грн.

При групуванні областей на основі рентабельності (рис. 2), до першої групи увійшли області, в яких рентабельність перевищувала 30%, до другої — в межах 18...30%, до третьої — менше 18%.

При групуванні областей на основі кількості підприємств, що здійснювали сільськогосподарську діяльність (рис. 3), до першої групи були віднесені області, в яких кількість підприємств перевищувала 3500, до другої — в межах 1800...3500, до третьої групи — менше 1800.

За результатами групування областей на основі кількості підприємств, що реалізували інноваційну продукцію (рис. 4), до першої групи увійшли регіони, в яких кількість таких підприємств перевищувала 40, до другої групи — в межах 20...40, до третьої — менше 20.

Групування областей на основі продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах в розрахунку на 1 особу (рис. 5) показало, що до першої групи включені області, в яких продуктивність праці перевищувала 290000 тис. грн, до другої групи — в межах 200000...290000 тис. грн, до третьої — менше 200000 тис. грн.

Якщо здійснювати групування областей на основі виробленої продукції сільського господарства в розрахунку на одну особу (рис. 6), то до першої групи можуть бути віднесені області, в яких об'єм виготовленої продукції перевищує 10000 грн, до другої групи — в межах 6000...10000 грн, до третьої — менше 6000 грн.

Подібні правила диференціації були підтверджені результатами використання методу нечітких с-середніх. Використовуючи алгоритм кластеризації нечітких с-середніх, було знайдено матрицю (7) для всіх показників $x_i, i = \overline{1,6}$. Значення ступенів належності були отримані при розв'язані безумовної задачі оптимізації (3).

Математичні моделі гаусівських функцій належностей, які описують групи областей за різними критеріями наведено в таблиці 1. Вони дозволяють спрогнозувати, до якої групи належить певна область при зміні значень показників $x_i, i = \overline{1,6}$.

Щодо методики групування областей, то вона передбачає виконання таких кроків:

1. Вибрати показник групування x.

Таблиця 1. Математичні моделі групування областей за різними показниками

Назва показника	Група 1	Група 2	Група 3
Обсяг виробленої продукції с/г, x_1	$\mu^{c1}(x_1) = e\left(\frac{(x_1-5300)^2}{2\cdot 2073^2}\right)$	$\mu^{c2}(x_1) = e\left(\frac{(x_1-10584)^2}{2\cdot 2051^2}\right)$	$\mu^{c3}(x_1) = e\left(\frac{(x_1-17629)^2}{2\cdot 3298^2}\right)$
Рівень рента-бельності, x_2	$\mu^{c1}(x_2) = e\left(\frac{(x_2-3.75)^2}{2\cdot 7.62^2}\right)$	$\mu^{c2}(x_2) = e\left(\frac{(x_2-22.5)^2}{2\cdot 5.29^2}\right)$	$\mu^{c3}(x_2) = e\left(\frac{(x_2-36.83)^2}{2\cdot 6.01^2}\right)$
Кількість підприємств, які здійснювали с/г, x_3	$\mu^{c1}(x_3) = e\left(\frac{(x_3-989)^2}{2\cdot 609^2}\right)$	$\mu^{c2}(x_3) = e\left(\frac{(x_3-2550)^2}{2\cdot 606^2}\right)$	$\mu^{c3}(x_3) = e\left(\frac{(x_3-4536)^2}{2\cdot 827^2}\right)$
Кількість підприємств, що реалізували інноваційну продукцію, x_4	$\mu^{c1}(x_4) = e\left(\frac{(x_4-10.31)^2}{2\cdot 6.88^2}\right)$	$\mu^{c2}(x_4) = e\left(\frac{(x_4-27.53)^2}{2\cdot 6.76^2}\right)$	$\mu^{c3}(x_4) = e\left(\frac{(x_4-59.44)^2}{2\cdot 16.27^2}\right)$
Продуктивність праці в с/г підприємствах на 1 особу, x_5	$\mu^{c1}(x_5) = e\left(\frac{(x_5-156310)^2}{2\cdot 35360^2}\right)$	$\mu^{c2}(x_5) = e\left(\frac{(x_5-247560)^2}{2\cdot 31720^2}\right)$	$\mu^{c3}(x_5) = e\left(\frac{(x_5-338280)^2}{2\cdot 39710^2}\right)$
Продукція сільського господарства на одну особу, x_6	$\mu^{c1}(x_6) = e\left(\frac{(x_6-3534)^2}{2\cdot 2249^2}\right)$	$\mu^{c2}(x_6) = e\left(\frac{(x_6-8413)^2}{2\cdot 1684^2}\right)$	$\mu^{c3}(x_6) = e\left(\frac{(x_6-13761)^2}{2\cdot 2505^2}\right)$

2. Зафіксувати значення показника x^* для обраної області.

3. Розрахувати значення ступенів належностей показника x^* до груп $c_i, i = \overline{1,3}$ за формулами з таблиці 1, що відповідають обраному показнику.

4. Визначити номер групи, який відповідає максимальному значенню ступені належності $\left[\max\left[\mu\right]^{ci}(x^*)\right]$.

5. Номер групи, що визначений на попередньому кроці і є розв'язком задачі.

До цього в статті нами розглядалися одновимірні моделі групування областей України, підприємства яких здійснюють сільськогосподарську діяльність. Але, як свідчать проведені дослідження, групування за різними критеріями можуть віднести певну область до різних груп. Наприклад, Вінницька область за критеріями x_1, x_2 та x_4 входить відповідно до 1-ої, 2-ої та 3-ої групи областей. Тернопільська область за критеріями x_5, x_1 та x_2 входить також до цих груп областей. Тому виникає потреба в методі групування, який одночасно враховує більше двох факторів, тобто є багатовимірним.

Для застосування цього методу необхідно вибрати таку множину показників, в яких була би відсутня кореляційна залежність між будь-якою їх парою, і якщо така залежність існує, то необхідно включити в математичну модель лише один з показників пари.

Коефіцієнт кореляції між показниками x та у обчислимо за такою відомою формулою:

$$r_{xy} = \frac{\Sigma_{i=1}^{n}(x_i-\overline{x})\cdot(y_i-\overline{y})}{\sqrt{\Sigma_{i=1}^{n}(x_i-\overline{x})^2\cdot\Sigma_{i=1}^{n}(y_i-\overline{y})^2}} \qquad (8),$$

де $\overline{x}$ та $\overline{y}$ — математичне очікування показників x та у.

Використовуючи формулу (8) розрахуємо кореляційну матрицю всіх пар показників *X*, яка наведена в таблиці 2.

З теорії математичної статистики відомо [13], що залежність між показниками є достатньо сильною, якщо коефіцієнт кореляції наближається до 1.

Таблиця 2. Матриця кореляції показників

	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6
x_1	1	0.3418	0.5290	0.4606	0.2852	0.0069
x_2	0.3418	1	0.5565	0.0785	-0.1221	-0.1662
x_3	0.5290	0.5565	1	0.2742	0.0741	-0.1985
x_4	0.4606	0.0785	0.2742	1	0.3459	-0.2831
x_5	0.2852	-0.1221	0.0741	0.3459	1	0.1192
x_6	0.0069	-0.1662	-0.1985	-0.2831	0.1192	1

З наведеної кореляційної матриці видно, що лінійна залежність між показниками практично відсутня. Тому вибір показників, що розглядаються є математично вірним для розробки методу багатовимірного групування областей.

Задача групування областей за вектором показників $X = \{x_1, x_2, \dots, x_m\}$ зводиться до розв'язання такого відображення:

$$\mathbf{X} \rightarrow \left(\mu^{c1}(X), \mu^{c2}(X), \dots, \mu^{ck}(X)\right) \qquad (9).$$

Вона полягає у визначенні ступенів належності $\mu^{c1}(X)\mu^{c2}(X)$, ..., $\mu^{ck}(X)$ за розподіленням $\left(\{x_1, x_2, \dots, x_m\}^1, \{x_1, x_2, \dots, x_m\}^2, \dots, \{x_1, x_2, \dots, x_m\}^M\right)$.

Для вектору показників цільова функція (3) набуває такого вигляду:

$$\mathbf{Goal(X)} = \sum_{i=1}^{m}\sum_{j=1}^{k}\mu_{ij}^{r}\cdot\left(\left(x_1^i - c_j^1\right)^2 + \right.$$

$$\left. + \left(x_2^i - c_j^2\right)^2 + \dots + \left(x_m^i - c_j^m\right)^2\right) \qquad (10),$$

де $c_j^i, i = \overline{1,m}$ — координати центрів нечітких кластерів областей.

Обмеження до задачі (10) є такими ж, як і для задачі (3). Мінімізація цільової функції (10) дозволяє отримати матрицю (7), на основі якої можна здійснити багатовимірне групування областей (табл. 3).

Аналіз результатів групування дозволив виявити такі правила багатовимірного групування областей.

Таблиця 3. Результати методу багатовимірного групування областей

Назва області	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5	X_6			
Вінницька	21319,1	23,9	2668	18	338062,7	16103	**0.8197**	0.1333	0.0470
Волинська	6558,5	19,2	909	13	291165,6	13355	**0.9517**	0.0379	0.0103
Дніпропетровська	15183,4	25	4111	47	263471,8	6295	**0.9803**	0.0158	0.0039
Донецька	7513,1	25,8	1326	12	242913,1	4682	**0.9805**	0.0156	0.0039
Житомирська	9406,8	25,4	1103	22	302947,3	1766	**0.9925**	0.0062	0.0012
Закарпатська	3964,9	22,2	1084	7	137315	7562	**0.9839**	0.0135	0.0026
Запорізька	9928	39,6	2790	49	215651,8	3149	**0.8829**	0.1013	0.0158
Івано-Франківська	5795,3	-1,5	759	15	234953,8	5684	**0.8068**	0.1695	0.0237
Київська	15544,7	18,5	2212	36	250177,5	4196	**0.7665**	0.2061	0.0274
Кіровоградська	12037,5	42,2	3229	15	259322,9	3343	**0.5406**	0.4175	0.0419
Луганська	4816,3	34,8	1062	4	245361,8	12416	0.2231	**0.7359**	0.0411
Львівська	9255,4	10	1209	44	378541,4	2189	0.0415	**0.9422**	0.0162
Миколаївська	9714	30,5	4040	14	338062,7	3652	0.0284	**0.9593**	0.0123
Одеська	11881,2	35,6	5107	25	239860,5	8416	0.0178	**0.9736**	0.0086
Полтавська	17212,6	33,3	2443	22	222665,5	4975	0.0146	**0.9780**	0.0073
Рівненська	6723,2	23,4	629	11	261458,7	12012	0.0001	**0.9998**	0.0001
Сумська	10192,5	30,4	1089	24	277480,8	5784	0.0035	**0.9931**	0.0034
Тернопільська	8523,8	8	1079	27	307619,4	9192	0.0075	**0.9844**	0.0081
Харківська	15647,8	27,3	1967	78	345975,2	8023	0.0140	**0.9684**	0.0176
Херсонська	11232,2	35,6	2644	15	318897,3	5774	0.0259	**0.9327**	0.0414
Хмельницька	12548,6	21,5	1573	12	258573,6	10606	0.0547	**0.7837**	0.1616
Черкаська	14983,7	32,4	2000	27	321288,7	9729	0.0639	**0.6616**	0.2745
Чернівецька	4285,7	4	832	9	300916,5	12112	0.0113	0.0480	**0.9407**
Чернігівська	10372,2	21,3	1120	11	177969	4715	0.0153	0.0434	**0.9412**

Правило 1: Якщо $x_1 \in [3964{,}9;\ 21319{,}1]$ та $x_2 \in [-1{,}5;\ 42{,}2]$ та $x_3 \in [759;\ 4111]$ та $x_4 \in [7;\ 49]$ та $x_5 \in [137315;\ 338062{,}7]$ та $x_6 \in [1766;\ 16103]$, то область належить до першої групи.

Правило 2: Якщо $x_1 \in [4816{,}3;\ 17212{,}6]$ та $x_2 \in [8;\ 35{,}6]$ та $x_3 \in [629;\ 5107]$ та $x_4 \in [4;\ 78]$ та $x_5 \in [222665{,}5;\ 378541{,}4]$ та $x_6 \in [2189;\ 12416]$, то область належить до другої групи.

Правило 3: Якщо $x_1 \in [4285{,}7;\ 10372{,}2]$ та $x_2 \in [4;\ 21{,}3]$ та $x_3 \in [832;\ 1120]$ та $x_4 \in [9;\ 11]$ та $x_5 \in [177969;\ 300916{,}5]$ та $x_6 \in [4715;\ 12112]$, то область належить до третьої групи.

На відміну від одновимірних моделей групування областей отримані правила забезпечують їх групування з врахуванням різних показників багаторівневого розвитку аграрної сфери.

Для отримання результатів одновимірного та багатовимірного групування областей розроблено програмне забезпечення в середовищі Matlab за допомогою бібліотеки Fuzzy Logic Toolbox [14].

ВИСНОВКИ

Ефективний економічний розвиток аграрної сфери регіонів України має забезпечувати як продовольчу безпеку держави, так і виробництво агропродовольчої продукції для її реалізації на зовнішніх ринках. Одним із ефективних інструментів досягнення цього є економічний розвиток аграрної сфери регіонів на засадах кластеризації. Для наукового поглиблення даної проблеми в статті обгрунтовано методолого-методичні засади кластерного моделювання розвитку аграрної сфери адміністративних областей України на основі сукупності виробничо-економічних показників діяльності сільськогосподарських підприємств та застосування методів одновимірного і багатовимірного групування. Для отримання результатів одновимірного та багатовимірного групування областей використано програмне забезпечення в середовищі Matlab за допомогою бібліотеки Fuzzy Logic Toolbox.

Встановлено, що найефективнішим для оцінки ефективного регіонального розвитку аграрної сфери є використання багатовимірного методу з визначенням групових показників, що забезпечує математичне підтвердження експертного групування областей за виробничо-господарськими показниками за рахунок використання методу нечітких с-середніх. Математичні моделі отримані при цьому шляхом апроксимації значень ступенів належності за допомогою гаусової функції належності.

Література:

1. Маршалл А. Принципы экономической теории / А. Маршалл. — М.: Прогресс, 1994. — 416 с.

2. Портер М. Конкуренция / М. Портер; пер. с англ. — М.: Издат. Дом "Вильямс", 2000. — 495 с.

3. Наумов В. А. Экономическая эффективность формирования кластерного образования в нефтегазовом регионе // Нефтегазовое дело. — 2006. — № 2. URL: http: //www.ogbus.ru/authors/Naumov/Naumov_1.pdf..

4. Некрасов Р. Кластерное развитие регионального АПК // АПК: экономика и управление. — 2009. — № 5. — С. 37—43.

5. Родионова Л.Н. Кластеры как форма интеграции инвестиционных ресурсов [Електронний ресурс] / Л.Н. Родионова, Р.Ф. Хайруллин // Нефтегазовое дело: электрон. науч. журн. — 2006. — Вып. 1. — Режим доступа: http://www.ogbus.ru/authors/Rodionova/Rodionova_4.pdf, с. 3

6. Тищенко О.М. Кластери як вектор розвитку економіки: організація, сутність і концепції / О.М. Тищенко /

/ Теоретичні та прикладні питання економіки. — 2010. — № 21. — С. 74—80.

7. Соколенко С.І. Інформаційні кластери як механізм підвищення конкурентоспроможності регіону [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ucluster.org/ sokolenko /2008/07 /irmovacijny-klastery-mexanyzm pidvyshhennya konkurentospromozhnosti-regionu/

8. Кропивко М.Ф. Концептуальний підхід до кластерної організації та управління розвитком агропромислового виробництва / М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. — 2010. — №11. — С. 3—13.

9. Bezdek J. C. Pattern Recognition with Fuzzy Objective Function Algoritms. Plenum Press, New York. — 1981. — P. 110—125.

10. Воронцов К.В. Алгоритмы кластеризации и многомерного шкалирования / К.В. Воронцов. — М.: МГУ, 2007. — 18 с.

11. Воронцов К. В. Комбинаторный подход к оценке качества обучаемых алгоритмов / К. В. Воронцов // Математические вопросы кибернетики. — 2004. — Т. 13. — С. 5—36.

12. Jain A., Murty M., Flynn P. Data Clustering: A Review // ACM Computing Surveys. — 1999. — Vol. 31. — № 3.

13. Орлов А.И. Прикладная статистика. Учебник. / А. И. Орлов. — М.: Издательство "Экзамен", 2004. — 656 с.

14. Fuzzy Logic Toolbox. User's Guide, Version 2. The MathWorks, Inc., 2016.

References:

1. Marshall, A. (1994), Printsipyi ekonomicheskoy teorii [Principles of economic theory], Progress, Moskov, Russia.

2. Porter, M. (2000) Konkurentsiya [Competition], Izdat. Dom "Vilyams", Moskov, Russia.

3. Naumov, V. A. (2006), "Economic efficiency of cluster formation in the oil and gas region", Neftegazovoe delo, [Online], vol. 2, available at: http://www.ogbus.ru/authors/Naumov/Naumov_1.pdf (Accessed 05 Sept 2018).

4. Nekrasov, R. (2009), "Cluster development of regional agribusiness", APK: ekonomika i upravlenie, vol. 5, pp. 37—43.

5. Rodionova, L. N. (2006), "Clusters as a form of integration of investment resources", Neftegazovoe delo: elektron. nauch. Zhurn, [Online], vol . 1, available at: http://www.ogbus.ru/authors/Rodionova/Rodionova_4.pdf (Accessed 05 Sept 2018).

6. Tyschenko, O.M. (2010), "Clusters as vector of economic development: organization, essence and concepts", Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky, vol. 21, pp.74—80.

7. Sokolenko, S.I. (2008), "Information clusters as a mechanism for increasing the competitiveness of the region", [Online], available at: http://www.ucluster.org/sokolenko/2008/07/irmovacijny-klastery-mexanyzm pidvyshhennya konkurentospromozhnosti-regionu/ (Accessed 05 Sept 2018).

8. Kropyvko, M.F. (2010), "Conceptual approach to cluster organization and management of development of agro-industrial production", Ekonomika APK, vol. 11, pp. 3—13.

9. Bezdek, C. (1981), Pattern Recognition with Fuzzy Objective Function Algoritms, Plenum Press, New York, USA.

10. Vorontsov, K. V. (2007), Alhorytmy klasteryzatsyy y mnohomernoho shkalyrovanyia [Algorithms for clustering and multidimensional scaling], MHU, Moskov, Russia.

11. Vorontsov, K. V. (2004), "Combinatorial approach to assessing the quality of learning algorithms", Matematycheskye voprosy kybernetyky, vol.13, pp.5—36.

12. Jain, A. Murty, M. end Flynn, P. (1999), Data Clustering: A Review, ACM Computing Surveys, Vol. 31, no. 3.

13. Orlov, A. Y. (2004), Prykladnaia statystyka [Applied statistics], Yzdatel'stvo "Ekzamen", Moskov, Russia.

14. MathWorks (2016), Fuzzy Logic Toolbox. User's Guide, Version 2, The MathWorks, Inc, Massachusetts, USA.

Стаття надійшла до редакції 07.09.2018 р.

АГРОСВІТ

www. agrosvit. info

Передплатний індекс: 23847

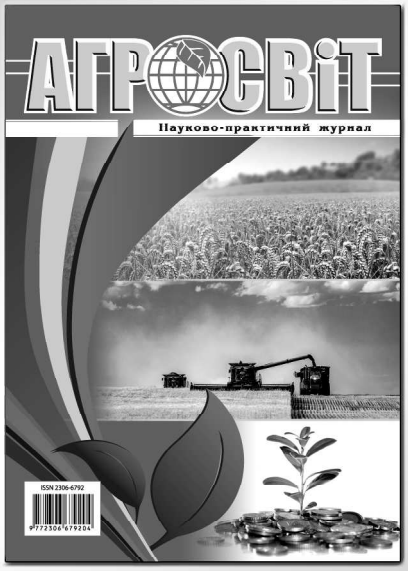

Виходить 24 рази на рік

Видання включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІКИ

УДК 338.48:640.43

В. Я. Брич,
д. е. н., професор, професор кафедри міжнародного туризму і готельного бізнесу,
Тернопільський національний економічний університет
В. І. Охота,
к. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародного туризму і готельного бізнесу,
Тернопільський національний економічний університет

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЯКОСТІ ТУРИСТИЧНИХ ТА ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННИХ ПОСЛУГ

V. Brych,
Doctor of Economic Sciences, Professor,Professor Department of international Tourism and Hotel business, Ternopil national economic university
V. Okhota,
PhD,Associate Professor, Department of international Tourism and Hotel business, Ternopil national economic university

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE ASSESSMENT OF THE QUALITY OF TOURIST AND HOTEL-RESTAURANT SERVICES

У статті представлено систематизацію та критичний аналіз існуючих наукових підходів щодо дослідження рівня якості послуг туристичної індустрії. Дослідження дозволило констатувати, що існуючі наукові підходи до оцінки вказаного питання є достатньо різноманітними та передбачають вивчення якості як окремих видів туристичних та готельно-ресторанних послуг, так і їх інтегральне значення на рівні підприємства галузі. Всі розглянуті методології є інформативними з точки зору виявлення рівня якості досліджуваних послуг, хоча важливим залишається орієнтир на факти та кількісні параметри і звужування масштабів суб'єктивного якісного аналізу. Більшість досліджених методологічних підходів мають універсальний характер і можуть бути використані, можливо, з певною адаптацією, для всіх суб'єктів туристичної індустрії (туризму, готельно-ресторанної сфери). Необхідно відмітити, що розширення оціночних параметрів якості туристичних послуг є запорукою їх оптимізації. Відповідно, перспективним напрямом подальших наукових пошуків у цьому контексті може стати розробка нових оціночних показників якості туристичних послуг.

The article presents systematization and critical analysis of existing scientific approaches to the study of the level of quality of services in the tourism industry. The research has made it possible to state that the existing scientific approaches to the assessment of this issue are quite diverse and include the study of the quality as separate types of tourist and hotel-restaurant services, as well as their integral value at the enterprise level. All of the considered methodologies are informative in terms of identifying the quality of the services being studied, although the reference point is still important for the facts and quantitative parameters and the narrowing of the scope of subjective qualitative analysis. Most of the investigated methodological approaches are universal in nature and can be used, possibly with some adaptation, for all subjects of the tourism industry (tourism, hotel and restaurant sector). It should be noted that the expansion of the estimated quality parameters of tourist services is a guarantee of their optimization. Accordingly, the development of new estimated indicators of the quality of tourist services may be a promising direction for further scientific research in this context.

Ключові слова: якість, туристичні послуги, готельно-ресторанні послуги, кількісні показники, якісні показники, стандарти, туристична індустрія, система управління якістю.

Key words: quality, tourist services, hotel and restaurant services, quantitative indicators, qualitative indicators, standards, tourism industry, quality management system.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Стрімкий розвиток суб'єктів туристичної індустрії, що надають послуги прийому та обслуговування туристів (підприємств, що надають туристичні, готельно-ресторанні послуги), пов'язаний з переходом до ринкових відносин в країні. Ринкове середовище функціонування висуває жорсткі конкурентні умови, в яких забезпечення високого рівня якості послуг є одним з факторів ефективного розвитку та конкурентоспроможності. Об'єктивне та комплексне визначення рівня якості послуг суб'єктів туристичної індустрії є важливим аспектом успішного функціонування на ринку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У наукових колах на сучасному етапі розвитку накопичено значний досвід методологічного забезпечення, який достатньо успішно використовується або адаптується до відповідних умов функціонування суб'єктів галузі. Зокрема серед основних авторів, які розглядають методологію оцінки рівня якості послуг в сфері туризму, готельно-ресторанних послуг, можна відзначити Г.К. Бедраніну [2], А.В. Дубодєлову [4], Н. Данько, Г. Довгаль [3], І.М. Мельник, Т.В. Химич Т.В. [5], П. Столярчук, В. Юзевич, Н. Сусол Н. [7], М. Стригунову, М. Читалкіну [8] тощо. Важли-

вий науковий інтерес викликають праці дослідників, які керуючись власними методиками здійснювали комплексні емпіричні дослідження проблеми. Серед них можна виділити наукові праці В.Г. Топольник, А.П. Бутової, І.В. Кощавки, А.В. Полякової [8], які за допомогою авторської методики комплексного аналізу якості готельних послуг здійснили дослідження стану готельних комплексів регіону. Хоча існує достатньо багато наукових досліджень з вказаного питання на нинішньому етапі розвитку, на нашу думку, актуальним залишається виявлення сучасних та оптимальних підходів до оцінки рівня якості послуг туристичної індустрії.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета дослідження — визначення сучасних та оптимальних наукових підходів до оцінки рівня якості послуг туристичної індустрії. Зважаючи на окреслену ціль нами розроблено такі завдання, серед яких:

— здійснити систематизацію та критичний аналіз існуючих наукових підходів щодо дослідження рівня якості послуг туристичної індустрії;

— виявити найбільш оптимальні та сучасні методологічні підходи, що сприятимуть оптимальній та комплексній оцінці за вказаним напрямком дослідження.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Питання забезпечення якості послуг туристичної індустрії має двоїсту природу інтересів, а саме, для підприємств галузі цей аспект є запорукою конкурентних переваг, створення туристичного потоку, для споживачів (туристів) — гарантією задовольнити власні побажання, вимоги. Вказане свідчить, що інформація про рівень якості цих послуг повинна бути широкодоступною для користувачів, оскільки недостатньо інформативне або недостовірне позиціонування, реклама послуг даної сфери призводить до збитків суб'єктів підприємництва галузі, скорочення туристичних потоків та зменшення обсягів діяльності цих підприємств. Отже, можна відмітити, що сучасне методологічне забезпечення оцінки якості послуг туристичної індустрії повинно будуватись на потребах різних категорій користувачів, зокрема, як аналітиків галузі, так і споживачів, які вільно орієнтуються в інформаційних статистичних, аналітичних потоках. Тобто, актуальним видається пошук підходу, який би забезпечував можливість експрес-оцінки рівня якості досліджуваних послуг. Для цього проведемо вивчення та аналіз основних наукових підходів до оцінюваного питання.

По-перше, в науковій спільноті є підходи, які за допомогою використання методу порівняльного аналізу, методу бальних оцінок, методу інтегрального аналізу передбачають: оцінку відповідності рівня послуг національних суб'єктів досліджуваної індустрії (або окремо туристичної, готельно-ресторанної сфери) вимогам національних, міждержавних, міжнародних стандартів; дослідження рівня відповідності рівня послуг цих підприємств очікуванням та потребам клієнтів.

Зокрема П. Столярчук, Б. Юзевич, Н. Сусол [7] розглядають порядок оцінки якості готельно-ресторанних послуг через призму етапів:

1) аналізу комплексності послуги (оцінки відповідності якості послуг готельно-ресторанних послуг очікуванням та потребам клієнтів). Вказаний етап є визначальним в розрізі методологічного підходу авторів. Цей етап автори пропонують аналізувати через співставлення з іншими підприємствами-аналогами галузі. Також, як зауважують Н. Данько, Г. Довгаль [3], цей етап оцінки може бути проведений через безпосереднє ознайомлення з рівнем задоволення клієнтів. А саме у разі використання другого підходу також за допомогою порівняльного аналізу здійснюється: співставлення кількості готельних (ресторанних) послуг очікуванням клієнтів (визначається в ході анкетування клієнтів, обробки та аналізу результатів); оцінка кількості скарг на готельно-ресторанний комплекс та його послуги в динаміці (визначається в ході анкетування, опитування клієнтів, обробки інформаційних потоків у ЗМІ, мережі Інтернет, обробки та аналізу результатів); оцінка позитивних відгуків на готельно-ресторанний комплекс та його послуги в динаміці (визначається в ході анкетування, опитування клієнтів, обробки інформаційних потоків в ЗМІ, мережі Інтернет, обробки та аналізу результатів); оцінка кількості нових клієнтів (аналізується за внутрішніми даними); оцінка повторних візитів клієнтів (аналізується за внутрішніми даними, матеріалами анкетування, опитування); кількісна оцінку нових послуг та трансформацію існуючих. Цей етап аналізу передбачає використання як кількісних, так і якісних методів оцінки. В контексті підходів до оцінки відповідності якості готельно-ресторанних послуг очікуванням та потребам клієнтів можна відзначити систематизацію зарубіжних методик, представлену І.М. Мельник, Т.В. Химич. Зокрема автори [5] зазначають, що для вказаних цілей в зарубіжній практиці практикується використання:

— методу SERVQUAL (скорочено від servicequality — "якість послуги"), який передбачає застосування комплексної шкали для вимірювання споживацького сприйняття рівня якості сервісу суб'єкта туристичної індустрії;

— методу SERVPERF, який дає змогу оцінити ступінь сприйняття клієнтами якості послуг;

— методу "критичних випадків", що оснований на емпіричних дослідженнях випадків взаємодії клієнтів та представників суб'єкта туристичної індустрії. Вказаний метод передбачає якісну оцінку, без певної формалізації;

— методу Кано, який здійснюється у вигляді опитування, хоча перелік оціночних параметрів якості сервісу не визначений, а формується під час здійснення оцінки.

2) аналізу якості роботи персоналу з обслуговування, аналізу якості самої послуги, аналізу якості приміщень та місць для створення та надання готельно-ресторанних послуг;

3) оцінки загального інтегрального показника якості готельно-ресторанних послуг за всіма оцінюваними показниками.

Як щодо першого та другого етапів автори [7], як і Н. Данько, Г. Довгаль [3], справедливо вказують на необхідності використання нормативних вимог.

В контексті використання стандартів, що використовуються для оцінки якості суб'єкта туристичної індустрії, на нашу думку, слід зупинитися на короткому представленні існуючих в Україні аналогічних документів. В Україні діє Перелік національних стандартів сфери туризму [6], що відносяться до галузевих стандартів, вони охоплюють основні сфери туристичної індустрії.

Зокрема, як свідчить аналіз вказаного Переліку національних стандартів сфери туризму [6], надання туристичних послуг в Україні, окрім норм законодавства, регламентується:

1. Положеннями 3 національних стандартів туризму пригодницького, серед яких:

ДСТУ ISO 21101:2016 (ISO 21101:2014, IDT) (Туризм пригодницький. Системи менеджменту безпеки. Вимоги), що регулює перелік вимог до системи управління станом безпеки суб'єктів, які зайняті в сфері організації пригодницького туризму. Визначено, що вказаний стандарт орієнтований на: покращення параметрів безпеки туристів та персоналу; задоволення очікувань туристів тощо;

ДСТУ ISO/TR 21102:2016 (ISO/TR 21102:2013, IDT) (Туризм пригодницький. Лідери. Особиста компетентність) виступає в якості основного регламенту компетентності організаторів пригодницького туризму в Україні. В положеннях стандарту наголошується, що дотримання його норм сприяє забезпеченню суб'єктами галузі високих споживацьких стандартів туристичного продукту;

ДСТУ ISO 21103:2016 (ISO 21103:2014, IDT) (Туризм пригодницький. Інформація для учасників) пов'язаний з інформаційним забезпеченням туристичної діяльності в розрізі максимального захисту її безпеки.

Потрібно відмітити, що дотримання норм вказаних стандартів, як і інших вимог національного законодавства є нагальною потребою нинішнього ринку туризму в Україні. Аналіз інформаційних джерел [10; 11] свідчить про тенденцію погіршення стану безпеки туристів, які придбали туристичні послуги (продукти) у вітчизняних туристичних операторів. Дослідження показує, що серед проблем порушення прав безпеки туристів виділяють недоброякісне відношення туристичних операторів до комплексного виконання договірних зобов'язань (несплата авіаційних витрат, готельних послуг, додаткових послуг, послуг харчування тощо) через халатність або шахрайство.

2. Положеннями 7 національних стандартів до здійснення окремих туристичних послуг, серед яких: 2 стандарти, що регламентують вимоги до промислового, активного туризму; стандарт, що передбачає надання туристичних послуг на природоохоронних територіях; стандарт, що визначає вимоги щодо інших туристичних та супутніх послуг. Стандартизація вказаних категорій туристичних послуг є важливою додатковою гарантією їх якості.

3. Положеннями 4 національних стандартів, які забезпечують регламентування вимог до засобів розміщення. Визначення таких стандартів є безумовно важливим аспектом регулювання якості готельних послуг. В цих стандартах визначено умови сертифікації, організації надання готельних послуг тощо.

4. Положенням 1 національного стандарту, що визначають мінімальний перелік вимог до послуг, що надають туристичні інформаційні офіси. Від рівня функціонування таких структурних одиниць туристичних компаній залежить рівень якості надання туристичних послуг, тому використання цього стандарту є необхідним для успішного функціонування.

5. Положеннями 2 національних стандартів, що регламентують надання окремих туристичних послуг людям з особливими потребами, маломобільним групам населення. Виконання цих стандартів є підтвердженням високої соціальної орієнтованості та відповідальності суб'єктів туристичної індустрії.

6. Положеннями 2 національних стандартів, що регламентують вимоги до установ ресторанного господарства. Це, зокрема, стосується технічних вимог до розміщення цих закладів, їх класифікації тощо.

7. Положенням 1 національного стандарту, що передбачає вимоги стосовно професійної підготовки туристичних гідів.

8. Положеннями 5 національних та міждержавних стандартів, в яких визначені вимоги щодо регулювання туристсько-екскурсійного обслуговування. В цих стандартах викладено організаційно-технічні основи щодо цих видів послуг.

9. Положеннями 5 національних та міждержавних стандартів, що регламентують перелік та характеристики технічних умов стосовно туристського спорядження. Такі вимоги використовуються для забезпечення якості послуг в сфері активного туризму і їх дотримання є важливою умовою ефективного господарювання суб'єктів галузі.

Встановлено існування в Україні дев'яти категорій стандартів в туристичній індустрії, які націлені на забезпечення високого рівня якості відповідних послуг. Контроль за дотриманням цих стандартів здійснюється на державному рівні в рамках комплексних перевірок діяльності. Також у великих компаніях туристичної індустрії (великих туристичних компаніях з філіями, туристичних комплексах, готельно-ресторанних комплексах) використовується внутрішньофірмовий аудит. Отже, можна констатувати, що для оцінки якості в Україні створена достатньо комплексна оціночна нормативна система стандартів якості послуг в сфері туристичної індустрії. Хоча, за справедливим твердженням дослідників [1], в зазначених стандартах є багато недосконалих та проблемних аспектів. Зокрема, як зазначає В.В. Баєв [1], в деяких із стандартів не вказується шлях їх практичної реалізації, що дає передумови для невірного трактування та впровадження. Також не достатньо вірно здійснено поділ на обов'язкові та рекомендаційні вимоги, що, в свою чергу, знижує туристичну привабливість продукту (послуги), зменшує відповідність очікувань туристів фактичним реаліям, і в результаті, скорочує якість послуг туристичної індустрії. Це стосується більшості описаних стандартів. Відповідно, зважаючи на існуючі методологічні проблеми стандартизації послуг туристичної індустрії можна припустити, що для ефективного функціонування в Україні суб'єкти галузей повинні орієнтуватись на максимальне дотримання положень розглянутих стандартів.

М. Стригунова, М. Читалкіна [8] пропонують здійснювати окремий аналіз оцінки відповідності нормам стандартів в розрізі основних вимог до матеріального та технічного оснащення, процесів обслуговування, загального переліку готельно-ресторанних послуг, послуг туризму, кваліфікації персоналу тощо. Також автори вказують на те, що проведення бальної оцінки якості послуг суб'єкта галузі може сприяти ефективному виявленню проблем розвитку. Окрім цього, на думку дослідниць, актуальним є здійснення комплексної оцінки, яка передбачає виконання двох видів аналізу.

По-друге, є наукові підходи, які передбачають постійний аналіз якості туристичних послуг за процесними складовими. За твердженням Г.К. Бедрадіної [2], такий підхід сприяє постійному та безперервному вдосконаленню рівня якості туристичних послуг. Слід відмітити ефективність такого підходу, оскільки процеси управління якістю повинні бути під постійним внутрішнім контролем. Вказана аналітична робота проводиться на внутрішньофірмовому рівні, оскільки тільки в такому випадку є можливість чіткого оцінювання стану процесних складових.

По-третє, в наукових колах [4] відмічається, що в основі оцінювання якості послуг великих суб'єктів туризму лежить зарубіжна практика концепцій менеджменту якості, яка включає такі складові: систему якості (Quality Management System), складову загального управління якістю (Total Quality Management), систему забезпечення якості (Quality Assurance System), систему управління якістю (Quality Control), систему повного тотального управління якістю та продуктивністю (Total Quality and Productivity Management), систему менеджмента системи якості (Quality System Management) тощо. Слід відмітити, що крупні суб'єкти туристичної індустрії будують внутрішньофірмові положення з оцінки та управління якістю, які є комплексною рекомендацією до аналізу.

По-четверте, можна визначити комплексний підхід до оцінки якості послуг суб'єктів туристичної індустрії, представлений В.Г. Топольник, А.П. Бутова, І.В. Кощавка, А.В. Полякова [9]. Автори пропонують використання кількісно-якісної оцінки, експертного та порівняльного методів для визначення комплексного рівня якості готель-

них послуг. Вивчення матеріалів наукової праці дослідників свідчить, що представлений комплекс аналізу передбачає:

— кількісну оцінку якості оздоблення приміщень готельного комплексу;

— проведення оцінки якості матеріально-технічного забезпечення готельного комплексу за низкою показників;

— оцінку технічного рівня та якості кондиціонерів спліт-систем;

— кількісну оцінку номерного фонду.

Необхідно відмітити, що хоча автори і передбачають використання якісних показників оцінювання при визначенні бальних оцінок, але все ж їх методологія сконцентрована на усуненні суб'єктивного підходу до аналізу та концентрації на кількісних параметрах.

ВИСНОВКИ

Було представлено систематизацію та критичний аналіз існуючих наукових підходів щодо дослідження рівня якості послуг туристичної індустрії. Дослідження дозволило констатувати, що існуючі наукові підходи до оцінки вказаного питання є достатньо різноманітними та передбачають вивчення якості як окремих видів туристичних та готельно-ресторанних послуг, так і їх інтегральне значення на рівні підприємства галузі. Всі розглянуті методології є інформативними з точки зору виявлення рівня якості досліджуваних послуг, хоча, на нашу думку, важливим залишається орієнтир на факти та кількісні параметри і звужування масштабів суб'єктивного якісного аналізу. Більшість досліджених методологічних підходів мають універсальний характер і можуть бути використані, можливо, з певною адаптацією, для всіх суб'єктів туристичної індустрії (туризму, готельно-ресторанної сфери). Необхідно відмітити, що розширення оціночних параметрів якості туристичних послуг є запорукою її оптимізації. Відповідно, перспективним напрямом подальших наукових пошуків у цьому контексті може стати розробка нових оціночних показників якості туристичних послуг.

Література:

1. Баєв В.В. Методичні рекомендації до самостійної роботи з дисципліни "Стандартизація і сертифікація туристичних послуг". — К.: МАУП, 2014. — 47 с.

2. Бедрадіна Г.К. Місце оцінювання в системі управління якістю на туристичних підприємствах // Економіка і суспільство. — 2016. — № 5. — С. 130—136.

3. Данько Н., Довгаль Г. Концепції менеджменту якості готельної послуги в індустрії гостинності. Сучасні тенденції розвитку готельно-ресторанного бізнесу: міжнародний та національний досвід: колективна монографія / За заг. ред. А. Ю. Парфіненка. — Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразина. — 2017. — С. 234—250.

4. Дубодєлова А.В. Система управління якістю готельних послуг: методологічні аспекти // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". — 2008. — № 611. — С. 130—134.

5. Мельник І.М., Химич Т.В. Сучасні підходи до оцінки якості обслуговування в готельних підприємствах // Інфраструктура ринку. — 2017. — № 14. — С. 155—161.

6. Перелік національних стандартів сфери туризму. Дата оновлення: 21.08.2018. http://www.me.gov.ua/Documents/MoreDetails?lang=uk-UA&id=ecfd6c5a-1760-4d8d-a931-3a63f64e2310&title=GaluzeviStandarti

7. Столярчук П., Юзевич В., Сусол Н. Моделювання системи обслуговування у повносервісних закладах ресторанного господарства // Вимірювальна техніка та метрологія. — 2008. — № 69. — С. 143—151.

8. Стригунова М., Читалкіна М. Оцінювання якості готельних послуг // Стандартизація, сертифікація, якість. — 2010. — № 6. — С. 66—67.

9. Топольник В.Г., Бутова А.П., Кощавка І.В., Полякова А.В. Кількісна оцінка якості готельного продукту. — Донецьк: ДонНУЕТ, 2013. — 208 с.

10. Туроператор "забув" сплатити рейси: близько сотні туристів застрягли в аеропорту Києва. Дата оновлення: 21.08.2018. https://www.unian.ua/society/2108306-turoperator-zabuv-splatiti-reysi-blizko-sotni-turistiv-zastryali-v-aeroportu-kieva.html

11. Українські туристи застрягли в аеропорту Пальма-де-Майорка. Дата оновлення: 21.08.2018. https://www.slovoidilo.ua/2018/07/02/novyna/suspilstvo/ukrayinski-turysty-zastryahly-aeroportu-palma-de-majorka

References:

1. Bajev, V.V. (2014), Metodychni rekomendaciji do samostijnoji roboty z dyscypliny "Standartyzacija i sertyfikacija turystychnykh poslugh" [Methodical recommendations for independent work on discipline "Standardization and Certification of Travel Services"], MAUP, Kyiv, Ukraine.

2. Bedradina, Gh.K. (2016), "Place of assessment in the quality management system at tourist enterprises", Ekonomika i suspiljstvo, vol. 5, pp. 130—136.

3. Danjko, N. and Dovghalj, Gh. (2017), Koncepciji menedzhmentu jakosti ghoteljnoji poslughy v industriji ghostynnosti. Suchasni tendenciji rozvytku ghoteljno-restorannogho biznesu: mizhnarodnyj ta nacionaljnyj dosvid [Concepts of quality management of hotel services in the hospitality industry. Modern tendencies of hotel and restaurant business development: international and national experience], KhNU im. V.N. Karazyna, Kharkiv, Ukraine.

4. Dubodjelova, A.V. (2008), "Quality management system for hotel services: methodological aspects", Visnyk Nacionaljnogho universytetu "Ljvivsjka politekhnika", vol. 611, pp. 130—134

5. Meljnyk, I.M. and Khymych, T.V. (2017), "Modern approaches to assessing the quality of service at hotel enterprises", Infrastruktura rynku, vol. 14. pp. 155—161.

6. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2018), "List of national standards for tourism", available at: http://www.me.gov.ua/Documents/MoreDetails?lang=uk-UA&id=ecfd6c5a-1760-4d8d-a931-3a63f64e2310&title=GaluzeviStandarti (accessed 21 August 2018).

7. Stoljarchuk, P. Juzevych, V. and Susol, N. (2008), "Modeling of the service system in full-service restaurants of the restaurant", Vymirjuvaljna tekhnika ta metrologhija, vol. 69, pp. 143—151.

8. Stryghunova, M. and Chytalkina, M. (2010), "Assessment of the quality of hotel services", Standartyzacija, sertyfikacija, jakistj, vol. 6, pp. S. 66—67.

9. Topoljnyk, V.Gh. Butova, A.P. Koshhavka, I.V. and Poljakova, A.V. (2013), Kiljkisna ocinka jakosti ghoteljnogho produktu [Quantitative assessment of the quality of the hotel product], DonNUET, Donecjk, Ukraine.

10. UNIAN.NET (2018), "Tour operator "forgot" to pay for flights: about hundred tourists stuck in the airport of Kiev", available at: https://www.unian.ua/society/2108306-turoperator-zabuv-splatiti-reysi-blizko-sotni-turistiv-zastryali-v-aeroportu-kieva.html (accessed 21 August 2018).

11. SLOVOIDILO (2018), "Ukrainian tourists stuck in Palma de Mallorca airport", available at: https://www.slovoidilo.ua/2018/07/02/novyna/suspilstvo/ukrayinski-turysty-zastryahly-aeroportu-palma-de-majorka (accessed 21 August 2018).

Стаття надійшла до редакції 05.09.2018 р.

УДК 338.242

Г. Г. Казарян,
к. е. н., директор Асоціації "Всеукраїнська спілка протезно-ортопедичних підприємств "Ортонет"

ІНСТИТУЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСІБ З ОБМЕЖЕНИМИ ФІЗИЧНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

G. Kazarian,
Candidate of Economic Sciences,
Director of the Association "All-Ukrainian Union of Prosthetic and Orthopedic Enterprises" Ortonet"

INSTITUTIONAL REGULATION OF SOCIAL AND ECONOMIC PROVISION OF PERSONS WITH RESTRICTED PHYSICAL OPPORTUNITIES

Інвалідність є соціальним феноменом, якого не можна уникнути, кожна держава відповідно до рівня свого економічного розвитку та пріоритетів розвитку формує соціально-економічну політику стосовно людей з обмеженими фізичними можливостями. Отже, можливість суспільства запобігти виникненню інвалідності визначається не лише ступенем розуміння проблеми, але й існуючими економічними ресурсами. Науковці виникнення інвалідності пов'язують із станом здоров'я нації, розвитком системи охорони здоров'я, особливостями соціально-економічного, історичного, політичного розвитку та ін. В Україні в умовах кризової ситуації жодний із вищезазначених аспектів не має тенденції до позитивного вирішення.

Invalidity is a social phenomenon that can not be avoided; each state, in accordance with its economic development and development priorities, forms a socio-economic policy for people with disabilities. Consequently, the society's ability to prevent disability is determined not only by the degree of understanding of the problem, but also by the existing economic resources.. Scientists associate the emergence of disability with the state of health of the nation, the development of the health care system, the peculiarities of socio-economic, historical, political development, etc. In Ukraine, in a crisis situation, none of the above aspects has a tendency to a positive solution.

Ключові слова: інституційне регулювання, інвалідність, соціально-економічний розвиток, державне управління.
Key words: institutional regulation, disability, socio-economic development, state administration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Під впливом соціокультурних змін формувалися певні стереотипи щодо людей з обмеженими фізичними можливостями, закономірно вони позначалися на інституційному регулюванні у цьому напрямі. Трансформацію суспільної думки щодо людей з обмеженими фізичними можливостями можна простежити навіть за формуванням термінологічної бази. При історичному аналізі становлення інституційного регулювання щодо людей з обмеженими фізичними можливостями виникає необхідність дослідити процес формування сутності основних понять.

З проголошенням незалежності спостерігається виокремлення соціального аспекту розвитку інституційного регулювання щодо осіб з обмеженими фізичними можливостями, акцентується увага на відновленні не лише фізичних, а й соціальних можливостей особистості. Н. Гусак, виділяючи теорії стигматизації (соціально-психологічна дискримінація певної категорії людей), девіації (процес порушення або відсутності соціальних норм) та проблеми особи з обмеженими фізичними можливостями, розмежовує поняття "інвалідність" та "особи з обмеженими фізичними можливостями". Перше було характерним для інституційного регулювання щодо людей з обмеженими фізичними можливостями до шістдесятих років XX ст. Інвалідність сприймалася як особиста патологія людини, а всі її проблеми розумілися як наслідок цієї патології. Тобто обмежені можливості розглядалися у контексті взаємозв'язку між окремою людиною та її хворобою. Усі проблеми здоров'я — наслідок патології, і особистість повинна пристосовуватися до світу "нормальних" людей [1].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми соціально-економічної адаптації інвалідів досліджуються в наукових працях Гонти О.І., Гришової І.Ю., Наумової Л.М., Маргасової В.Г., Дерій Ж.В., Галицького О.М., Стояновой-Коваль С.С., Дяченко О.П., Ніколюк О.В., Шестаковської Т.Л., Яціва І.Б.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Дослідити сучасні проблеми інститутиційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Коли йдеться про особи з обмеженими фізичними можливостями, то на відміну від інвалідності, мається на увазі не окремий індивід та його проблеми, а взаємозв'язок людини і навколишнього середовища, вплив суспільства на життєдіяльність людини. Обмежені можливості розуміються як наслідок того, що соціальні та фізичні умови (культура суспільства, психологічний клімат, соціальна і політична організація тощо), у яких живе і працює людина з ослабленим здоров'ям, звужують можливості її самореалізації, тобто люди з обмеженими фізичними можливостями розглядаються скоріш як пригноблена група, ніж як аномальна. Суть проблеми полягає у нерівності можливостей при проголошенні рівності прав. Змістом інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення стає соціальна інтеграція людей з обмеженими фізичними можливостями і допомога в усвідомленні й реалізації ними своїх невід'ємних людських прав. Тобто йдеться про вплив соціокультурного середовища на життєдіяльність людини з обмеженими фізичними можливостями.

Політика інституційного регулювання щодо людей з обмеженими фізичними можливостями, яка сформувалася на сучасному етапі розвитку держави, — це результат еволюції суспільної думки протягом останніх двохсот років від звичайного побутового догляду та лікування хворих до надання освітніх, реабілітаційних послуг та адаптації у суспільстві визначеної категорії.

Аналізуючи світову історію розвитку політики інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями, П. Романов та Е. Ярська-Смирнова у своєму дослідженні виділяють кілька етапів, які з певним запізненням повторюються й у формуванні вітчизняної думки [2]:

1. Етап монастирського опікування (X—XVIII ст.): відзначався співчуттям до "скалічених". Уперше усвідомили необхідність надання допомоги людям з обмеженими фізичними можливостями європейці. 1198 р. у Баварії було відкрито притулок для сліпих. Історія соціально-економічного забезпечення в Україні починається з часів Київської Русі: відомі спеціальні договори з греками "Про порятунок полонених". Згадані документи визначали взаємні зобов'язання щодо викупу воїнів-русичів, частина яких отримала каліцтва в бою. Але виникнення перших офіційних вітчизняних притулків на території України припадає на період — XVI—XVII ст., коли для убогих, немічних та сиріт почали будуватися братські притулки, де ніякого медичного догляду не було.

2. Етап медичного забезпечення (XVIII—XIX ст.): активізувалася діяльність держав щодо надання медичної допомоги не лише через милосердя та гуманність, а й через потребу суспільного характеру, бо функціональні обмеження спричиняють обмеження працездатності. Важливим кроком європейської політики стала спроба створити умови для отримання освіти людьми з обмеженими фізичними можливостями. Так, 1770 р. у Парижі відкрито першу школу для глухонімих, а у 1784 р. — для сліпих, що свідчило про перехід на концептуально новий рівень формування державної політики у цьому напрямку (у Петербурзі завдяки Олександру I перша школа для глухих була відкрита у 1806 р., для сліпих — у 1807 р.) [2];

3. Етап надання лікувально-педагогічних послуг (XX ст.): у першій половині століття з'являється прагнення до вивчення природи виникнення інвалідності, починає складатися соціальна модель інвалідності, з 70-их років завдяки британським науковцям розпочато рух проти утримання людей з обмеженими фізичними можливостями в інтернатних закладах, формується повне усвідомлення необхідності навчання осіб із числа сліпих, глухих, розумово неповносправних. У Західній Європі цей процес супроводжується створенням ряду законів про загальнообов'язкове навчання (на території України становлення спеціальних шкіл пов'язано із політикою СРСР).

Окремою віхою у формуванні міжнародної політики інституційного регулювання щодо людей з обмеженими фізичними можливостями стала діяльність Організації Об'єднаних Націй. Секретаріат ООН, Економічна та Соціальна Ради як основні органи з вирішення питань інвалідності, починаючи з 40-их років XX ст., порушують таку проблему. Послідовно активізується їх діяльність з вирішення питання міжнародної реабілітації людей з обмеженими фізичними можливостями. Формується новий підхід до вирішення проблем інвалідності та особи з обмеженими фізичними можливостями, який передбачає безпосередню участь суспільства у процесі реабілітації, залучення суспільної думки, створення програм розвитку реабілітаційних послуг, програм підготовки спеціального персоналу, програм забезпечення розвитку послуг для людей з інвалідністю (50-ті роки); розробляються механізми контролю над реабілітаційними програмами (60-ті роки); виникають програми зі збільшення асигнувань на технічні засоби реабілітації (70-ті роки).

У 1993 р. Генеральною Асамблеєю ООН затверджено "Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для осіб з обмеженими фізичними можливостями", які визначають шляхи забезпечення рівних можливостей, окреслюють механізми контролю дотримання рівності [3]. Так наприкінці століття приходить остаточне усвідомлення необхідності навчання усіх категорій людей з обмеженими фізичними можливостями.

4. Етап інтеграції у соціально-економічне середовище (XXI ст.): характеризується переходом від ізоляції до інтеграції у соціально-економічне середовище людей з обмеженими фізичними можливостями, основою суспільної свідомості стає розуміння інвалідності не як патологічного стану, а як процесу обмеження можливостей, що знижує соціальну та особисту активність. Розуміння причин інвалідності вбачається не лише у фізичних дефектах, але й у недосконалості медичних, соціальних, освітніх послуг. Інтеграція, яка була започаткована у Швеції, отримує розвиток у вигляді численних проектів, спрямованих на повне включення у соціально-економічну систему, стає провідною тенденцією сучасного розвитку. Головною ознакою сучасної політики щодо людей з обмеженими фізичним можливостями розвинених країн є визнання людей з інвалідністю суб'єктами та бенефіціаріями розвитку соціально-економічної системи. Такий підхід забезпечується через подолання соціальних, економічних, інституційних, архітектурних та політичних бар'єрів [3].

В основу державного інституційного регулювання України у складі СРСР був покладений патерналістський підхід. При цьому турбота про людей з обмежени-

ми фізичними можливостями зводилася переважно до виплати пенсій, надання матеріальної допомоги, розміщення у спеціальних закладах-інтернатах, будинках осіб з обмеженими фізичними можливостями тощо.

Здійснювалися також певні заходи з професійної орієнтації, підготовки, працевлаштування, лікування визначеної категорії. Разом з тим інформація про їх проблеми дещо замовчувалася, не була розроблена та юридично закріплена цілісна соціально-економічна політика щодо даної категорії населення. Проблеми людей з обмеженими фізичними можливостями розглядалися більше з медичної та фізіологічної точок зору, а не з позицій їх соціальної, економічної інтеграції у суспільство [4].

Державне інституційне регулювання щодо людей з обмеженими фізичними можливостями формувалося епізодично, поступово охоплюючи усе більше категорій нужденних. Пріоритетною з середини XX ст. стала "воєнна" інвалідність, бо внаслідок подій Великої Вітчизняної війни з'явилася велика кількість осіб з обмеженими фізичними можливостями війни. Основна парадигма соціально-економічної політики стосовно них полягала у створенні єдиної всеохоплюючої системи, яка згодом лише частково видозмінювалася.

Таким чином сформувалася складна стратифікаційна структура розподілення благ між людьми з обмеженими фізичними можливостями. До дев'яностих років XX ст. соціально-економічна політика стосовно людей з обмеженими фізичними можливостями відзначалася переважно компенсаційним характером, коли головна увага концентрувалася на грошових виплатах, створювалися спеціалізовані навчальні заклади, підприємства, формуючи стереотип "суспільства без осіб з обмеженими фізичними можливостями", всіляко ізолюючи дану категорію населення від загального соціуму.

На сьогодні спостерігаються суттєві концептуальні зміни у формуванні державного інституційного регулювання щодо людей з обмеженими фізичними можливостями, які виявляються перш за все у плануванні всебічного включення даної категорії населення у соціально-економічний простір.

На сучасному етапі розвитку важливе місце у соціально-економічному забезпеченні осіб з обмеженими фізичними можливостями посідають громадські організації. У процесі становлення та розвитку державності головними функціями благодійництва стали наступні:

— соціальна підтримка і захист громадян, включаючи поліпшення матеріального становища, соціалізацію окремих груп населення;

— надання допомоги потерпілим у результаті стихійних лих, екологічних, промислових або інших катастроф, соціальних, національних, релігійних конфліктів, жертвам репресій, біженцям і вимушеним переселенцям;

— діяльність у сфері профілактики й охорони здоров'я громадян, а також пропаганди здорового способу життя, поліпшення морально-психологічного стану громадян;

— сприяння діяльності у сфері освіти, мистецтва, фізичної культури і масового спорту;

— охорона і належне використання будинків, об'єктів і територій, що мають історичне, культурне або природоохоронне значення, та місць поховання [5—7].

Усі учасники благодійництва наразі мають легальний статус, організації відповідають загальноприйнятим стандартам. Їх діяльність передбачає механізм співпраці держави, комерційних та некомерційних організацій. Наступним видом благодійницької діяльності стали громадські роботи. Одним із засновників сучасного виду благодійництва — філантропії — є Ендрю Карнегі. Сама політика філантропії виникла у США ще в XIX ст., а з 90-их років XX ст. філантропія стала використовуватися з метою пошуку шляхів вирішення реальних життєвих проблем, для проведення наукових досліджень і підтримки науки [8].

Характеризуючи причини благодійності на сучасному етапі розвитку, можна зазначити, що: керівники благодійних організацій впевнені у важливості своєї справи і тому виділяють на неї ресурси; допомога суспільству дозволяє співробітникам пишатися своїм роботодавцем і власною причетністю до зусиль компанії, що зміцнює моральний дух компанії; подяка отримувачів і суспільства стає успішною формою зв'язків сьогодення; ведення підприємством благодійної діяльності дає можливість користуватися системою податкових пільг, коли частина будь-якого фінансового внеску хоча б частково компенсується [9].

Таким чином, історію розвитку інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями в Україні умовно можна поділити на такі етапи: особиста доброчинність, церковна допомога в період Київської Русі, боротьба з жебрацтвом, опіка за часів козаччини, державна система соціально-економічного забезпечення. Аналіз історичних аспектів інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями дає змогу визначити системність та послідовність розвитку. Незважаючи на те, що вітчизняна система соціально-економічного забезпечення розвивалася із певним запізненням порівняно з європейською суспільною думкою, інституційне регулювання щодо людей з обмеженими фізичними можливостями завжди базувалася на християнських принципах милосердя, вона пройшла усі етапи розвитку, трансформувалася від зневаги до розуміння соціалізації людей з обмеженими фізичними можливостями, що вбирає в себе необхідність розробки організуючих, координуючих, регулюючих дій тощо.

Зроблене у ході дослідження узагальнення розвитку поглядів на проблему інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями (табл. 1) свідчить про те, що в різні часи вона поставала перед суспільством з різною гостротою і в тій чи іншій мірі вирішувалася різними методами залежно від політичного устрою, економічного стану та ідеології держави.

За даними ООН, кожна десята людина планети має фізичні або розумові обмеження. Поряд із постійною зміною кількісного складу відзначається тенденція якісних змін, а саме: зафіксоване щорічне збільшення чисельності людей з обмеженими фізичними можливостями серед осіб працездатного віку. У всіх країнах світу наявні особи з інвалідністю, причому у більшості держав представники даної категорії населення є найбіднішою та найменш захищеною категорією. Рівність — термін, який означає однаковий стан людей у суспільстві. Але поряд з ідеалом рівності в історії людства наявна ідея неможливості позбавлення нерівності людей. Тому в розумінні рівності виділяють егалітарний

Таблиця 1. Розвиток поглядів на проблему інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями

Період	Уявлення про осіб з обмеженими фізичними можливостями	Зміст інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення
1	2	3
IX ст.	Усвідомлення необхідності суспільної підтримки тяжкохворих, нужденних, осіб з обмеженими фізичними можливостями, дітей-сиріт	Перші спроби створення системи піклування і нагляду за вразливими верствами населення. Соціально-економічне забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями – поза увагою державних інституцій
кін. XVII – поч. XVIII ст.	Визнання обов'язку суспільства перед інвалідами стосовно надання соціальної допомоги. Розгляд осіб з обмеженими фізичними можливостями виключно як об'єкту доброчинності	Осудження жебрацтва; заборона роздачі милостині професійним жебракам і визначення заходів соціальної допомоги по відношенню до осіб з обмеженими фізичними можливостями. Організація мережі лікарень, перепис осіб з обмеженими фізичними можливостями. Питання соціально-економічного забезпечення залишається неактуальним
сер. XVIII – поч. XIX ст.	Підвищення суспільного інтересу до проблем осіб з обмеженими фізичними можливостями. Заохочення виконання посильної роботи в «робочих» будинках для осіб з обмеженими фізичними можливостями	Поява перших «паростків» сприяння соціально-економічному забезпеченню осіб з обмеженими фізичними можливостями через надання їм певної економічної самостійності. Становлення трьох основних напрямів надання соціальної допомоги інвалідам: державна, земсько-церковно-приходська і приватна
Початок XIX ст. (до 1917 р.)	Зосередженість у більшій мірі на підтримці життя і у меншій – на організацію праці осіб з обмеженими фізичними можливостями	Призначення державних пенсій або улаштування в будинки осіб з обмеженими фізичними можливостями, притуплення уваги до проблем соціально-економічного забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями
1918 – 1920 рр.	Державна підтримка осіб з обмеженими фізичними можливостями, джерелом існування яких була власна праця. Особи з обмеженими фізичними можливостями, особливо особи з обмеженими фізичними можливостями війни, розглядаються як об'єкт соціально-економічного забезпечення	Запровадження інституційних заходів для осіб з обмеженими фізичними можливостями, зайнятих дрібною торгівлею та ремісництвом через надання їм права на безплатні та пільгові патенти. Основний акцент законодавчих актів – пенсійне забезпечення
1921 р.	Запровадження поняття «працездатності» в залежності від стану здоров'я осіб з обмеженими фізичними можливостями	Запровадження шестигрупової класифікації інвалідності, прогресивність якої полягала в наданні можливості отримати соціально-економічну підтримку і водночас користуватися певними пільгами особам з незначною втратою працездатності (IV, V, VI гр.)
1930-ті рр.	1. Основа соціальної політики відносно осіб з обмеженими фізичними можливостями – визначення інвалідності через поняття працездатності, що мало як економічні пільги, так і трудові обмеження. Головне з них – обмеження права на працю, як наслідок слаборозвиненої економіки країни і неможливості заходів реабілітації і створення комфортних умов праці. 2. Надання окремих пільг при працевлаштуванні осіб з обмеженими фізичними можливостями	1. Встановлення тригрупової класифікації осіб з обмеженими фізичними можливостями: перша група – особи, що повністю втратили працездатність і ті, які потребують піклування; друга – особи, що втратили здатність до професійної праці та не потребують сторонньої допомоги або піклування і третя – особи, не здатні до систематичної праці за своєю професією в звичайних для неї умовах, але зберегли залишкову працездатність для нерегулярної роботи, при скороченому робочому дні або за іншою професією із значним зниженням кваліфікації. 2. Створення переліку посад, на заміщення яких певні категорії осіб з обмеженими фізичними можливостями мали переважне право. Надання торговельним підприємствам осіб з обмеженими фізичними можливостями монопольного права торгівлі (сірники, тютюн, цигарки)
1946 –1960 рр.	Сприйняття осіб з обмеженими фізичними можливостями як рівних членів суспільства	Навчання дітей-осіб з обмеженими фізичними можливостями разом із здоровими дітьми, відсутність заходів сприяння зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями
сер. 1960 рр. – 1990 рр.	Формування в суспільстві ставлення до осіб з обмеженими фізичними можливостями як до вигнанців, соціального прошарку громадян, «засуджених» до інвалідності. Відсторонення їх від участі в суспільному виробництві	Розвиток відокремленої системи освіти для дітей-осіб з обмеженими фізичними можливостями, створення будинків-інтернатів, ізольованих від суспільства, спеціалізованих виробництв для організації праці осіб з обмеженими фізичними можливостями. Обмеження доступу до освіти, суспільного середовища та виробництва
Кін. 1990-х рр. – поч. XXI ст.	Сприйняття осіб з обмеженими фізичними можливостями як об'єкта соціальної політики, орієнтиром якої є створення умов для максимальної реалізації людського потенціалу особистості	Декларування побудови моделі соціально-орієнтованої держави, яка передбачає створення для осіб з обмеженими фізичними можливостями безбар'єрного середовища існування та активну інтеграцію їх у соціально-економічне середовище передусім через трудову діяльність

Джерело: складено автором на основі [8—10].

та елітарний підходи. Егалітарний підхід дає визначення абсолютної рівності всіх індивідуумів у правах, обов'язках на розумовому, морально-етичному та економічному рівнях. Елітарний підхід дає визначення відносної рівності пропорційно здібностям та досягненням. Егалітарне розуміння рівності стає непрактичним, оскільки йдеться про невілювання індивідів. Різні особистості витрачають різну кількість енергії, докладають різних зусиль для отримання тих чи інших благ, звідси — абсолютна рівність одних осіб може досягатися лише за рахунок інших. Тому елітарний принцип визначення рівності можна назвати більш практичним. Визначення рівності пропорційно досягненням стало домінуючим, відповідно соціальні блага не можуть і не мають бути рівними у нерівних за здібностями осіб.

ВИСНОВОК

Причинами нерівності можуть бути як об'єктивні фактори, які державна інституційна політика зобов'язана змінювати на краще, так і суб'єктивні, вплив яких

має змогу корегувати кожна особистість. Однією із об'єктивних причин нерівності у сучасному суспільстві може стати отримання інвалідності. Науковці виділяють в Україні існування чотирьох моделей інвалідності: медична (визначає інвалідність як медичну патологію); політична (орієнтована на те, що люди з інвалідністю розглядаються як меншина, права і свободи якої обмежуються); соціальна (передбачає можливість представників цієї категорії діяти у суспільстві); модель культурного плюралізму (характеризує інвалідність як проблему нерівних можливостей). Виділяють три основні підходи до аналізу політики щодо інвалідності: публікації патерналістського характеру, де люди з обмеженими фізичними можливостями розглядаються як об'єкт державної опіки; теоретичні характеристики економічних, правових основ політики зайнятості, соціального захисту людей з обмеженими фізичними можливостями; критичні дослідження життєвої активності самих осіб з інвалідністю. Метою соціально-економічного забезпечення є забезпечення рівня життя непрацездатних громадян не нижче від прожиткового мінімуму, встановленого державою. Процес соціально-економічного забезпечення осіб з обмеженими фізичними можливостями передбачає не лише розроблення відповідних законодавчих та інших нормативно-правових актів, які регулювали б складну гаму трудових, економічних й соціальних відносин, а й безпосередню роботу, спрямовану на їх забезпечення. Запропоновано під соціально-економічним забезпеченням осіб з обмеженими фізичними можливостями розуміти процес або результат належного функціонування механізму інституційного регулювання у контексті реалізації нормативно закріплених і гарантованих державою прав, свобод та законних інтересів людей з обмеженими фізичними можливостями в різних сферах їх життєдіяльності.

Література:

1. Гусак Н. Соціальна реабілітація: підходи до визначення поняття // Соціальна політика та соціальна робота, 2008. — № 1. — С. 103—114.

2. Романов П., Ярская-Смирнова Е. Идеология социальной политики и практика социального обслуживания в период либеральных реформ. — М.: ЦСПГИ Вариант. — 2008. — С. 80—105.

3. Стандартні правила забезпечення рівних можливостей інвалідів: Резолюція ГА ООН від 20.12.1993 № 48/96 // Дзвони сердець. — 2002. — 7—8 червня. — С. 2.

4. Дерій Ж.В. Соціальна політика держави в контексті глобалізації. Вісник Чернігівського державного технологічного університету. — Чернігів: ЧДТУ. — 2010. — № 41. — С. 88—92.

5. Гонта О., Мельник О. Соціальні інновації в організаційно-економічному забезпеченні реабілітації людей з обмеженими фізичними можливостями // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: економічні науки. — Харків: ХНТУСГ. — 2017. — Вип. 185. — С. 10—23.

6. Gryshova I.Yu., Shestakovska T.L., Glushko O.V. The economic measurement of convergence of institutional impact on the sustainability of development // Scientificnotes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine. — 2017. — № 4. — P.75—80.

7. Gryshova I.Ju., Negodenko V.S., Shestakovska T.L. The methodological principles of determining the level of performance of the functions of consumerism // Науковий вісник Полісся. — 2017. — № 3 (11). — Ч. 1. — С. 62—67.

8. Кравченко М.В. Актуальні проблеми соціального захисту інвалідів. URL: http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/dutp/2010_2/txts/10kmvziu.pdf

9. Гайдай Т.В. Парадигма інституціоналізму: методологічний аспект: монографія. — К.: ВПЦ "Київський університет", 2008. — 296 с.

10. Івашина О.Ф. Інституціональне середовище економічної модернізації [Електронний ресурс] // БІЗНЕС ІНФОРМ. — 2014. — № 7.

References:

1. Husak, N. (2008), "Social rehabilitation: approaches to the definition of the concept", Sotsial'na polityka ta sotsial'na robota, vol. 1, pp. 103—114.

2. Romanov, P. and Yarskaia-Smyrnova, E. (2008), Ydeolohyia sotsyal'noj polytyky y praktyka sotsyal'noho obsluzhyvanyia v peryod lyberal'nykh reform [The ideology of social policy and the practice of social services in the period of liberal reforms], TsSPHY Varyant, Moscow, Russia.

3. UN (2002), "Standard rules for the provision of equal opportunities for persons with disabilities: Resolution of the UN General Assembly dated 20.12.1993 No. 48/96", Dzvony serdets', vol. 7-8/06, p. 2.

4. Derij, Zh.V. (2010), "Social policy of the state in the context of globalization", Visnyk Chernihivs'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu, vol. 41, pp. 88—92.

5. Honta, O. and Mel'nyk, O. (2017), "Social innovations in organizational and economic provision of rehabilitation of people with disabilities", Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva: ekonomichni nauky, vol. 185, pp. 10—23.

6. Gryshova, I.Yu. Shestakovska, T.L. and Glushko, O.V. (2017), "The economic measurement of convergence of institutional impact on the sustainability of development", Scientificnotes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine, vol. 4, pp.75—80.

7. Gryshova, I.Ju. Negodenko, V.S. and Shestakovska, T.L. (2017), "The methodological principles of determining the level of performance of the functions of consumerism", Naukovyj visnyk Polissia, vol. 3 (11), no. 1, pp. 62—67.

8. Kravchenko, M.V. (2010), "Actual problems of social protection of the disabled", available at: http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/dutp/2010_2/txts/10kmvziu.pdf (Accessed 20 Aug 2018).

9. Hajdaj, T.V. (2008), Paradyhma instytutsionalizmu: metodolohichnyj aspekt [Paradigm of institutionalism: a methodological aspect], VPTs "Kyivs'kyj universytet", Kyiv, Ukraine.

10. Ivashyna, O.F. (2014), "The institutional environment of economic modernization", BIZNES INFORM, vol. 7.

Стаття надійшла до редакції 23.08.2018 р.

УДК 631.164.23

А. О. Кравчук,
к. е. н., доцент, Одеський державний аграрний університет, м. Одеса
С. В. Вихристюк,
магістр, Одеський державний аграрний університет, м. Одеса

НАРОЩЕННЯ ФІНАНСОВИХ ПОТОКІВ СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ

A. Kravchuk,
PhD in Economics, Associate Professor, Odessa State Agrarian University, Odessa
S. Vykhrystiuk,
master of science, Odessa State Agrarian University, Odessa

GROWING OF FINANCIAL FLOWS OF AGRARIAN ENTERPRISES

У статті розглянуто необхідність залучення фінансування залежно від стадії розвитку підприємства, виділено особливості освоєння фінансових ресурсів на кожному етапі. Дослідження розкриває способи залучення коштів, деталізує напрями фінансування. В науковій роботі класифіковано внутрішні та зовнішні джерела нарощення коштів, визначено їх основні переваги та недоліки. Проведено оцінку можливостей основних інструментів фінансування, розкривається їх дієвість в українському середовищі. Визначено, що найуживанішим способом залучення коштів є отримання кредитування, проведено аналіз його стану та виділено тенденції розвитку. Досліджено стан державної підтримки аграрних підприємств, визначено недоліки та обмеження видів державних програм, а також перспективні напрямки сільськогосподарського виробництва, що дозволяють залучити левову долю бюджетних коштів. Запропоновано найбільш динамічні та фінансово вигідні способи залучення фінансування, а саме: аграрний форвард, аграрні розписки, поворотна фінансова допомога.

The article considers the necessity of attracting financing depending on the stage of development of the enterprise, the features of the development of financial resources at each stage are determined. The research reveals ways to raise funds, details the funding lines. In the scientific work the internal and external sources of accumulation of funds are classified, their main advantages and disadvantages are emphasized. An assessment of the capabilities of the main financing instruments is conducted, their effectiveness in the Ukrainian environment is revealed. It is determined that the most popular method of raising funds is obtaining credit, analysis of its status and development trends. The state government support agricultural enterprises identified drawbacks and limitations types of government programs and promising areas of agricultural production, allowing to attract most of the budget. The most dynamic and financially attractive ways of attracting financing, namely agrarian forward, agrarian receipts, turnaround financial assistance, are offered.

Ключові слова: фінансування, ресурси, капітал, кошти, кредитування, сільське господарство, розвиток.
Key words: financing, resources, capital, funds, lending, agriculture, development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Україна традиційно є аграрною країною з великим земельним потенціалом, але з не стабільною економікою. Тому, з однієї сторони, у сучасних сільськогосподарських бізнес-суб'єктів виникає проблема у недостачі власних обігових коштів, яка стає суттєвою перешкодою для стабільної роботи підприємства, що може призвести до банкрутства.

З іншого боку, з необхідністю отримання зовнішнього фінансування рано чи пізно стикається будь-яка компанія, що активно працює на ринку. Це процес вважається цілком природним, і він не обов'язково свідчить про виникнення у фірми фінансових труднощів. Швидше, навпаки, залучення коштів — це показник розвитку компанії і її непоганих перспектив. Актуальним постає питання визначення оптимальних способів залучення фінансових ресурсів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню шляхів залучення коштів в діяльність українських підприємств присвячені праці О.Ю. Гуцуляка [1], який виділяє методи фінансування, їх недоліки і пере-

Рис. 1. Стадії розвитку компанії

ваги як для акціонерного товариства, так і для позикодавців. Формування структури капіталу досліджував Г. Куліш [2]. Є.А. Стефанович [3] обгрунтував визначення сутності інвестиційних проектів, розробив їх класифікацію та класифікацію джерел фінансування. Сутність альтернативних методів фінансування вивчає С. Румянцев [4], О. Шевченко [5]. Батракова Т.І. розглянула особливості кредитних відносин сільськогосподарських підприємств із комерційними банками, проаналізувала їх стан і тенденції розвитку, а також сучасні умови банківського кредитування аграрних підприємств. Чимало науковців проводять дослідження тієї чи іншої форми фінансування, називають їх недоліки та обгрунтовують переваги [6]. Гришова І.Ю. присвятила більшість своїх наукових розробок фінансовому забезпеченню стійкого економічного розвитку бізнес-одиниць аграрної сфери [7—8].

МЕТА СТАТТІ

Проте нестабільність ринкової економіки та політичної ситуації в країні, змушує підприємців та науковців активно відслідковувати сучасний розвиток та трансформування інструментів фінансування, проводити аналітичні дослідження способів залучення фінансових ресурсів, що і зумовлює актуальність обраної тематики.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Необхідність залучення зовнішнього фінансування може виникнути на будь-якій стадії розвитку компанії. Умовно виділимо три етапи на рисунку 1.

Переважно залучення капіталу трапляється на рівні заснування нового виробництва, коли фінансування необхідно для реалізації бізнес-проекту і виведення його на ринок. На етапі входження в ринок підприємство має невеликий прибуток, а іноді зазнає збитків, так як обсяги продажів невеликі, а витрати на організацію виробництва і збуту вельми істотні. Цей етап особливо значний з точки зору подальшого існування підприємства. Тому цей етап є нелегким для фінансування, відсутність напрацьованих результатів, дієвих економічних показників та чинників стри-

Таблиця 1. Внутрішні джерела залучення коштів підприємства

Внутрішні джерела	Переваги	Недоліки
Чистий прибуток	Відсутність витрат, пов'язаних з отриманням капіталу із зовнішніх джерел; збереження контролю за діяльністю підприємства з боку власників; підвищення фінансової стійкості і більш сприятливі можливості для залучення коштів із зовнішніх джерел	Його величина обмежена і є змінною; складність прогнозування; залежність від зовнішніх, факторів (кон'юнктура ринку, фаза економічного циклу, зміна попиту та цін і т. п.)
Амортизаційні відрахування	Існує при будь-якому фінансовому становищі підприємства і завжди залишається в його розпорядженні; застосування прискорених способів нарахування амортизації (збільшення амортизаційних відрахувань в початкові періоди експлуатації об'єктів інвестицій за інших рівних умов призводить до зростання обсягів самофінансування)	Обмежена вартістю власних необоротних активів; величина амортизації залежить від способу її нарахування; визначається і регульована державою
Реалізація та оренда невживаних активів підприємства	Вивільнення ресурсів та перетворення на більш ліквідні активи	Операції носять разовий характер і не можуть розглядатися як регулярні джерела грошових коштів
Забезпечення наступних виплат і платежів (резерви)	Необхідність створення визначається законодавством; забезпечують безперебійну діяльності підприємства в умовах кризи; один з шляхів зниження ризиків діяльності компанії	Залежить від отриманого прибутку; не сприяє зростанню фінансових ресурсів на підприємстві, а є результатом розподілу прибутку
Раціоналізація управління витратами	Здатна втримати вже досягнутий рівень компанії; забезпечує необхідний рівень рентабельності та прибутковості виробництва; підвищення технічного рівня виробництва, яке забезпечується впровадженням новітніх технологій, інновацій	Може бути причиною сповільнення розвитку компанії; можливе зниження якості продукції; послуг; для оптимізації витрат можуть знадобитися значний час та інвестиції; технічні можливості підприємства не завжди дозволяють знизити собівартість до заданого рівня

мує інвесторів та кредиторів надавати фінансову підтримку.

На другому етапі розвитку компанії, коли ідея створення підприємства вже втілилася в конкретний продукт, і є економічні розрахунки, необхідність в залученні зовнішнього фінансування зберігається. При цьому шанси на отримання інвестиції суттєво зростають.

Таблиця 2. Стан кредитування підприємств сільського, лісового та рибного господарств, млн грн

Регіони	Роки					Відносне відхилення 2017 р. до 2013 р., %	Відносне відхилення 2017 р. до 2016 р., %
	2013	2014	2015	2016	2017		
1	2	3	4	5	6	7	8
Україна	43534	55335	48425	55374	59706	137,1	107,8
Київська та м. Київ	21358	30823	26178	24532	30063	140,8	122,5
Одеська обл.	936	882	2074	1708	2240	239,3	131,1
Миколаївська обл.	2145	3748	2103	2253	1028	47,9	45,6
Херсонська обл.	472	570	405	551	670	141,9	121,6

Третій етап є найбільш тривалим, компанія вже створила продукт і з певним успіхом провадиться свою діяльність. У кращих підприємств йде безперервний процес вдосконалення виробленого продукту і пристосування своїх можливостей до мінливих умов ринку. Отже, потреба в додатковому фінансуванні розвитку бізнесу залишатиметься актуальною, і в більшості випадків без залучення зовнішнього капіталу обійтися не вдається.

Конкретними ситуаціями, коли підприємству може знадобитися фінансування, є:

1) забезпечення поточних потреб бізнесу (фінансування оборотних коштів, виконання боргових зобов'язань);

2) розширення (модернізація) існуючих виробництв (додаткове фінансування оборотних коштів);

3) криза;

4) придбання інших бізнесів.

Способи залучення коштів поділяють за двома напрямами: внутрішні та зовнішні. Актуального значення набула потреба дослідження дієвих та сучасних шляхів фінансування діяльності аграрних бізнес-суб'єктів, що прямо визначає розвиток економіки країни та її положення на міжнародній арені.

Внутрішні джерела залучення капіталу відображено в таблиці 1.

Незважаючи на переваги внутрішніх джерел фінансування, їх обсяги, як правило, недостатні для розширення масштабів господарської діяльності, реалізації інвестиційних проектів, впровадження нових технологій і т. д.

У зв'язку з цим виникає необхідність додаткового залучення власних коштів із зовнішніх джерел.

Пошук і залучення зовнішніх джерел фінансування — одна з найпоширеніших і важливих завдань для будь-якої компанії. Однак слід зважати на те, що висока частка зобов'язань може створити загрозу фінансовій стійкості підприємства.

Отже, варто дослідити основні інструменти фінансування агарного бізнесу, які сьогодні наявні та дієві на українському ринку, визначити та оцінити їхні можливості.

Найуживанішим способом залучення коштів є отримання кредиту у банківській установі.

У таблиці 2 наведемо показники кредитування банками аграрних підприємств за останні 5 років.

Українські банки починають відновлювати кредитування бізнесу, що відображаютьстатистичні звіти Національного банку України. Станом на кінець 2017 рокудепозитні корпорації, до яких належать банки, збільшили кредитування аграрного сектору на 7,8% — до 59,706 млрд грн. Беручи до уваги показники переламного 2013 року, кредитування зросло на 37,1 % в загальному по Україні. Левова частина кредитних коштів припадає на підприємства зареєстровані в м. Київ та в Київській області. Проте далеко не завжди потужності цих господарств розташовані за місцем реєстрації. Юридична або податкова адреса підприємств переважно знаходиться в столичному регіоні, а безпосередньо земельні ресурси та виробництво можуть бути розташовані по всій території країни.

Однак, не зважаючи напоказовий ріст, частка кредитів, виданихгосподарствамаграрного спрямування, лишається незначною. Суб'єкти господарювання у сфері сільського, лісового й рибного господарств отримали лише 7,16 % всіх виданих за 2017 рік кредитів. Цей показник менше, ніж у підприємств переробної промисловості (24,53%), оптової, роздрібної торгівлі (34,06%) та підприємств, котрі здійснюють операції з нерухомим майном (8,63%). Загалом кредитний портфель у 2017 році склав 829932 млн грн, а це на 1% більше порівняно з 2016 роком.

Окремим шляхом отримання оборотних коштів є овердафт. Даний вид короткострокового кредитування дозволяє залучати кошти в межах погодженої суми з банком у будь-який момент господарської потреби. Овердрафт — це найпростіший вид нецільового банківського кредиту на короткий термін. Відмінними рисами овердрафту лишаються короткочасність і тимчасовий характер, високі відсотки, які стимулюють якнайшвидше його повернути, і значні штрафні санкції за порушення умов договору. Окрім того відсоток за овердрафтом нараховується щодня на непогашений залишок. В іншому овердрафт дозволяє швидко вирішити проблему фінансування короткострокової заборгованості в періоди, коли витрати тимчасово перевищують надходження грошей на рахунок.

Одним з важливих та значимих показників, які сприяють стабілізації банківського кредитуванняаграрних господарств, є незначнадоля прострочених або проблемних кредитів, лише 5,6% кредитів, які надані сільськогосподарським товаровиробникам мають складності з поверненням. Тим часом, середня прострочена заборгованість кредитів по Україні становить — 38,9%. Крім того, аграрні господарства більш ніж удвічі покращили показники вчасного та повного повернення кредитів.

Сприяло зростанню кредитування декілька сприятливих років поспіль без значних втрат врожаю, збільшення пропозиції кредитів та інших фінансових продуктів у банківській сфері, накопичення господарствами фінансових ресурсів у разі відкриття ринку землі, а також чималий інтерес до інвестицій у техніку та обладнання. Основними вимогами банківського кредитування залишилися цільове призначення коштів, фінансовий стан підприємств та наявність заставного майна. Переважно банківські установи видають кошти для поповнення обігових ресурсів терміном до 2 років. Особливе значення має напрям кредитування на придбання виробничого обладнання, техніки, транспорту терміном до 5 років. Цей напрям кредитування притаманний великим підприємствам та агрохолдингам, проте останнім часом зріс інтерес до цих інвестицій малого підприємництва та фермерських господарств. І третій напрям — кредити під будівництво об'єктів інфраструктури.

Середня ставка наданого кредиту у 2017 році за першим напрямом склала 16—20%, на інвестиційні заходи (транспорт, техніка, обладнання) — від 10 до 15%.

Таблиця 3. Основні програми державної підтримки аграрних підприємств у 2018 році

Код програми	Види державних програм підтримки підприємств аграрного сектору	Сума витрат, тис. грн		Абсолютне відхилення 2018 р. до 2017 р., тис. грн	Відносне відхилення 2018 р. до 2017 р., %, рази
		2018 рік	2017 рік		
1	2	3	4	5	6
Підтримка на безповоротній основі					
2801030	Фінансова підтримка заходів в аграрному секторі шляхом здешевлення кредитів	66000	300000	-234000	22,0
2801180	Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі	5000	60000	-55000	8,3
2801230	Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств	1000000	-	1000000	-
2801350	Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і догляд за ними	300000	75000	225000	400,0
2801540	Державна підтримка тваринництва	4000000	170000	3830000	В 23,5 рази
2801580	Фінансова підтримка сільськогосподарських товаровиробників	945000	4774300	-3829300	19,8
Усього		6316000	5379300	936700	117,4
Підтримка на поворотній основі					
2801460	Надання кредитів фермерським господарствам	43100	65000	-21900	66,3
2801490	Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі на умовах фінансового лізингу	3818,4	3818,4	0	100,0

Звичайно, є певні різниці між умовами та термінами кредитування малих і великих суб'єктів господарювання. Малі сільськогосподарські підприємства залучають фінансові кредити на термін від 12 до 18 місяців водночас великим компаніям достатнім є кредитування на 1—3 місяці. Зважаючи на це, є різниця в кредитних умовах для малих та великих підприємств, які формуються за рахунок різної строковості кредитів — на менший термін вони в середньому надаються з нижчою ставкою. Кредити на інвестиційні цілі, здебільшого, залучаються всіма господарствами за однаковими умовами: терміни кредитів залишаються незмінними, ставки визначаються умовами партнерських програм.

Проте кредити можуть бути надані лише платоспроможним позичальникам (суб'єктам господарювання, діяльність яких є середньо або високоприбутковою, рентабельною, з прийнятною кредитною історією), а також у яких наявне ліквідне заставне майно. Окрім того, наявність державних програм підтримки виступає чинником, що стимулює кредитування.

Наведемо у таблиці 3 основні програми державної підтримки аграрних підприємств, а також суми витрат на них, передбачені Законом № 2246 "Про Державний бюджет України на 2018 р." [9].

У державному бюджеті України 2018 року на забезпечення фінансування витрат Міністерства аграрної політики, у тому числі виділення коштів на державну підтримку сільськогосподарських товаровиробників, передбачено понад 14,1 млрд грн Порівняно з минулим роком на дані потреби забезпечено близько 9,5 млн грн. Залишається незмінним те, що підтримка може надаватися на безповоротній і на поворотній (кредитування) основі.

Виходячи з даних таблиці 3, у загальному на підтримку аграрних підприємств у 2018 році виділено більше коштів, ніж у минулому році. Але пріоритетні напрями фінансування дещо змінилися. Так, у поточному році планується виділити більше коштів на фермерські господарства і тваринництво.

Але використати ресурси напряму підтримки "Бюджетна дотація для розвитку окремих видів сільськогосподарської продукції" бюджетної програми в повній мірі змогли лише птахівничі підприємства, на які випала більша частина ресурсів фінансової підтримки від держави. В загальному, птахівничі підприємства у 2017 році залучили понад 2,07 млрд грн. Переваги даних підприємств полягають у специфіці їх діяльності, а власне у ритмічності відвантаження продукції протягом календарного року. Внаслідок цього значна частина господарств взяла участь не менш, як у дев'яти розподілах бюджетних дотацій. І при цьому близько 35% учасників даної програми отримали не більш двох дотаційних виплат.

Перспективним напрямом для впровадження кредитування на 2018 рік залишається тваринництво, а саме напрям птахівництва. Причинами цього, як визначає Національний банк України, є зростання експорту продукції птахівництва, розширенням ринків збуту, прийняття бюджетної програми "Державна підтримка галузі тваринництва" у 2018 році, на яку в бюджеті виділено 4 млрд грн.

Фінансова підтримка суб'єктів господарювання аграрної сфери реалізується також через запровадження механізмів здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів. Здешевлення кредитів діє у вигляді кредитної субсидії, сутність якої полягає у субсидуванні частини плати (відсотків) за використання кредитних коштів, наданих банківськими установами в національній або іноземній валютах. Окремо можна виділити субсидіювання кредитів, суми яких використовується за цільовим призначенням на потреби та на розвиток аграрного виробництва. Компенсація лізингових платежів полягає у частковому відшкодуванні сплачених суб'єктами господарювання аграрної сфери лізингових платежів за придбані транспорт, техніку або сільськогосподарське обладнання на умовах фінансового лізингу.

Важливим та актуальним елементом фінансування аграрних суб'єктів господарювання залишається фінансовий лізинг. За даними Національної комісії з фінансових послуг, сільське господарство і транспорт є лідерами залучення фінансів за допомогою операцій лізингу. Станом на 2017 рік вартість договорів фінансового лізингу в агробізнесі склала 6,9 млрд грн, а його частка в загальному обсязі лізингових операцій — 27%. При цьому сума договорів фінансового лізингу, відповідно до яких придбано агротехніку, транспорт та устаткування, становить 5,53 млрд грн.

На світовій арені лізинг займає почесне друге місце за обсягами інвестицій після банківського кредитування, бо

забезпечує широкий доступ суб'єктам господарювання до матеріально-технічного оновлення.

Лізинг у сільському господарстві забезпечує підвищення продуктивності машин і обладнання, сприяє модернізації виробництва. В сучасних умовах важливою формою забезпечення технікою сільськогосподарських підприємств є фінансовий лізинг, який дає можливість заощаджувати кошти для інвестування в інші більш ефективні види діяльності та придбання техніки [5].

Для цілей бухгалтерського обліку придбання основних засобів можна розділити і за такими напрямами:

1) придбання за рахунок позикових коштів;
2) придбання на умовах товарного кредиту;
3) придбання в розстрочку.

Механізм товарного кредиту передбачає отримання виробничих ресурсів у рамках договору купівлі-продажу з відстрочкою платежу, що, безумовно, розширює можливості потенційних покупців. У цьому випадку кредит набуває форму товару, плата за який вноситься в подальшому і є погашенням кредиту.

Активи, придбані за кредитні кошти, за договором товарного кредиту або в розстрочку, підприємство-покупець відображає як звичайну покупку. Тобто зараховує їх на баланс за первинною вартістю і відображає на відповідних рахунках обліку основних засобів. Надалі вартість таких основних засобів буде амортизуватися і включатися до складу витрат.

Вексельна форма розрахунків також заслуговує уваги серед аграріїв. Останнім часом серед суб'єктів господарювання чималої популярності набули так названі авальовані векселі, коли банк повністю або частково бере на себе добровільну відповідальність за виконання зобов'язань будь-якого з учасників вексельного договору. У порівнянні з кредитами, векселі є дешевшими, середня ставка за векселем може складати 1—2%.

В Україні було декілька успішних прикладів використання векселів. У 2016 році сільськогосподарські виробники придбали засоби захисту рослин на умовах фінансування банком під 1% річних. Термін дії векселя складав 9 місяців. Вексель виступає своєрідною гарантією зобов'язань перед постачальниками. Надійність вексельної форми розрахунків підтверджується і участю третьої сторони — банка. Використовуючи вексель у розрахунках за активи, постачальники фактично надають покупцям кредит у товарній формі, це сприяє прискоренню реалізації ресурсів та підвищує швидкість обороту обігових активів [10]. Тобто є взаємовигідною та безризиковою формою розрахунків.

У 2014 році в Україні започатковано застосування аграрних розписок. На 2017 рік найбільшу кількість аграрних розписках виписали у Вінницькій та Полтавській областях — 41, Черкаській — 33, Харківській — 22, Тернопільській — 12, Сумській і Хмельницькій — 7 та Миколаївській — лише 2.

Аграрні розписки відзначаються низкою переваг, зокрема й у порівнянні з векселями, які мають незначну відсоткову ставку. Першою перевагою є те, що аграрна розписка, на відміну від векселя, може бути товарною й фінансовою. Залучення банку під час укладення аграрною розписки не є обов'язковою умовою. Виробникові за аграрною розпискою не потрібне ліквідне майно, адже заставою виступає майбутній урожай.

Аграрні розписки водночас суттєво захищають кредиторів, зобов'язання прив'язується до конкретної земельної ділянки і відображається у публічному відкритому реєстрі аграрних розписок, який дозволяє відслідкувати кредитну історію позичальника. Також законодавчо зафіксовані права щодо моніторингу вирощування врожаю та відсторонення заставодавця від процесу у випадку порушення технології. Навіть передача ділянки в оренду іншій особі не порушує права кредитора на врожай, який вирощується на ній. Передбачена також прискорена процедура виконавчого провадження у випадку порушення зобов'язань за аграрною розпискою.

З іншого боку, недоліком аграрної розписки є недостатньо розвинена інфраструктура та тривала процедура нотаріального оформлення.

Сьогодні фондовий ринок в Україні переживає глибоке реформування, результати якого стануть відчутними лише за кілька років. Окрім перелічених вище способів залучити фінансові ресурси, на українському ринку з'являються інструменти торгового фінансування експортно-імпортних операцій — акредитиви, гарантії та факторинг. Але ними переважно користуються агрохолдинги, які мають доступ до зовнішніх ринків і розуміють культуру використання цих фінансових інструментів.

Упродовж останніх трьох років одним із найбільш динамічних способів залучення фінансування став аграрний форвард. Наприклад, у 2017 році провідні компанії, які купують зернові на основі форварду профінансували аграріїв на понад 2 млрд грн. Натомість Аграрний фонд сумарно за рік профінансував форвардів на 2 млрд грн, що є абсолютним рекордом в історії України. Такий успіх форварду пояснюється низкою вагомих для виробників аграрної продукції причин. Форвардний контракт дає можливість планувати, тому що він передбачає поставку в певний проміжок часу за ціною, яка не є нижчою від ринкової. Фермер упевнений в цьому і не турбується про ціну після збору врожаю. Форварди страхують виробників, дають їм впевненість і дозволяють мати горизонт планування. До переваг можна віднести те, що форвард може бути як із прив'язкою до курсу долара, так і без неї. Вони відрізняються, передусім, відсотковою ставкою. Така форма розрахунків простіша в оформленні, що робить її доступнішою для середньої та дрібної ланки виробників [11].

Одним зі найрозповсюдженіших способів поповнення обігових коштів підприємства є отримання фінансової допомоги від інших підприємств, фізичних або юридичних осіб. Таку допомогу можуть надавати як на поворотній, так і на безповоротній основі. За своїм економічним змістом поворотна фінансова допомога є позикою, а безповоротна — подарунком. Поворотна фінансова допомога не підлягає оподаткуванню, та може залишатися неповернутою в межах терміну позивної давності, тобто 3 роки. Звичайно, будь-які зобов'язання оформлюють відповідними договірними умовами і регулюються законодавством України.

Нестабільна політична ситуація в країні та продовження кризових явищ в економіці не дають повною мірою визначити, що ж буде з ринком фінансування аграрної сфери у наступному році. Проте цьогорічний успіх на ринку кредитування, зростання обсягів форвардних закупівель, поширення аграрних розписок, створення нових лізингових програм створюють впевненість у тому, що в майбутніх роках банківський сектор фінансуватиме агросектор активніше.

ВИСНОВОК

Потреба в обігових коштах та ресурсах фінансування діяльності суб'єктів господарювання залишається актуальним питанням. Кожен з наведених зовнішніх та внутрішніх способів залучення фінансових ресурсів має свої особливості, та потребує детального вивчення залежно від конкретної потреби підприємства. Український ринок фінансування розвивається та покращує свої показники. Важливими способами отримання фінансової підтримки аграрних господарств є державні програми підтримки, які дозволяють аграрним

підприємствам вийти або укріпитися на новому рівні виробництва і співпраці з державою. Серед найменш затратних способів фінансування виступають поворотні фінансові допомоги, які досить розповсюджені між юридичними та фізичними особами в Україні. Банківське кредитування, не зважаючи на різновиди представлених кредитних продуктів, все ще залишається для бізнесу достатньо затратним та недоступним широкому загалу, особливо для представників сільськогосподарського виробництва з специфічністю сезонного виробництва. Поява нових форм способів залучення коштів, у вигляді аграрних розписок, покращує стан залучення коштів аграріями та поліпшує умови аграрного господарювання. Подальшого дослідження потребує вивчення стану та шляхів залучення фінансових ресурсів для розвитку окремих галузей сільськогосподарського виробництва, прогнозування їх економічної ефективності.

Література:

1. Гуцуляк О. Ю. Способи залучення коштів українськими акціонерними товариствами // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". — Львів, 2003. — № 484. — С. 245—250.

2. Куліш Г. Формування структури капіталу підприємств // Ринок цінних паперів України. — 2002. — № 3—4. — С. 9—21.

3. Стефанович Є. А. Інвестиційні проекти та джерела їх фінансування // Інвестиції: практика та досвід. — 2010. — № 20. — С. 8—12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2010_20_4

4. Румянцев С. Активізація ринку корпоративних облігацій. Підсумки діяльності ПФТС за дев'ять місяців 2002 року // Цінні папери України. — 2002. — № 39 (228). — С. 27.

5. Шевченко О.О. Ляхова О.І. Лізинг — альтернатива банківського кредитування // Банківська справа. — 2000. — № 4. — С. 31—34.

6. Батракова Т. І. Управління ефективністю діяльності підприємства — запорука його успішного функціонування // Економічний аналіз. — 2015. — Т. 19 (2). С. 13—19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2015_19%282%29__4

7. Гришова І.Ю., Стоянова-Коваль С.С. Інвестування стратегій інноваційного розвитку суб'єктів аграрної сфери України // Вісник Сумського національного аграрного університету серія "Економіка та менеджмент". — 2016. — № 4 (68). — С.12—16.

8. Гришова І.Ю., Черан Є.М. Деякі аспекти кредитного забезпечення пріоритетних галузей національної економіки України // Вісник Сумського національного аграрного університету серія "Економіка та менеджмент". — 2015. — № 12 (66). — С.117—121.

9. Державний бюджет України на 2018 р. Закон України від 22.08.2018 р. № 2246-VIII // Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. — 2018. — № 3—4. — Ст. 26.

10. Проманенко О. Вексель як спосіб розрахунку між підприємствами // Незалежний аудитор. — 2018. URL: https://n-auditor.com.ua/ru/component/na_archive/226.html?view=material

11. Фінансова "сімка" — основні способи отримати кошти для розвитку аграрного бізнесу // Агрополіт. — 2018. URL: https://agropolit.com/spetsproekty/391-finansova-simka--osnovni-sposobi-otrimati-koshti-dlya-rozvitku-agrarnogo-biznesu

12. Кравчук А.О. Ніколюк О.В. Активізація інвестиційних процесів у контексті податкового навантаження національної економіки Україні // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. — 2017. — № 4. — С. 86—92.

13. Кравчук А.О. Карабанов О.В. Діагностика та моніторинг діяльності суб'єктів аграрного бізнесу // Український журнал прикладної економіки. — 2016. — Т. 1. — № 4. — С. 56—64.

14. Сахацький М.П., Казанджі А. В. Теоретико-методичні засади оцінки результативності управління виробничо-господарською діяльністю підприємства // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. — 2017. — Вип. 1 (22). — С.135—141.

References:

1. Hutsuliak, O. Yu. (2003), "Ways of raising funds by Ukrainian joint stock companies", Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika", vol. 484, pp. 245—250.

2. Kulish, H. (2002), "Formation of capital structure of enterprises", Rynok tsinnykh paperiv Ukrainy, vol. 3—4, pp. 9—21.

3. Stefanovych, Ye. A. (2010), "Investment projects and sources of their financing", Investytsii: praktyka ta dosvid, [Online], vol. 20, pp. 8-12, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2010_20_4 (Accessed 16 July 2018).

4. Rumiantsev, S. (2002), "Activation of the corporate bond market. Results of PFTS activity for the nine months of 2002", Tsinni papery Ukrainy, vol. 39 (228), pp. 27.

5. Shevchenko, O.O. Liakhova, O.I. (2000), " Leasing is an alternative to bank lending ", Bankivs'ka sprava, vol. 4, pp. 31—34.

6. Batrakova, T. I. (2015), "Managing the efficiency of an enterprise is a guarantee of its successful functioning", Ekonomichnyj analiz, [Online], vol. 19(2), pp. 13—19. available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2015_-19%282%29__4 (Accessed 6 Aug 2018).

7. Hryshova, I. Yu. Stoianova-Koval', S. S. (2016), "Investing in strategies of innovative development of subjects of the agrarian sphere of Ukraine", Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu seriia "Ekonomika ta menedzhment", vol. 4 (68), pp.12—16.

8. Hryshova, I.Yu. Cheran, Ye.M. (2015), "Some aspects of credit provision of priority sectors of the national economy of Ukraine". Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu seriia "Ekonomika ta menedzhment", vol. 12 (66), pp.117—121.

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "State budget of Ukraine for 2018", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 3—4, pp. 26.

10. Promanenko O. (2018), "Bill as a method of calculation between enterprises", Nezalezhnyj auditor, available at: https://n-auditor.com.ua/ru/component/na_archive/226.html?view=material (Accessed 7 Aug 2018).

11. "The financial "seven" — the main ways to get funds for the development of agrarian business", (2018), Ahropolit, available at: https://agropolit.com/spetsproekty/391-finansova-simka--osnovni-sposobi-otrimati-koshti-dlya-rozvitku-agrarnogo-biznesu (Accessed 8 Aug 2018).

12. Kravchuk, A.O. Nikoliuk, O.V. (2017), "Activation of investment processes in the context of the tax burden of the national economy of Ukraine", Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 4, pp. 86—92.

13. Kravchuk, A. O. Karabanov, O. V. (2016), "Diagnostics and monitoring of the activities of agricultural business entities", Ukrains'kyj zhurnal prykladnoi ekonomiky, vol. 4, pp. 56—64.

14. Sakhats'kyj, M.P. Kazandzhi, A. V. (2017), "Theoretical and methodical principles of evaluation of the effectiveness of management of industrial and economic activities of the enterprise", Finansovo-kredytna diial'nist': problemy teorii ta praktyky, vol. 1 (22), pp.135—141.

Стаття надійшла до редакції 02.09.2018 р.

УДК 631: 364.1

С. В. Кудлаєнко,
к. е. н., Хмельницький національний університет

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ І ДЕРЖАВНА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА: НЕОБХІДНІСТЬ ВРАХУВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ

S. Kudlaienko,
Ph.D. in Economics, Khmelnitskyi National University

TRANSFORMATION PROCESSES AND STATE SOCIAL POLICY: NECESSITYTO TAKE FEATURES INTO ACCOUNT

Статтю присвячено дослідженню сутності понять "трансформація" та "трансформаційні процеси" в контексті формування та реалізації державної соціальної політики. Зокрема досліджено підходи до трактування вказаних понять та сформовано авторські визначення. Охарактеризовано особливості трансформаційного періоду, в тому числі і властиві лише для нашої країни з тим, щоб враховувати їх при подальшій розбудові сучасної концепції соціальної політики.

The article is devoted to the study of the "transformation" and "transformational processes"conceptsessence in the context of the state social policyformation and implementation. In particular, analyzed approaches to the above conceptsinterpretation and formed author definitions.Characterized the transformation periodpeculiarities, including those, inherent only for our country in order to take them into account in the further development of the social policymodern concept.

Ключові слова: соціальна політика, трансформація, трансформаційні процеси, особливості.
Key words: socialpolicy, transformation, transformationalprocesses, peculiarities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний світовий економічний простір характеризується нарощуванням інтеграційних процесів. Зростання глобалізованості та інтегрованості суспільств у різноманітних напрямках і сферах вимагає від держав певних трансформаційних зрушень. Трансформаційні процеси сьогодні характерні для переважної більшості суспільств у більших чи менших масштабах — вони відбуваються як на локальному рівні, так і на рівні окремих регіонів та держав.

Важливість трансформаційних перетворень у різноманітних сферах життєдіяльності суспільств викликає підвищену увагу науковців до вивчення природи трансформацій. Однак значний науковий доробок, присвячений трансформаційним перетворенням, на сьогодні не в змозі дати чітку відповідь на питання щодо сутності, ознак, характеристик трансформаційних процесів тощо і, тим більше, стосовно принципів їх формування та соціального забезпечення.

Таблиця 1. Сутність поняття "трансформація" у наукових поглядах

Автор, наукове видання	Визначення
1	2
Сучасний економічний словник [1]	Перетворення структур, форм і способів економічної діяльності, зміна її цільової спрямованості
Великий економічний словник [2, с. 1089]	Одна з операцій процесу організації, що означає перетворення головної мети в ряд взаємопов'язаних локальних цілей і завдань, які забезпечують досягнення корінних результатів, що відображається у формі «дерева цілей»
Велика економічна енциклопедія [3, с. 681]	Взаємодія різноманітних процесів і явищ у сфері економіки, політики тощо, котрі в результаті сприяють приведенню до нової якості соціальної системи в цілому. Як правило, трансформація тісно пов'язується з реформами
О. І. Барановський [4]	Перетворення елементів системи, структури, форм і функцій, організації, відносин й інтересів, компонентів і параметрів, пропорцій і зв'язків, які сукупно спричиняють зміни цільової спрямованості дій економічних агентів і ролі того чи іншого сектору в національній економіці
С. Васін [5, с. 16]	Прогресуюче перетворення структури соціально-економічної системи, причиною якого слугує зміна її складових, яке виходить за межі можливостей самоорганізації системи на колишньому рівні
М. В. Гудова [6]	Процес переходу соціально-економічної системи з одного стану до якісно іншого стану. Критерієм (ознакою) трансформації соціально-економічних систем є система цінностей як сукупність домінуючих уявлень про ідеальні форми і способи життєдіяльності, що поширюються на всі відносини і зв'язки і є мотивом безпосередньої діяльності
Л. І. Дроздович [7]	Зміна компонентів, параметрів, пропорцій і зв'язків економічної системи з метою переходу у новий якісний стан, пов'язаний зі зміною внутрішнього і зовнішнього середовища
С. А. Єрохін [8]	Зміна структури певного об'єкта в рамках процесу, що самоорганізується
С. В. Захаров [9]	Багатоцільова характеристика, що властива не лише господарству, але й матерії в цілому. Для неї характерна постійна зміна зв'язків і взаємодій у матеріальних системах, котрі перетворюють їх склад, функції, структуру
В. Кириченко [10]	Деякий етап розвитку, стрибок, що знаменує переродження системи. Усі кількісні зміни і якісні вдосконалення, що відбуваються до стрибка – розвиток по горизонталі, модернізація системи
Н. А. Кухарська [11, с. 13]	Перетворення соціально-економічної системи з одного стану в інший, якісно новий посередництвом послідовної реалізації значної кількості позитивних і негативних структурних зрушень, які змінюють економічні взаємовідносини між елементами системи і призводять до модифікації основних її характеристик
Л. Г. Мельник [12, с. 298]	Перетворення соціальних інститутів, соціальних структур, яке нерідко супроводжується їх докорінною зміною
Т. В. Пепа [13, с. 41]	Процес перетворення, видозміни явищ, ситуації, що супроводжується відмиранням одних елементів, рис, властивостей і появою нових, послаблення одних типів і форм власності і посилення інших, поетапну переорієнтацію економічної структури регіональних господарських систем і всього економічного простору
Л. П. Стеблякова [14]	Спосіб розвитку економічної системи: функціональний розвиток, пов'язаний зі збереженням відносно стабільного стану, стійкості і системної якості, порядку системи, мірою накопичення змін переходить у трансформаційний розвиток, що включає етап кількісно-якісних змін системи зі збереженням її стійкості і етап переродження системи (власне трансформації), пов'язаний з якісними змінами, з порушенням стійкості, який може завершитися або ствердженням нової системи або її розпадом
Е. Тоффлер [15]	Значні якісні стрибки у розвитку суспільства, кожен з яких є не продовженням розвитку суспільства у попередньому напрямку, а його радикальною зміною, що, можливо, заперечує попередній досвід
Ф. М. Хомідов [16]	Об'єктивно зумовлений історичним розвитком світового господарства процес, що полягає в переході від системи одного типу до іншого шляхом всебічної зміни форм централізованої планової системи формами ринкової
Б. Шаванс [17]	Передбачає радикальні дискретні зміни у політичному режимі, формах власності, механізмах координації

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

На сьогодні існує широкий спектр наукових досліджень, присвячених як питанням економічних трансформацій, так і державній соціальній політиці. Зокрема варто виокремити праці С. Васіна, М. Гудової, С. Єрохіна, А. Маркелова, А. Мартинова, Т. Пепи, Л. Стеблякової, Е. Тоффлера, Б. Шаванса тощо. Проте не здійснюється вивчення досліджуваних питань у єдиному комплексі з урахуванням взаємозв'язку трансформаційних зрушень та концепції соціальної політики, яка реалізується державою.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є обгрунтування сутності трансформаційних процесів та визначення особливостей вітчизняного трансформаційного періоду, які мають враховуватися при формуванні та реалізації державної соціальної політики.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Багатогранність та багатоаспектність трансформаційних процесів обумовлює складність їх дослідження та формування єдиного концептуального підходу щодо

Таблиця 2. Сутність поняття "трансформаційні процеси" в науковій літературі

Автор	Трактування
І. В. Манахова [20]	Період, що закінчується умовним виходом країни на новий рівень стійкого економічного зростання і стабілізації соціально-політичних структур, що корінним чином змінюють систему національного господарства, темпи розвитку виробництва, поведінку суб'єктів і взаємодію економічних інститутів
А. В. Мартинов [21]	Динамічні зміни у макроекономіці, що відображають підсумкові результати економічної діяльності і її впливу на інші сторони життя суспільства, а також структурні економічні перетворення у зв'язку з найбільш істотними соціальними інституціональними змінами
І. Б. Маркович [22, с. 77]	Закономірні явища стадійного характеру, які несуть у собі можливості якісної зміни економічної системи із виключенням її неефективних елементів
О. І. Барановський [4]	Багатовимірний і багаторівневий перехід економічної системи від одного якісного стану до іншого; еволюційне перетворення, тривалі і цілеспрямовані кількісно-якісні зміни в системі економічних відносин, інститутів власності й організаційно-правових форм і принципів функціонування економічних агентів
П. М. Іванов [23]	Форма якісних соціально-економічних перетворень на всіх її рівнях в єдності, взаємозв'язку і взаємопроникненні, яка носить суб'єктно-об'єктний характер

розуміння їх природи, змістовних характеристик та взаємозв'язків із державною соціальною політикою. Саме тому у різних економічних концепціях сутність понять "трансформація" та "трансформаційні процеси" розглядається через призму диференційованих наукових підходів. Основні наукові погляди на сутність трансформації представлені в таблиці 1.

Варто відзначити, що виникнення самого терміну "трансформація" пов'язують з необхідністю оцінки якісних характеристик корінних змін системи. Корінними вважаються ті зміни, які носять невідворотний характер і утворюють відповідний стан переходу в нову якість на шляху до формування майбутньої моделі. При цьому саме вказана особливість трансформацій і зумовлює наявність неоднозначних поглядів щодо тлумачення її сутності. Адже трансформації, що відбуваються у різного роду системах, обумовлюють виникнення диференційованих економічних концепцій щодо пояснення їх природи. На сьогодні науковці виокремлюють ряд підходів до дослідження природи трансформацій в економічних системах, основними серед яких варто назвати: процесний, системний та ситуаційний.

Прибічники процесного підходу [14] розглядають трансформацію як серію взаємопов'язаних процесів, які реалізуються в певній послідовності та є тривалими в часі. Такий підхід має кілька різновидів. Так, за одним із них трансформація виступає дискретним процесом, що ототожнюється з реформами, а за іншим — неперервним суспільно-історичним процесом.

Теоретики системного підходу [18] розуміють під трансформацією іманентну особливість національних економік, явище безперервної зміни форми як самої системи, так і системо утворюючих зв'язків.

Що ж до ситуаційного підходу, то в його рамках трансформацію розглядають як момент кардинальних перетворень, у результаті яких структура, ознаки, система взаємозв'язків змінюються повністю.

Варто відзначити, що у чистому вигляді наведені підходи у науковій літературі присутні досить рідко. Частіше вони існують у вигляді конструктів, які поєднують основи кількох теоретичних підходів до розуміння трансформацій. Саме це дає підстави окремим дослідникам виділяти цілий ряд інших підходів до розуміння сутності трансформації. Так, О. І. Барановський [4] пропонує виокремлювати цілий ряд додаткових підходів:

— історичний, що розглядає трансформацію як певний етап історичного розвитку;

— цивілізаційний, який розглядає трансформацію через призму розвитку людської цивілізації;

— елементний, що пояснює трансформацію у розрізі мікротрансформацій.

До того ж, науковці виокремлюють і такі підходи до визначення природи трансформації, як рівневий, функціональний, інформаційний, управлінський, діалектичний, детерміністичний, інституціональний, формаційний тощо. Однак, з нашої точки зору, в цьому випадку мова йде не стільки про підходи, скільки про конструкти на основі системного, процесного чи ситуаційного підходів, сформовані теоретиками в процесі пошуку шляхів розвитку економічних систем.

Проте варто відзначити, що є кілька положень, з якими згодні всі дослідники економічних трансформацій. Це, зокрема, наступні:

— переважання якісних перетворень економічної системи (зміна, перетворення виду, форми, істотних властивостей), що призводить до зміни структури та форм і способів економічної діяльності;

— необхідність поштовху до порушення стабільного функціонування і переходу у стан нерівноваги;

невідворотності кількісних (елементи системи, зміст підсистем, складність структури) та якісних (властивості елементів і зв'язків між ними, характеристики структурованості та рівневості системи) змін різної інтенсивності й спрямованості [19, с. 206—207];

— двоякий характер результату: він може бути як прогресивним, так і регресивним.

Підсумовуючи отримані результати, можемо говорити про те, що трансформація в економіці — досить складне явище. В економічній системі мікро-, мезо-, макро- і мегарівні пов'язані в єдине ціле за допомогою відносин власності та виробничої, ринкової, фінансової, соціальної та інформаційної інфраструктури. Трансформація ж призводить до зміни діалектичної єдності кількісних характеристик, тобто пропорцій і співвідношень між різними ланками економіки, а також якісних параметрів чи характеру зв'язків між частинами економіки. Оскільки ж економічна система — це складне багаторівневе утворення, то її трансформація також відбувається на різних ієрархічних рівнях.

Таким чином, трансформація є інтегрованим і множинним процесом, що складається зі значної кількості

процесів різного рівня — трансформаційних процесів. Варто зазначити, що в наукових колах немає єдності і стосовно розуміння сутності трансформаційних процесів (табл. 2).

Отже, як бачимо, науковці досить часто ототожнюють поняття "трансформація", "процес трансформації" та "трансформаційні процеси". Проте, з нашої точки зору, трансформаційні процеси виступають структурними елементами сукупного процесу трансформації економічної системи країни, регіону тощо. Так, якщо трансформація економіки полягає у перетворенні системи соціально-економічних відносин, то трансформаційні процеси здійснюють перетворення окремих її складових — способу координації і підтримки рівноваги, відносин власності, типу відтворення, структури виробництва, інститутів і права тощо.

Трансформаційні процеси можуть відбуватися в різноманітних системах, охоплюючи як кожну з них окремо, так і всю їх сукупність і здійснюючи, таким чином, їх трансформаційне перетворення. Головне завдання держави у цьому випадку полягає у забезпеченості керованості трансформаційних процесів та належного їх спрямування, адже лише "за допомогою цілеспрямованої трансформації суспільство продукує необхідні зміни, системні корективи з тим, щоб уникнути накопичення протиріч і їх стихійного вирішення" [4].

Саме тому особливої ваги набуває врахування особливостей трансформаційного періоду в процесі формування і реалізації державної соціальної політики. Зокрема, до таких особливостей відносяться наступні:

— наростання суспільного невдоволення, оскільки економічні трансформації завжди характеризуються зміною певних порядків, норм, правил, що в кінцевому підсумку часто призводить до невдоволення населення. Крім того, трансформаційний період носить переважно довготривалий характер з отриманням позитивного ефекту лише наприкінці, що також не сприяє громадській підтримці;

— дефіцит ресурсів. Особливість економічних трансформацій полягає в тому, що в їх період, а, особливо, на початкових етапах, відбуваються кризові явища, які супроводжуються падінням економіки, девальвацією національної валюти, зростанням державного боргу тощо. Це, в свою чергу, все більше обмежує ресурсні можливості держави у сфері соціального забезпечення;

— збільшення чисельності осіб, що потребують державної допомоги. Економічні трансформації завжди спричиняють значні зміни на ринку праці, в результаті чого помітно зростає чисельність безробітного населення та малозабезпечених індивідів. Окрім того, погіршення ситуації на ринку праці змушує населення шукати додаткові можливості заробітку, в тому числі і шляхом отримання різного роду допомоги від держави.

Слід відзначити, що в Україні до особливостей трансформаційного періоду варто віднести і корупційну складову, оскільки в сучасний період вона виступає вагомим стримуючим чинником розвитку нашої держави. Значна корумпованість владних структур ще більше поглиблює кризові процеси в економіці, зумовлені трансформаційними перетвореннями.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Таким чином, трансформаційні процеси, які на сьогодні відбуваються в економіці України вимагають врахування їх особливостей при формуванні державної політики, в тому числі і соціальної. Саме тому необхідним є визначення принципів формування соціального забезпечення в Україні з урахуванням особливостей трансформаційних процесів для того, щоб забезпечити мінімізацію можливих негативних наслідків для суспільства, що має стати темою подальших наукових досліджень.

Література:

1. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. — 6-е изд., перераб. и доп. — М.: ИНФРА-М, 2011. — 512 с.

2. Большой экономический словарь / Ред. А.Н. Азриилян. 5-е изд., доп. и перераб. — М.: Институтновой-экономики, 2002. — 1280 с.

3. Большая экономическая энциклопедия. — М.: Эксмо, 2008. — 816 с.

4. Барановський О.І. Зміст трансформаційних процесів в економічних системах. Вісник університету банківської справи. — 2017. — № 1 (28). — С. 3—14.

5. Васин С.М. Трансформация социально-экономической системы региона: автореф. дис. ... д-ра экон. наук: спец. 08.00.01; 08.00.05. — СПб., 2007. 37 с.

6. Гудова М. В. Трансформация социально-экономических систем в XXI веке: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. экон. наук: спец. 08.00.01 — экономическаятеория. — Санкт- Петербург, 2011. — 19с.

7. Дроздович Л.И. Теоретико-методологические аспекты трансформации экономических систем // Экономическая наука сегодня. — 2015. — № 4. — С. 48—62.

8. Єрохін С.А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект). — К.: Світ знань, 2002. — 528 с.

9. Захаров С В. Концептуальные подходы к изучению сущности понятия "пространственно-экономическая трансформация" // Менеджер. — 2016. — № 2 (76). — С. 128—135.

10. Кириченко В. Рыночная трансформация экономики: теория и опыт // Российский экономический журнал. — 2000. — № 11—12. — С. 34—37.

11. Кухарская Н.А. Сущность и направления трансформации экономического развития Украины в условиях рыночных реформ // Економіка інновацій. — 2013. — № 52. — С. 12—18.

12. Мельник Л.Г. Экономика и информатизация: экономика информатизации и информатизация в экономике: энциклопедический словарь. — Сумы: Университетская книга, 2005. — 384 с.

13. Пепа Т.В. Регіональна динаміка і трансформація економічного простору України: монографія. — Черкаси: Брама-Україна, 2006. — 440 с.

14. Стеблякова Л.П. Трансформация экономических систем: теория и практика: автореф. дисс. ... д.э.н. 08.00.01 экономическая теория. — М., 2010. — 54 с.

15. Тоффлер Э. Третья волна. — М.: Издатетьство АСТ, 2004. — 261 с.

16. Хомидов Ф.М. Теоретические основы трансформации экономических систем в условиях глобализации мирового хозяйства [Електронний ресурс]. — Режимдоступу: https://www.scienceeducation.ru/ ru/article/ view?id=23599]

17. Шаванс Б. Эволюционный путь от социализма. Вопросы экономики. — 1999. — № 6. — С. 4—26.

18. Маркелов А.Ю. Трансформация фирмы в процессе развития институтов современной экономики: теория, методология, практика: автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра экон. наук: спец. 08.00.01 — экономическая теория. — Саратов, 2009. — 33 с.

19. Іванова Н.В. Трансформаційні переходи та реформуванняінфраструктурногопотенціалурегіону // Проблеми і перспективиекономіки та управління. — 2015. — № 4. — С. 204—215.

20. Манахова И.В. К вопросу о построениии модели устойчивого развития национальной экономики // Формирование российской модели рыночной экономики: противоречия и перспективы. — М., 2003. — 324 с.

21. Мартынов А.В. Структурная трансформация российской экономики. — М., 1999. — 244 с.

22. Маркович І.Б. Розкриття сутності поняття трансформації економічного простору в системі категорій розвитку національної економіки // Економікарозвитку. — 2014. — № 2 (70). — С. 77—81.

23. Иванов П.Н. Сущностные характеристики трансформационных процессов в экономической системе // Социально-экономические яаления и процессы. — 2011. — № 10. — С. 48—52.

References:

1. Rajzberh, B.A. Lozovskyj, L.Sh. and Starodubtseva, E.B. (2011), Sovremennyj ekonomycheskyj slovar' [Modern Economic Dictionary], YNFRA-M, Moscow, Russia.

2. Azryylian, A.N. (2002), Bol'shoj ekonomycheskyj slovar' [The Big Economic Dictionary], Ynstytut novoj ekonomyky, Moscow, Russia.

3. Eksmo (2008), Bol'shaia ekonomycheskaia entsyklopedyia [Great economic encyclopedia], Eksmo, Moscow, Russia.

4. Baranovs'kyj, O.I. (2017), "Contents of transformation processes in economic systems", Visnyk universytetu bankivs'koi spravy, vol. 1 (28), pp. 3—14.

5. Vasyn, S.M. (2007), "Transformation of the social and economic system of the region", Ph.D. Thesis, Economy, St.Petersburg, Russia.

6. Hudova, M.V. (2011), "Transformation of socioeconomic systems in the 21st century", Ph.D. Thesis, Economy, St.Petersburg, Russia.

7. Drozdovych, L.Y. (2015), "Theoretical and methodological aspects of transformation of economic systems", Ekonomycheskaia nauka sehodnia, vol. 4, pp. 48—62.

8. Yerokhin, S.A. (2002), Strukturna transformatsiia natsional'noi ekonomiky (teoretyko-metodolohichnyj aspekt) [Structural transformation of the national economy (theoretical and methodological aspect)], Svit znan', Kyiv, Ukraine.

9. Zakharov, S.V. (2016), "Conceptual approaches to the study of the essence of the concept of "spatial and economic transformation"", Menedzher, vol. 2 (76), pp. 128—135.

10. Kyrychenko, V. (2000), "Market transformation of the economy: theory and experience", Rossyjskyj ekonomycheskyj zhurnal, vol. 11—12, pp. 34—37.

11. Kukharskaia, N.A. (2013), "The essence and directions of the transformation of Ukraine's economic development under the conditions of market reforms", Ekonomika innovatsij, vol. 52, pp. 12—18.

12. Mel'nyk, L.H. (2005), Ekonomyka y ynformatyzatsyia: ekonomyka ynformatyzatsyy y ynformatyzatsyia v ekonomyke: entsyklopedycheskyj slovar' [Economics and Informatization: Informational Economy and Informatization in Economics: Encyclopedic Dictionary], Unyversytetskaia knyha, Sumy, Ukraine.

13. Pepa, T.V. (2006), Rehional'na dynamika i transformatsiia ekonomichnoho prostoru Ukrainy [Regional dynamics and transformation of the economic space of Ukraine], Brama-Ukraina, Cherkasy, Ukraine.

14. Stebliakova, L.P. (2010), "Transformation of economic systems: theory and practice", Ph.D. Thesis, Economy, Moscow, Russia.

15. Toffler, E. (2004), Tret'ia volna [The Third Wave], Yzdatet'stvo ACT, Moscow, Russia.

16. Khomydov, F. M. (2015), "Theoretical bases of transformation of economic systems in the conditions of globalization of the world economy", available at: https://www.scienceeducation.ru/ru/article/view?id=23599 (Accessed 03 Sept 2018).

17. Shavans, B. (1999), "The evolutionary path from socialism", Voprosy ekonomyky, vol. 6, pp. 4—26.

18. Markelov, A. Yu. (2009), "Transformation of the firm in the process of development of the institutions of modern economy: theory, methodology, practice", Ph.D. Thesis, Economy, Saratov, Russia.

19. Ivanova, N. V. (2015), "Transformation transitions and reform of infrastructure capacity region", Problemy i perspektyvyekonomiky ta upravlinnia, vol. 4, pp. 204—215.

20. Manakhova, Y. V. (2003), K voprosu o postroenyyy modely ustojchyvoho razvytyia natsyonal'noj ekonomyky. Formyrovanye rossyjskoj modely rynochnoj ekonomyky: protyvorechyia y perspektyvy [On the issue of building a model of sustainable development of the national economy. Formation of the Russian model of a market economy: contradictions and perspectives], Moscow, Russia.

21. Martynov, A. V. (1999), Strukturnaia transformatsyia rossyjskoj ekonomyky [Structural transformation of the Russian economy], Moscow, Russia.

22. Markovych, I. B. (2014), "Disclosure of the essence of the concept of transformation of economic space in the system of categories of development of the national economy", Ekonomika rozvytku, vol. 2 (70) , pp. 77—81.

23. Yvanov, P. N. (2011), "Essential characteristics of transformation processes in the economic system", Sotsyal'no-ekonomycheskye iaalenyia y protsessy, vol. 10, pp. 48—52.

Стаття надійшла до редакції 06.09.2018 р.

УДК 330.341.2

Ю. С. Глушач,
старший викладач кафедри статистики, обліку та аудиту,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків

РЕЙТИНГ ЯК ІНСТИТУТ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

U. Glushach,
Senior teacher of department of statistics, account and audit, Kharkov national university of the name of V.N. Karazina

RATING AS AN INSTITUTION OF DIGITAL ECONOMY

Лавиноподібне нагромадження різноманітної інформації, зростання інформаційного перевантаження обумовлює суттєві зрушення в опрацюванні інформації та її використання для ведення господарської діяльності, необхідність усвідомлення і наукового аналізу певної системи правил, які конституюють цей процес. З огляду на це, в статті розкривається зміст процесу формування рейтингової оцінки як похідний від зміни технологічного устрою і ускладнення господарських взаємовідносин. Обгрунтовано роль рейтингу як ефективного консолідуючого інструменту для прийняття рішень в умовах інформаційної недосконалості, що підтверджується великим попитом на його практичне застосування і перетворює його на важливий інститут цифрової економіки.

Охарактеризовано модель побудови рейтингу. Дано класифікацію рейтингів за методологічними ознаками. Виокремлені основні функції рейтингу в контексті трансформаційних перетворень господарської системи.

Avalanche accumulation of various information together with excessive amount of data brings significant changes in information processing and its usage in conducting business activities. This situation calls for awareness and scientific analysis of a certain system of rules that constitute this process. In view of this, the content of rating assessment process has been revealed as the derivative of technological change and complicated economic relations. The article substantiates the role of the rating as an effective consolidating tool for decision making under the conditions of information imperfection, which is confirmed by great demand for its practical application and transforms it into an important institute of digital economy.

The ranking model has been developed and ranking classification based on methodological principles has been presented. The main functions of rating are outlined in the context of economic system transformations.

Ключові слова: інститут, інформація, рейтинг, функції рейтингу, інститут цифрової економіки.
Key words: institute, information, rating, functions of rating, institution of digital economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Система оцінки в глобальному економічному просторі базується на швидкому аналізі значних обсягів інформації, що часто призводить до помилкових рішень, прийнятих на основі евристик. В умовах інформаційної недосконалості важливим інструментом серед ринкових сигналів стає рейтинг, як комплексна оцінка стану об'єкту (суб'єкту господарської діяльності).

Рейтинги, як інструмент систематизації даних, що віддзеркалює положення та перспективи розвитку об'єкту дослідження, стають все більш популярними.

Рейтингові оцінки конкурентоспроможності національних економік, бізнес-клімату, рівня економічної свободи, корумпованості суспільства, розвитку людського потенціалу та інших характеристик все частіше використовують для визначення можливостей інтеграції країн у міжнародний економічний простір.

Не зважаючи на те, що все більше науковців проводять дослідження в сфері рейтингування, коло їх наукових інтересів в основному стосується питань методології та інтерпретації рейтингової оцінки.

У науковій літературі рейтинг не розглядається як важливий інструмент в механізмі господарських трансформацій, який здатен в умовах інформаційного перевантаження та інформаційної асиметрії унормувати процес консолідації значних обсягів інформації, зменшити

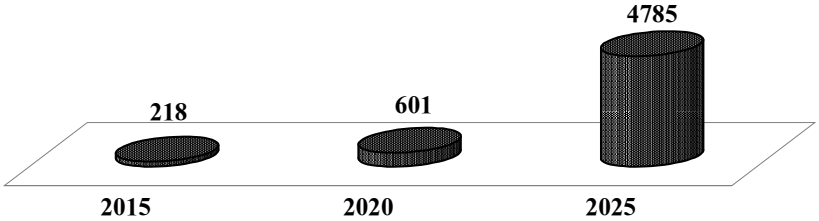

Рис. 1. Кількість інтерактивних взаємодій на душу населення в день (2020, 2025 прогноз)

Джерело: складено авторами за [Data].

невизначеність в умовах гіпердинамічного розвитку цифрової економіки. Цим пояснюється важливість і актуальність проведеного в статті дослідження рейтингу як важливого інституту цифрової економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження науковців у сфері рейтингування обумовлені потребою постійного відслідковування стану та тенденцій розвитку країн у світовому просторі, що здійснюється з використанням рейтингових систем .Такі вітчизняні науковці, як Б. Данілишин та О. Веклич [1] активно досліджують міжнародні рейтинги і інтерпретують їх результати. О. Іващук і А. Арсененко [2; 3] вивчають позиціонування країн у світових рейтингах за основними критеріями відкритості та глобалізованості національних економік.

Рейтинги мега, макро, мікро рівнів країн, регіонів, кампаній є широко вживаними і популярними [4—9]. Постійно з'являються нові рейтинги [10; 11, с.126—127;12, с. 48—49]. Виокремився окремий розділ навчальних програм, який узагальнює досвід створення і використання рейтингів.

Разом з існуванням широкого різноманіття підходів до визначення сутності рейтингу та інших елементів категоріального апарату процесу рейтингової оцінки, виявляється певна неоднозначність та проблемні моменти, а саме:

— відсутні усвідомлення "рейтингу" як закономірної властивості цифрової економіки;

— не вистачає системної характеристики функцій рейтингу в процесі сучасної господарської діяльності;

— майже не приділяється увага важливості рейтингової оцінки для самого об'єкта рейтингування, хоча він нині є одним із першочергових орієнтирів для вибору напряму і шляхів його господарських трансформацій.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є на основі розкриття змісту рейтингування і функцій рейтингу обгрунтувати, що в умовах цифрової економіки рейтинг стає інститутом господарської системи.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Визначальною властивістю цивілізаційного тренду — розвитку цифрової економіки є лавиноподібне нагромадження різноманітної інформації. Постійно зростають її обсяги, швидкість, інтенсивність та масштаби комуніціювання для кожного індивіда. У 1975 р. цей феномен отримав назву — інформаційний вибух. З 2008 року редактором журнала Nature К. Лінчем у процесі підготовки спецвипуску, присвяченому вибуховому збільшенню світових обсягів інформації, було введено категорію Big data (величина потоків даних понад 100 Гб на день).

У 2002 р. людством було вироблено $18 \cdot 10^{18}$ байт (18 Ексабайт) інформації. Її обсяг у світі збільшується щорічно на 30%, а в середньому на людину створюється $2{,}5 \cdot 10^{8}$ байт. В дослідженні, проведеному компаніями Seagate і IDC відзначається, що за дев'ять років обсяг цифрових даних у світі виросте в десятки разів: якщо в 2016 році обсяг даних вимірювався 16 Збайт (Зеттабайт), то до 2025 р. цей показник збільшиться до 163 Збайт. Приблизно 60% цієї інформації в світі будуть генерувати компанії. Завдяки концентрації величезної кількості даних у керівників організацій з'явиться безліч корисних можливостей і проблем для зростання і розширення бізнесу.

У IDC очікують, що до 2025 року близько 20% всієї інформації в глобальній інфосфері гратимуть критично важливу роль в повсякденному житті, а приблизно 10% цих даних будуть "надкритичними". Крім того, прогнозується, що в 2025 році майже 20% генерованих даних будуть являти собою інформацію, що отримується в режимі реального часу [13].

Загроза інформаційного потопу, тобто неконтрольованого збільшення кількості інформації, робить практично безглуздими спроби якимось чином управляти інформаційними процесами [14]. Інформаційний вибух таїть у собі не меншу небезпеку, ніж демографічний. За Мальтусом, людство як виробник відстає від себе ж як споживача, тобто мова йде про співвідношення сукупної біологічної маси й сукупного економічного продукту людства. Але в змаганні із самим собою в людства все-таки набагато кращі шанси, чим в індивіда в змаганні з усім людством. Якщо матеріальне виробництво суспільства відстає від його ж матеріальних потреб, то ще більше відстає інформаційне споживання індивіда від інформаційного виробництва суспільства. Це криза не перенаселеності, а недорозуміння, криза родової ідентичності. Людство може себе прогодувати — але чи може воно себе зрозуміти, охопити розумом індивіда те, що створено видовим розумом? [15].

Феномен інформаційного вибуху спричинив шок як в масовій свідомості, так і в експертній спільноті, набуваючи характер нового міфу і навіть апокаліптичного колориту[16, с. 89]. Негативний ефект зростання інформаційних потоків для людини М. Епштейн назвав "інформаційною травмою" [15]. Сума всієї інформації, виробленої людством, стає все менш доступною одному індивіду, який відчуває свою неспроможність повноцінно співвідноситися з навколишнім інформаційним середовищем. Інформаційне перевантаження, інформаційний дефіцит, зростання незатребуваних відомостей — це реакція людей, обумовлена нерозумінням того, що відбувається [16, с. 88].

Лавиноподібно зростає кількість інтерактивних взаємодій (рис. 1).

Зростання інформаційного перевантаження — ситуація, коли зі збільшенням обсягів інформації, що

надходить до людини, знижується ефективність її обробки, аналізу та інтерпретації. Нині інформаційне перевантаження стосується майже всіх, хто підключений до Інтернет-середовища. В процесі подолання цієї проблеми людина тим чи іншим чином намагається фільтрувати інформацію, тому що переробити весь її обсяг неможливо. Фільтрація може відбуватися шляхом усвідомленої відмови від доступу інформації з певних джерел, або шляхом орієнтації на думку експертів, у цій сфері, які своїми інтерпретаціями події в принципі можуть впливати на думки людей.

Рис. 2. Основні етапи складання рейтингу

Також цифрова економіка характеризується суттєвою інформаційною асиметрією, тобто нерівномірним розподілом між ринковими гравцями інформації, необхідної для прийняття господарських рішень на всіх рівнях функціонування економіки. Кожному учаснику економічних відносин доступний лише обмежений об'єм інформації, що безпосередньо впливає на ефективне функціонування всіх елементів та учасників господарських відносин. Інформація, перетворюючись з елементу ринкової інфраструктури в повноправний стратегічний ресурс, змінює власну роль в економічних відносинах, одночасно генеруючи принципово нові проблеми для економіки, на які наразі не існує адекватної системи протидії.

Відкриття сигналізованих потоків в економіці у вигляді інформації є особливо важливим в умовах сучасного цифрового господарства, бо осмислений вибір між ними потребує знань, які далеко перевищують можливості пересічної людини. Не можна не погодитись з думкою Хайєка щодо принципової обмеженості людського знання (людина використовує те знання, яке може збагнути), щодо фрагментарності індивідуальних знань та їх розпорошеності між людьми [17].

Асиметричність розподілу в зовнішньому і внутрішньому середовищі не тільки самої інформації, але й організаційно-інституціональної комбінаторики її пошуку, створення, відновлення й використання, є найважливішими детермінантами когнітивних меж людини. Зрозуміло, що в таких умовах споживач самостійно не завжди спроможний зробити вибір і може стати об'єктом багаточисельних свідомих і несвідомих маніпуляцій.

"Розвиток суспільства втрачає передбачуваність. Зростає невизначеність розвитку внаслідок:

— лавиноподібного зростання обсягів інформації про потреби, цінності, мотиви людської діяльності, які зазнають постійних змін, а також про темпи й динамізм економічних процесів;

— асиметрії не лише в розподілі інформації у метапросторі, але й асиметрії у перетворенні її на знання;

— створення технологій виробництва асиметрії інформації та управління свідомістю" [18, с. 115].

По мірі того, як ускладнюється процес господарювання, значно збільшується попит на якісну інформацію, її консолідацію на різних рівнях функціонування господарюючих суб'єктів і в різних сферах господарства, що обумовлює удосконалення, формування відповідних професійних правил, закріплення їх формальним чином, тобто процесу складання рейтингу. Ускладнена модель господарювання затребувала врахування в процесі оцінювання все більшого переліку факторів, значної кількості якісних і кількісних параметрів, застосування нових засобів та прийомів аналізу. Затребуваною стала професійна діяльність, що передбачає проведення уповноваженим суб'єктом комплексного оцінювання виробничої, фінансово-економічної, маркетингової, кадрової та інших видів діяльності досліджуваного об'єкта та виведення на цій основі рейтингу, який у максимально компактній формі відображає справжній стан об'єкта (його надійність, інвестиційну привабливість, кредитота платоспроможність тощо) відповідно до розробленої шкали, а також дає змогу сформулювати реалістичний прогноз про його розвиток у коротко- та довгостроковому періоді [19].

Для зниження ступеня невизначеності в процесі прийняття господарських рішень на макрорівні необхідним стає використання інтегрованої комплексної оцінки, тобто параметризація набору показників. Враховуючи відомі підходи щодо визначення основних критеріїв, які висуваються до такої оцінки, визначимо:

— інтегрована комплексна оцінка повинна бути загальновизнаною;

— інтегрована комплексна оцінка має бути зрозумілою, тобто характеристики та пропорції мають бути сприйнятливими;

— інтегрована комплексна оцінка повинна бути об'єктивною й достовірною.

Саме рейтинг найповніше відповідає вказаним критеріям, будучи комплексною інформацією щодо стану господарської системи, яка подається в максимально згорнутому вигляді.

Більш широко зміст рейтингу трактується як значення певної відносної оцінки, що діє у визначений момент чи протягом певного періоду часу, яку суб'єкт рейтингування в результаті реалізації процесу рейтингування присвоює досліджуваному об'єкту та вважає найопти-

Таблиця 1. Класифікація рейтингів за критеріями методологічної побудови

№ з/п	Ознака класифікації	Типи рейтингу
1	За способом формування рейтингу	Односпискові. Категоріальні
2	За кількістю рейтингових факторів	Однофакторні. Багатофакторні
3	За методом отримання інформації	Аналітичні: адміністративні й віртуальні. Експертні. Гібрідні
4	За інструментом отримання інформації	Дистанційні. Інсайдерські (очні)
5	За використаними даними	Оперативні. Кумулятивні
6	За способом отримання вагових коефіцієнтів	Нормативні. Аналітичні. Рівновагові. Евристичні
7	За способом агрегування показників	Адитивні. Мультиплікативні
8	За розвитком методології дослідження	Статичні. Динамічні
9	За видом отриманої оцінки	Кількісні. Порядкові. Рангові
10	За кількістю випусків рейтингового продукту	Періодичні. Неперіодичні

мальнішим для його позиціонування за обраним критерієм чи набором критеріїв серед інших подібних за основними параметрами суб'єктів господарювання [19].

Для бізнесу рейтинги — найважливіша складова в області ділової інформації на всіх рівнях господарської діяльності. Нині дуже зросла суспільна значимість рейтингів, що відображається в емоційності реакції на їхні зміни. Зниження рейтингу найчастіше сприймається як свідоцтво виникнення проблем і вимагає заходів щодо виправлення ситуації. Рейтинги можуть виступати в якості важливого орієнтиру, подразника, емоційного стимулу.

Першим етапом складання рейтингів є постановка завдання — визначення мети і об'єкту рейтингування, від чого надалі буде залежати вибір методики (рис. 2).

Мета складання рейтингу залежить від користувача рейтингової інформації і визначає вибір інформаційного простору для аналізу і спосіб отримання рейтингової оцінки.

Якщо історично першими замовниками незалежної оцінки були інвестори, які використовували отриману інформацію в процесі прийняття господарських рішень із урахуванням ризиків, то в сучасній економіці мета рейтингування залежить від багатьох чинників, у тому числі, напрямі діяльності та фінансових можливостей організації / установи — замовника, а також рівня функціонування об'єкту рейтингування. Це впливає на вибір суб'єкту, який буде проводити рейтингову діяльність та визначатиме методику складання рейтингів.

У процесі визначення найважливіших параметрів, що характеризують об'єкт рейтингування (2-й етап) та їх відносну значимість (3-й етап), можуть бути використані експертна оцінка, опитування цільової аудиторії тощо. Наступним кроком стає збір матеріалу для дослідження (4-й етап), на якому отримуються дані — сукупність (набір) статистичних фактів, відомостей щодо певного процесу або явища за певний період. Факти перетворюються на дані в процесі формалізації, вони ще "...не створюють основу для дій" [20], тобто не є матеріалом для прийняття рішень.

Результатом наступного етапу стає інформація, яка формується в процесі: обробки даних за певними правилами під конкретну мету; порівняння з іншими аналогічними даними щодо інших об'єктів чи процесів, або за інший проміжок часу — в динаміці (5-й етап). Треба зауважити, що з одних тих самих даних після обробки можна отримати різну інформацію в залежності від застосованої методики.

Таким чином, наслідком виконання аналітичної функції є визначення підсумкових результатів щодо кожного об'єкту та їх ранжування відносно отриманих показників, які можуть бути оприлюднені (6-й етап) кількома шляхами:

— офіційне представлення рейтингу, методики його складання та оцінки за кожним параметром;

— представлення тільки рейтингової позиції та числових показників за кожним параметром для кожного з об'єктів рейтингування (найбільш розповсюджений спосіб);

— наведення тільки верхньої частини рейтингу без вказівок конкретних місць об'єктів рейтингування (використовується інколи — коли методика досить сумнівна або складна чи неможливі інші варіанти оприлюднення).

Проведений аналіз наукової літератури щодо процесу побудови рейтингу дозволив їх класифікувати (табл. 1).

За методом отримання інформації для дослідження розрізняють традиційні рейтинги, засновані на оцінці доволі великої кількості об'єктивних показників діяльності об'єкту рейтингування; репутаційні (персоніфіковані або ескспертні) рейтинги, що базуються на обробці думок експертів, отриманих в результаті опитувань; віртуальні рейтинги, які використовують показники з інтернет-середовища; змішані (гібридні), при складанні яких використовуються складові попередніх методологій [4].

На перший погляд, "ідеальний" варіант процедури рейтингування мав би бути відкритим і автоматизованим. Проте складність господарської діяльності не дозволяє охарактеризувати її без залучення експертної оцінки, використовуючи виключно кількісні параметри і відкриту статистичну інформацію.

У рейтинговій практиці використовують різні види аналізу інформаційних даних та їхньої комбінації: аналіз, що проведений винятково на базі минулої фактичної інформації (аналіз фактів); інформації, що орієнтована в минуле й майбутнє (аналіз подій і відхилень); майбутньої інформації (аналіз запланованих показників).

Як доводить більш ніж столітня історія існування рейтингів, вони є ефективним консолідуючим інструментом (рис. 3), здатним аналізувати та узагальнювати величезні обсяги інформаційного матеріалу в різних сфе-

рах господарювання, що створює основу для їх практичного застосування в процесі вирішення цілої низки господарських проблем, спричинених інформаційною асиметрією на ринках. Необхідність подолання наслідків інформаційних прогалин на всіх рівнях функціонування сучасного господарства постійно збільшує попит на результати рейтингової діяльності, перетворюючи рейтинг на важливий інститут цифрової економіки.

Як видно з рисунка 3, рейтинг у процесі господарської діяльності виконує певні функції: аналітичну функцію, яка виявляється в консолідації значної кількості інформації щодо певного об'єкту (збір, узагальнення та реструктурування фактів, їх селекція та оцінювання; аналіз даних, їх форматування і переформатування; оцінка варіантів тощо), що дозволяє визначити результат його господарської діяльності; сигнальну функцію: на основі отриманої суб'єктом рейтингування оцінки користувач даної інформації (в т.ч. і сам об'єкт рейтингування) отримує сигнал щодо результативності функціонування об'єкту, використання якої є основою прийняття ним (можливо і самим об'єктом рейтингування) певних господарських рішень, у чому виявляється третя основна функція — граундувальна.

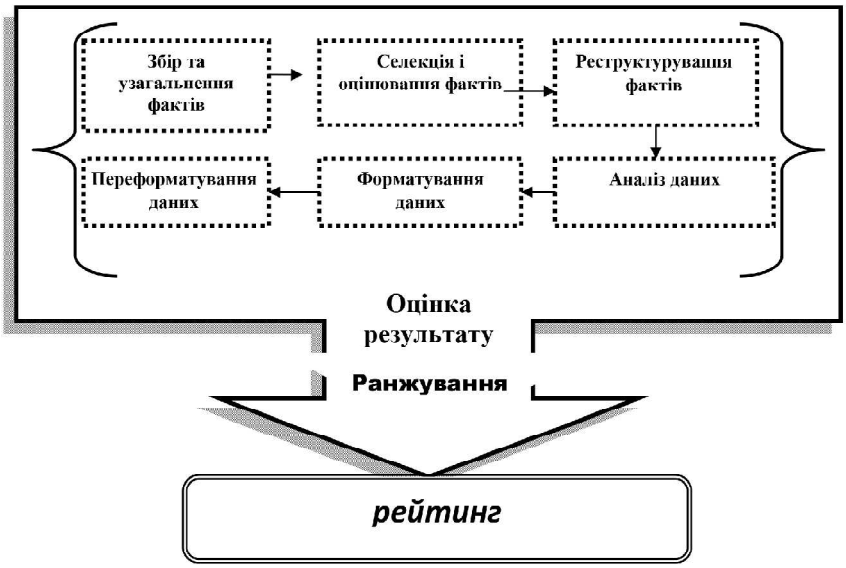

Рис. 3. Рейтинг як результат консолідації інформації

У виконанні основних функцій рейтингу існує закономірна послідовність. Науково обгрунтовано, що першою має бути аналітична функція, результат якої надає сигнал користувачу рейтингової інформації щодо стану об'єкту рейтингування. Якщо сигнальна функція стає первинною або рейтинговий результат задається до початку процесу рейтингування, то спотворюється аналітична функція та провокуються маніпуляції в процесі рейтингового дослідження.

ВИСНОВКИ

Необхідність врахування наслідків інформаційного перевантаження, інформаційної асиметрії в процесі прийняття господарських рішень, побудови економічних моделей та пошук методів зменшення невизначеності в умовах гіпердинамічного розвитку цифрової економіки затребувала розвитку процесу рейтингування, результати якого є важливим інструментом в механізмі сучасних господарських трансформацій. Рейтинг як результат унормованого процесу консолідації значних обсягів інформації набуває здатності впливати на вибір акторів у здійсненні господарських перетворень, тим сильніше, чим більше їх поширення, створюючи ілюзію достовірності та надійності, і стає значущим інститутом цифрової економіки.

Таким чином, у статті обгрунтовано роль рейтингу як ефективного консолідуючого інструменту для прийняття рішень в умовах інформаційної недосконалості, що підтверджується великим попитом на його практичне застосування і перетворює його на важливий інститут цифрової економіки; надано характеристику основним етапам складання рейтингу; здійснено класифікацію рейтингів за методологічними ознаками, виокремлено основні функції рейтингу в контексті трансформаційних перетворень господарської системи.

Література:

1. Данилишин Б. Украина в международных рейтингах устойчивого развития / Б. Данилишин, О. Веклич // Экономика Украины. — 2008. — №7. — С. 13—23.

2. Іващук О.І. Позиціонування країн у світових рейтингах за основними ознаками рівня відкритості економіки / О. І. Іващук // Вісник Хмельницького університету. — 2009. — №1. — С. 69—75.

3. Арсененко А.Ю. Порівняльний аналіз умов ведення бізнесу в Україні та постсоціалістичних державах Європейського Союзу / А.Ю. Арсененко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal

4. Балацкий Е.В. Глобальные рейтинги университетов: проблема манипулирования / Е.В. Балацкий, Н.А. Екимова // Журнал Новой экономической ассоциации 2012. — № 1 (13). — С. 126—146.

5. Горский П. В. Положение об аналитическом рейтинге рангового типа [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.information-technologies.ru/articles/rank-type/

6. Гусейнова Т., Лапач Д. Инвестиционные рейтинги URL: www.mirec.ru/2011-04/investitsionnie-reitingi

7. Карминский А.М. Надо ли регулировать деятельность рейтинговых агентств? // Глобальные рынки и финансовый инжиниринг. — 2014. — № 1 (1). — С. 25—34. http://dx.doi.org/10.18334/grfi

8. Коломієць Г.М. Рейтинги країн за рівнем IT-сфери як індикатори розвитку актуальних форм суспільного багатства / Г.М. Коломієць, І.Л. Дідорчук // Бізнес Информ . — 2015. — № 11. — С. 8—18.

9. Марджинсон С. Способствуют ли рейтинги повышению эффективности? // Международное высшее образование. — 2017. — № 89. — С. 11—13.

10. Как рассчитывается индекс инклюзивного развития и для чего он нужен [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.segodnya.ua/economics/enews/na-vsemirnom-ekonomicheskom-forume-pridumali-alternativu-pokazatelyu-vvp-1108779.html

11. Ставицька А.В. Оцінка позиціонування країн на світовому ринку інформаційних технологій: статистичні виміри індексного аналізу / А.В. Ставицька // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. — 2017. — Вип. 12 (2). — С. 126—130.

12. Чальцева О.М., Лаврищева А.О. Е-урядування: перспективи впровадження в українському просторі / О.М. Чальцева, А.Р. Лаврищева / //Політичне життя: науковий журнал/ Донец. нац. ун-т ім. Василя Стуса; редкол.: Нагорняк Т.Л., Примуш М.В., Неприцька Т.І. [та ін.]. — Вінниця, 2017. — № 4. — С. 48—53.

13. Data Age 2025: The Evolution of Data to Life-Critical. Don't Focus on Big Data; Focus on the Data That's Big [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.seagate.com/www-content/our-story/trends/files/Seagate-WP-DataAge2025-March-2017.pdf

14. Дзялошинский И.М Медиапространство и медиаобразование mim.org.ru/phocadownload/dzyaloshinsky.pdf

15. Эпштейн М.Н. Информационный взрыв и травма постмодерна / М.Н. Эпштейн // Звезда. — 1999. — № 11. — С. 216—228

16. Игнатов В. Социология информационного общества, 2017 НГТУ [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://socio.rin.ru/cgi-bin/article.pl?id=477

17. Хайек Ф.А. Собрание сочинений [Электронный ресурс] / Ф.А. Хайек. — Режим доступа: http://libertarium.ru/14000?NO_COMMENTS=1& PRINT_VIEW=1

18. Коломієць Г. Невизначеність розвитку господарчих систем і їх реформування: монографія / Г. Коломієць — Харків: Видав. центр ХНУ, 2004. — С. 256.

19. Логвиненко Ю.Л. Суть рейтингування підприємств та його значення в ринкових умовах / Ю.Л. Логвіненко // Вісник Національного університету " Львівська політехніка ". Проблеми економіки та управління. — 2009. — № 640. — С. 319—327.

20. Мильнер Б.З. Понятие, разновидности и источники знаний [Електронний ресурс] / Б.З. Мильнер. — Режим доступу: milner-bz.ru/engine/documents/document127.pd

References:

1. Danilishin, B. (2008), "Ukraine in international sustainable development ratings", Jekonomika Ukrainy, vol. 7, pp. 13—23.

2. Ivaschuk, O.I. (2009), "Positioning countries in world rankings on the main features of the level of openness of the economy", Visnyk Khmel'nyts'koho universytetu, vol. 1, pp. 69—75.

3. Arsenenko, A.Yu. (2009), "Comparative analysis of business conditions in Ukraine and post-socialist states of the European Union", available at: http://www.nbuv.gov.ua/portal (Accessed 30 Aug 2018).

4. Balackij, E.V. (2012), "Global university ratings: the problem of manipulation", Zhurnal Novoj jekonomicheskoj associacii, vol. 1 (13), pp. 126—146.

5. Gorskij, P.V. (2009), "Regulation on analytical rank ranking type", available at: http://www.information-technologies.ru/articles/rank-type/ (Accessed 30 Aug 2018).

6. Gusejnova, T. and Lapach, D. (2011), "Investment ratings", available at: www.mirec.ru/2011-04/investitsionnie-reitingi (Accessed 30 Aug 2018).

7. Karminskij, A.M. (2014), "Is it necessary to regulate the activity of rating agencies?", Global'nye rynki i finansovyj inzhiniring, vol. 1 (1), pp. 25—34, available at: http://dx.doi.org/10.18334/grfi (Accessed 30 Aug 2018).

8. Kolomiiets', H.M. (2015), "Ratings of countries on the level of IT sphere as indicators of the development of actual forms of social wealth", Biznes Ynform, vol. 11, pp. 8—18.

9. Mardzhinson, S. (2017), "Do ratings enhance performance?", Mezhdunarodnoe vysshee obrazovanie, vol. 89, pp. 11—13.

10. Segodnya (2018), "How the index of inclusive development is calculated and for what it is needed", available at: https://www.segodnya.ua/economics/enews/na-vsemirnom-ekonomicheskom-forume-pridumali-alternativu-pokazatelyu-vvp-1108779.html (Accessed 30 Aug 2018).

11. Stavyts'ka, A.V. (2017), "An estimation of positioning of countries on the world market of information technologies: statistical measures of index analysis", Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriia : Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo, vol. 12 (2), pp. 126—130.

12. Chal'tseva, O.M. and Lavryscheva, A.O. (2017), "E-governance: prospects for implementation in the Ukrainian space", Politychne zhyttia, vol. 4, pp. 48—53.

13. Reinsel, D. Gantz, J. Rydning, J. (2017), "Data Age 2025: The Evolution of Data to Life-Critical. Don't Focus on Big Data. Focus on the Data That's Big", available at: http://www.seagate.com/www-content/our-story/trends/files/Seagate-WP-DataAge2025-March-2017.pdf (Accessed 30 Aug 2018).

14. Dzjaloshinskij, I.M. (2013), "Media and media education", available at: http://mim.org.ru/phocadownload/dzyaloshinsky.pdf (Accessed 30 Aug 2018).

15. Jepshtejn, M.N. (1999), "Information explosion and postmodern trauma", Zvezda, vol. 11, pp. 216—228.

16. Ignatov, V. (2017), "Sociology of the Information Society", NGTU, available at: http://socio.rin.ru/cgi-bin/article.pl?id=477 (Accessed 30 Aug 2018).

17. Hajek, F.A. (2018), "Collected Works", available at: http://libertarium.ru/14000?NO_COMMENTS=-1&PRINT_VIEW=1 (Accessed 30 Aug 2018).

18. Kolomiiets', H. (2004), Nevyznachenist' rozvytku hospodarchykh system i ikh reformuvannia [Uncertainty in the development of economic systems and their reform], Vydavnychyj tsentr KhNU, Kharkiv, Ukraine.

19. Lohvynenko, Yu.L. (2009), "The essence of the rating of enterprises and its value in market conditions", Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika". Problemy ekonomiky ta upravlinnia, vol. 640, pp. 319—327.

20. Mil'ner, B.Z. (2008), "Concept, varieties and sources of knowledge", available at: http://milner-bz.ru/engine/documents/document127.pdf (Accessed 30 Aug 2018).

Стаття надійшла до редакції 04.09.2018 р.

УДК 336.027:504.062

К. В. Буйда,
аспірант, Науково-дослідний фінансовий інститут
Державної навчально-наукової установи "Академія фінансового управління", м. Київ
В. Ф. Рошкевич,
аспірант, Науково-дослідний фінансовий інститут
Державної навчально-наукової установи "Академія фінансового управління", м. Київ

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО СЕКТОРА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

K. Buida,
Postgraduate student, Science and Research Institute
of the National Academic Institution "Academy of Financial Management", Kyiv
V. Roshkevych,
Postgraduate student, Science and Research Institute
of the National Academic Institution "Academy of Financial Management", Kyiv

FINANCIAL AND CREDIT SUPPORT FOR NATURAL RESOURCES FIELD ENTERPRISES OF THE NATIONAL ECONOMY

У статті обгрунтовується необхідність удосконалення інституціонального підгрунтя фінансово-кредитного забезпечення підприємств природно-ресурсного сектора національної економіки, виходячи з інституціонального середовища володіння та користування природними ресурсами, а також існуючих джерел фінансування капітальних інвестицій та поточних витрат на природоохоронні цілі. Встановлено, що у короткостроковій перспективі значної активізації банківського кредитування природоохоронних проектів не відбудеться через скорочення обсягів капітальних інвестицій в економіку України, профінансованих за рахунок кредитів банків та інших позик. Виявлено, що в останні роки відбуваються зрушення у видатках публічного сектора на охорону навколишнього природного середовища, зокрема зростає питома вага місцевих бюджетів у видатках Зведеного бюджету України на охорону довкілля. Обгрунтовано, що сучасна модель фінансово-кредитного забезпечення підприємств природно-ресурсного сектора національної економіки має передбачати інституціоналізацію нових форм та методів залучення природних активів в систему товарно-грошових відносин.

The article substantiates the need to improve the institutional basis of financial and credit support for natural resources field enterprises of the national economy based on the institutional environment of possession and use of natural resources as well as existing sources of financing of capital investments and current expenditures on nature protection. It has been established that a significant increase in bank lending for environmental projects will not take place in the short-run due to reduction of capital investments into the Ukrainian economy, financed by loans from banks and other loans. It has been revealed that in recent years there has been a shift in public sector expenses on environmental protection, in particular, the share of local budgets in the expenditures of the Consolidated Budget of Ukraine on environmental protection is increasing. It has been substantiated that the modern model of financial and credit support for natural resources field enterprises of the national economy should involve institutionalization of new forms and methods of attracting natural assets into the system of goods/money relationship.

Ключові слова: фінансово-кредитне забезпечення, природно-ресурсний сектор, капітальні інвестиції, місцеві бюджети, кредит, позика.
Key words: financial and credit support, natural resources field, capital investments, local budgets, credit, loan.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Переважна більшість суб'єктів господарювання у природно-ресурсному секторі національної економіки внаслідок високого рівня матеріаломісткості виробництва готової продукції не має можливості збільшувати обсяги капітальних інвестицій на модернізацію і реконструкцію об'єктів природоохоронної інфраструктури, що супроводжується перманентним зростанням обсягів викидів та скидів шкідливих ре-

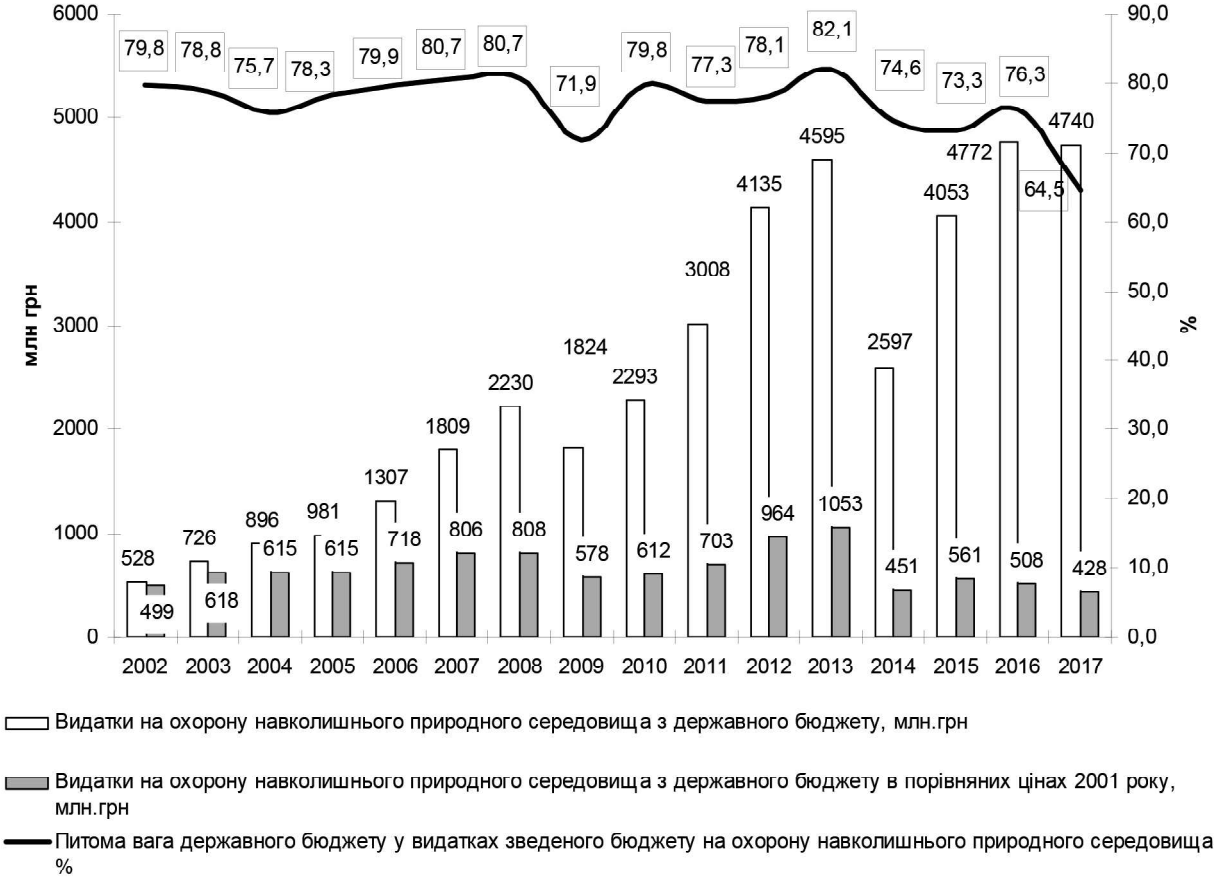

Рис. 1. Видатки на охорону навколишнього природного середовища з Державного бюджету України

Джерело: розраховано за даними Державної казначейської служби України.

човин у навколишнє середовище. Світова практика показує, що левову частку в загальних обсягах фінансового забезпечення природоохоронних цілей займають грошові кошти, які залучені на ринку позикового капіталу. Така позитивна практика має бути імплементована у вітчизняну систему фінансування природоохоронної та природо-господарської діяльності. Виходячи з того, що саме кредитні ресурси набувають найбільш вагомого значення у фінансовому забезпеченні проектів модернізації та реконструкції природоохоронної інфраструктури, потребує теоретико-методологічного обгрунтування система фінансово-кредитного забезпечення сфери природокористування. Найвищим рівнем актуальності відзначається проблема формування сучасної моделі фінансово-кредитного забезпечення підприємств природно-ресурсного сектора національної економіки, оскільки вони, володіючи та користуючись природними активами, а також залучаючи їх у відтворювальний процес, потенційно відзначаються високим рівнем інвестиційної привабливості і виступають надійними позичальниками грошових коштів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Актуальні проблеми фінансово-кредитного забезпечення сфери природокористування, зокрема суб'єктів природоохоронного та природно-ресурсного підприємництва, активно почали розглядатися ще в середині 90-их років минулого століття. Прикметною рисою авторських підходів до створення вітчизняного інструментарію фінансово-кредитного забезпечення підприємств природно-ресурсного сектора було те, що дана проблематика розглядалася в контексті формування економічного механізму природокористування ринкового типу. Окремі аспекти фінансово-кредитного забезпечення підприємств природно-ресурсного сектора національної економіки з врахуванням специфіки використання тих чи інших природних ресурсів розглядалися у працях В. Борисової, О. Веклич, В. Голяна, О. Кашенко, І. Конєвої, В. Міщенка, С. Харічкова та інших [2—8], але не повною мірою враховувалися проблемні моменти удосконалення інституціонального середовища володіння та користування природними ресурсами, що великою мірою і визначало можливості безпосередніх природокористувачів працювати на ринку позикового капіталу. В останні роки більше уваги приділяється розбудові фінансово-кредитної інфраструктури сфери природокористування [1; 4], яка дозволить використовувати природні активи як об'єкт іпотечно-заставних відносин, здійснювати емісію "зелених" облігацій та отримувати кредитні ресурси від комерційних банків на реалізацію природоохоронних та природооблаштувальних проектів.

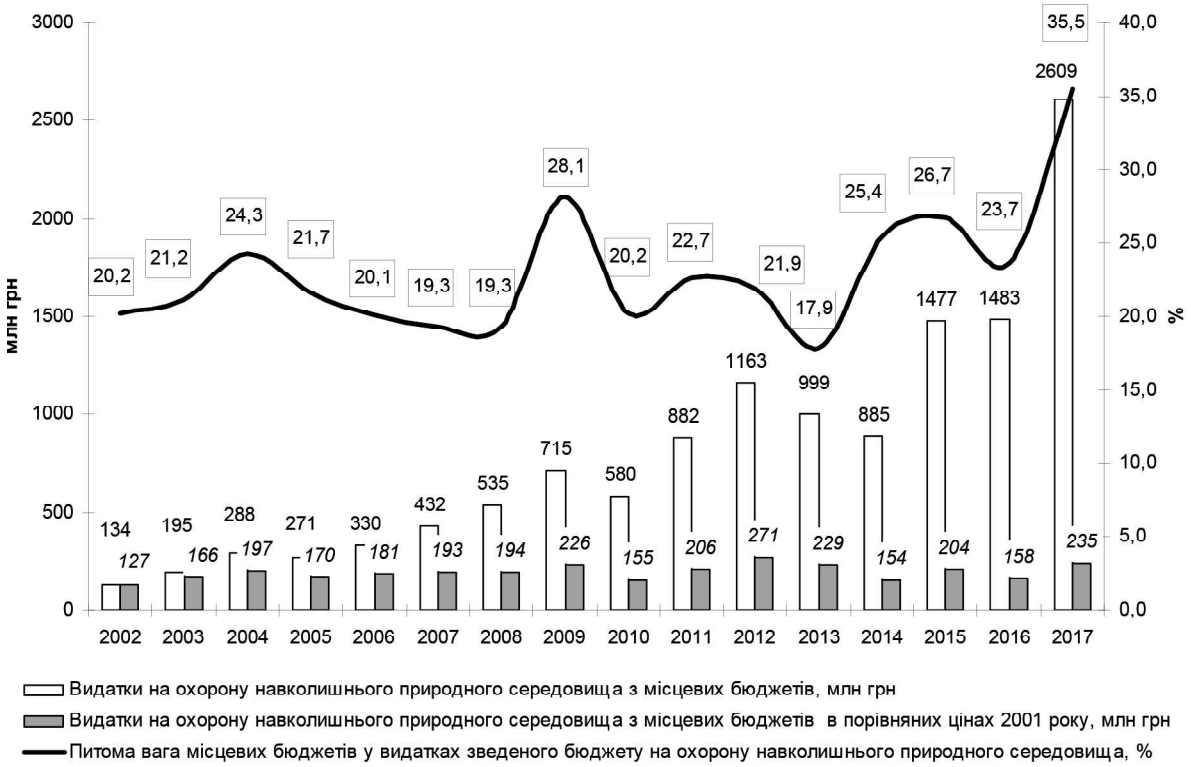

Рис. 2. Видатки на охорону навколишнього природного середовища з місцевих бюджетів України

Джерело: розраховано за даними Державної казначейської служби України.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є обгрунтування теоретико-методологічних підходів до вибору моделі фінансово-кредитного забезпечення підприємств природно-ресурсного сектора національної економіки, виходячи з інституціонального середовища володіння та користування природними ресурсами, а також основних тенденцій фінансування капітальних інвестицій та поточних витрат на природоохоронні цілі в розрізі основних джерел фінансування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Застосування сучасних методів та технологій раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища потребує нарощення обсягів фінансового забезпечення реалізації природоохоронних та природо-господарських проектів. Вітчизняна практика фінансування природоохоронної діяльності в останні десятиліття демонструє перманентний дефіцит фінансування капітальних інвестицій та поточних витрат у сфері господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу та охорони довкілля. Основними причинами недостатнього фінансового забезпечення природоохоронних проектів є надмірна звуженість джерел інвестиційного забезпечення. Основними джерелами виступають кошти Державного бюджету України та місцевих бюджетів, а також власні кошти підприємств, організацій, установ. Враховуючи те, що в останні роки не спостерігається реального збільшення надходжень до державного та місцевих бюджетів, центральна влада та місцеві органи влади не мають можливостей нарощувати обсяги фінансування природоохоронних проектів, що поглиблює еколого-деструктивні процеси у природокористуванні.

Вже так склалося історично в українській практиці фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища, що одним з основних джерел капітальних інвестицій та поточних витрат на природоохоронні цілі виступають Державний бюджет України та місцеві бюджети. В останні роки почало спостерігатися збільшення питомої ваги місцевих бюджетів в структурі видатків Зведеного бюджету України на охорону навколишнього природного середовища. Це пов'язано з тим, що поглиблення процесів децентралізації та реформи місцевого самоврядування поступово почало переносити центр тяжіння у фінансуванні природоохоронної діяльності на рівень територіальних громад.

Якщо прослідкувати динаміку видатків на охорону навколишнього природного середовища з Державного бюджету України за 2002—2017 рр., то в динаміці номінальної величини видатків за винятком окремих часових інтервалів в цілому спостерігається висхідна тенденція. А в динаміці видатків у порівняних цінах 2001 року має місце синусоїдна тенденція. Зокрема номінальна величина видатків на охорону довкілля з Державного бюджету України у 2002 році становила 528 млн грн, у 2008 році — 2,23 млрд грн, у 2012 році — 4,1 млрд грн, а у 2017 році — 4,7 млрд грн. У динаміці видатків на охорону довкілля з Державного бюджету України у порівняних цінах 2001 року в цілому має місце зменшення реальної величини видатків. Якщо у 2002 році реальний обсяг видатків становив 499 млн грн, у 2008 році — 808 млн грн, у 2013 році — 1,05 млрд грн, то у 2017 році — 428 млн грн (рис. 1).

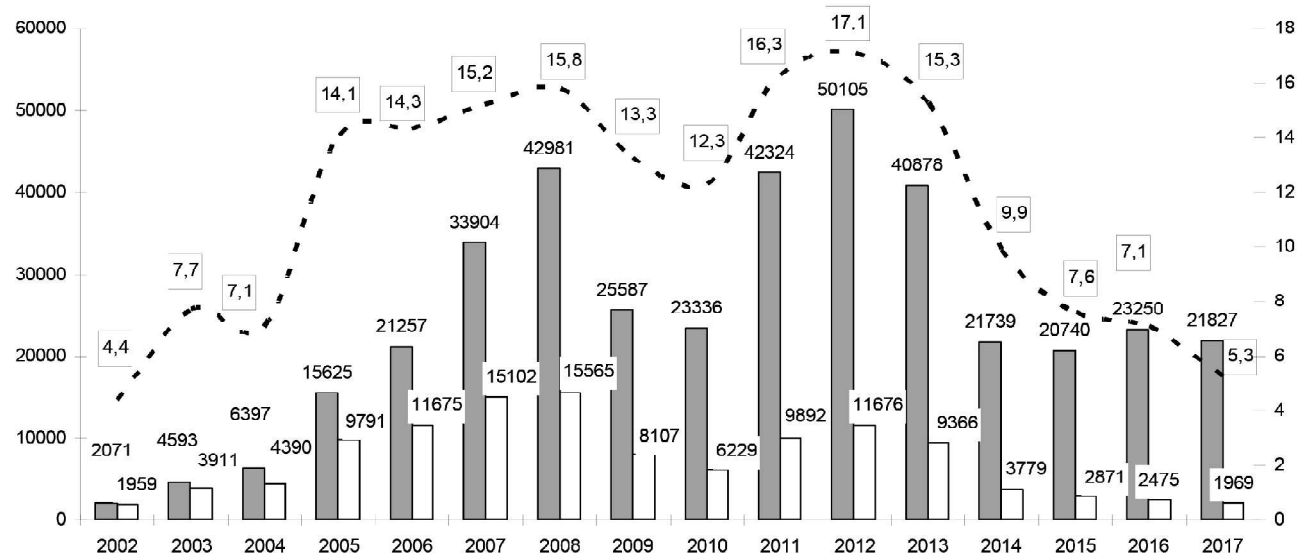

Капітальні інвестиції в економіку України, профінансовані за рахунок кредитів банків та інших позик, млн грн

Капітальні інвестиції в економіку України, профінансовані за рахунок кредитів банків та інших позик в порівняних цінах 2001 року, млн грн

Питома вага капітальних інвестицій, профінансованих за рахунок кредитів банків та інших позик, в загальному обсязі капітальних інвестицій в економіку України, %

Рис. 3. Капітальні інвестиції в економіку України, профінансовані за рахунок кредитів банків та інших позик

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

Низхідна тенденція в динаміці видатків Державного бюджету України на охорону навколишнього середовища у порівняних цінах свідчить про те, що девальваційні процеси в національній економіці відбувалися більш прискореними темпами, ніж зростання номінальної величини видатків на охорону довкілля. Якщо у 2002 році питома вага державного бюджету у видатках Зведеного бюджету України на охорону навколишнього природного середовища становила 79,8 %, у 2008 році — 80,7 %, у 2013 році — 82,1 %, то у 2017 році — 64,5%.

На відміну від динаміки видатків на охорону навколишнього природного середовища з Державного бюджету України в динаміці видатків з місцевих бюджетів в цілому висхідна тенденція спостерігається як по номінальній величині видатків, так і по величині видатків у порівняних цінах 2001 року. Якщо у 2002 році номінальна величина видатків на охорону навколишнього природного середовища з місцевих бюджетів становила 134 млн грн, у 2008 році — 535 млн грн, у 2013 році — 999 млн грн, то у 2017 році — 2,6 млрд грн. Натомість величина видатків на охорону навколишнього природного середовища з місцевих бюджетів у порівняних цінах 2001 року у 2002 році складала 127 млн грн, у 2008 році — 194 млн грн, у 2013 році — 229 млн грн, у 2017 році — 235 млн грн. Питома вага місцевих бюджетів у видатках Зведеного бюджету України на охорону навколишнього природного середовища у 2002 році становила 20,2 %, у 2008 році — 19,3 %, у 2013 році — 17,9 %, а у 2017 — 35,5 % (рис. 2).

Отже, чітко викристалізовується тенденція поступового перенесення тягаря видатків на охорону навколишнього середовища на місцевий рівень, що пов'язано з поглибленням децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування. Активізація фінансування природоохоронних цілей з місцевих бюджетів також пов'язана з виникненням комплексу екологічних лих у ряді регіонів та населених пунктів України, які пов'язані зі спрацьованістю об'єктів природоохоронної інфраструктури, особливо в частині поводження з відходами.

Ускладненість отримання кредитів банків та інших позик для фінансування природоохоронних проектів пояснюється також млявим фінансуванням за рахунок банківських кредитів та інших позик капітальних інвестицій в економіку України в цілому. За період 2002—2017 роки в динаміці номінальної величини капітальних інвестицій в економіку України, профінансованих за рахунок кредитів банків та інших позик, висхідна тенденція спостерігалася у 2002—2008 роках, що значною мірою пояснюється закріпленням проявів макроекономічної стабілізації, що позитивним чином вплинуло на кредитування комерційними банками реального сектора економіки. Так, у 2008 році порівняно з 2002 роком обсяги капітальних інвестицій в економіку України, профінансовані за рахунок кредитів банків та інших позик, збільшилися у 20 разів (рис. 3).

У 2010 році порівняно з 2008 роком обсяг капітальних інвестицій, профінансованих банками, зменшився на 19,6 млрд грн, що було зумовлено деструктивним впливом світової фінансової кризи на українську економіку, в тому числі і на кредитний портфель комерційних банків. У 2011—2012 роках спостерігалося пожвавлення фінансування капітальних інвестицій в економіку України за рахунок кредитів банків та інших позик. Але дестабілізація політичної ситуації та загострення

військового протистояння на Сході України призвели до згортання обсягів капітальних інвестицій, профінансованих за рахунок кредитів банків та інших позик. Зокрема у 2017 році порівняно з 2013 роком сума капітальних інвестицій, профінансованих за рахунок кредитів банків та інших позик, зменшилася на 19 млрд грн, що призвело до згортання масштабів капітального будівництва промислових підприємств та потужностей у будівельній індустрії, а це викликало стискання ділової активності в суміжних галузях.

Зменшення номінальної величини капітальних інвестицій, профінансованих за рахунок кредитів банків та інших позик, призвело до зменшення обсягу даного виду інвестицій в порівняних цінах 2001 року. Так, у 2017 році порівняно з 2013 роком обсяг капітальних інвестицій в економіку України, профінансованих за рахунок кредитів банків та інших позик, скоротився в 4,8 разу, що свідчить про згортання обсягів банківського кредитування реального сектору економіки.

Така динаміка капітальних інвестицій в економіку України, профінансованих за рахунок банківських кредитів та інших позик, призвела до зменшення питомої ваги цих інвестицій в загальному обсязі капітальних інвестицій в економіку України. Якщо у 2002 році питома вага капітальних інвестицій, профінансованих за рахунок кредитів банків та інших позик, в загальному обсязі капітальних інвестицій становила 4,4 %, у 2008 році — 15,8 %, у 2013 році — 15,3 %, то у 2017 році — 5,3 %.

В умовах обмежених можливостей вітчизняного банківського кредитування важливою формою фінансово-кредитного забезпечення підприємств природно-ресурсного сектора національної економіки є залучення кредитних ресурсів ззовні. В цілому можна використовувати три основних зовнішніх джерела фінансово-кредитного забезпечення природно-ресурсних підприємств. Перше — міжнародні фінансові організації (МВФ, МБРР, ЄБРР). Однак ці організації готові кредитувати тільки конкретні проекти і тільки на умовах виконання урядами країн-позичальників рекомендацій їх економічних експертів. Друге джерело — уряди зарубіжних країн, які можуть надати позики і кредити на базі двосторонніх домовленостей. Однак основна складність в їх отриманні полягає в тому, що ефективність використання позик і кредитів викликає у кредиторів обгрунтовані сумніви в силу високого рівня зовнішньої заборгованості країни і її низької платоспроможності. До того ж, умови та вимоги на світовому ринку позик і кредитів постійно ускладнюються. Нарешті, третє джерело фінансових коштів — іноземний приватний бізнес. Однак для приватного капіталу важливими є внутрішньополітична стабільність у країні, куди направляються інвестиції, ясність інвестиційного законодавства і чіткі державні гарантії його дотримання, а також сприятливі можливості для здійснення прибуткових проектів.

З огляду на наведену вище обмеженість у розвитку зовнішніх кредитних інструментів, одним з визначальних напрямків впливу держави на природні ресурси є удосконалення системи вітчизняного фінансово-кредитного забезпечення підприємств природно-ресурсного сектора економіки. Впливаючи на процентну ставку, держава може направити значні кредитні ресурси на відтворення природно-ресурсного потенціалу. Такий вплив може дати вагомі позитивні результати, якщо на цілі відтворення і використання природних ресурсів будуть спрямовані кошти спеціально створеного державного банку.

У системі державної підтримки необхідно формувати адекватний нинішнім умовам кредитний механізм, в якому доцільно узгодити всі рівні підтримки з різними інструментами правового і економічного характеру. Основна мета даного механізму — надання фінансових ресурсів підприємствам лісогосподарського та водогосподарського комплексу для високопродуктивного виробництва продукції та надання послуг, фінансування заходів щодо поліпшення якості сільськогосподарських угідь та розвитку сільських територій.

Основними напрямами розвитку державної підтримки можуть стати:

— система взаємодії кредитних організацій всіх рівнів на базі комплексного і системного підходу до вирішення завдань повсюдного розвитку природно-ресурсного сектора економіки;

— проведення моніторингу кредитних відносин на селі, забезпечення фінансової безпеки кредитних організацій і захисту економічних інтересів підприємств лісогосподарського та водогосподарського комплексу;

— державна підтримка сільських товаровиробників при організації закупівель сільськогосподарської продукції товарно-кредитною корпорацією;

— підтримка інноваційних проектів природоохоронного спрямування в сільському господарстві з боку держави.

Ефективним інституціональним підгрунтям фінансово-кредитного забезпечення сфери природокористування є державне регулювання, засноване на субсидованому кредитуванні з рівнем прямої підтримки нижче середнього і високим рівнем покриття цільових реципієнтів, що забезпечує високий рівень покриття сільськогосподарських та лісогосподарських позичальників. Перехід до цієї системи регулювання повинен здійснюватися послідовно: спочатку досягається середній рівень покриття, а потім межі кредитної політики розширюються до високого рівня покриття. Одночасно зменшується частка прямої бюджетної підтримки кредитного інституту, збільшується самодостатність його кредитної політики.

Разом із тим, враховуючи вітчизняний досвід у сфері фінансування капітальних природоохоронних витрат, коли основна їх частина фінансується за рахунок власних коштів суб'єктів господарювання, підприємства природно-ресурсного комплексу мають можливість для об'єднання в інтегровані структури, зокрема фінансово-промислові групи. Збільшення розмірів бізнесу відкриває для них конкурентні переваги для залучення банківського капіталу через підвищення власної фінансової стійкості. Крім того, вертикальна інтеграція буде сприяти більш повному використанню природної сировини та формуванню основ для виробництва продукції з високою доданою вартістю.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Незважаючи на те, що переважна більшість підприємств природно-ресурсного сектора є дер-

жавними підприємствами і їх природоохоронна діяльність фінансується за рахунок коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів, вони відчувають перманентний дефіцит фінансових ресурсів для модернізації і реконструкції об'єктів природоохоронної інфраструктури. Підприємства природно-ресурсного сектора національної економіки характеризуються високим рівнем спрацьованості основного капіталу та недосконалим інфраструктурним облаштуванням також через неможливість отримання кредитних ресурсів для фінансування капітальних інвестицій.

Позитивним зрушенням у фінансово-кредитному забезпеченні сфери природокористування в останні роки слід вважати збільшення обсягів фінансування капітальних інвестицій та поточних витрат у природоохоронну діяльність за рахунок місцевих бюджетів, оскільки за таких умов зменшується імовірність нецільового використання державних та комунальних асигнувань екологічного спрямування.

Підприємства природно-ресурсного сектора, в першу чергу, державної форми власності, мають ряд обмежень стосовно виходу на ринки позикового капіталу, що не дозволяє їм вчасно поповнювати обігові кошти та в повному обсязі фінансувати капітальні інвестиції в оновлення та модернізацію природоохоронної інфраструктури. При збереженні нинішнього інституціонального середовища функціонування підприємств природно-ресурсного сектора та млявого кредитування банківськими установами реального сектора досягти у короткостроковій перспективі проривних результатів стосовно нарощення обсягів фінансування природоохоронних проектів не вдасться.

Література:

1. Борисова В.А. Регулювання фінансових потоків природокористування // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія "Фінанси і кредит". — 2013. — № 1. — С. 32—37.

2. Борисова В.А. Екологізація підприємницької діяльності. — Суми. Видавництво "Довкілля", 2004. — 128 с.

3. Веклич О. Як стимулювати природоохоронну діяльність? // Вісник НАН України. — 1996. — № 11—12. — С. 43—50.

4. Голян В.А. Інвестиції в економіку України: особливості сфери природокористування // Інвестиції: практика та досвід. — 2016. — № 6. — С. 12—21.

5. Кашенко О.Л. Фінанси природокористування. — Суми. Вид-во "Унів. кн.", 1999. — 421 с.

6. Конєва І.І. Ринкові механізми фінансування природоохоронної діяльності // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія "Фінанси і кредит". — 2005. — № 1. — С. 99—102.

7. Міщенко В.С. Реформування механізму фінансового забезпечення геологорозвідувальної діяльності // Фінанси України. — 2004. — №3. — С. 35—43.

8. Харічков С., Губанова О., Загорій О. Інструменти фінансування у сфері поводження з твердими промисловими відходами // Економіка України. — 2005. — № 7. — С. 82—88.

References:

1. Borysova, V.A. (2013), Rehulyuvannya finansovykh potokiv pryrodokorystuvannya [Regulation of financial flows of nature management]. Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu, Seriya "Finansy i kredyt", no. 1, pp. 32—37 [in Ukrainian].

2. Borysova, V.A. (2004), Ekolohizatsiya pidpryyemnyts'koyi diyal'nosti [Ecologization of entrepreneurial activity]. Sumy, vydavnytstvo "Dovkillya", 128 p. [in Ukrainian].

3. Veklych, O. (1996), Yak stymulyuvaty pryrodookhoronnu diyal'nist'? [How to stimulate environmental activities?]. Visnyk NAN Ukrayiny, no. 11—12, pp. 43—50 [in Ukrainian].

4. Holyan, (2016), V.A. Investytsiyi v ekonomiku Ukrayiny: osoblyvosti sfery pryrodokorystuvannya [Investments in the economy of Ukraine: peculiarities of the nature management field]. Investytsiyi: praktyka ta dosvid, no. 6, pp. 12—21 [in Ukrainian].

5. Kashenko, O.L. (1999), Finansy pryrodokorystuvannya [Finances of nature management]. Sumy. Vyd-vo "Univ. kn.", 421 p. [in Ukrainian].

6. Konyeva, I.I. (2005), Rynkovi mekhanizmy finansuvannya pryrodookhoronnoyi diyal'nosti [Market mechanisms for funding environmental activities]. Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu, Seriya "Finansy i kredyt", no. 1, pp. 99—102 [in Ukrainian].

7. Mishchenko, V.S. (2004), Reformuvannya mekhanizmu finansovoho zabezpechennya heolohorozviduval'noyi diyal'nosti [Reforming the mechanism of financial support for geological survey activities]. Finansy Ukrayiny, no. 3, pp. 35—43 [in Ukrainian].

8. Kharichkov, S. Hubanova, O. Zahoriy, O. (2005), Instrumenty finansuvannya u sferi povodzhennya z tverdymy promyslovymy vidkhodamy [Instruments for financing solid industrial waste management]. Ekonomika Ukrayiny, no. 7, pp. 82—88 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.08.2018 р.

www. dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку наукових фахових видань України з ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28
(044) 458-10-73

УДК 351:338.486

А. С. Близнюк,
к. держ. упр., докторант Міжрегіональної академії управління персоналом

СВІТОВИЙ ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ МЕХАНІЗМІВ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОЇ СФЕРИ

A. Bliznyuk,
Ph.D., Ph.D. student of the Interregional Academy of Personnel Management

WORLD EXPERIENCE OF FUNCTIONING OF STATE MECHANISMS FOR REGULATING THE DEVELOPMENT OF THE RECREATIONAL SPHERE

Проаналізовано світовий досвід функціонування державних механізмів регулювання розвитку рекреаційної сфери. Аналізуючи особливості впливу держави на розвиток рекреаційної сфери у світі, визначено певні моделі її регулювання, а саме: децентралізоване регулювання, централізоване регулювання, розгалужене регулювання. Виокремлено особливості формування механізмів державного управління розвитком рекреаційної сфери в зарубіжних країнах. Обгрунтовано напрями адаптації світового досвіду функціонування державних механізмів регулювання розвитку рекреаційної сфери до національного середовища.

The world experience of functioning of state mechanisms of regulating the development of the recreational sphere is analyzed. Analyzing the peculiarities of the state's influence on the development of the recreational sphere in the world, certain models of its regulation are defined, namely decentralized regulation, centralized regulation, extensive regulation. The peculiarities of the formation of mechanisms of state management for the development of the recreational sphere in foreign countries are singled out.

The financial aspects concerning development of recreation sphere are revealed. It was stated that in all countries of the world the state actively participates in the financing and development of recreational infrastructure. This intervention is manifested in the payment of subsidies to the recreational industry, participation in the operation, support of low-income enterprises. The state covers the costs of negative phenomena, which may not be immediately. These include the degradation of the environmental environment, the status of monuments of the historical and cultural past, anti-social phenomena, etc.

In many countries, the recreational sector receives significant financial support at the expense of volunteers providing recreational services within one to two years in exchange for job placement and career advisories. It is expedient to provide subsidies to the population for the payment of recreational services and the introduction of a system of privileges for the payment of taxes to individuals if they use a certain amount for recreational services.

The issue of organizational regulation is revealed, which is manifested in the assessment of the quality of work of subjects that create conditions for recreation, according to the ball system, which prevents the use of funds of insured persons and insurance funds in a non-rational way.

The main forms of organization of public-private partnership in the recreational sphere of the countries of the world are determined, which provides for equal distribution of profits, risks and participation in the substantiation of managerial decisions, involvement of commercial business structures for management of companies with state and communal forms of ownership, creation of non-profit organizations for the achievement of certain goals, the concession with the transfer of state-owned objects to commercial structures under the contract.

The directions of adaptation of the world experience of functioning of state mechanisms of regulating the development of the recreational sphere to the national environment are substantiated.

Ключові слова: рекреація, рекреаційна діяльність, зарубіжний досвід, державне регулювання, механізми державного регулювання.

Key words: recreation, recreational activity, normative-legal regulation, state regulation, mechanisms of state regulation.

ВСТУП

Особливістю нашого часу є інтенсивний техногенний вплив на людину, що вимагає відновлення затраченої енергії та відпочинку. Соціальні умови життя людей, що пов'язані з їх трудовою діяльністю, інформаційні та інтелектуальні навантаження викликають фізичну та психологічну втому, емоційний стрес. У зв'язку з цим зростає потреба у використанні так зва-

них рекреаційних ресурсів, виникає необхідність у розвитку існуючих рекреаційних підприємств, що надають послуги відпочинку, туризму, лікування, оздоровлення населення і становлять рекреаційний комплекс країни. Слід зауважити, що способи та методи державного впливу, які використовуються в Україні сьогодні для регулювання рекреаційної галузі, далеко не завжди відповідають сучасним умовам та тенденціям. Відтак для зміни ситуації на краще необхідно удосконалити механізми державного регулювання рекреаційної сфери з урахуванням досвіду зарубіжних країн з розвиненою рекреаційною галуззю, формування нових соціально-економічних підходів до стратегії розвитку національного рекреаційного комплексу і системи управління рекреаційними процесами як на державному, так і на регіональному рівнях. Отже, для формування дієвих пропозицій щодо удосконалення державного регулювання рекреаційної сфери, слід проаналізувати регулювання цього ринку в інших країнах світу.

РЕЗУЛЬТАТИ

У країнах світу багато різноманітних підходів стосовно створення і функціонування державних органів, що здійснюють управління та регулювання рекреаційної сфери. Неоднаковість підходів до організації сфери рекреації пояснюється специфікою соціально-економічних і політичних умов розвитку держави (політична й економічна стабільність всередині країни), рівнем розвинутості ринкових відносин, ролі країни на міжнародному туристському ринку, масштабами туризму, ступенем значимості рекреації у національній економіці (зокрема роль рекреації у формуванні державного бюджету країни), масштабів інвестицій у рекреаційну сферу, потенціалу національного туристського ринку, доступності туристських ресурсів для внутрішніх та іноземних туристів, рівнем привабливості для туристів (наявність і стан історико-культурних пам'яток, унікальних природних ресурсів тощо). Отже, світовий досвід свідчить про те, що в сучасному світі не існує домінуючої моделі державного регулювання рекреаційною сферою, що зумовлюється різноманітністю регіонів.

Аналізуючи особливості впливу держави на розвиток рекреаційної сфери у світі, можна визначити три моделі її регулювання: децентралізоване регулювання; централізоване регулювання; розгалужене регулювання. Відтак проаналізуємо моделі державного регулювання та управління рекреаційною сферою в різних країнах світу.

Варто зауважити, що деякі держави, котрі спеціалізуються на туристично-рекреаційному обслуговуванні (наприклад, країни Карибського регіону), незважаючи на наявність власних державних органів регулювання рекреаційної діяльності, залучені в транснаціональну модель управління рекреаційним господарством. Така модель грунтується на домінуючій ролі міжнародного капіталу, керованого з єдиного фінансового центру з метою залучення в туристичне користування рекреаційних ресурсів, робочої сили та інфраструктури різних держав.

У більшості країн світу регулювання рекреації впроваджується безпосередньо через центральні органи виконавчої влади — національні туристичні організації, інші інститути. Тому ця модель (кейнсіанська модель чи модель централізованого регулювання) передбачає державне регулювання рекреаційної сфери сильним, авторитетним та по суті самостійним — центральним органом виконавчої влади на рівні міністерства (управління, адміністрації), що контролює діяльність усіх підприємств рекреаційної галузі в країні. Держава в цих країнах створює і реалізує необхідні умови: фінансово підтримує розбудову національних рекреаційних інфраструктур, а також фінансує великі проекти туристичного бізнесу, рекреаційну індустрію взагалі, рекламну й маркетингову діяльність тощо. Така модель організації регулювання й управління рекреаційною індустрією діє у країнах, у яких рекреація є визначальною сферою національної економіки. Отже, для реалізації цієї моделі необхідні певні умови: великі державні фінансові вкладання в рекреаційну індустрію, рекламно-маркетингову діяльність, а також потужне державне інвестування в інфраструктуру.

Існує також модель, котра припускає відсутність центральної державної інституції, яка б відповідала за функціонування та розвиток рекреаційної сфери. Усі питання вирішуються на засадах та принципах вільної та "невидимої руки ринку", а точніше, через "самоорганізацію" підприємств рекреаційного бізнесу. Країни використовують таку модель у тих випадках, коли національні суб'єкти рекреаційного ринку займають сильні позиції, тобто здатні вирішувати свої проблеми без державної участі, або коли в країнах ринок рекреації належить іноземним фірмам, а частка рекреації в національній економіці взагалі незначна.

Європейська модель (модель розгалуженого державного регулювання) переважає у розвинених європейських державах, де питання розвитку рекреаційної сфери вирішуються на рівні галузевого підрозділу певного багатогалузевого (багатопрофільного чи комбінованого) міністерства (в структурі якого виділяється спеціалізований департамент (секретаріат, управління, служба), що відповідає за розвиток рекреації в країні. Такий підрозділ веде свою діяльність у такому напряму: вирішує або регламентує загальні питання державного регулювання (розробляє нормативно-правову базу, координує діяльність регіональної представницької й виконавчої влади, міжнародну співпрацю на міждержавному рівні, збирає й обробляє статистичну інформацію, спрямовує й координує маркетингову діяльність тощо).

Так, наприклад, у Німеччині, Іспанії, Нідерландах, Болгарії регулювання розвитку рекреації здійснюють міністерства економіки, у Чорногорії — Міністерство рекреації, у Польській республіці департамент рекреації при Міністерстві економіки, у Франції — Міністерство транспорту та суспільних робіт, в Італії — Міністерство виробничої діяльності, в Португалії — Міністерство торгівлі та туризму, в Чеській Республіці — Міністерство торгівлі [1].

Важливою рисою європейської моделі є розвиток співробітництва між державою і приватним сектором.

Створення державно-приватного партнерства у рекреаційній галузі передбачає передачу приватному бізнесу частини функцій держави по управлінню рекреаційними об'єктами на визначений період часу. Співпраця бізнесу і держави представляє собою сукупність взаємовідносин, що реалізуються в різних формах на основі поділу ризиків і відповідно прибутків між учасниками: державою і приватним бізнесом.

Останнім часом науковці виділяють і п'яту модель управління рекреаційною сферою — змішану, де поєднані елементи декількох моделей. Характерними рисами цієї моделі є розмежування повноважень між центральною і регіональною туристичними адміністраціями та застосування інструментів прямого і непрямого впливу держави на розвиток туризму (Малайзія).

У контексті розгляду даного питання наголосимо, що жодна з існуючих моделей у чистому вигляді не може бути застосованою в Україні при державному регулюванні рекреаційної сфери. Виходячи з проблем державної політики у рекреаційній галузі в Україні, що є наслідком лібералізації, фактичного усунення держави від регулювання процесів у галузі, що призвело до прояву та загостренню кризових явищ із початку 90-х років минулого століття, можна дійти висновку що формування антикризової політики держави у рекреаційній галузі в Україні повинно базуватися на прийнятті кейнсіанської теорії з пріоритетом "азіатської" ("єгипетсько-турецької", "японської"), моделі, що вимагає активного державного втручання у регулювання процесів у галузі. Вважаємо, що перевагою цієї моделі, порівняно з ліберальною, тобто "американською" яка передбачає мінімальне державне втручання у процес, охоплює лише економічну сферу, позбавлена державного адміністрування галузі, спирається лише на приватний капітал, реалізується у рамках досконалого правового поля, якого в Україні не створено, або "європейської", реалізація якої спирається на достатність бюджетних фінансових ресурсів, стабільність політичної та економічної ситуації, що не властиво для України на цей час, є те, що вона у найбільшому ступені може бути адаптованою для вирішення кризового стану розвитку галузі, оскільки: по-перше, охоплює всі сфери галузі; по-друге, спирається на використання всіх методів за адміністративною формою державного регулювання з їх пріоритетним значенням над економічними; потретє, передбачає комбіноване фінансування галузі як за рахунок державних, так і за рахунок приватних інвестицій; по- четверте, зорієнтує державні інституції на максимально активну допомогу суб'єктам господарювання у галузі задля розвитку рекреаційної інфраструктури.

Варіанти реалізації моделей державного управління рекреаційним сектором розглянемо на прикладі декількох зарубіжних країн.

Наприклад, у Франції питання регулювання рекреаційної сфери належать до компетенції міністерства транспорту та суспільних робіт, у структурі якого функціонують державний секретаріат з питань рекреації та управління туризму. Ці органи відповідають за управління та регулювання галузі, інвестування й міжнародні відносини у сфері рекреації. Крім того, існує ще ціла низка органів, що беруть участь в управлінні рекреаційної сфери із правом дорадчого голосу: Рада з туризму при міністерстві транспорту та суспільних робіт, французьке агентство туристичного інжинірингу, національна наглядова рада з туризму (маркетингові дослідження й статистика в туризмі), національне агентство з питань відпускних подорожей (соціальний туризм), Національний комітет з процвітання Франції (питання екології й озеленення міст).

Ключовими інструментами державної підтримки рекреаційної сфери у Франції є такі: розробка відповідних нормативних актів, спрямованих на підтримку і регулювання сфери рекреаційних послуг для людей з обмеженими фізичними можливостями; затвердження національного стандарту якості рекреаційного продукту для сімейного відпочинку як найбільш поширеного в країні; контроль цін на окремі рекреаційні продукти; введення системи відпускних чеків, введення та підтримка системи "культурних карток"; створення спеціальної рекреаційної інфраструктури для молоді.

Французький досвід свідчить, що максимального ефекту в розвитку рекреації можна досягти лише за умов співпраці органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, громадських і професійних організацій та підприємницьких структур.

В Іспанії питання рекреаційної сфери координує державний секретаріат з питань торгівлі, туризму та малого бізнесу, підлеглий міністерству економіки. Крім держсекретаріату, міністерству підпорядковуються центральна дирекція з туризму (адміністративні питання, розробка загальних напрямів державної політики у сфері рекреації).

Повноваження самого міністерства економіки невеликі. Такі важливі функції, як ліцензування, сертифікація послуг, розробка стратегії розвитку рекреаційної галузі є прерогативою місцевої влади. З метою координації їх діяльності в країні створена рада з розвитку рекреації, до складу якої входять представники державних органів влади всіх рівнів і представники приватного бізнесу.

На нашу думку, Україні слід перейняти в майбутньому досвід співробітництва ради з розвитку рекреації із представниками приватного сектора, що здійснюється через впровадження в організацію й облік висунутих останніми ініціатив.

У Ізраїлі значну підтримку рекреаційній сфері надає держава, адже вона є одним із головних чинників успішного розвитку соціально та економічної сфери країни. Саме тому в Ізраїлі створено некомерційну організацію — Міністерство туризму, на яке покладено функцію проводити ефективну державну політику у сфері рекреації.

Основними завданнями міністерства є: розробка національної стратегії та перспективних проектів щодо розвитку рекреаційної сфери в країні; створення сприятливих економічних умов для діяльності вітчизняних та іноземних рекреаційних підприємств; координація основних напрямів розвитку рекреаційної сфери країни; фінансова та інвестиційна підтримка щодо будівни-

цтва нової та модернізації діючої рекреаційної інфраструктури; контроль за якістю надання рекреаційних послуг; здійснення маркетингових та статистичних досліджень у сфері рекреації; створення ефективної системи щодо професійного навчання персоналу в рекреаційній сфері.

Заслуговує на увагу, те що Міністерство туризму Ізраїлю на популяризацію свого рекреаційного продукту витрачає значні кошти для проведення презентаційних, рекламних, інформаційних заходів у багатьох країнах світу [3].

У контексті нашого дослідження заслуговує на увагу й досвід Австрії — країни, з тисячолітньою історію, що володіє численними історичними та іншими цінними пам'ятками. Організація надання рекреаційних послуг в австрійських містах цікава через те, що тут туристичний сезон триває упродовж року і охоплює різні рекреаційні сфери, включаючи такі види рекреаційних послуг як послуги відпочинку, культурні та лікувальні. Оскільки рекреаційно-туристична діяльність в країні давно є важливою галуззю національної економіки, то їй приділяється значна увага, створена високоякісна рекреаційно-туристична інфраструктура, розгалужена мережа засобів розміщення, передусім невеликі готелі, приватні пенсіони.

Відповідно політика місцевих органів влади Австрії щодо розвитку ринку рекреаційних послуг включає рекламні та маркетингові компанії, навчання туроператорів, складання каталогів, роботу та постійну взаємодію із засобами масової інформації, організацію святкових заходів. Віденська рада з туризму проводить різні акції із залученням цільових груп туристичної діяльності. Рекреаційно-туристична маркетингова стратегія Австрії спрямована на залучення уваги потенційних гостей країни до можливостей культурно- пізнавального, активного, екологічного й оздоровчого відпочинку. Вона спирається на три ключових поняття: "культура", "автентичність" та "інтенсивність".

Водночас стосовно до досліджуваної теми, особливо цікавим є досвід Канади. Оскільки ініціатива щодо визначення пріоритетності сфери діяльності, зокрема рекреації, передана на рівень провінцій та муніципалітетів. Канада досягла найбільших успіхів у сфері рекреації завдяки реалізації ефективної державної політики, яка полягає у підтримці місцевої ініціативи та забезпеченні її впровадження фінансовими ресурсами. Проведений аналіз показує, що серед інших факторів важливим є обмеження ініціативи державних структур щодо прийняття регуляторних актів, які ускладнюють дозвільну систему та посилюють державний контроль.

Отже, канадський досвід в аспекті розвитку рекреаційного сектору є корисним для його застосування в українських містах. Зокрема, заслуговує на увагу питання запровадження місцевих податків і зборів від надаваних рекреаційних послуг, що може значно покращити місцеві бюджети та стимулювати підприємницьку діяльність у цій сфері.

Одним з основних завдань розвитку рекреаційної політики ЄС на сучасному етапі є зміцнення конкурентоспроможності європейського рекреаційного ринку та вирішення проблеми зайнятості. Пріоритетними напрямами розвитку рекреаційної політики ЄС стали захист прав рекреантів, задоволення потреб осіб з обмеженими фізичними можливостями; сприяння високоякісній освіті та професійному навчанню працівників сфери рекреації; надання інформаційної та фінансової підтримки рекреаційним підприємствам, особливо малому й середньому бізнесу; інформаційне забезпечення рекреаційної сфери та використання новітніх технологій [2].

Безперечно, майже у всіх країнах світу держава бере активну участь у фінансуванні і розвитку рекреаційної інфраструктури. Це втручання проявляється у виплаті дотацій рекреаційній індустрії, участі в експлуатації, підтримці малорентабельних підприємств. Держава покриває витрати на негативні явища, що можуть виявитися не одразу. До них належать погіршення екологічного середовища, стану пам'яток історичного та культурного минулого, антисоціальні явища тощо.

Також щодо фінансових аспектів, то в багатьох країнах рекреаційна сфера отримує значну фінансову підтримку за рахунок волонтерів, які надають рекреаційні послуги протягом одного-двох років в обмін на рекомендації щодо працевлаштування та кар'єри (США та країни Європи). Доцільним є надання субсидій населенню на сплату рекреаційних послуг і впровадження системи пільг у сплаті податків фізичним особам у разі використання ними визначеної суми на рекреаційні послуги (Канада). Щодо організаційного регулювання, то варте уваги оцінювання якості роботи суб'єктів, які створюють умови для рекреації, за бальною системою, що не дає змоги нераціонально використовувати кошти застрахованих осіб і страхових фондів (Німеччина).

Аналізуючи практику правового забезпечення та державного регулювання діяльності рекреаційних підприємств можна стверджувати про успішний зарубіжний досвід застосування державно-приватного партнерства у рекреаційній сфері.

Зауважимо, що основними формами організації державно-приватного партнерства в рекреаційній сфері країн світу є: співробітництво, що передбачає однакове розподілення прибутку, ризиків та участь в обгрунтуванні управлінських рішень, залучення комерційних бізнес-структур для управління компаніями з державною та комунальною формами власності, створення некомерційних організацій для досягнення певних цілей, концесія з передачею об'єктів державної власності комерційним структурам за договором. Впровадженню в Україні таких організаційних форм перешкоджає низький рівень бізнесової активності, висока вартість банківських кредитів і незначна чисельність пропозицій різних за строками, вартістю, ресурсами, галузями з боку органів влади. Ми переконані в тому, що збільшення кількості запропонованих інвестиційних проектів потребує створення спеціалізованих підрозділів в органах влади, залучення до цих процесів вищих навчальних закладів, суспільних організацій, формування державного замовлення на розробку інвестиційних пропозицій в рекреаційній сфері.

Світові тенденції розвитку рекреації спрямовані на створення умов кожному громадянину країни ви-

користовувати свої здібності у створенні суспільного продукту через постійне заохочення власників і керівників підприємств та їх працівників до вдосконалення своїх фізичних, психічних, духовних, інтелектуальних якостей. У регулюванні рекреаційної діяльності громадян наявний не тільки мотиваційний аспект, а й примусові заходи. Наприклад, введення власниками та керівниками підприємств обов'язкового тестування рівня здоров'я громадян перед прийняттям на роботу з метою його підвищення шляхом залучення до участі в оздоровчих заходах підприємства, видача премій працівникам, які систематично займаються в рекреаційних закладах підприємства, виплати державою премій керівникам підприємств за краще створення умов для рекреаційної діяльності працівників (США); створення в штаті підприємств таких посад, як: інструктор-методист з фізкультурно-оздоровчої роботи, фахівець з харчування, тренер, психолог, діяльність яких спрямована на профілактику захворювань і стресів, перелічені спеціалісти розробляють рекреаційні програми, що затверджуються керівниками підприємств і передбачають їх здійснення всіма працівниками (Японія).

Світовий досвід переконує, що для забезпечення ефективного розвитку ринку рекреаційних послуг у регіоні необхідно створити сучасну інформа-ційно-рекламну та маркетингову систему, які є невід'ємними складовими ринкового регулювання, що стимулюватиме формування ринку рекреаційних послуг регіонального рівня.

Ураховуючи досвід державної підтримки розвитку рекреаційної сфери, зокрема досвід Франції, Німеччини, нами визначено найбільш дієві державні механізми розвитку рекреаційної галузі України: забезпечення умов для залучення до активного споживання рекреаційних послуг інвалідів, пенсіонерів, військовослужбовців, малозабезпечених і багатодітних громадян та їх родин, у тому числі через розвиток спеціалізованої рекреаційної інфраструктури для відпочинку людей з обмеженими фізичними можливостями, побудова пансіонатів і санаторіїв для сімейного відпочинку, розвиток недорогих видів відпочинку; створення дієвих дисконтних систем для молоді та студентів, впровадження системи "культурних карток", підтримка міжнародних дисконтних карток і студентських посвідчень, формування системи пільг для іноземних студентів і молоді, що прибули до України з метою навчання, подорожей чи за програмою культурного обміну (наприклад, введення диференційованих тарифів на транспортні послуги для іноземних студентів, знижки на розміщення, харчування, страхування, рекреаційні послуги); підтримка культурного обміну між молоддю та дітьми різних країн, зокрема через створення літніх міжнародних таборів, центрів екологічного туризму (волонтерських таборів), літніх університетів і мовних шкіл в туристично-привабливих регіонах України, проведення міжнародних конкурсів, олімпіад, фестивалів; розробка, впровадження та популяризація системи відпускних чеків для працівників комерційних структур, які потребують додаткового захисту, на зразок профспілкових туристичних путівок для працівників бюджетних установ; сприяння розвитку спеціалізованої інфраструктури й супутніх послуг, розрахованих на потреби молодіжного туризму та культурного обміну; законодавчі — розробка та прийняття комплексної державної Програми розвитку соціального туризму в Україні, основними етапами якої мають стати: прийняття Законів України "Про соціальний туризм", "Про молодіжний та дитячий туризм", Концепції розвитку спеціалізованої туристичної інфраструктури (для інвалідів, родинного відпочинку, студентів тощо); створення умов для сезонного працевлаштування молоді в рекреаційній галузі; залучення до розвитку соціального туризму органів місцевого самоврядування і впровадження механізмів стимулювання підприємців щодо розвитку соціального туризму (наприклад, наданням певних податкових пільг, преференцій).

ВИСНОВКИ

Узагальнення зарубіжного досвіду державного регулювання рекреаційної сфери дозволяє визначити основні напрями регулятивного впливу органів державного управління на підтримку розвитку рекреаційної сфери відповідно до засад сталого поступу суспільства, серед яких законодавче забезпечення, фінансова підтримка (створення системи різноманітних податкових пільг, субсидій, дотацій), інфраструктурна, кадрова, адміністративна, інформаційна підтримка, забезпечення безпечного розвитку рекреаційної сфери (стимулювання зацікавленості у збереженні та відновленні історико-культурної спадщини та екологічного стану рекреаційних територій).

Література:

1. Круглов В. Державно-приватне партнерство як основа розвитку рекреаційно-туристичних кластерів / В. Круглов // Теорія та практика державного управління. — 2016. — Вип. 4. — С. 211—219.

2. Солодовник Ю. Необхідність державного регулювання в галузі рекреації та оздоровлення / Ю. Солодовник // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. — 2015. — Вип. 4. — С. 249—253.

3. Шевченко Г. Збалансована рекреаційна політика в системі загальнодержавного програмування соціально-економічного розвитку / Г. Шевченко. — Павлоград: АРТ СИНТЕЗ-Т, 2017. — Т. 2. — С. 126—133.

References:

1. Kruglov, V. (2016), "Public-private partnership as the basis for the development of recreational and tourist clusters", Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia, vol. 4, pp. 211—219.

Solodovnik, Y. (2015), "Management of socio-economic development of the region", Visnyk Chernivets'koho torhovel'no-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky, vol. 4, pp. 249—253.

3. Shevchenko, G. (2017), Zbalansovana rekreatsijna polityka v systemi zahal'noderzhavnoho prohramuvannia sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku [Balanced recreational policy in the system of nation-wide programming of social and economic development], ART SYNTEZ-T, Pavlohrad, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 25.08.2018 р.

УДК 378.014(477)

С. А. Вавренюк,
к. держ. упр., старший викладач кафедри піротехнічної та спеціальної підготовки,
Національний університет цивільного захисту України

ПРОБЛЕМИ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ ДЛЯ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ

S. Vavrenyuk,
PhD in Public Administration, lectior of the Department of pyrotechnic and special training,
National university of civil protection of Ukraine, Kharkiv

PROBLEMS OF THE BOLOGNA PROCESS FOR THE SYSTEM OF HIGHER EDUCATION OF UKRAINE

Статтю присвячено проблемам у системі освіти України, які викликані участю у Болонському процесі. Автор проводить аналіз існуючих проблем вищої школи, опираючись на нинішню ситуацію та попередній досвід побудови системи вищої освіти.

Вивчаючи процес реформування вищої школи України, враховуючи концепції Болонського процесу, автор статті говорить про те, що існує необхідність брати до уваги не тільки позитивні моменти розвитку освіти, але так само враховувати проблеми, серед яких автор виділяє проблему реструктуризації вищої освіти, перехід на дворівневу систему освіти, проблема підготовки кадрів тощо.

У висновку автор робить висновок про необхідність підтримки з боку держави на інституційному рівні для вирішення існуючих проблем системи вищої освіти України, пов'язаних з Болонським процесом.

The article is devoted to problems in the education system of Ukraine, which are caused by participation in the Bologna process. The author analyzes the existing problems of higher education, relying on the current situation and previous experience in building a higher education system.

Studying the process of reforming the higher school in Ukraine, taking into account the concept of the Bologna process, the author of the article says that there is a need to take into account not only the positive aspects of the development of education, but also to take into account the problems, among which the author identifies the problem of restructuring higher education, the transition to a two-tier system education, the problem of training, etc.

In conclusion, the author concludes that there is a need for support from the state at the institutional level to solve the existing problems of the higher education system in Ukraine related to the Bologna process.

Ключові слова: вища школа, Болонський процес, система вищої освіти, реформування освіти, навчальні заклади, освітній процес.

Key words: Higher School, Bologna Process, Higher Education System, Reform of Education, Educational Institutions, Educational Process.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Формування основних особливостей вищої школи в Україні припадає на XX ст. Опираючись на вимоги свого часу, вищі навчальні заклади держави отримали великий досвід з підготовки спеціалістів різних галузей. При цьому на формування та здійснення вищої освіти впливали соціально-економічні фактори та існуюча ідеологія. Вони визначали структуру, зміст, форми та методи навчально-виховного процесу вищої школи.

Зазначимо, що той ідеологічний та тоталітарний режими, які існували протягом минулого століття суттєво пригнічували та гальмували розвиток творчої та ініціативної особистості. Після становлення демократичного суспільства, а також появи нових соціально-економічних реалій виникає проблема пошуку іншого підходу до організації діяльності вищої школи.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Багато дослідників, серед яких ми можемо назвати С.М. Домбровську, В.П. Андрущенко, І. Підласого та ін., вказують, що однією із важливих та актуальних проблем процесу реформування системи вищої освіти в контексті Болонського процесу, потрібно вважати приведення до загальної структури основ системи вищої освіти нашої держави, яка має яка має свої досягнення в галузі освіти, які можуть стати якісним фундаментом при побудові нових перспектив розвитку, з огляду на інноваційні підходи Болонського процесу.

У зв'язку з цим постає питання появлення проблем розвитку сучасної системи вищої освіти в Україні, викликані положеннями Болонського процесу.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Визначення проблем вищої освіти, які пов'язані з Болонським процесом та процесом реформування взагалі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Перші вищі навчальні заклади почали виникати ще у XVII ст. Говорячи про вищу освіту в Україні, варто зазначити, що вона має досить тривалу та давню історію становлення та розвитку, й може вважатися однією з найкращих за своїми фундаментальними якостями.

У залежності від особливостей та перспектив розвитку держави, її соціально-економічного зростання та загальносвітових процесів та тенденцій визначаються завдання вищої освіти. Ми намагаємось будувати суверенну, правову та демократичну державу, в якій система вищої освіти вважається провідним соціальним інститутом, який і визначає, в значній мірі, успішність усього будівництва майбутнього. Тому освіта є основою інтелектуального, культурного, соціального, духовного та економічного розвитку суспільства та держави. Мета освіти полягає в забезпеченні всебічного розвитку людини як особистості, винайдення в ній талантів, фізичних та розумових здібностей, виховування високих моральних якостей, формуванні свідомості громадян до суспільного вибору, дотримуючись такої позиції, яка буде збагачувати інтелектуальний, творчий та культурний потенціал свого народу, збільшуючи його освітній рівень, й забезпечувати народне господарство кваліфікованими спеціалістами.

Важливе місце в системі освіти України відводиться саме вищій освіті, оскільки вона по праву може вважатися мірилом інтелектуального багатства суспільства, виступаючи, як засіб для соціально-економічного прогресу держави.

Разом з цим, слід зазначити, що в будь-якому розвиненому громадянському суспільстві розвиток освіти буде сприяти підготовці освітніх, моральних, мобільних, конструктивних та практичних людей, які у свою чергу будуть мати почуття відповідальності за процвітання своєї держави та її майбутнє.

У травні 2005 року Україна приєдналась до Болонського процесу, який позитивно впливає на інтеграцію української освіти у єдиний європейський простір. На сьогоднішній день в рамках Болонського процесу формуються зв'язки координації, що дозволяють далі зміцнювати зв'язаність систем, які інтегруються в єдине ціле [6, с. 30].

Що стосується України, то проблеми реструктуризації пояснюється тим, що існуюча система освіти на протязі багатьох десятиліть опиралась на однорівневі програми, при тому, що орієнтувалась на підготовку спеціаліста з вищою професійною освітою, освітня траєкторія якого визначалась на вході у систему при відсутності можливості її зміни у процесі навчання. Головна відмінність багаторівневої системи дозволяє забезпечити можливість виходу із системи на різних етапах з освітніми дипломами різних рівнів.

У зв'язку з цим, українська освітня система зараз знаходиться у процесі інтенсивного розвитку. Ми можемо побачити, що національна доктрина вибрала пріоритет освіти в державній політиці держави, називаючи її галуззю відповідальності та інтересів країни. Тут важливим моментом є те, що однією із важливих частин реформи вищої школи виступає проблема інтеграції української освіти у світову освітню систему, враховуючи глобальні тенденції сучасності.

Проблема реформування вищої освіти, а також його основні напрямки в Україні регламентовані Указом Президента України від 14 вересня 2000 року "Про програму інтеграції України в Європейський Союз", а також у різних розпорядженнях Кабінету Міністрів, в рішеннях Міністерства освіти та науки України. Окрім цього, національна доктрина розвитку освіти відповідає пройденої експертизи Ради Європи.

Болонський процес для вітчизняної вищої освіти став важливим фактором подальшого його розвитку в європейському напрямку. Не менш важливим стає те, що розвиток вищої освіти у нашій державі у більшості опирається на перспективу рівноправної співпраці та взаємної перебудови усіх освітніх систем Європи, зберігаючи своєрідність кожної із них, прагнучи до єдності. Саме такий підхід дає можливість входити до європейської системи освіти, опираючись на свій академічний та педагогічний досвід, вносячи особливий внесок у європейський культурний та освітній простір, демонструючи свої сильні позиції [3, с. 15—16].

Формування основних особливостей вищої школи в Україні припадає на XX ст. Опираючись на вимоги свого часу, вищі навчальні заклади держави отримали великий досвід з підготовки спеціалістів різних галузей. При цьому на формування та здійснення вищої освіти впливали соціально-економічні фактори та існуюча ідеологія. Вони визначали структуру, зміст, форми та методи навчально-виховного процесу вищої школи [5, с. 151]. Зазначимо, що той ідеологічний та тоталітарний режими, які існували протягом минулого століття суттєво пригнічували та гальмували розвиток творчої та ініціативної особистості. Після становлення демократичного суспільства, а також появи нових соціально-еко-

номічних реалій виникає проблема пошуку іншого підходу до організації діяльності вищої школи.

Говорячи про сучасну систему освіти, яка опирається на діюче українське законодавство, вона передбачає підготовку спеціалістів на рівні початкової, середньої та вищої освіти, кожен з яких поділяється на різні ступені. Так, у системі вищої освіти можлива підготовка кадрової вищої школи, яка ведеться на двох послідовних ступенях — бакалавра та магістра. Передбачено, що поділення підготовки кадрів на такі ступені надає можливість раціоналізувати терміни навчання, дозволяючи створювати гнучкі освітні програми для вирішення проблем того чи іншого регіону, котрі пов'язані з забезпеченням кадрів [1, с. 6].

Однак стандартна болонська формула 3+2 не є для України оптимальною, так як багато європейських країн практикують дванадцятирічну та тринадцятирічну середню освіти, яка має певну професіоналізацію на останніх роках навчання, тоді коли в Україні практика дванадцятирічної загальної освітньої школи впроваджується відносно недавно [2, с. 14]. В Україні профільний підхід до організації освітнього процесу у старшій школі проходить стадію реформування та становлення. Це призводить до того, що на перших курсах закладів вищої освіти лежить освітній та орієнтаційний компонент, який не реалізується у середній школі, особливо в галузі дисциплін спеціалізації.

Потрібна зазначити, що реформа вищої освіти може виступати як частина загального процесу модернізації вищої школи країни, тому вимагає розробки особливого підходу до поставлених задач перед вищою школою. В першу чергу, це пов'язано з тим, що вища освіта вважається не тільки елементом освітньої системи, але й містить в собі особливості інституту збереження ідентичності та відтворення національної освіти, разом з тим, що вона є галуззю генерування та реалізації інноваційних ідей [4, с. 152]. Це говорить нам про те, що важливе місце відводиться досягненню балансу між існуючими традиціями та отримуваними інноваціями, які потребують адаптації до українського освітнього контексту.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Таким чином, реалізація болонських рекомендацій у нашій державі на практиці має ряд труднощів. Серед них ми можемо виділити проблему признання першої сходинки вищої освіти працедавцями, відсутність комплексної програми по переходу на два цикли, і, що найважливіше — недостатня розробка законодавчої бази, яка забезпечує процес реформування та відсутність додаткового фінансування для створення нових навчальних програм.

Вказані проблеми на інституційному рівні на сьогоднішній день можуть бути вирішені тільки передовими українськими закладами вищої освіти. При тому, що більшість університетів, для того, щоб брати участь у Болонському процесі, потребують послідовної підтримки зі сторони держави.

Література:

1. Андрущенко В.П. Теоретико-методологічні засади модернізації вищої освіти в Україні на рубежі століть (за матеріалами доповіді, виголошеної на засіданні загальних зборів АПН України 23 листопада 2000 р.) / В.П. Анрущенко // Вища освіта України. — 2001. — №2. — С. 5—13.

2. Андрейчук С. Управлінські засади розвитку вищої освіти України в умовах інтеграції в європейський освітній простір // Ефективність державного управління. — Львів: Вид-во ЛРІДУ НАДУ, 2007. — Вип. 12. — С. 13—18.

3. Вавренюк С.А. Государственное регулирование реформирования высшего образования Украины на современном этапе / С.А. Вавренюк // East journal of security studies: наук. журнал. — Х.: Вид-во НУЦЗУ — Гданськ (Польща), 2018. — Вип. 2 (12). — С. 15—24.

4. Вавренюк С.А. Підходи та інноваційні технології в освітньому просторі / С.А. Вавренюк // Збірник матеріалів XIV Міжнародної конференції "Стратегія якості у промисловості і освіті", 4—7 червня 2018 р., Варна, Болгарія. — С. 151—154.

5. Домбровська С.М. Якість освіти як одна з запорук вдалого державного реформування вищої школи України / С.М. Добровська // Актуальні проблеми держдавного управління. — 2011. — № 1. — С. 149—154.

6. Підласий І.П. Практична педагогіка або три технології: Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти / І.П. Підласий. — К.: Слово, 2004. — 616 с.

References:

1. Andrushchenko, V.P. (2001), "Theoretical and methodological principles of the modernization of higher education in Ukraine at the turn of the century. According to the report of the meeting of the general meeting of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine November 23, 2000", Visha osvita Ukrayini, Ukraine, vol. 2, pp. 5—13.

2. Andreychuk, S. (2007), "Management principles of development of higher education of Ukraine in conditions of integration into the European educational space", Efektivnist derzhavnogo upravlinnya, vol. 12, pp. 13—18

3. Vavrenyuk, S. (2018), "State regulation of the reform of higher education in Ukraine at the present stage", East journal of security studies, Naukovyj zhurnal "Skhidnyj chasopys bezpekovykh studij", vol. 2/2, pp. 15—24.

4. Vavrenyuk, S. (2018), "Approaches and Innovative Technologies in Educational Space", Zbirnyk materialiv XIV Mizhnarodnoi konferentsii: Stratehiia iakosti u promyslovosti i osviti [Collection of materials of the XIV International Conference: Strategy of Quality in Industry and Education], Varna, Bulgaria, June 4-7, pp. 151—154.

5. Dombrovska, S. (2011), "The quality of education as one of the pillars of a successful state reform of higher education in Ukraine", Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnia, vol. 1, pp. 149—154.

6. Podlasii, I.P. (2004), Praktichna pedagogika abo tri tehnologiyi: Interaktivnij pidruchnik dlya pedagogiv rinkovoyi sistemi osviti [Practical pedagogy or three technologies: Interactive tutorial for educators of the market education system], Word, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2018 р.

УДК 338.2:351.863

Л. М. Акімова[1],
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів і природокористування,
Національний університет водного господарства та природокористування

ІНСТРУМЕНТИ ТА ДІАГНОСТИКА УМОВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ ІНСТРУМЕНТАМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

L. Akimova[1],
PhD in Economics, assistant professor, assistant professor of the Department
of Finance and Environmental Sciences, National University of Water and Environmental Engineering

INSTRUMENTS AND DIAGNOSTICS OF CONDITIONS FOR ENSURING ECONOMIC SECURITY OF THE STATE BY MEANS OF PUBLIC ADMINISTRATION

У статті розглянуто підходи щодо визначення понять "діагностика" та "економічна діагностика". Визначено основні види діагностики, які наявні в економічній науці. Виділено ключові загрози, які здійснюють негативний вплив на економічну безпеку країни. Запропоновано класифікація інструментів державного управління. Визначено, що діагностика економічної безпеки держави є певним цілісним організмом. Визначено чинники, які здійснюють безпосередній вплив на економічну безпеку. Виявлений та охарактеризований контролінг як основний інструмент діагности умов забезпечення економічної безпеки держави. Визначено, що ефективність проведення фінансового контролінгу, залежить насамперед від процесу його здійснення, а він у свою чергу проводиться з використанням системи показників. Проаналізовано показники економічної безпеки та визначено показники, відхилення яких є найбільш руйнівним для економічної безпеки держави.

The article considers the approaches to the definition of the concepts "diagnostics" and "economic diagnostics". The main types of diagnostics that are present in economic science are identified. Defined key threats that have a negative impact on the economic security of the country. The proposed classification of instruments of public administration. Determined that the diagnosis economic security of the state is a certain integral organism, factors that have direct influence and economic security, controlling is identified and characterized as the main tool for diagnosing the conditions for ensuring the economic security of the state. It is determined that the effectiveness of financial controlling depends primarily on the process of its implementation, and it is in turn carried out using a system of indicators. Indicators, the deviations of which are the most destructive for the economic security of the state.

Ключові слова: діагностика, державне управління, економічна діагностика, діагностика банкрутства, діагностика підприємства, економічна діагностика, діагностика фінансово-господарської діяльності, інструменти, комплексна бізнес-діагностика підприємства, механізми державного управління.

Keywords: diagnostics, public administration, economic diagnostics, bankruptcy diagnostics, enterprise diagnostics, economic diagnostics, diagnostics of financial and economic activity, instruments, complex business diagnostics of the enterprise, mechanisms of public administration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

За сучасних умов забезпечення стійкого та сталого зростання національної економіки неодноразово досліджувалось на державному рівні. При цьому держава виступає одним з головних суб'єктів забезпечення економічної безпеки країни. Для ефективного вивчення всіх аспектів, вона проводить діагностику умов забезпечення економічної безпеки держави, застосовуючи інструменти державного управління. Проблема діагностики умов забезпечення економічної безпеки держави інстру-

[1] ORCID: 0000-0002-2747-2775

ментами державного управління набуває ключового значення, оскільки саме під час проводження даної процедури органи державного управління мають змогу здійснити оцінку стану економічних об'єктів в умовах недостатньої інформації, а також виявити проблеми, які перешкоджають розвитку економіки в цілому.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Розгляд питання діагностики умов забезпечення економічної безпеки держави інструментами державного управління присвячені праці таких вітчизняних науковців: Л. Акімова, З. Гбур, В. Ільченко, Т. Ковальчук, Б. Колос, А. Котелевська, Л. Ліго-ненко, А. Лисачок, С. Матвеева, І. Мігус, А. Міщенко, В. Рапопорт, С. Салига, В. Тоцький.

Однак дослідження вищезазначених науковців перебувають у сфері визначення теоретико-методологічних питань забезпечення економічної безпеки, а діагностика умов забезпечення економічної безпеки держави інструментами державного управління залишається недослідженим.

Рис. 1. Види діагностики

Джерело: складено автором на основі [7, 11, 12, 15, 16].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є діагностика забезпечення економічної безпеки держави інструментами державного управління.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У сучасних реаліях трансформаційних змін питання економічної безпеки, а зокрема її діагностика набувають ключового значення для органів державного управління будь-якої з країн світу. Діагностика дозволяє виявляти проблеми в системі управління на будь-якому з рівнів господарських відносин, при цьому захистити економіку країни від зовнішніх та внутрішніх негативних чинників. За таких умов, ми вважаємо доцільним надати дефініцію поняттю "діагностика" та "економічна діагностика".

Крім того, в сучасних економічних умовах надзвичайно актуальною є своєчасна, повна та об'єктивна діагностика економічної безпеки держави інструментами державного управління. Це дозволяє оперативно виявляти загрози і небезпеки та використовувати адекватний інструментарій мінімізації їх впливу, планувати та реалізовувати механізм захисту держави від небезпек і загроз та, в свою чергу, оптимізувати і систематизувати роботу всієї національної економіки.

Так, на думку Рапопорт В.Ш., діагностика — це управлінська робота з виявлення проблем і вузьких місць системи управління підприємством [14, с. 113].

Науковець Міщенко А.П. вважає, що діагностика — це етап процесу ухвалення рішення, на якому менеджери аналізують основні причинно-наслідкові зв'язки конкретної ситуації [13, с. 316].

Колос Б. зауважує, що діагностика — це пошук, аналіз, виявлення можливої помилки та вироблення шляхів удосконалення управління системою [10, с. 940].

Однак Ковальчук Т.М. вважає, що діагностика — це спосіб встановлення характеру порушень нормального перебігу економічних процесів на основі типових ознак, які властиві лише для даного порушення [9, с. 60].

Зважаючи на вагатоваріативність визначення даного поняття, ми вважаємо, що під діагностикою варто розуміти, певну роботу, яка проводиться управлінцями та спрямована при цьому на аналіз та переробку цієї інформації, котра в подальшому застосовується при впровадженні відповідних шляхів, щодо забезпечення стабільного розвитку.

Оскільки, виходячи з реальної ситуації, в українській економіці у процесі її реформування, можна виділити такі ключові загрози, які здійснюють негативний вплив на економічну безпеку країни:

— посилення структурної деформації економіки;

— зниження інвестиційної та інноваційної активності та розпад науково-технічного потенціалу;

— корупція;

— тінізація економіки;

— наявна диференціація між верствами населення;

— тенденція до перетворення України на паливно-сировинну периферію розвинутих країн;

— посилення залежності від імпорту;

— втеча з країни валютних ресурсів;

— поглиблення майнового розшарування суспільства;

— високий рівень зовнішнього та внутрішнього боргу;

— надмірна відкритість економіки;

— криміналізація економічних відносин.

Економічна безпека сприяє створенню надійної та забезпеченої всіма необхідними засобами держави, захищеності національно-державних інтересів у сфері економіки [1, с. 19; 2]. Слід зазначити, що економічна безпека держави складається з різних видів безпеки в різних сферах господарювання: макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна, науково-технологічна, енергетична, виробнича, демографічна, соціальна, продовольча безпека. Тому основними загрозами економічній безпеці Україні на сучасному етапі є: високий рівень тіньової економіки, зростання інфляції і бюджетного дефіциту, зменшення валового нагромадження основного капіталу, зростання безробіття, несприятливий інвестиційний клімат, надто високий рівень державного боргу, неконтрольовані міграційні процеси, політична нестабільність тощо [3; 4]. Крім того, політика економічної безпеки визначається на основі певних принципів, які створюють політичну і правову базу для оцінювання зовнішніх і внутрішніх загроз, формування національних економічних інтересів і стратегії економічної безпеки [5; 6].

Рис. 2. Інструменти державного управління

Джерело: власна розробка автора.

Зважаючи на те, що в економічній науці існує широке коло підходів до визначення видів діагностики, пропонуємо розглянути їх для визначення саме того, напрямку, який ми використаємо в подальшому дослідженні (рис. 1).

З рисунка 1 ми бачимо, що існують наступні види діагностики:

— діагностика банкрутства — це система цільового фінансового аналізу, спрямованого на виявлення параметрів кризового розвитку господарюючого суб'єкта, що генерують загрозу його банкрутства в майбутньому періоді [15, с. 19];

— діагностика підприємства — це система наукових знань і сфера практичної діяльності, що мають на меті дослідження економічних процесів, виявлення слабких та сильних сторін підприємства, визначення способів покращення ситуації, що склалася [12, с. 112];

— економічна діагностика — це спеціальним чином побудоване дослідження, спрямоване на оцінку стану економічного об'єкта за умов неповної інформації з метою виявлення проблем розвитку та перспективних шляхів їх вирішення [11, с. 51];

— діагностика фінансово-господарської діяльності — це визначення оціночних ознак, вибір методів їх виміру і характеристику цих ознак за визначеними принципами, оцінку виявлених відхилень від стандартних, загальноприйнятих значень [7, с. 128];

— комплексна бізнес-діагностика підприємства — це кількісна та якісна оцінка стану підприємства як цілісного організму стосовно його зовнішнього бізнес-оточення, визначення його проблем, слабких і сильних сторін, місця на ринку і серед конкурентів [16, с. 89].

Кожен з вищеперерахованих напрямів є важливим та доцільним при діагностиці умов забезпечення економічної безпеки держави в цілому, тобто їх всіх потрібно прийняти до уваги при розгляді даного питання. Тобто варто розглядати діагностику економічної безпеки держави як певний цілісний організм стосовно його зовнішнього та внутрішнього середовища, при цьому варто визначити проблеми, які заважають державі в повній мірі та повному обсязі, використовувати інструменти державного управління. Виходячи з даного питання варто визначити інструменти державного управління, які застосовуються для ефективного функціонування економічної безпеки держави (рис. 2).

Ми пропонуємо таку класифікацію інструментів державного управління:

— Правові — це закони та підзаконні акти, що регулюють правила поведінки суб'єктів господарювання.

— Адміністративні — це укази, постанови та розпорядження виконавчих органів, що дозволяють, забороняють, обмежують чи нормують окремі види господарської діяльності.

— Економічні — це макроекономічне планування, державний бюджет, податки, гроші, ціни, заробітна плата, контроль.

Складові та рівні економічної безпеки тісно пов'язані між собою: макроекономічна, фінансова, бюджетна, грошово-кредитна, валютна, соціальна, демографічна та інші. Ці сфери, котрі зазначені вище потребу-

Таблиця 1. Показники економічної безпеки

Показник	Граничне значення
Зменшення обсягу ВВП, %	50
Обсяги інвестицій у % від ВВП	25
Обсяги інвестицій у % від ВВП	25
Рівень інфляції за рік, %	20
Обсяг зовнішнього боргу в % до ВВП	25
Обсяг внутрішнього боргу в % до ВВП	20
Питома вага зовнішніх запозичень у покритті бюджету, %	30
Дефіцит бюджету у % до ВВП	5
Обсяг іноземної валюти по відношенню до обсягу національної валюти, %	10
Обсяг іноземної валюти в готівковій формі до обсягу готівки гривні	25
Грошова маса М2 у % до ВВП (показник монетизації)	50
Питома вага імпорту у внутрішньому споживанні, %	30
Розрив між доходами 10% найбільш високодохідних груп і 10% найбільш незахищених груп, разів	8
Рівень злочинності(кількість злочинів на 100 тис. населення), %	5
Диференціації по прожитковому мінімуму, разів	1,5

ють застосування комплексного інструментарію, котрий дозволить проводити діагностику. На нашу думку, він повинен бути саме економічним, тобто таким, який проводиться безпосередньо та регулярно, звісно при цьому він має бути підкріплений нормативно-правовими актами, які б підтверджували законність його застосування. Таким інструментом є контролінг, саме він дозволяє забезпечити повний та всеохоплюючий аналіз, а також оцінку можливості досягнення економічної безпеки розвитку національної економіки. Економічна безпека у своєму функціонуванні зважаючи на багатоаспектність даної категорії, сприймає на себе вплив різноманітних чинників, зокрема: соціальні, економічні, соціально-економічні, технічні, інноваційні та інші.

Вищенаведені фактори спричиняють необхідність діагностики поточного стану економічної безпеки держави для своєчасного виявлення основних загроз. У цьому випадку найбільш доцільно застосовувати фінансовий контролінг. Фінансовий контролінг зорієнтований насамперед на функціональну підтримку фінансового менеджменту, що визначає його зміст та основні завдання. Основною метою фінансового контролінгу є орієнтація управлінського процесу на максимізацію прибутку та вартості капіталу при мінімізації ризику і збереженні ліквідності та платоспроможності.

Ефективність проведення фінансового контролінгу, залежить насамперед від процесу його здійснення, а він в свою чергу проводиться з використанням системи показників. Граничні значення індикаторів економічної безпеки є кількісними параметрами, які окреслюють межі досягнення недопустимих значень у різних сферах економіки (табл.1) [8, с. 117].

З таблиці 1 ми бачимо різні показники, які використовуються при фінансовому контролінгу, але варто зауважити, що їхній перелік не є вичерпним і може бути доповнений, незважаючи на це використовують в основному вищенаведені показники, оскільки вони, на думку багатьох провідних економістів, є найбільш інформативними з точки зору макроекономічного аналізу економічної безпеки.

Окрім цього, під час моніторингу ситуації, яка має економічне спрямування, варто визначити показники, відхилення яких є найбільш руйнівним для економічної безпеки держави. Враховуючи кризове економічне становище України, необхідно своєчасно здійснювати контролінг дефіциту Державного бюджету, рівня монетизації ВВП, частки державного боргу в обсягові ВВП, рівня доларизації, швидкості обігу готівки, рівня інфляції, рівня злочинності, диференціації по прожитковому мінімуму.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Отже, з вищепроведеного дослідження варто зазначити, що діагностика умов забезпечення економічної безпеки держави інструментами державного управління посідає чільне місце в становленні та ефективному функціонуванні країни. Ми визначили, що існує багато інструментів, які використовує держава для належного функціонування всіх сфер суспільного життя, зокрема, економічної сфери. При цьому варто пам'ятати, що саме фінансовий контролінг використовує систему показників, за допомогою яких визначається рівень економічної безпеки країни. Тобто саме він є одним з потужних інструментів діагностики, який забезпечує: збір та аналіз інформації; постійний моніторинг і аналіз індикаторів, чинників, загроз, які впливають на економічну безпеку держави; розробку та впровадження заходів, щодо забезпечення економічної безпеки країни. Тому дослідження інструментів та діагностики умов забезпечення економічної безпеки держави інструментами державного управління слугують науковою базою для розробки та впровадження державних програм, які будуть спрямовані на нейтралізацію кризових явищ в економічній системі. Вони є основою для прийняття важливих нормативних та законодавчих актів, збільшують можливості держави із захисту національних економічних інтересів.

Література:

1. Акімова Л. Державне регулювання фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання /Л. Акімова, А. Лисачок // ДП "Видавничий дім "Персонал" (5). — 2017. — С. 16—28.

2. Акімова Л.М. Теоретичні основи державного управління розвитком національної безпеки / Л.М. Акімова // Державне управління: удосконалення та розвиток: електронне наукове фахове видання. — 2015. — № 5. — Режим доступу: http://www.dy.nayka.com.ua/?op= 1&z=1210

3. Акімова Л. М. Етапи становлення економічної безпеки держави: зарубіжний та вітчизняний досвід / Л.М. Акімова // Державне управління: удосконалення та розвиток: електронне наукове фахове видання. — 2016. — № 8. — Режим доступу: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1246

4. Акімова Л.М. Сутнісна характеристика основних загроз в економічній безпеці держави / Л.М. Акімова // Державне управління: удосконалення та розвиток: електронне наукове фахове видання. — 2016. — № 10. — Режим доступу: http://www.dy.nayka.com.ua /?op=1&z=1247

5. Akimova L. M. State regulation of the financial services market in Ukraine / L.M. Akimova, A. V. Lysachok // Public management: collection. — № 1 (11) — January 2018. — Kyiv: ДП "Видавничий дім "Персонал", 2018. — P. 29—45.

6. Akimova L. M. Role and place of economic security in the system of state regulation providing for national security of Ukraine / L.M. Akimova // Public management: collection. — № 12. — February 2018. — Kyiv: ДП "Видавничий дім "Персонал", 2018. — P. 15—27.

7. Гадзевич О І. Основи економічного аналізу і діагностики фінансово-господарської діяльності підприємств: навч.посібник / О.І. Гадзевич. — К.: Кондор, 2004. — 180 с.

8. Ільченко В. О. Фінансовий контролінг як складова забезпечення. економічної безпеки держави / В.О. Ільченко, А.І. Котелевська // Економічна безпека: держава, регіон, підприємство: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет конференції з міжнародною участю, 1 грудня 2016 р. — Полтава: ПолтНТУ. — 2017. — С. 116—118.

9. Ковальчук Т.М. Діагностичний аналіз в системі управління підприємством: методологія та методика / Т.М. Ковальчук // Економіка АПК. — 2005. — № 2. — С. 59—63.

10. Колос Б. Управління державою III тисячоліття, або Стратегія і тактика побудови Української національної держави / Б. Колос. — Львів: Ініціатива, 2004. — 976 с.

11. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством: [опорний конспект лекцій] / Л.О. Лігоненко. — К.: КНЕУ, 2003. — 270 с.

12. Матвеева С. Диагностика предприятия и ее модели / С. Матвеева // Проблемы теории и практики управления. — 2006. — № 2. — С. 112—118.

13. Міщенко А.П. Стратегічне управління: навч. посібник / А.П. Міщенко. — К.: "Центр навчальної літератури", 2012. — 224 с.

14. Рапопорт В.Ш. Диагностика управления: практический опыт и рекомендации / В.Ш. Рапопорт. — Москва: Экономика, 1988.— 128 с.

15. Салига С.Я. Антикризове фінансове управління підприємством: навч. посібник / С.Я. Салига. — К.: Центр навчальної літератури, 2005. — 208 с.

16. Тоцький В.І. Організаційний розвиток підприємства: навч. посібник / В.І. Тоцький, В.В. Лавриненко. — К.: КНЕУ, 2005. — 247 с.

References:

1. Akimova, L.M. and Lysachok, A. V. (2017), "State regulation of financial and economic safety of subjects of economic activity", DP Publishing House Personnel, vol. 5, pp.16—28.

2. Akimova, L.M. (2015), "Theoretical Foundations of Public Administration for the Development of National Security", Public administration: improvement and development: an electronic scientific specialized publication, [Online], vol. 5, available at: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1210 (Accessed 2 July 2018).

3. Akimova, L.M. (2016), "Stages of formation of economic security of the state: foreign and domestic experience", Public administration: improvement and development: an electronic scientific specialized publication, [Online], vol. 8, available at: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1246 (Accessed 5 July 2018).

4. Akimova, L.M. (2016), "Essential characteristics of the main threats to the economic security of the state", Public administration: improvement and development: an electronic scientific specialized publication, [Online], vol. 10, available at: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1247 (Accessed 10 July 2018).

5. Akimova, L.M. and Lysachok, A. V. (2018), "State regulation of the financial services market in Ukraine", Public management: collection, vol.1 (11), pp. 29—45.

6. Akimova, L.M. (2018), "Role and place of economic security in the system of state regulation providing for national security of Ukraine", Public management: collection, vol.12, pp.15—27.

7. Gadzevich, O. I. (2004), Osnovy ekonomichnoho analizu i diahnostyky finansovo-hospodars'koi diial'nosti pidpryiemstv [Fundamentals of economic analysis and diagnostics of financial and economic activity of enterprises], Condor, Kyiv, Ukraine.

8. Ilchenko V.O. and Kotelevska, A.L. (2017), "Financial control as a component of the provision. economic security of the state" Materialy III Vseukrains'koi naukovo-praktychnoi Internet konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu [Materials of the Third All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference with International Participation], Ekonomichna bezpeka: derzhava, rehion, pidpryiemstvo [Economic Security: State, Region, Enterprise], PoltNTU, Poltava, Ukraine, pp. 116—118.

9. Kovalchuk, T.M. (2005), "Diagnostic analysis in enterprise management system: methodology and methodology" Ekonomika APK, vol. 2, pp. 59—63.

10. Kolos, B. (2004), Upravlinnia derzhavoiu III tysiacholittia, abo Stratehiia i taktyka pobudovy Ukrains'koi natsional'noi derzhavy [Management by the state of the third millennium, or Strategy and tactics of building the Ukrainian national state], Initiative, Lviv, Ukraine.

11. Lyhonenko, L.O. (2003), Antykryzove upravlinnia pidpryiemstvom, [Anticrisis management of the enterprise], KNEU, Kyiv, Ukraine.

12. Matveeva, S. (2006), "Diagnostics of the enterprise and its model", Problemy teoryy y praktyky upravlenyia, vol. 2, pp.112—118.

13. Mischenko, A.P. (2012), Stratehichne upravlinnia [Strategic Management], Center for Educational Literature, Kyiv, Ukraine.

14. Rapoport, V.Sh. (1988), Dyahnostyka upravlenyia: praktycheskyj opyt y rekomendatsyy [Management Diagnostics: Practical Experience and Recommendations], Moscow.

15. Saliga, S.Ya. (2005), Antykryzove finansove upravlinnia pidpryiemstvom [Anticrisis Financial Management of the Enterprise], Center for Educational Literature, Kyiv, Ukraine.

16. Totsky, V.I. (2005), Orhanizatsijnyj rozvytok pidpryiemstva [Organizational development of the enterprise], KNEU, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 20.07.2018 р.

УДК 351:336.221.26

В. В. Нонік,
проректор з науково-педагогічної роботи, юридичних та соціальних питань,
Житомирський державний технологічний університет

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

V. Nonik,
Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work, legal and social issues, Zhytomyr State Technological University

FORMATION OF INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT FOR FIGHTING CORRUPTION IN GOVERNMENT AND LOCAL AUTHORITIES

Визначено місце та роль інформаційно-аналітичного забезпечення протидії корупції в органах державної влади та місцевого самоврядування. Доведено необхідність створення єдиної централізованої системи державного моніторингу корупції як інформаційної платформи, що об'єднує центральні урядові портали з порталами міністерств і відомств, місцевих адміністрацій, приватних компаній та іншими інформаційними мережами.

За результатами аналізу законодавчої бази функціонування Національного агентства з питань запобігання корупції, визначено, що система державного моніторингу корупції є потенційною складовою діяльності Агентства, яка дає змогу виключити аморфність (розмитість) інформації, комплексно представити показники якості роботи, надати змістовну інтерпретацію результатів антикорупційних реформ. Окреслено групи методів дослідження корупційних проявів. Обгрунтовано доцільність оцінювання діяльності антикорупційних інституцій та представлено орієнтований перелік питань експрес-опитування фахівців та профільних працівників антикорупційних інституцій. Визначено, що при коригуванні державної антикорупційної стратегії доцільно спиратися додатково на результати досліджень громадських і міжнародних організацій, що дає можливість підвищити об'єктивність оцінок рівня корупції та антикорупційної діяльності й забезпечити громадськості доступ до управління процесами протидії корупції.

The place and role of informational and analytical support of counteraction to corruption in the bodies of state power and local self-government are determined. The necessity of creation of a unified centralized system of state monitoring of corruption as the information platform, which unites central government portals with portals of ministries and departments, local administrations, private companies and other information networks, is proved.

As a result of the analysis of the legislative framework for the functioning of the National Agency for the Prevention of Corruption, the state monitoring system of corruption is a potential component of the Agency's activity, which enables to exclude amorphous (blurred) information, to provide comprehensive indicators of quality of work, provide meaningful interpretation of the results of anti-corruption reforms. There are groups of methods for investigating corruption manifestations. The expediency of evaluating the activity of anti-corruption institutions is substantiated and the targeted list of questions of express-survey of experts and profile workers of anti-corruption institutions is presented. It is determined that in adjusting the state anti-corruption strategy it is expedient to rely further on the results of researches of public and international organizations, which makes it possible to increase the objectivity of assessments of the level of corruption and anti-corruption activities and provide public access to the management of anti-corruption processes.

Ключові слова: корупція, корупційні прояви, антикорупційна політика, антикорупційна стратегія, антикорупційний моніторинг, інформаційно-аналітичне забезпечення протидії корупції.

Key words: corruption, corruption manifestations, anti-corruption policy, anticorruption strategy, anti-corruption monitoring, information and analytical support for counteraction to corruption.

ВСТУП

Корупція завжди залишалася явищем маловивченим. Це зумовлюється, перш за все, високою латентністю і прихованістю корупційних проявів, що не дає можливості встановити її справжні якісні й кількісні показники та боротись із прихованими корупційними злочинами.

Результативність інформаційно-аналітичного забезпечення протидії корупції знаходиться в прямій залеж-

ності від скоординованості дій щодо встановлення зв'язків, взаємообміну інформацією. Тому побудова його функціональної системи буде неможлива без відповідних заходів організаційного характеру: централізації інформації, визначення головного суб'єкта, який реалізував би її та відповідав за впорядкування інформаційних процесів, упровадження в структуру відповідного органу функціональної моделі інформаційної системи (підсистеми), регламент операцій, що забезпечував би їх узгодженість між собою, послідовність, оптимальність застосування форм і засобів тощо.

Розпочавши свою діяльність у серпні 2016 р., Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) ухвалило перелік основних статистичних даних, що характеризують діяльність Агентства. До затверджених статистичних даних належать показники за такими функціональними напрямами: антикорупційна політика, організація заходів із запобігання та виявлення корупції, моніторинг дотримання законодавства про конфлікт інтересів та інших обмежень щодо запобігання корупції, фінансовий контроль та моніторинг способу життя, запобігання політичній корупції. Цей Перелік орієнтований на збір кількісних та якісних показників, які використовуються при здійсненні системного аналізу діяльності Національного агентства та при підготовці ним звітних документів. Але, на жаль, звітні показники оперативно не оприлюднюються. У відкритому доступі представлені лише громадські оцінки та альтернативні звіти щодо розуміння та сприйняття корупції та корупційного досвіду. Відсутні дані щодо результативності впровадження заходів антикорупційної реформи. Як наслідок, все більшого теоретичного та практичного значення набуває інформаційно-аналітичне забезпечення протидії корупції.

Проблемним питанням інформаційно-аналітичної діяльності у сфері державного управління в цілому та впровадженню заходів антикорупційної реформи зокрема присвячені численні публікації, монографії, деякі аспекти обговорювалися на науково-практичних конференціях усіх рівнів. Основні наукові дослідження в цьому напрямі здійснені вітчизняними вченими: В.Б. Авер'яновим, О.М. Бандуркою, А.В. Волошиною, І.П. Голосніченком, Н.О. Гуторовою, Р.А. Калюжним, С.В. Ківаловим, Н.Р. Нижник, В.В. Цвєтковим, В.О. Шамраєм, Ю.С. Шемшученком, В.К. Шкарупою тощо.

Визнаючи доволі об'ємно сформульовану фундаментальну основу напрацювань, зауважимо, що теоретико-концептуальні і прикладні аспекти побудови, впровадження і використання інформаційно-аналітичного забезпечення протидії корупції вимагають подальших досліджень.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Системно представити шляхи формування інформаційно-аналітичного забезпечення протидії корупції в органах державної влади та місцевого самоврядування, базові з яких орієнтовані на впровадження національної системи державного моніторингу корупції.

РЕЗУЛЬТАТИ

Слід зазначити, що для успішної боротьби зі злочинами оперативним принцип відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування являє собою обов'язкову в демократичній державі умову вжиття заходів державної антикорупційної політики і передбачає: відкритість виконавчої влади, прозорість діяльності апарату державного управління; урахування думки громадськості при прийнятті державно-управлінських рішень; громадський контроль за діяльністю управлінського апарату та інші види контролю за дотриманням конституційно закріплених інтересів суспільства, прав і свобод громадян [7, с. 95].

Для забезпечення реалізації цих принципів на практиці в розвинених країнах створюється єдина система моніторингу, аналізу, прогнозування, моделювання та підтримки прийняття рішень для всіх рівнів влади. Максимальна ефективність системи моніторингу досягається за умов її функціонування як інформаційної платформи, що об'єднує центральні урядові портали з порталами міністерств і відомств, місцевих адміністрацій, приватних компаній і будь-якими іншими інформаційними мережами. Крім того, у рамках державних інтегрованих інформаційних систем створюються портали, орієнтовані на надання послуг громадянам та бізнесу [4, с. 54].

Регулярні дослідження корупції проводяться як на міжнародному, так і внутрішньодержавному рівні з кінця 80-х рр. минулого сторіччя. Однак результати досліджень корупції в Україні не завжди відображають реальне становище, оскільки мають локальний, односторонній і безсистемний характер або явне політичне підгрунтя [10, с. 21].

Використання необ'єктивних результатів при впровадженні антикорупційних реформ може призвести до неадекватності заходів, а отже, їх практичної марності [9, с. 65]. Щоб уникнути зазначеної помилки і підвищити ефективність діяльності з протидії корупції в цілому, необхідно активізувати процеси дослідження корупційної ситуації шляхом розробки національної спеціалізованої системи державного моніторингу.

Розробка та впровадження національної системи державного моніторингу корупції (НСДМК) має бути інструментом державної антикорупційної політики, спрямованим на забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина, на проведення соціальних перетворень та економічний розвиток, на відновлення довіри до державних інститутів, створення позитивного іміджу держави на міжнародній арені.

Метою НСДМК є забезпечення потреб у достовірній та оперативній інформації, необхідній для попередження та/або зменшення негативних наслідків корупційних проявів.

Моніторингова функція покладена на Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК), тож забезпечення функціонування національної системи державного моніторингу корупції логічно закріпити за даною інституцією.

Національне агентство з питань запобігання корупції є центральним органом виконавчої влади України зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізацію державної антикорупцій-

ної політики. Воно є відповідальним перед Верховною Радою України і підзвітним Кабінету Міністрів України.

Згідно зі ст. 11 Закону України "Про запобігання корупції" до повноважень НАЗК, зокрема, належать [6]:

— аналіз стану запобігання та протидії корупції, діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування у відповідній сфері;

— розроблення проектів Антикорупційної стратегії та державної програми з її виконання, моніторинг, координація та оцінювання ефективності виконання Антикорупційної стратегії;

— підготовка та подання до КМУ проекту національної доповіді щодо реалізації засад антикорупційної політики;

— формування та реалізація антикорупційної політики, розроблення проектів нормативно-правових актів;

— організація проведення досліджень з питань вивчення ситуації щодо корупції;

— моніторинг та контроль за виконанням актів законодавства з питань етичної поведінки, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів;

— координація та надання методичної допомоги щодо виявлення, усунення органами державної влади та місцевого самоврядування корупціогенних ризиків, у тому числі підготовка та виконання антикорупційних програм;

— контроль, перевірка, зберігання та оприлюднення декларацій чиновників та моніторинг їх способу життя;

— забезпечення ведення Єдиного державного реєстру декларацій чиновників та Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення;

— затвердження правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування;

— координація, методичне забезпечення та здійснення аналізу ефективності діяльності уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції;

— погодження антикорупційних програм органів державної влади та органів місцевого самоврядування, розробка типової антикорупційної програми юридичної особи;

— співпраця з особами, які добросовісно повідомляють про факти корупції, вжиття заходів щодо їх правового та іншого захисту, притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні їхніх прав;

— організація підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації працівників органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

— роз'яснення, методична та консультаційна допомога щодо застосування актів законодавства з питань етичної поведінки, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності державних чиновників;

— інформування громадськості про заходи щодо запобігання корупції, реалізація заходів, спрямованих на формування у свідомості громадян негативного ставлення до корупції;

— залучення громадськості до формування, реалізації та моніторингу антикорупційної політики;

— координація виконання міжнародних зобов'язань, співпраця з державними органами, неурядовими організаціями іноземних держав та міжнародними організаціями;

— обмін інформацією з компетентними органами іноземних держав та міжнародними організаціями.

Наведений перелік повноважень свідчить, що законодавчо створене повноцінне підгрунтя для впровадження у діяльність НАЗК методологічного арсеналу та інструментарію Національної системи державного моніторингу корупції як основи інформаційно-аналітичного забезпечення протидії корупції в органах державної влади та місцевого самоврядування.

Національну систему державного моніторингу корупції доцільно розглядати як комплексну систему спостережень, збору, обробки, систематизації та аналізу інформації, що стосується ефективності проведення антикорупційних реформ та заходів антикорупційної стратегії, яка дає оцінку рівня довіри до влади і прогнозує можливі корупційні ризики, розробляє обгрунтовані рекомендації для прийняття державно-управлінських рішень, спрямованих на протидію корупційним проявам.

Таким чином, система державного моніторингу корупції є потенційною функціональною складовою діяльності НАЗК, яка дає змогу виключити аморфність (розмитість) інформації, комплексно представити показники якості роботи, надати змістовну інтерпретацію результатів антикорупційних реформ.

На нашу думку, до основних структурних елементів забезпечення ієрархічності НСДМК належать:

— стратегія забезпечення антикорупційної реформи;

— визначення принципів і напрямів антикорупційної політики;

— визначення векторів забезпечення антикорупційної реформи;

— нормативно-правове забезпечення антикорупційної реформи;

— інституалізація рівнів моніторингу;

— розподіл повноважень із контролю та відповідальності;

— ідентифікація внутрішніх та зовнішніх ризиків і загроз;

— методичне забезпечення оцінювання, уніфікація показників і порогових індикаторів;

— регулювання рівня корупційних проявів за результатами моніторингу.

Національну систему державного моніторингу корупції (НСДМК) доцільно інтегрувати в роботу відомчих регіональних антикорупційних комісій, регіональних управлінь/відділів з питань запобігання та протидії корупції, які будуть нести відповідальність за координацію діяльності дослідницьких робочих груп у регіонах. У роботі таких груп необхідно задіяти провідних вчених, які проводять дослідження в зазначених галузях знань.

Інформація до проведення моніторингу має надходити з усіх потенційно можливих джерел, серед яких можна назвати дані засобів масової інформації, результати наукових досліджень та відомості органів державного і муніципального управління, отримані шляхом аналізу поточної ситуації.

Звичайно, ЗМІ не можна віднести до надійних джерел, тому дані, отримані від них, повинні піддаватися комплексному аналізу і зіставлятися з даними, отриманими з інших джерел [5]. Органи державного управління, у свою чергу, схильні завищувати або занижувати реальні показники залежно від ряду факторів (наприклад, політичної ситуації), тому їх дані також необхідно зіставляти з результатами наукових досліджень [2, с. 45]. Процес зіставлення різних даних про корупцію підвищить об'єктивність оцінки корупційної ситуації.

Крім зовнішніх, до НСДМК повинні залучатися також внутрішні джерела інформації, під якими ми розуміємо результати досліджень, проведених співробітниками не лише НАЗК, а й Національного антикорупційного бюро (НАБУ), Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Національної ради з питань антикорупційної політики, Комітету Верховної Ради України з питань запобігання і протидії корупції, Служби безпеки України, Національної поліції тощо.

Для підвищення об'єктивності НСДМК доцільно зіставляти дані, отримані з зовнішніх і з внутрішніх джерел інформації.

Прикладом внутрішніх досліджень НСДМК можуть бути систематичні опитування (із використанням поліграфа) осіб, недавно засуджених за корупційні діяння. Для моніторингу таких осіб доцільно розділити на групи залежно від складу злочину, ступеня суспільної небезпеки, часу вчинення злочину та інших критеріїв з метою складання психологічного портрета корупціонера.

Дослідження доцільно починати зі складання психологічних портретів окремих корупціонерів, засуджених за схожим складом злочинів. Шляхом зіставлення психологічних портретів можна виявити загальні риси психологічних структур особистості корупціонерів і, відсіявши риси, що найменш рідко зустрічаються, створити загальний психологічний портрет корупціонера. Соціологи, вивчивши психологічний портрет корупціонера, виявляють певні суспільні відносини, що впливають на риси портрета. За результатами роботи соціологи передають юристам перелік суспільних відносин, здатних вплинути на певні риси психологічної структури особистості корупціонера.

Юристи розробляють законопроекти з метою зміни або ліквідації громадських відносин, що підштовхують до корупційної поведінки, і виносять їх на обговорення у Верховну Раду.

Корисність психологічного портрета корупціонера (за умови перманентності дослідження) полягає в тому, що він дозволить прогнозувати поведінку потенційного корупціонера в окремих ситуаціях, а отже, надають можливість попереджувати корупційні ситуації шляхом модернізації існуючого законодавства і соціальної пропаганди [3, с. 23].

У сучасній науці і практиці сформувалися три групи методів дослідження корупційних проявів [8, с. 207]:

— соціологічні опитування;
— експертні оцінки;
— інтегральні оцінки.

Якщо методи соціологічних опитувань та експертних оцінок працюють на основі проведення анкетування та інтерв'ювання, то метод інтегральних оцінок діє на базі агрегування результатів рейтингів корупційності, що пропонуються різними організаціями.

Інтегральні показники державної антикорупційної політики є релевантними індикаторам державної антикорупційної політики, визначені в таких правових актах, як: Закон України "Про запобігання корупції" від 14.10.2014 р. № 1700-VIII; Закон України "Про засади державної антикорупційної політики (Антикорупційна стратегія)" від 14 жовтня 2014 р. №1699-VIII; Державна програма щодо реалізації засад державної антикорупційної політики (Антикорупційна стратегія) на 2015-2017 роки (затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. №265).

У дослідженнях НСДМК "корупційного рівня" можна використовувати міжнародний досвід. Зокрема, Глобальний індекс чесності, Індекс корупційної ураженості населення, Індекс корупційної ураженості "спеціальний" можна взяти за основу оцінки ефективності антикорупційної діяльності держави.

Глобальний індекс чесності (Global Integrity Index) розроблений у 2002 р. Центром за громадську чесність (Center for Public Integrity) (Вашингтон) спільно з некомерційною організацією "Глобальна чесність" (Global Integrity). Він містить понад 290 окремих показників, об'єднаних у шість груп: недержавні організації, публічна інформація та ЗМІ; інститут виборів; конфлікт інтересів у уряді, система стримувань і противаг; державне управління і професіоналізм; урядовий нагляд та система контролю; антикорупційне законодавство, справедливість суду, професіоналізм правоохоронних органів. Ранжування країн здійснюється за ступенем поширення корупційних практик. Особливість глобального індексу чесності полягає в тому, що він вимірює не обсяги корупції, а ефективність антикорупційної діяльності. Тому аналізу в даному випадку підлягають наявність антикорупційних заходів і їх ефективність.

Індекс корупційної ураженості населення — показник корупційної ураженості соціуму, що характеризується кількістю осіб, які вчинили корупційні правопорушення, виявлені протягом певного періоду на певній території в розрахунку на 100 тис. осіб, що проживають на даній території.

Індекс корупційної ураженості "спеціальний" — показник корупційної ураженості публічної або непублічної служби, її органів або апарату, що характеризується відношенням кількості службовців, виявлених у фактах вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень протягом певного періоду на певній території, до загальної кількості

службовців таких служб, органу (підрозділу органу) або апарату.

Для зручності використання вказаних індексів можливе використання загального агрегованого показника (індекс корупційності), який пропонуємо розраховувати як середнє геометричне трьох індексів. Міри, що використовуються для кожного із вказаних індексів, візьмемо однаковими, оскільки неможливо тільки на основі власних міркувань надавати їм будь-які значення важливості:

$$ІК = \sqrt[3]{ГІЧ * ІКУН * ІКУС}.$$

З огляду на високу латентність та нематеріальні різновиди корупційних проявів спиратися у вивченні рівня їх поширеності доцільно, перш за все, на соціологічні опитування.

Національне агентство з питань запобігання корупції, виконуючи моніторингову функцію у 2017 р. спільно з національними та міжнародними експертами за підтримки ОБСЄ, презентувало результати тематичного дослідження "Корупція в Україні: Аналіз результатів пілотного застосування Методики оцінки рівня корупції в Україні", метою якого є визначення параметрів феномену сприйняття корупції як специфічного виміру масової свідомості та оцінювання рівня поширеності корупційних практик у реальних відносинах за сферами: освіта, охорона здоров'я, судові органи, правоохоронні органи, дорожня поліція (ДАІ), адміністративні послуги органів державної влади та ОМС, державні закупівлі, приватна сфера. Була проведена громіздка робота, відбулися опитування 3709 респондентів, з них 2585 осіб серед населення, 1005 підприємців та 119 експертів.

Для визначення рівня корупції серед всіх соціальних верств населення та інтегральних показників державної антикорупційної політики використовувались кілька груп питань, спрямованих на:

— визначення рівня правосвідомості (відношення до корупції);

— встановлення рівня розуміння антикорупційних процесів в середовищі респондентів;

— визначення рівня інформованості про антикорупційні ініціативи;

— виявлення рівня корупційного інфікування і характеру корупційних проявів;

— виявлення найбільш корупційно вразливих сфер діяльності і рівня корупції;

— прогнозування тенденції поширення корупції;

— пошук пропозицій щодо вдосконалення антикорупційної діяльності.

Але інтерпретацію та узагальнення результатів варто було надати більш стисло, але інформативно та з позиції ефективності реалізації антикорупційної реформи.

Зазначене зумовлює доцільність формування додаткового блоку — ефективність функціонування інституційних одиниць. Щодо оцінки діяльності певного антикорупційного органу, наприклад, Національного агентства з питань запобігання корупції, доцільно провести опитування фахівців та профільних працівників за таким складом питань:

Чи забезпечено функціонування Агентства законодавчо?

Чи є Агентство ефективним?

Чи захищене Агентство від політичного впливу?

Чи має Агентство професійний персонал, що працює на умовах повної зайнятості

Чи отримує Агентство достатнє фінансування?

Чи ініціює Агентство незалежні розслідування у разі необхідності

Чи доступна громадянам звітність щодо діяльності Агентства?

Звичайно, результати таких опитувань швидше відображають сприйняття корупції, ніж її об'єктивний рівень. Водночас на сприйняття рівня корупції респондентами істотно впливає їхнє ставлення до влади. Чим вища довіра населення до органів державного управління, тим нижча оцінка рівня корупції, і навпаки.

Тому поряд із соціологічними опитуваннями доцільно проводити економічні дослідження корупції за такими напрямами, як:

— побудова економіко-математичних моделей (наприклад, моделі рівноваги);

— економетричні дослідження (вивчення залежності між рівнем корупції та іншими показниками);

— інституційні дослідження (вивчення інституційних причин корупції).

На основі результатів внутрішніх і зовнішніх досліджень, відомостей, отриманих з державних органів та ЗМІ, управління / відділ, що відповідальні за функціонування НСДМК, формують звіт про рівень корупції і про успіхи антикорупційної діяльності.

На основі такого звіту доцільно розробляти рекомендації щодо коригування державної антикорупційної програми. Більше того, результати державного моніторингу корупції повинні бути покладені в основу коригування державної антикорупційної політики.

Поряд з результатами досліджень НСДМК для розробки пропозицій щодо коригування державної антикорупційної стратегії доцільно задіяти результати досліджень громадських і міжнародних організацій.

Так, незалежний громадський моніторинг корупційних явищ та корупційної ситуації у країні передбачає низку заходів, що мають здійснюватися неурядовими організаціями та іншими інститутами громадянського суспільства з метою визначення проблемних питань діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування у напрямі запобігання і протидії корупції. Ініціювання та підтримка незалежного громадського моніторингу, з одного боку, дає змогу підвищити об'єктивність оцінок рівня корупції та антикорупційної діяльності, з іншого — забезпечує доступ до управління процесами протидії корупції з боку громадськості [1].

У разі виявлення суперечностей у результатах оцінок рівня корупції та антикорупційної діяльності між НСДМК і зовнішніми організаціями пропонується проводити громадські обговорення (у формі наукових конференцій та круглих столів) з метою вирішення таких суперечностей.

Для дотримання принципу відкритості антикорупційної діяльності пропонується робити такі засідання публічними шляхом трансляції їх центральними телевізійним каналам. Трансляція таких заходів по телебаченню (прямий ефір) забезпечить відкритість і гласність у прийнятті рішення щодо зміни антикорупційної політики.

За результатами моніторингу з певною періодичністю (припустимо, щомісяця) доцільно складати звіт про корупційну ситуацію. Для складання звіту необхідно розробити систему найбільш об'єктивних показників — індикаторів — для проведення експрес-діагностики, які повинні відображати як матеріальні, так і нематеріальні прояви корупції. Дослідження змін індикаторів дозволяє враховувати економічну динаміку і будувати показники більш загального порядку.

ВИСНОВКИ

Основні проблеми створення системи моніторингу зумовлені недосконалістю законодавства у сфері протидії корупції; неналежним організаційним забезпеченням на всіх рівнях (відсутністю центрів відповідальності); нерозробленістю уніфікованої системи оцінювання. Узагальнення наявних підходів до забезпечення моніторингової функції дали змогу представити комплекс пропозицій щодо визначення результативності антикорупційної реформи. Акцент у пропозиціях зроблено на простоту в застосуванні, доступність та можливість швидкого реагування на негативні зміни у суспільних відносинах на основі даних, сформованих Національною системою державного моніторингу корупції.

Література:

1. Альтернативний звіт з оцінки ефективності державної антикорупційної політики / [Р.Г. Рябошапка, О.С. Хмара, А.В. Кухарук, М.І. Хавронюк, О.В. Калітенко]; за заг. ред. А.В. Волошиної. — К., 2015. — 268 с.

2. Государственная антикоррупционная политика: учебник / Р.А. Абрамов, Р.Т. Мухаев, Л.А. Жигун [и др.]; под ред. Р.А. Абрамова и Р.Т. Мухаева. — М.: ИНФРА-М, 2018. — 429 с.

3. Грибков М.А. Противодействие коррупции: краткая версия: монографія / М.А. Грибков, А.В. Орлов. — М.: Палеотип. 2013. — 164 с.

4. Гурковський В. І. Зарубіжний досвід формування інформаційного суспільства: перспективи адаптації в Укаїні / В. І. Гурковський // Публічне управління: теорія та практика: зб. наук. праць Асоціації докторів наук з держ. упр. — 2010. — № 2. — С.51—57.

5. Інформаційно-аналітичний огляд: "Тіньова економіка" в Україні як умова розвитку корупції та загроза національній безпеці. Шляхи її подолання / Т.І. Блистів, В.Т. Колесник, В.І. Литвиненко та інші. — К.: "МП Леся", 2014. — 68 с.

6. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII [Електроний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show /1700-18

7. Соловйов В.М. Запобігання і протидія корупції в державному управлінні України: монографія / В.М. Соловйов. — К.: Ін-т законодавства Верхов. Ради України, 2012. — 508 с.

8. Тучак Р.М. Корупція як соціально-правове явище / Р.М. Тучак // Актуальні проблеми державного управління: збірник наукових праць. — Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2006. — № 3 (30). — С. 203—209.

9. Яцків І.І. Загальні положення протидії корупції: адміністративно-правовий аспект / І.І. Яцків // Збірник наукових статей "Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України" — Вип. XXV. — Івано-Франківськ, 2011. — С. 64—68.

10. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання: аналіт. доп. / Т.А. Тищук, Ю.М. Харазішвілі, О.В. Іванов; за заг. ред. Я.А. Жаліла. — К.: НІСД, 2011. — 96 с.

References:

1. Riaboshapka, R.H. Khmara, O.S. Kukharuk, A.V. Khavroniuk, M.I. and Kalitenko, O.V. (2015), Al'ternatyvnyj zvit z otsinky efektyvnosti derzhavnoi antykoruptsijnoi polityky [An alternative report on the evaluation of the effectiveness of state anti-corruption policy], Kyiv, Ukraine.

2. Abramov, R.A. Mukhaev, R.T. and Zhyhun, L.A. (2018), Hosudarstvennaia antykorruptsyonnaia polytyka [State anti-corruption policy], YNFRA-M, Moscow, Russia.

3. Hrybkov, M.A. and Orlov, A.V. (2013), Protyvodejstvye korruptsyy. kratkaia versyia [Anti-corruption. short version], Paleotyp, Moscow, Russia.

4. Hurkovs'kyj, V.I. (2010), "Foreign experience in the formation of an information society: perspectives of adaptation in Ukiah", Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka, vol. 2, pp. 51—57.

5. Blystiv, T.I. Kolesnyk, V.T. and Lytvynenko, V.I. (2014), Informatsijno-analitychnyj ohliad: "Tin'ova ekonomika" v Ukraini iak umova rozvytku koruptsii ta zahroza natsional'nij bezpetsi. Shliakhy ii podolannia [Information and analytical review: "Shadow economy" in Ukraine as a condition for the development of corruption and a threat to national security. Ways of overcoming it], MP Lesia, Kyiv, Ukraine.

6. Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "On Prevention of Corruption", available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18 (Accessed 25 Aug 2018).

7. Solovjov, V.M. (2012), Zapobihannia i protydiia koruptsii v derzhavnomu upravlinni Ukrainy [Prevention and counteraction of corruption in the state administration of Ukraine], In-t zakonodavstva Verkhov. Rady Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

8. Tuchak, R.M. (2006), "Corruption as a social and legal phenomenon", Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnia, vol. 3 (30), pp. 203—209.

9. Yatskiv, I.I. (2011), "General provisions on combating corruption: the administrative-legal aspect", Aktual'ni problemy vdoskonalennia chynnoho zakonodavstva Ukrainy, vol. XXV, pp. 64—68.

10. Tyschuk, T.A. Kharazishvili, Yu.M. and Ivanov O.V. (2011), Tin'ova ekonomika v Ukraini: masshtaby ta napriamy podolannia [The shadow economy in Ukraine: the extent and directions of overcoming], NISD, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 31.08.2018 р.

УДК 338.439.02(477)

В. П. Залізнюк,
к. е. н., докторант Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ДОСЯГНУТОГО РІВНЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

V. Zalizniuk,
Candidate of Economic Sciences, Ph.D. student of Taurian National University named after V.I. Vernadsky

CRITERIAS FOR ESTIMATING THE EFFICIENCY OF THE FOOD SECURITY OF THE COUNTRY

Необхідність підтримки рівня продовольчої безпеки на оптимальному рівні вимагає кількісної та якісної оцінки цієї категорії, уточнення певних показників, з метою розгляду її в динаміці та порівнянні. Показники оцінки продовольчої безпеки використовуються і в загальносвітовій практиці, і в практиці окремих держав, і навіть окремих регіонів.

Для оцінки стану і меж продовольчої безпеки цих рівнів більш прийнятні методичні підходи, основу яких складає принцип достатнього та збалансованого харчування, що враховує фізіологічні норми й індикатори, що включають різний спектр характеристик та критеріїв, що становлять модель національної продовольчої безпеки. Визначено критерії оцінки досягнутого рівня продовольчої безпеки країни та завдання, що містяться в них: ступінь задоволення фізіологічних потреб у компонентах і енергетичному змісті харчового раціону; відповідність обмеженням за наявністю в продуктах шкідливих для здоров'я речовин; рівень фізичної та економічної доступності продовольства; ступінь залежності продовольчого постачання країни і ресурсного забезпечення агропромислового комплексу від імпортних поставок; розміри стратегічних і оперативних продовольчих запасів відповідно до нормативних потреб.

Огляд наукової літератури за методологією оцінки рівня продовольчої безпеки показує, що при характеристиці оціночних показників використовуються як загальні, так і специфічні підходи. Однак загальним висновком по відношенню до них є те, що продовольча безпека розглядається і в світовому масштабі, і в кожній окремій країні за двома напрямами: стосовно території та до кожної окремої людини.

The need to maintain the level of food security at the optimum level requires quantitative and qualitative assessment of this category, clarification of certain indicators, in order to consider it in dynamics and comparison. Indicators for assessing food security are used both in global practice and in the practice of individual states, as well as individual regions.

To assess the state and limits of food security of these levels, more appropriate methodological approaches based on the principle of adequate and balanced nutrition taking into account physiological norms and indicators, which include a different spectrum of characteristics and criteria that constitute the national food security model. The criteria for assessing the achievement of the level of food security of the country and the tasks contained in them are determined: the degree of satisfaction of physiological needs in the components and energy content of the food ration; compliance with restrictions on the presence of substances harmful to health in products; the level of physical and economic availability of food; degree of dependence of food supply of the country and resource supply of the agro-industrial complex on import deliveries; the size of strategic and operational food stocks in accordance with regulatory requirements.

An overview of scientific literature on the methodology for assessing food security shows that when describing the estimates, both general and specific approaches are used. However, the general conclusion with regard to them is that food security is considered both globally and in each individual country in two directions: in relation to the territory and to each individual.

Ключові слова: продовольча безпека, індикатори, доступність продуктів, достатність споживання, продовольча незалежність..

Key words: food safety, indicators, sufficient level of consumption, food independence.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В економічній науці вимір стану, виявлення ризиків та загроз продовольчої безпеки, як правило, здійснюється на основі універсальних й спеціальних методологічних прийомів і методик, за допомогою особливих критеріїв, індикаторів та порогових значень.

Під критеріями продовольчої безпеки маються на увазі ознаки, які використовуються як засіб оцінки

якості економічного об'єкта, що дозволяють судити про стан справ у сфері забезпечення населення продуктами харчування. Виділяють глобальні та локальні критерії, критерії оптимальності. Критерій оптимальності визнається найкращим з можливих. На основі локальних формуються глобальні критерії.

У свою чергу індикатори — це економічні показники, що відображають доступні спостереженню та вимірюванню характеристики досліджуваного об'єкта. Вони показують основні напрями розвитку економічних процесів. Індикатор — ключовий економічний показник продовольчої безпеки. Індикатор відображає характеристики продовольчої безпеки з точки зору поточного стану, зміни, динаміки. Індикатор продовольчої безпеки виступає як орієнтовний економічний показник, вимірювач, що дозволяє з певним ступенем точності передбачити, в якому напрямку слід очікувати розвиток економічних процесів. Можна виділити макро- та мікроекономічні індикатори продовольчої безпеки.

Індикатори найважливіші орієнтири продовольчої безпеки, особливо важливі для проведення загальної економічної політики й оцінки її результатів. На відміну від одновимірних показників індикатори мають векторний характер, що дозволяє використовувати їх в цілях визначення меж стійкого функціонування та розвитку аграрного сектору.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ

Визначення критеріїв оцінки досягнутого рівня продовольчої безпеки країни завжди були в центрі уваги вітчизняних вчених І.І. Лукінов, С.О. Ревенко, П.Т. Саблук, С.В. Щербина та інших науковців. Однак можна стверджувати, що це питання вимагає додаткових наукових досліджень, що і зумовило вибір теми наукової статті.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення критеріїв оцінки досягнутого рівня продовольчої безпеки країни та завдань, що містяться в них.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Продовольча безпека має дві рівнозначні складові — продовольча безпека країни та продовольча безпека кожної людини окремо. Щодо рівня індивідуальної продовольчої безпеки в світовій практиці використовуються стандарти нормального харчування. Вони визначаються національними і міжнародними спеціалізованими установами, в тому числі Всесвітньою організацією здоров'я (ВОЗ) і ФАО. Після Другої світової війни стандарти щоденного раціону неодноразово переглядалися в бік зниження споживання продуктів харчування, а також їх диференціації залежно від віку, статі, виду діяльності та навколишнього середовища. Згідно з даними ВОЗ, цей показник дорівнює 2700 ккал на добу. До категорії голодуючих відноситься населення, яке споживає 1520 ккал, на межі голоду та недоїдання 2150 ккал на добу. Однак норми ВОЗ і ФАО не можна вважати досконалими для розрахунків для кожної країни. Необхідно враховувати кліматичні умови проживання населення, його антропологічні характеристики та інші фактори.

Міжнародними організаціями проводиться постійне спостереження за станом продовольчої безпеки окремої людини за окремими країнами, яке дозволяє вживати превентивних заходів, а в разі надзвичайних ситуацій використовувати систему заходів надання продовольчої допомоги постраждалому населенню. При подібному спостереженні використовується ряд критеріїв:

— енергетичний критерій (при фізіологічній нормі добової калорійності харчування середньостатистичної людини (3000 ккал/людину на добу) виділяють три рівня життєдіяльності, пов'язаних із споживанням енергії: оптимальний (2500—3500 ккал/ людину на добу); недостатній (1500—2500 ккал/ людину на добу); критичний <1500 ккал/ людину на добу);

— компонентний критерій кількість корисних речовин та вітамінів, які людина спожила за добу;

— критерій безпеки харчування частка виробленої продукції з вмістом компонентів більше гранично допустимої концентрації, що зменшує кількість продукції, придатної для споживання, і збільшує небезпеку "шкідливих" наслідків для здоров'я.

За цими критеріями можна розрахувати коефіцієнт достатності споживання продовольства та коефіцієнт критичної достатності. У першому випадку він визначається як відношення фактичного споживання продовольства до оптимального (або нормативного рівня), у другому до мінімально допустимого рівня.

Як зазначають І.І. Лукінов та П.Т. Саблук, "...щоб визначити критерії продовольчої безпеки в країні слід ввести державну систему норм харчування, яка б регламентувала основні нормативні рівні споживання населення: раціональний (нормативний), який використовується для соціальноекономічних розрахунків, і мінімально необхідний для гарантованого забезпечення населення в надзвичайних ситуаціях [1].

Для оцінки рівня продовольчої безпеки в світовому масштабі використовується спеціальна методична база, розроблена Комітетом з надання міжнародної продовольчої безпеки ФАО, яка передбачає стратегічні й тактичні підходи до вирішення продовольчої проблеми на глобальному рівні. Вона базується на 7 основних показниках.

Один з них, найбільш поширений у світовій практиці, є відношення світових запасів зерна до його споживання населенням планети. Безпечним вважається рівень запасів, відповідних 60 дням світового споживання зерна, або приблизно 17% від усього обсягу його споживання. Наступні п'ять показників дають оцінку стану зернових запасів для основних її країн-експортерів та країн-імпортерів. Для країн-експортерів оцінюються ставлення пропозиції зерна п'яти головних експортерів (Аргентина, Австралія, Канада, ЄС, США) до необхідної кількості та частка перехідних запасів до загального споживання в цих країнах загальний та диференційований за видами: пшениця (Аргентина, Австралія, Канада, ЄС, США), кормове зерно (Аргентина, Австралія, Канада, ЄС, США) і рис (Китай, Пакистан, Таїланд, США, В'єтнам); країн-імпортерів зміни у виробництві зерна (Китай, Індія і країни СНД), зміни у виробництві зерна в країнах, що розвиваються за винятком Китаю та Індії. Останнім показником ФАО для оцінки глобальної про-

довольчої безпеки є середньорічні експортні ціни на пшеницю, кукурудзу та рис.

На думку С.О. Ревенко, "механізм забезпечення продовольчої незалежності система організаційно-економічних та правових заходів з попередження економічних загроз продовольчій безпеці, які включають: моніторинг економіки для виявлення і прогнозування внутрішніх та зовнішніх загроз; створення нормативно-правової бази безпеки аграрної сфери; кредитування і підтримка державою національного виробника і його конкурентоспроможності; надійний захист здоров'я споживача та харчових продуктів; збалансованість продовольчих продуктів для різних вікових та професійних груп населення" [2].

Для оцінки стану і меж продовольчої безпеки цих рівнів більш прийнятні методичні підходи, основу яких складає принцип достатнього та збалансованого харчування, що враховує фізіологічні норми й індикатори, що включають різний спектр характеристик та критеріїв, що становлять модель національної продовольчої безпеки. Вважаємо критеріями оцінки досягнутого рівня продовольчої безпеки країни наступне:

1) ступінь задоволення фізіологічних потреб в компонентах і енергетичному змісті харчового раціону;

2) відповідність обмеженням за наявністю в продуктах шкідливих для здоров'я речовин;

3) рівень фізичної та економічної доступності продовольства;

4) ступінь залежності продовольчого постачання країни і ресурсного забезпечення агропромислового комплексу від імпортних поставок;

5) розміри стратегічних і оперативних продовольчих запасів відповідно до нормативних потреб.

Нижче розглянемо більш детально кожен критерій та завдання, що містяться в них.

Критерій 1. Ступінь задоволення фізіологічних потреб в компонентах і енергетичному змісті харчового раціону.

Виходячи з основ раціонального харчування, специфіки завдань соціально орієнтованої ринкової економіки, оцінку продовольчого забезпечення слід проводити на основі принципів, найважливіші з яких наступні:

1. Визначення переліку продуктів, які найбільш вірогідно відображають структуру харчування населення, що відповідає наступним умовам:

— в раціоні харчування продукти повинні мати найвищий рейтинг і при цьому не бути взаємозамінними;

— кількість продуктів повинна бути мінімальною, забезпечуючи при цьому на 80 % і більше потребу в калоріях і основних харчових речовинах;

— по кожному з обраних продуктів повинні бути достовірні статистичні дані про виробництво й споживання.

2. Оцінка рівня самозабезпечення продовольством при заданих (наявних) умовах, що характеризується виробництвом (споживанням) в розрахунку на душу населення за кожним видом товарів.

3. Енергетична оцінка раціону і його забезпеченість певною кількістю харчових речовин.

Показники повинні однозначно характеризувати продовольчу безпеку; достатньо просто враховувати (наявність статистичних даних) і вимірювати. Такими показниками можуть бути індекси енергетичної та харчової цінності споживаних продуктів харчування, що характеризують їх частку щодо фізіологічних норм.

Критерій 2. Відповідність харчового раціону обмеженням за змістом у продуктах шкідливих для здоров'я речовин.

Продукти харчування — акумулятори токсичних речовин на всіх стадіях: отримання сировини (вирощування) — переробка — зберігання — реалізація. В продукції джерелами токсичних речовин можуть бути грунт, мінеральні та органічні добрива, аерозолі атмосферні та вода.

Для оцінки застосовуються дві групи даних: кількість продукції, забрудненої радіонуклідами за регіонами, і ступінь забрудненості земель хімічними (токсичними) речовинами за регіонами.

Критерій 3. Рівень фізичної та економічної доступності продовольства для різних категорій населення передбачає як наявність продовольчих ресурсів, так і достатність коштів на раціональне харчування.

При цьому фізична доступність продовольства характеризується співвідношенням його наявності в торговельній мережі та на продовольчих ринках з необхідною кількістю і асортиментом продуктів харчування, а також співвідношенням обсягу і структури їх поставок спецспоживачів за нормативами, а економічна доступність продовольства визначається можливістю (при сформованому рівні цін і доходів) придбання різними групами населення продовольчих товарів в нормативному розмірі на продовольчому ринку, а також надходженням в сферу споживання, минаючи ринкові канали, з особистих підсобних та фермерських господарств.

Забезпечення фізичної та економічної доступності можливо при створенні необхідних економічних умов, що гарантують доступність продовольства відповідно до медичних норм всім соціальним групам населення.

Критерій 4. Ступінь залежності продовольчого постачання країни та ресурсного забезпечення агропромислового комплексу від імпортних поставок.

Параметрами незалежності країни від імпортних поставок життєво важливих продуктів харчування є їх низька питома вага в споживанні.

Зворотне значення мають показники частки продукції вітчизняного виробництва в забезпеченні тваринництва кормами, а рослинницьких галузей — технікою, мінеральними добривами, гербіцидами та іншими ресурсами.

Генеральна Асамблея ООН схвалила Міжнародні зобов'язання щодо забезпечення продовольчої безпеки в світі, згідно з якими рекомендований, верхній рівень, безпеки становить 16 % продукції, що імпортується в загальному обсязі споживанні. Критичною межею продовольчої безпеки щодо імпорту продовольства слід визнати рівень 40—50 %, оскільки припинення поставок по імпорту призведе до різкого подорожчання продуктів і зниження їх споживання. Перша Всесвітня продовольча конференція (1974 р.) прийняла комплексну програму середньострокових та довгострокових заходів щодо нормалізації продовольчого положення на міжнародному та національному рівнях.

У досягненні високого рівня самозабезпечення продовольством і продовольчої безпеки найважливіше значення має захист вітчизняного виробника сільськогосподарської продукції та розробка її механізмів.

Для оцінки безпеки власного виробництва правомірно використовувати коефіцієнт конкурентності, який розраховується як відношення ринкової вартості відповідних видів імпортованого продовольства до величини витрат на виробництво аналогічних видів продовольства та сільськогосподарської продукції місцевих підприємств й господарств. Граничне значення конкурентності має передбачати для вітчизняного виробництва певний рівень рентабельності (можливо, мінімальний 5—20 %). Це означає, що вартість імпортованих товарів не повинна перевищувати витрати на виробництво аналогічної вітчизняної продукції більш ніж на 5—20 %, тобто граничне значення коефіцієнта конкурентності має становити не більше 0,75.

Коефіцієнт номінальної захищеності (відношення внутрішніх цін на сільськогосподарську продукцію з урахуванням дотацій до світових цін) дозволяє прогнозувати рівень цін на імпортовані продукти харчування. При обгрунтуванні структури імпорту, керуючись комплексною оцінкою соціально-економічних наслідків, важливо змістити акценти з закупівель готових продуктів на ввезення сировини для їх виробництва всередині країни.

Критерій 5. Розміри стратегічних й оперативних продовольчих запасів повинні відповідати нормативній потребі в них.

Достатність оперативних регіональних (обласних) обсягів продовольчих ресурсів визначається ступенем забезпечення споживання населенням життєво важливих продуктів харчування в розмірі споживчого кошика та стабільністю цін їх реалізації у випадках неврожаю або інших причин зниження рівня пропозиції продовольчих товарів й сировини для їх виробництва. Достатність обсягів стратегічних резервів держави визначається можливістю постачання населення в розмірі споживчого кошика в разі екстремальних умов продовольчого забезпечення.

С.В. Щербина наголошує на тому, що "...для підвищення рівня гарантування продовольчої безпеки України суб'єктам державного управління конче необхідно проводити заходи з підвищення платоспроможності населення та забезпечення доступності продуктів харчування в кількості, якості та асортименті, що необхідні для здорового фізичного й соціального розвитку кожної людини" [3].

Гарантією продовольчої безпеки країни є: фізична та економічна доступність продовольства для різних категорій населення, а також ступінь задоволення фізіологічних потреб в енергетичному змісті харчового раціону і компонентах, що визначають структуру і якість харчування. Продовольство повинно відповідати вимогам безпеки за наявністю в продуктах радіоактивних або інших шкідливих для здоров'я речовин.

ВИСНОВКИ

Необхідність підтримки рівня продовольчої безпеки на оптимальному рівні вимагає кількісної та якісної оцінки цієї категорії, уточнення певних показників, з метою розгляду її в динаміці та порівнянні. Показники оцінки продовольчої безпеки використовуються і в загальносвітовій практиці, і в практиці окремих держав, і навіть окремих регіонів. Огляд наукової літератури за методологією оцінки рівня продовольчої безпеки показує, що при характеристиці оціночних показників використовуються як загальні, так і специфічні підходи. Однак загальним висновком по відношенню до них є те, що продовольча безпека розглядається і в світовому масштабі, і в кожній окремій країні за двома напрямами: стосовно території та до кожної окремої людини.

Література:

1. Лукінов І.І. Про стратегію трансформування АПК та забезпечення продовольчої безпеки України / І.І. Лукінов, П.Т. Саблук // Економіка України. — 2000. — № 9. — С. 62—81.

2. Ревенко С.О. Методологічні підходи до оцінки рівня загроз продовольчій безпеці / С.О. Ревенко // Агроінком. — 2013. — № 10—12. — С. 61—64.

3. Щербина С.В. Методологічні аспекти аналізу індикаторів продовольчої безпеки України / С.В. Щербина // Статистика України. — 2014. — № 3. — С. 61—68.

References:

1. Lukinov, I. I. and Sabluk, P. T. (2000), "About the strategy of transforming the agroindustrial complex and ensuring the food security of Ukraine", Economy of Ukraine, vol. 9, pp. 62—81.

2. Revenko, S.O. (2013), "Methodological approaches to assessing the level of food security threats", Agroinkom, vol. 10—12, pp. 61—64.

3. Scherbyna, S. V. (2014), "Methodological aspects of the analysis of food safety indicators of Ukraine", Statistics of Ukraine, vol. 3, pp. 61—68.

Стаття надійшла до редакції 06.09.2018 р.

www. economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІКИ

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28
(044) 458-10-73

УДК 351.851

Н. Д. Шульга,
к. техн. н., доцент, директор, Державний вищий навчальний заклад "Київський транспортно-економічний коледж" Національного транспортного університету

ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ІНСТРУМЕНТУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

N. Shulga,
candidate of technical sciences, associate professor, Director of the State Higher Education Establishment "Kyiv Transport and Economic College", National Transport University

PRINCIPLE OF PUBLIC EDUCATIONAL POLICY AS THE INSTRUMENT SOCIALLY – ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

У статті автор аналізує принципи державної освітньої політики як інструменту соціально-економічного розвитку України, разом з тим зазначаючи, що існують різні комплекси класифікації принципів державної освітньої політики. Але спільним є те, що це вихідні, об'єктивно зумовлені основи, на яких базується державна освітня політика, а також поведінка її суб'єктів. Серед основних принципів державної освітньої політики автор визначає принципи: забезпечення якості освіти; можливості здобувати освіту впродовж усього життя; приведення освітніх стандартів до вимог ринку праці; демократизму; державно-громадського управління; забезпечення автономії закладів освіти; запровадження нової формули фінансування освіти. У статті автор здійснив порівняльний аналіз принципів державної освітньої політики в Законі України "Про освіту" (1991) та Законі України "Про освіту" (2017).

The author analyzes the principles of formation and implementation of the state educational policy as an instrument of social and economic development of Ukraine, pointing out that there are various complexes of classification of the principles of state educational policy. But it is common ground that these are objectively determined bases on which state education policy is based, as well as the behavior of its subjects.

Among the main principles of state educational policy, the author defines: ensuring the quality of education; opportunities to acquire education throughout life; bringing educational standards to the requirements of the labor market; democracy; state and public administration; providing autonomy of educational institutions; the introduction of a new formula for funding education. The author carried out a comparative analysis of the principles of state educational policy in the Law of Ukraine "On Education" (1991) and the Law of Ukraine "On Education" (2017).

Ключові слова: принципи, освітня політика, державна освітня політика, соціально-економічний розвиток, Закон України "Про освіту".

Key words: principles, educational policy, state educational policy, social and economic development, Law of Ukraine "On education".

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Серед головних стратегічних цілей державної освітньої політики в країнах світу ставиться піднесення ролі освіти та її впливу на стале економічне зростання та високий рівень життя населення. Тому розвинені країни, які ставлять перед собою амбіційні плани в економіці, соціальній сфері, на міжнародному рівні стали розглядати державну освітню політику як один з головних інструментів свого процвітання.

Такий підхід до формування й реалізації державної освітньої політики спонукає Україну до ефективних заходів, спрямованих на модернізацію освіти "з урахуванням актуальних світових тенденцій її розвитку в широкому соціально-економічному контексті" [2, с. 354].

Однак процеси розвитку освіти відбуваються суперечливо, оскільки державна освітня політика не завжди супроводжується належним чином розробленою нормативно-правовою базою, грунтовно розробленими стратегічними планами, проведенням ефективних освітніх реформ, достатньою кількістю бюджетних коштів на потреби освіти,

відповідних інвестиційних вкладень у цю галузь, що негативно позначається на соціально-економічному розвитку держави.

Відтак значної актуальності набуває теоретико-методологічне обгрунтування нових концептуальних підходів, принципів та напрямів формування й реалізації державної освітньої політики, які можуть забезпечити ефективність державної освітньої політики як дієвого інструменту соціального та економічного процвітання держави.

Важливу роль у розвитку галузі освіти відіграють принципи державної освітньої політики, які "визначають зміст і форми діяльності органів публічної влади" [4, с. 110].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні концептуальні положення державної освітньої політики стали об'єктом уваги багатьох дослідників. Зокрема, теоретико-методологічні засади державної освітньої політики висвітлені в працях В. Бакуменка, М. Білинської, О. Валевського, В. Князєва, Ю. Ковбасюка, Т. Лукіної, Н. Нижник, Л. Прокопенка, В. Ребкала, Ю. Сурміна, В. Тертички та ін. Аналіз напрямів та принципів формування державної освітньої політики, обгрунтування системотворчих чинників, що визначають роль держави в регулюванні та управлінні освітою здійснено такими дослідниками, як: В. Адрущенко, Г. Атаманчук, Л. Губерська Д. Дзвінчук, В. Демяненко, О. Карпюк, К. Комарова, В. Кремень, С. Крисюк, В. Лук'янова, С. Михаць, Г. Стасюк, Н. Тіменко, Т. Яровенко та ін.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Разом з тим, незважаючи на доволі грунтовне висвітлення в наукових джерелах питань, які стосуються сутнісних характеристик державної освітньої політики, встановлення її взаємозв'язку з соціально-економічними аспектами функціонування суспільства і держави, розкриття освітньої інноватики як важливого чинника модернізації політичної діяльності в освітній галузі, недостатньо дослідженим залишається питання визначення принципів державної освітньої політики як інструменту соціально-економічного розвитку України.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження: визначити принципи державної освітньої політики як інструменту соціально-економічного розвитку України в контексті сучасного розвитку суспільства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У науковій літературі знаходимо чимало підходів до характеристики та систематизації принципів державної освітньої політики. Наприклад, Р. Валєєв до принципів державної освітньої політики пропонує відносити: пріоритетність освіти як сфери життєдіяльності суспільства; доступність для кожного громадянина усіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою; рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку; гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей; органічний зв'язок із світовою та національною історією, культурою, традиціями; незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій; науковий, світський характер освіти; інтеграцію освіти з наукою та виробництвом; взаємозв'язок з освітою інших країн; гнучкість і прогностичність системи освіти; її єдність і наступність; безперервність і різноманітність освіти; поєднання державного управління і громадського самоврядування в освіті [4, с. 110—111].

Дослідники, які займаються вивченням проблеми модернізації системи освіти, пропонують покладати в основу державної освітньої політики подібні принципи.

Наприклад, вони ставлять також на перше місце пріоритетність освіти, зокрема, в інвестиційній політиці і стратегії держави. На другому місці стоїть орієнтація на найвищий рівень якості освіти, досягнутий у світі, і найбільш високі норми і вимоги фінансового, матеріально-технічного, інтелектуального та інформаційного забезпечення функціонування освітніх систем у розрахунку на одного учня; як важливі принципи визначаються: гуманістичний і світський характер освіти, пріоритет загальнолюдських цінностей за повного дотримання національних традицій і особливостей національних систем освіти, вільного розвитку особистості, поваги до прав і свобод людини; рівність доступу до всіх рівнів, ступенів і типів освіти, право вибору батьками та учнями навчальних закладів; автономія освітніх установ і невтручання держави в їхні внутрішні справи [11, с. 353].

Водночас, на думку В. Лук'янова, державна освітня політика базується на таких важливих принципах:

— поєднання інтересів особистості, суспільства та держави у галузі освіти;

— збереження та розвиток фундаментальних здобутків у галузі освіти;

— забезпечення цілісності освіти різних рівнів, перетворення освіти у процес неперервного розвитку особистості протягом усього життя з урахуванням попередньої освіти людини та її професійного зростання;

— підвищення на всіх рівнях освітньої системи ролі держави і суспільства в управлінні системою освіти та в оцінці результатів діяльності освітніх закладів;

— збереження в системі освіти провідної ролі державних закладів поряд з підтримкою недержавних навчальних закладів;

— підтримка громадських ініціатив та суспільних інститутів у галузі освіти [7, с. 7].

Дещо інший перелік принципів державної освітньої політики пропонує О. Комарова, стверджуючи, що вона має реалізуватися на підставі принципу пріоритетності (галузь освіти має розвиватися як одна з пріоритетних галузей економіки, що потребує визнання її продуктивного характеру, високої економічної й соціальної ефективності); принципу стабільності (держава має подбати про створення стабільних умов для функціонування освітньої галузі шляхом кардинального вдосконалення організаційно-економічного механізму розвитку освітнього потенціалу). Для цього автор пропонує запровадити модель двосекторного бюджету для освітньої галузі (перший сектор передбачав би кошти на нормативне фінансування навчальних закладів, а другий — на фінансування розвитку потенціалу галузі); забезпечити диверсифікацію джерел фінансування освіти, насамперед за рахунок впровадження нових механізмів кредитування та страхування освіти; сформувати вітчизняну модель випереджальної освіти як запоруку забезпечення зайнятості випускників навчальних закладів та основи розвитку освіти ноосферного типу. О. Комарова відносить до своєї класифікації також принцип відповідності наявних ресурсів реформам, що запроваджуються в галузі освіти: планування та практична реалізація заходів державної освітньої політики має здійснюватися у чіткій відповідності до наявних фінансових, матеріально-технічними та кадровими ресурсами; принцип комплексності: напрями, заходи державної освітньої політики мають охоплювати всі ланки освітньої галузі та взаємоузгоджуватися між собою; принцип спадковості: розроб-

ка нових заходів державної освітньої політики має базуватися на збереженні вітчизняних освітніх традицій, врахуванні зарубіжного досвіду та останніх наукових досягнень; принцип гласності: забезпечення максимально повного та правдивого інформування суспільства про освітні реформи, врахування суспільної думки щодо доцільності та ефективності їх впровадження [5, с. 109].

Як бачимо, автори пропонують різні комплекси класифікації принципів державної освітньої політики. Але спільним є те, що це вихідні, об'єктивно зумовлені основи, на яких базується державна освітня політика, а також поведінка її суб'єктів.

Принципи та цілі державної освітньої політики характеризуються повільністю змін, яка, як правило, є наслідком зміни чи серйозного коригування політичного курсу. А дії суспільства й держави щодо розвитку системи освіти в досягненні декларованих цілей змінюються досить динамічно. Так, наприклад, перший Закон України "Про освіту" було прийнято у 1991 році і проіснував він з певними змінами і доповненнями більше 16 років. Не зважаючи на те, що цей Закон, починаючи з 1991 р. біля 50 разів поновлювався, принципів державної освітньої політики це майже не торкалося, лише за деякими редакційними правками. Освіта визначалася пріоритетною сферою соціально-економічного, духовного і культурного розвитку суспільства. Серед принципів було названо: доступність для кожного громадянина всіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою; рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку; гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей; органічний зв'язок зі світовою та національною історією, культурою, традиціями; незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій; науковий світський характер освіти; інтеграція з наукою і виробництвом; взаємозв'язок з освітою інших країн; гнучкість і прогностичність системи освіти; неперервність і різноманітність освіти; поєднання державного управління і громадського самоврядування в освіті [9].

Безумовно, Закон України "Про освіту" (1991 р.) виконав свою місію формування стрункої системи державної освітньої політики. Але з часом Закон став потребувати серйозного вдосконалення. Зверталась увага на слабку його ефективність, падіння пріоритетності в освітній державній політиці, скорочення фінансування тощо. А тому постало питання про

"іншу державну освітню політику, яка повинна привести до Європейської України" [6].

У зв'язку з цим, 20 травня 2016 року у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти відбулися слухання "Про підготовку проекту Закону України "Про освіту": концептуальні засади", на якому було сформульовано три виклики, на які закон мав дати відповіді: євроінтеграція, соціальна нерівність, війна, розкол суспільства [3]. 6 жовтня 2016 року Верховна Рада України прийняла проект Закону в першому читанні, а 5 вересня 2017 року затверджує Закон України "Про освіту". Відразу зазначимо, що новий Закон чітко і конкретно розрізняє принципи (засади) державної освітньої політики.

Так, у статті 5 "Державна політика у сфері освіти" як і в попередньому Законі, освіта визначається головним державним пріоритетом інноваційного, соціально-економічного і культурного розвитку суспільства. Разом з тим, важливо підкреслити, що поряд зазначено і таку тезу, як "фінансована інвестиція в сталий розвиток суспільства", якої в Законі 1991 р. не було.

У новому Законі одним із першочергових принципів визначено принцип забезпечення якості освіти. І це не випадково. Сьогодні у країні, яка інтегрується в Європейський освітній простір, необхідні високоосвічені, високоморальні люди, які самостійно можуть приймати рішення в ситуаціях вибору, здатні до співпраці, які вирізняються мобільністю, динамізмом, конструктивністю, готові до міжкультурної взаємодії, яким притаманне почуття відповідальності за країну, за її соціально-економічний розвиток.

Невпинний науково-технологічний прогрес збільшує залежність розвитку суспільства від рівня ефективності державної політики у сфері освіти, а розвиток економіки потребує наповнення спеціалістами високої кваліфікації, які були б здатні створювати, використовувати високотехнологічні продукти і розвивати інновації. Саме такі спеціалісти зможуть розв'язувати завдання модернізації країни і забезпечувати її конкурентоспроможність.

Свої вимоги ставить і невпинний глобалізаційний процес, що ставить перед здійсненням державної освітньої політики потребу підвищення якісного рівня діяльності освітніх систем різних країн, дотримання відповідних критеріїв і норм підготовки студентської молоді (Болонський процес) з метою міжнародної мобільності молодих людей, їх працевлашту-вання та визнання документів про освіту. Адже освіта стає стратегічною галуззю, від її якості якої залежить національна безпека, а конкуренто-спроможність країни, яку оцінюють за рівнем якості освітньої підготовки випускників та студентів. Тому надзвичайно важливим є дотримання такого принципу, як забезпечення якості освіти.

Не менш важливим є також принцип можливості здобувати освіту впродовж усього життя та приведення освітніх стандартів до вимог ринку праці, які спрямовані на адаптацію трудових ресурсів до швидких технологічних змін [8].

Цьому принципу належить ключова позиція в державній освітній політиці в усіх розвинених країнах світу. На думку експертів, він покликаний забезпечити постійне зростання людського капіталу нації, задоволення освітніх потреб населення на швидке перелаштування до вимог ринку, що постійно змінюються; створення кадрового потенціалу інноваційного розвитку економіки і соціальної сфери; зменшення безробіття за рахунок постійного відтягування значної частини працюючих в систему освіти за рахунок різкого збільшення масштабів освітньої діяльності; формування нової технологічної та організаційної культури і, звичайно, створення умов здобуття освіти, яка забезпечувала б готовність кожної людини до повноцінного функціонування в постійно змінюваному процесі, здатність швидко реагувати на запити часу, виявляти гнучкість, адаптивність протягом життя [1, с. 62—65].

Наступним важливим принципом у новому Законі визначено приведення структури освіти у відповідність до міжнародних стандартів. Цей процес є складним і довготривалим, що вимагає великої інформаційної роботи, зокрема проведення великої роз'яснювальної роботи, зокрема, що таке 12-річна школа і чому в Європейському Союзі до 18 років людина обов'язково здобуває шкільну освіту. Інша справа, що нам треба диверсифікувати ці можливості для людини, щоб вона протягом трирічного старшого профільного навчання могла набути професію. Саме так влаштована освіта в Європейському Союзі, яка дає можливість підготувати дітей і підлітків до життя в суспільстві XXI ст. А це потребує нового змісту і більшого терміну навчання [6].

Ще один важливий принцип — це принцип демократизму та державно-громадського управління та забезпечення автономії закладів освіти. Цей принцип не новий, але його впровадження є надзвичайно актуальним напрямом

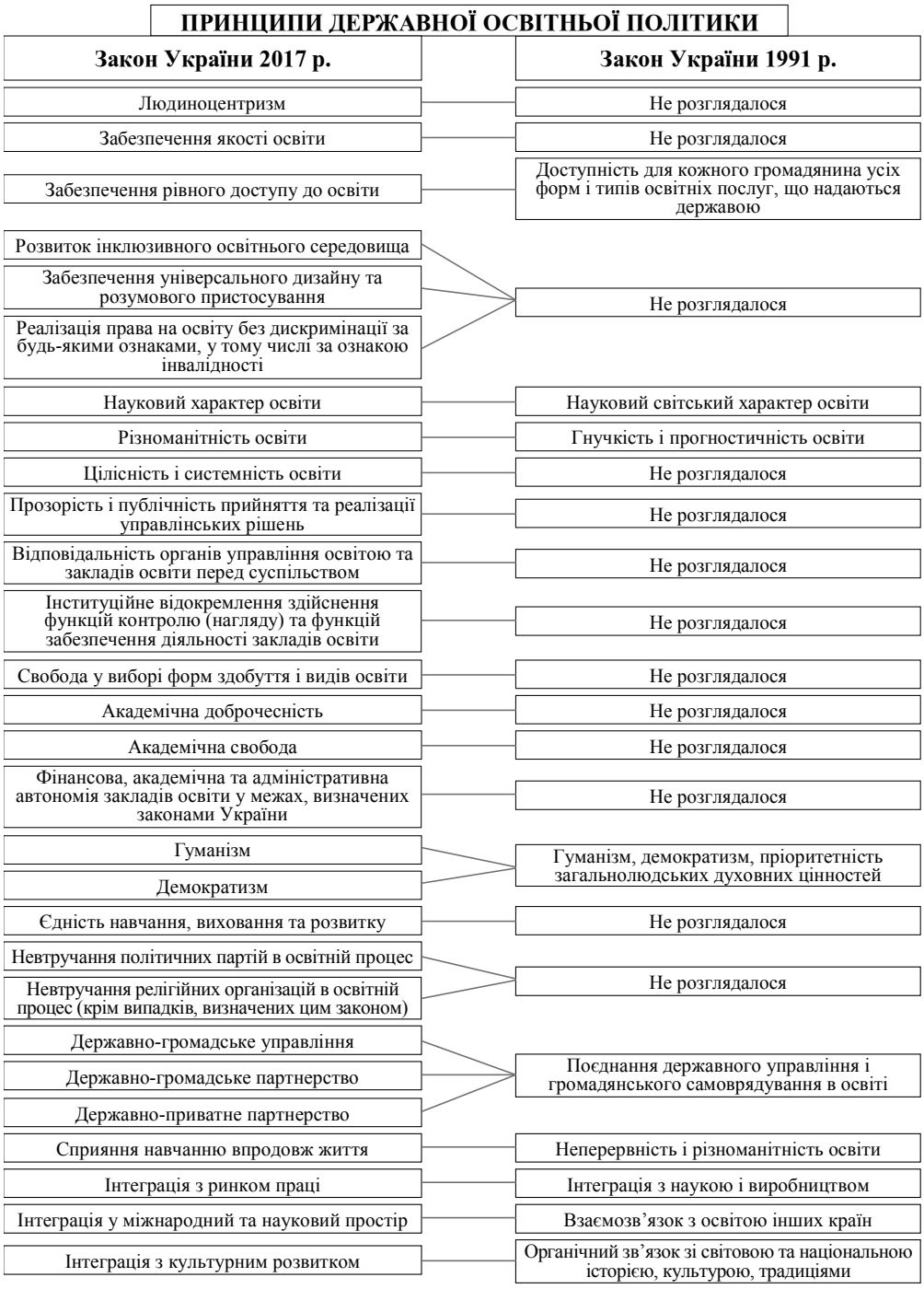

Рис. 1. Принципи державної освітньої політики в Законі України "Про освіту" (1991) та в Законі України "Про освіту" (2016)

державної освітньої політики. Сьогодні продовжує гостро відчуватися невідповідність стереотипів державної освітньої діяльності новим соціально-економічним умовам. Часто зустрічається неузгодженість чинних нормативно-правових актів, що регулюють розвиток освіти, новим реаліям. Нагальною потребою також є створення відповідних механізмів реалізації державних рішень у галузі освіти.

З децентралізацію системи освіти пов'язується ключовий процес інституалізації і автономізації навчальних закладів відповідно до вимог Європейського Союзу. Ставиться завдання, щоб навчальні заклади поступово перестали бути корпорацією працівників, що реалізують вимоги центральних органів влади і ставали незалежними інституціями, пов'язаними зі своїм освітнім локальним середовищем [12].

Для цього надзвичайно важливо здійснювати поступову передачу повноважень місцевим органам влади, а на центральному рівні залишити функції координації та державного регулювання освітою в контексті співпраці з місцевими органами влади.

У ряді чинних принципів чи не найважливішим постає принцип запровадження нової формули фінансування освіти (фінансова автономія), який не потребує ніяких коментарів: якщо не буде належного фінансування, то не буде належного розвитку освіти, а отже, і поступу всього суспільства. Сьогодні ж ми можемо констатувати, що фінансування освіти перебуває на такому рівні, який забезпечує лише підтримку освіти, але не може забезпечити її розвиток.

У ході дослідження, з метою демонстрації поступального розвитку принципів держаної освітньої політики в Україні, ми здійснили порівняльний аналіз принципів державної освітньої політики в Законі України "Про освіту" (1991) та Законі України "Про освіту" (2017), поданого на рисунку 1.

У новому Законі ураховано зміст принципів Закону 1991 р., а також його доповнено новими принципами, які відповідають сучасності та європейським стандартам, глобальним тенденціям світового розвитку.

Наприклад, впадає в очі той факт, що Законом 1991 р. не визначалося такого принципу, як забезпечення якості освіти, без якого, як уже зазначалося вище, не можна забезпечити належного рівня проведення ефективної державної освітньої політики. У попередньому Законі не було визначено також таких принципів, як: людиноцентризм; розвиток інклюзивного освітнього середовища; забезпечення універсального дизайну та розумового пристосування; реалізація права на освіту без дискримінації за будь-якими ознаками, у тому числі за ознакою інвалідності; цілісність і системність освіти; прозорість і публічність прийняття та реалізації управлінських рішень; відповідальність органів управління освітою та закладів освіти перед суспільством; інституційне відокремлення здійснення функцій контролю та функцій забезпечення діяльності закладів освіти; свобода у виборі форм здобуття і видів освіти; академічна доброчесність; фінансова, академічна та адміністративна автономія закладів освіти у межах, визначених законами України та ін. [10].

ВИСНОВКИ

Отже, принципи державної освітньої політики закріплюють її спрямованість на розв'язання соціально-економічного розвитку країни, орієнтують систему освіти таким чином, щоб забезпечити підтримку перетворень, що здійснюються в країні з метою економічного зростання та забезпечення населенню соціальних гарантій. Разом з тим, принципи державної освітньої політики потребують подальшого вдосконалення з використанням усіх механізмів прямого і опосередкованого регулювання держави процесами впливу на соціально-економічний розвиток країни.

Література:

1. Айзікова Л.В. Концепція навчання протягом життя у міжнародних документах і дослідженнях / Л.В. Айзікова // Наукові праці. — 2012. — Т. 199: Педагогіка. — Вип. 187. — С. 62—65.

2. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році" / [Горбулін В.П. та ін.; редкол.: Горбулін В.П., Власюк О.С.]; Нац. ін-т стратег. дослідж. — К.: НІСД, 2015. — 679 с.

3. Бахрушин В. Новий Закон України "Про освіту" — які зміни нас очікують? [Електронний ресурс] / В. Бахрушин // Освітня політика: портал громадських експертів. — Режим доступу: http://education-ua.org/ua/articles/432-novij-zakon-ukrajini-pro-osvitu-yaki-zmini-nas-ochikuyut

4. Валєєв Р.Г. Освітнє право України: навч. посібник / Р.Г. Валєєв. — Луганськ: Луганська правова фундація, 2011. — 287 с.

5. Комарова О.А. Пріоритетні напрями державної освітньої політики [Електронний ресурс] / О.А. Комарова // Економіка та управління національним господарством. — Режим доступу: www.problecon.com/pdf/2015/1_0/107_113.pdf

6. Гриневич Л., міністр освіти і науки: "Я вирішила, що цей виклик треба приймати" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/internal/liliya-grinevich-ministr-osviti-i-nauki-ya-virishila-scho-cey-viklik-treba-priymati-_.html

7. Лук'янов В. Нововведення в освітній сфері: сучасний стан і проблеми / В. Лук'янов // Голос України. — 2009. — 20 серп.

8. Освіта протягом життя як чинник людського розвитку". Аналітична записка [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/1865/

9. Про освіту: Закон України від 23.05.1991 № 1060-XII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/page

10. Про освіту: Закон України від 05.09.2017. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page

11. Солдаткин В.И. Современная государственная образовательная политика: социальные императивы и приоритеты / В.И. Солдаткин. — М.: Изд-во МЭСИ, 1999. — 366 с.

12. Dolata Roman. Najwazniejsze w yzwaniastaojaceprzed polska oswiata [Electronic resource] / Roman Dolata. — URL: http://www.isp.org.pl/files/15144654-03017299600112590788 6.pdf

References:

1. Ajzikova, L. V. (2012), Naukovi pratsi. Pedahohika, vol. 199, no. 187, pp. 62—65.

2. Horbulin, V. P. (2015), Analitychna dopovid' do Schorichnoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy "Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovysche Ukrainy v 2015 rotsi", NISD, Kyiv, Ukraine.

3. Bakhrushyn, V. (2015), available at: http://education-ua.org/ua/articles/432-novij-zakon-ukrajini-pro-osvitu-yaki-zmini-nas-ochikuyut (Accessed 05 Sept 2018).

4. Valieiev, R. H. (2011), Osvitnie pravo Ukrainy, Luhans'ka pravova fundatsiia, Luhans'k, Ukraine.

5. Komarova, O. A. (2015), available at: www.problecon.com/pdf/2015/1_0/107_113.pdf (Accessed 05 Sept 2018).

6. Hrynevych, L. (2016), "I decided that this challenge should be taken", available at: http://gazeta.dt.ua/internal/liliya-grinevich-ministr-osviti-i-nauki-ya-virishila-scho-cey-viklik-treba-priymati-_.html (Accessed 05 Sept 2018).

7. Luk'ianov, V. (2009), Holos Ukrainy, vol.20/08.

8. Karpenko, M. M. (2015), available at: http://www.niss.gov.ua/articles/1865/ (Accessed 05 Sept 2018).

9. Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "On Education", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/page (Accessed 05 Sept 2018).

10. Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine "On Education", available at: (http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page Accessed 05 Sept 2018).

11. Soldatkyn, V. Y. (1999), Sovremennaia hosudarstvennaia obrazovatel'naia polytyka: sotsyal'nye ymperatyvy y pryorytety, MESY, Moscow, Russia.

12. Roman, D. (2005), "The most important challenges facing Polish education", available at: http://www.isp.org.pl/files/15144654030172996001125907886.pdf (Accessed 05 Sept 2018).

Стаття надійшла до редакції 10.09.2018 р.

УДК 351:656.078

О. І. Платонов,
к. е. н., докторант Міжрегіональної академії управління персоналом

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ В СФЕРІ МУЛЬТИМОДАЛЬНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ

O. Platonov,
PhD of Economic Sciences, Ph.D. student of the Interregional Academy of Personnel Management

FEATURES OF DEVELOPMENT OF STATE CONTROL IN THE FIELD OF MULTIMODAL TRANSPORTATION

Досліджено розвиток та види застосування різних технологій перевезення з використанням кількох видів транспорту в світі. Визначено особливості розвитку мультимодальних перевезень в умовах швидких змін у сфері інформаційних технологій, техніки вантажопереробки і упаковки.

Констатовано, що країни прагнуть до з'єднання своїх транспортно-технологічних систем в єдину світову транспортну систему шляхом уніфікації, стандартизації взаємопов'язаних технічних, технологічних, економічних, комерційно-правових та організаційних чинників виробництва, торгівлі, транспортування товарів з досягненням максимальної ефективності руху товару за рахунок максимального зниження логістичних витрат.

Встановлено тенденції до системності, що забезпечують єдність і безперервність перевізного процесу. Доведено, що мультимодальні перевезення як нова концепція перевезення мають великі переваги як на державному рівні (для національної економіки в цілому), так і на рівні окремих компаній. До переваг на державному рівні віднесено: прискорення інтеграції національної транспортної системи в єдину транспортну систему світу; економія і раціональне використання паливно-енергетичних ресурсів; кращі умови використання транспортних засобів і національної транспортної інфраструктури, більш ефективний контроль за транспортним ланцюгом і застосування нових транспортних технологій; сприяння підвищенню конкурентоспроможності експорту, зниження ціни імпорту, а значить, розширенню зовнішньої торгівлі; полегшення митних процедур; поліпшення платіжного балансу країни, створення нових транспортних послуг, нових робочих місць; підвищення частки участі місцевих перевізників у міжнародних перевезеннях з функціями операторів або субпідрядників.

Визначено, що мультимодальні перевезення втягують в єдиний перевізний процес різні види транспорту, промислові, торгівельні та експедиторські компанії. Це вимагає від держави введення нових норм взаємодії, координації та контролю, концентрації виробництва і капіталу.

The development and uses of different transportation technologies using several types of transport in the world are explored. The peculiarities of development of multimodal transportation in the conditions of rapid changes in the field of information technologies, technologies of cargo handling and packaging are determined.

It was stated that the countries seek to connect their transport and technological systems into a single world transport system by unification, standardization of interconnected technical, technological, economic, commercial and legal factors of production, trade, transportation of goods with the achievement of maximum efficiency of goods movement at the expense of the maximum reduction of logistics costs.

There are established tendencies to the system of ensuring the unity and continuity of the transportation process. It is proved that multimodal transportation, as a new concept of transportation, has great advantages both at the state level (for the national economy as a whole) and at the level of individual companies. The advantages at the state level include: accelerating the integration of the national transport system into a single transport system of the world; saving and rational use of fuel and energy resources; better conditions for the use of vehicles and national transport infrastructure, more effective control of the transport chain and the application of new transport technologies; assistance in increasing the competitiveness of exports, reducing the price of imports, and therefore, the expansion of foreign trade; simplification of customs procedures; improvement of the country's balance of payments, creation of new transport services, new jobs; increasing the share of local carriers in international traffic with the functions of operators or subcontractors.

It was determined that multimodal transport is involved in a single transport process of various types of transport, industrial, trading and forwarding companies. This requires the state to introduce new rules of interaction, coordination and control, concentration of production and capital.

Ключові слова: державний контроль, інформаційні технології, мультимодальні перевезення, системність, транспорт.

Key words: state control, information technologies, multimodal transportation, system, transport.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Наявність міжнародних операцій збільшує витрати і складність мультимодальних перевезень через посилення невизначеності і обмеження можливості контролю над їх характеристиками. Послаблення контролю відбувається в результаті залучення великої кількості посередників і високої ролі держави, позначається у встановленні складних митних процедур і зовнішньоторговельних бар'єрів.

Мультимодальні перевезення в даний час є передовим способом транспортування, який стрімко захоплює значну частку світового транспортного ринку. Це відбувається з трьох причин: по-перше, вони є результатом застосування концепції інтеграційної логістики на транспорті; по-друге, дозволяють не тільки інтегрувати незалежні логістичні ланцюжки в одну, і таким чином, використовувати переваги різних видів транспорту і досягати зниження загальних витрат; по-третє, тільки за допомогою мультимодальних перевезень можливо в повній мірі задовольняти сучасним вимогам, що пред'являються власниками вантажу до процесу доставки вантажів. Таким чином, застосування різних технологій мультимодальних перевезень розкриває значні невикористані резерви вдосконалення систем міжнародного руху товарів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Разом з тенденцією глобалізації та інтеграції економік окремих країн, особливої актуальності набула проблема вдосконалення логістичних систем міжнародного руху товарів. Це викликано тим, що міжнародному транспортуванню в якості основної складової частини логістичної системи міжнародного руху товарів відведена дуже важлива роль.

Міжнародний транспорт заповнює географічний розрив між країнами, щоб товари та послуги можна було переміщати від місць походження до місць користування з метою забезпечення безперервного виробництва або задоволення потреб споживачів.

Міжнародний транспорт також забезпечує економічну концепцію "масштабність економіки". Можна стверджувати, що більш велике виробництво економічніше, ніж дрібне. Це пояснюється можливістю застосувати на великих підприємствах більш продуктивне обладнання, спеціалізовані машини і інструменти. Однак це зростання масштабів виробництва, що призводить до поліпшення якості і зниження вартості, не може бути реалізоване, якщо товари не подадуть на розширений ринок. Транспортне забезпечення прискорює процес світової економічної інтеграції, з'єднує внутрішній і світовий ринок.

В умовах зовнішньоекономічної діяльності транспортний фактор як кількісно визначений елемент у вартості продукції грає важливу роль. Таким чином, від роботи транспорту залежить якість, ефективність і розвиток зовнішньоекономічних зв'язків, процесу глобалізації та інтеграції економіки. В сучасних умовах господарювання до транспортної галузі висуваються все нові і нові вимоги щодо якості та економічності систем доставки вантажів. Природно, що транспортна індустрія прагне відповідати встановленим їй новим вимогам з боку користувачів. Це виражається в розробці і практичному застосуванні концепції логістики і в розвитку прогресивних транспортно-технологічних систем і ефективному застосуванні мультимодальних перевезень в міжнародному сполученні.

У принципі, в міжнародних перевезеннях майже кожного виду вантажів бере участь не один вид транспорту. Перевезення морем, річкою, залізницею, літаком, як правило, доповнює доставка вантажу автомобілем.

Відразу після завершення будівництва перших залізниць, з середини XIX ст., у всіх країнах з'явилися транспортні агенти (пізніше вони назвали себе експедиторами), які під розписку брали багаж на дому в одному місті, доставляли його за адресою в іншому місті одержувачу з поверненням розписки і, тим самим, здійснювали перевезення в змішаних залізнично-гужових або водно-гужових повідомленнях.

У США зусилля по впровадженню мультимодальних перевезень робилися з початку 1920-х років, але їх успіху перешкоджали норми регулювання, націлені на запобігання монополізації транспорту. В цей час, залізні дороги, котрі власними річковими суднами на річці Міссісіпі і дочірніми автомобільними фірмами, здійснювали мультимодальні перевезення вантажів з видачею відправнику річкової, залізничної, автомобільної накладної на весь наскрізний маршрут перевезення. Широкий розвиток мультимодальних перевезень прийшов на 1950-ті роки, коли з'явилися контейнери. Така форма транспортування набуває все більшої популярності головним чином завдяки своїй ефективності і економічності [1].

Займаючись перевезеннями вантажів у "змішаних сполученнях", експедитори (в першу чергу), а потім і самі залізничники і моряки дійшли думки про раціональність комплектування дрібних партій вантажів в збірні: суднові, вагонні, автомобільні відправки.

В останні десятиліття у світовій практиці все ширше застосовуються різні технології перевезення з використанням кілька видів транспорту. Контрейлерні перевезення: вантажівка — залізниця. Найбільш відома і широко поширена форма мультимодальних перевезень — це трейлер або контейнер на плоскій залізничній платформі (TOFC -trailer on a flatcar або COFC — container on a flatcar). Контрейлерні перевезення вкрай спрощують кооперацію залізничного та автомобільного транспорту (зокрема, передачу вантажів), але пов'язані з низкою технічних проблем.

Наземно-водні контейнерні перевезення. Трейлер, залізничний вагон або контейнер перевантажуються на борт баржі або судна для подальшого транспортування.

Повітряно-наземні перевезення

Наземне транспортування є необхідною частиною будь-яких авіаперевезень, оскільки вантаж потрібно доставити в аеропорт і вивезти звідти. Інша причина, щоб розглядати значну частину перевезень повітряним транспортом як мультимодальні, є необхідність заощадити перевізні витрати. Частина шляху вантаж проходить з високою швидкістю, яку забезпечує повітряний транспорт, а інша частина шляху здійснюється за значно нижчими тарифами на наземні перевезення. Мультимодальні авіаційно-морські перевезення склалися в 60—70-і рр. Прикладами таких транспортних схем є перевезення побутової електротехніки, офісної техніки, запчастин та ін. за напрямком: Японія — Ванкувер (море); Ванкувер — Монреаль (залізниця); Монреаль — аеропорти Європи (повітряний транспорт). При повітряно-наземних перевезеннях використовують стандартні контейнери і спеціальні контейнери для авіаперевезення.

Для мультимодальних перевезень важливі зміни в сфері інформаційних технологій, техніки вантажопереробки і упаковки. Типова міжнародна торгова угода залучає до участі приблизно 25 незалежних сторін (імпортер, експортер, банки, страховики, мультимодальні оператори тощо) і обіг майже 40 оригінальних документів і 360 копій. Поява комп'ютерів, супутникового зв'язку, скануючих пристроїв, штрих-кодів і спільних баз даних дозволяє отримувати додатковий економічний ефект від скорочення кількості розрахункових операцій, обмеження реєстру договорів, прискорення банківських процедур. З поширенням роботів, засобів відеоконтролю, механізованих складів і підйомно-транспортного устаткування з комп'ютерним управлінням стався технічний переворот у процесах вантажопереробки. Серед новинок у пакувальних технологіях відзначимо міцніші пакувальні матеріали, компактне завантаження зворотних контейнерів, піддони вдосконаленої конструкції і безліч технологій маркування і автоматичного розпізнавання вантажів. Технологічні новинки дозволяють скоротити загальний термін доставки вантажу, зменшити термінальні витрати і, в першу чергу, за рахунок або виключення взагалі або доведення до мінімуму складування вантажів на терміналах, суміщення процесу зберігання з перевезенням вантажу.

Нині на міжнародному транспортному ринку все більшого розвитку отримують мультимодальні перевезення вантажів з метою забезпечення доставки за схемою "від дверей до дверей". Можна констатувати, що країни прагнуть до з'єднання своїх транспортно-технологічних систем в єдину світову транспортну систему шляхом уніфікації, стандартизації взаємопов'язаних технічних, технологічних, економічних, комерційно-правових та організаційних чинників виробництва, торгівлі, транспортування товарів з досягненням максимальної ефективності руху товару за рахунок максимального зниження логістичних витрат.

Термін "мультимодальні перевезення" походить від англійського слова "multimodal transport", що означає "мультимодальні перевезення", "змішані перевезення",

"інтермодальні перевезення", "комбіновані перевезення".

За Конвенцією ООН "Про міжнародні мультимодальні перевезення вантажів" 1980 р. під мультимодальними перевезеннями розуміються перевезення, які мають такі чотири відмітних ознаки:

— участь у перевезеннях двох або більше видів транспорту, чия робота координується і контролюється оператором мультимодального перевезення;

— наявність договору, що укладається між оператором і вантажовласником, про перевезення вантажів з обумовленого місця відправки до місця призначення, оформленого документом мультимодального перевезення, наступним разом з вантажем протягом усього процесу його доставки;

— виступ оператора в якості юридичної особи, яка несе відповідальність за весь процес руху вантажу;

— котирування оператором наскрізної тарифної ставки.

У рамках статті досліджуються міжнародні мультимодальні перевезення, що визначаються Конвенцією ООН про міжнародні мультимодальні перевезення вантажів 1980 р. [2].

У сучасних умовах оператор мультимодального перевезення змушений самостійно займатися відбором необхідних засобів транспорту, що належать різним власникам, а також визначенням ефективних форм і комерційних умов їх залучення. Також оператор мультимодального перевезення повинен організовувати раціональну взаємодію залучених засобів транспорту (вибір маршрутів, розробка узгоджених графіків руху тощо), визначати необхідний порядок і якісні характеристики технологічних процесів.

Мультимодальні перевезення неможливі без уніфікації та укрупнення вантажних місць. У результаті цього з'явилися контейнери, контрейлери, піддони, намітилася тенденція до створення транспортно-технологічних систем мультимодальних перевезень вантажів, головним чином в контейнерах [3]. Тенденція до системності проявляється в наступних елементах, що забезпечують єдність і безперервність перевізного процесу:

— комплексний розвиток матеріально-технічної бази різних видів транспорту (рухомого складу, вантажно-розвантажувального обладнання, контейнерного і трейлерного парків, інших засобів укрупнення вантажних місць), забезпечення рівномірності пропускної здатності різних видів транспорту і терміналів;

— узгодження параметрів рухомого складу за габаритами, вантажопідйомністю та місткістю;

— забезпечення можливості перевалки вантажів на різних видах транспорту в одній і тій же тарі та упаковці;

— застосування типових вантажно-розвантажувальних засобів;

— ритмічна, узгоджена і прискорена подача рухомого складу до пунктів перевезення контейнерів між видами транспорту;

— управління рухом контейнерів за допомогою організації системи стеження;

— однаковий комерційно-правовий режим за напрямками мультимодальних перевезень — єдині правила перевезень, уніфікація вантажних документів і полегшення митних процедур; видача коносаментів на мультимодальне перевезення;

— прийняття Конвенції ООН про міжнародні мультимодальні перевезення вантажів;

— встановлення уніфікованих тарифних правил перевезення контейнерів в міжнародних мультимодальних перевезеннях.

Мультимодальні перевезення, як нова концепція перевезення, мають великі переваги як на державному рівні (для національної економіки в цілому) так і на рівні окремих компаній.

До переваг на державному рівні належать:

— прискорення інтеграції національної транспортної системи в єдину транспортну систему світу. Транспортній системі країн — учасників процесу мультімодал'них перевезень необхідно забезпечувати узгодження параметрів матеріально-технічних баз, інфраструктури, уніфікацію комерційно-правових режимів тощо. Отже, транспортна система країн — учасників стає невід'ємною частиною єдиної транспортної системи світу;

— економія і раціональне використання паливно-енергетичних ресурсів. Енергетична криза змушує уряди багатьох країн вивчати шляхи зниження споживання палива, особливо в галузі транспорту. Оскільки основні залізничні системи перебувають у державній власності, державні органи можуть безпосередньо впливати на їх використання при організації мультимодальних перевезень, як альтернативи іншим. При цьому враховується, що залізничний транспорт має високу пропускну здатність при відносно меншому питомому споживанні палива в порівнянні, наприклад з автомобільним транспортом;

— кращі умови використання транспортних засобів і національної транспортної інфраструктури, більш ефективний контроль за транспортним ланцюгом і застосування нових транспортних технологій. Створення транспортно-логістичних центрів як стикових проміжних пунктів перевалки вантажів концентрує головні вантажопотоки, великих перевізників, операторів з широким асортиментом послуг. Тут прискорюються транспортні та пов'язані операції, підвищується ефективність експлуатації транспортної інфраструктури та транспортних засобів;

— сприяння підвищенню конкурентоспроможності експорту, зниження ціни імпорту, а значить, розширенню зовнішньої торгівлі. Транспортна складова в ціні товарів, що перевозяться мультимодальних способом знижується за рахунок зменшення витрат зі складування, навантаження, розвантаження і поєднання переваг видів транспорту;

— полегшення митних процедур;

— поліпшення платіжного балансу країни, створення нових транспортних послуг, нових робочих місць;

— підвищення частки участі місцевих перевізників у міжнародних перевезеннях з функціями операторів або субпідрядників.

На рівні окремих комерційних компаній до переваг мультимодальних перевезень можна віднести:

— підвищення швидкості і скорочення термінів доставки вантажів, зменшення вартості вантажної маси;

— скорочення витрат перевезення та перевалки вантажів;

— можливість спостереження за місцезнаходженням вантажу під час перевезення;

— концепція мультимодальних перевезень стимулює розробку відповідних документів і наскрізних тарифних ставок, а також розробку уніфікованої відповідальності перевізника та уніфікованих кодексів на міжнародному рівні, таких як уніфікована специфікація контейнерів для сприяння їх повсюдного застосування, уніфікованих проформ документів. А це, в свою чергу, спрощує документообіг і обсяг роботи по його підготовці, дає переваги при фінансуванні і страхуванні експортних поставок. Доречно сказати, що прогрес у цій галузі веде до взаєморозуміння і довіри, як між компаніями, так і країнами;

— мінімальні складські запаси і потреби в складській площі, створення сприятливих умов для планування обсягу складських запасів, а це значить, підтримка в сфері обігу капіталу, який в іншому випадку був би вилучений на більш тривалі терміни;

— спрощення розрахунків транспортних витрат і поліпшення контролю над ними з боку відправників / одержувачів, впровадження сучасної обчислювальної техніки;

— зниження витрат на тару і упаковку, а також втрат у процесі перевезення, перевантаження і зберігання вантажів, поліпшення збереження вантажів. Вантажі, що перевозяться в мультимодальному сполученні, зазвичай доставляються в кращому стані, ніж при звичайному перевезенні, завдяки широкому застосуванню контейнерів;

— підвищення надійності транспортних процесів за рахунок застосування сучасних технологій при транспортуванні, навантаження, розвантаження, складування.

Мультимодальні перевезення задовольняють сучасні потреби імпортерів і експортерів, вимоги розвитку зовнішньоторговельних зв'язків країн. У свою чергу, мультимодальні перевезення активно впливають на характер зовнішньої торгівлі країн, включно з вибором базисних умов поставки товару, визначення контрактної ціни, зміст договорів купівлі-продажу тощо. Нині, крім традиційних умов поставк,и створилися нові, такі як DAF, DDU, DDP тощо. Організація мультимодальних перевезень вантажів на більш якісному рівні дає можливість учасникам зовнішньоекономічної діяльності істотно підвищити ціну експортного товару або ж знизити витрати на купівлю товарів за кордоном.

Хоча міжнародні мультимодальні перевезення мають багато переваг, але існують певні складнощі в їх організації. Це пояснюється наступним:

— у процесі міжнародних мультимодальних перевезень бере участь багато суб'єктів: вантажовідправник, вантажоодержувач, оператор, перевізники, митні служби, страхові компанії, банки, державні органи (керуючі зовнішньою торгівлею і транспортом), термінали, лізингові компанії тощо. Кожна операція є строго індивідуальною за технологією виконання для конкретного товару, виду транспорту, географії перевезення;

— міжнародні перевезення вантажів регулюються як міжнародними законодавствами, так і національними, регіональними, місцевими нормами. Тому з'являється велика кількість правових документів і зазвичай виникають суперечності між ними;

— ринок мультимодальних перевезень широкий, але на ньому домінують великі компанії. Завдяки концентрації вантажопотоків великі оператори можуть використовувати сучасні транспортні технології, прогресивну керуючу систему, скорочувати транспортні витрати. Місце для дрібних компаній залишається тільки в забезпеченні супутніх операцій (складські, перевантажувальні, лізингові, постачальницькі та ін.);

— у процесі переміщення вантажів виникає колосальний інформаційний потік, який потрібно обробляти вчасно. Це інформація про тарифи різних видів транспорту, витрати по супровідним операціями, інформація про розклад руху транспорту і вантажів, інформація про документацію, інформація про місце знаходження вантажів, претензій у зв'язку з втратою, пошкодження вантажів тощо;

— нині вимоги користувачів мультимодальних транспортних послуг стають все більш і більш суворими. Транспортні послуги є не просто переміщенням вантажів з пункту відправлення до пункту призначення, а логістичним комплексом послуг з високою якістю.

ВИСНОВКИ

Таким чином, завдяки своїм перевагам мультимодальні перевезення в даний час набули великого поширення і є вираженням науково-технічного процесу на транспорті і подальшим напрямком розвитку глобальної транспортної системи.

Розвиток ринкових відносин призвів до деструктуризації транспортного ринку, яка призвела до зростання числа дрібних транспортних підприємств, за своїми потужностями і обслуговуючою номенклатурою вантажів нездатних виконувати значні обсяги перевезень.

Мультимодальні перевезення втягують в єдиний перевізний процес різні види транспорту, промислові, торгівельні та експедиторські компанії. Це вимагає від держави введення нових норм взаємодії, координації та контролю, концентрації виробництва і капіталу.

Література:

1. International union of combined road — rail transport companies. Report 2005, — IURR, Brussels. — 2006. — 16 p.

2. United Nations Convention on International Multimodal Transport of goods. — Geneva, 24.05.1980. — 25 p. — Режим доступу: http//www. admiraltylawguide.com/conven/multimodall980.html

3. Зубок М.І. Інформаційна безпека в підприємницькій діяльності / М.І. Зубок. — К.: ГНОЗІС, 2015 — 216 с.

References:

1. International union of combined road — rail transport companies (2005). Report, IURR, Brussels.

2. United Nations Convention on International Multimodal Transport of goods (1980), Geneva, 24.05.1980, available at: http//www. admiraltylawguide.com/conven/multimodall980.html (Accessed 30 July 2018).

3. Zubok, M.I. (2015), Informatsijna bezpeka v pidpryiemnyts'kij diial'nosti [Information security in entrepreneurial activity], HNOZIS, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2018 р.

УДК 351.86

А. І. Семенченко,
д. н. держ. упр., професор, Національна академія державного управління при Президентові України
Д. В. Мялковський,
аспірант, Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України
Т. В. Станіславський,
аспірант, Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України

НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ КІБЕРЗАХИСТУ ДЕРЖАВНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ТА КРИТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

A. Semenchenko,
Doctor of Science in Public Administration, Professor, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine
D. Mialkovskyi,
Student of PhDdegreeprograms Institute of Personnel Training of the State Employment Service of Ukraine
T. Stanislavskyi,
Student of PhD degree programs Institute of Personnel Training of the State Employment Service of Ukraine

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO A REVIEW OF CYBERPROTECTION OF PUBLIC INFORMATION RESOURCES AND CRITICAL INFORMATION INFRASTRUCTURE

У статті розглянуто науково-методологічні підходи до організації та проведення огляду стану кіберзахисту критичної інформаційної інфраструктури, державних інформаційних ресурсів та інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом, актуальність дослідження яких обумовлена як вимогами чинного законодавства, так і тенденціями розвитку сфери національної безпеки та оборони, невідповідністю державної політики та державного управління вимогам надійного та оперативного реагування на кіберзагрози та кіберінценденти. У статті визначається мета проведення огляду, для досягнення якої запроваджується система принципів, заходів і суб'єктів їх реалізації, об'єднаних єдиним задумом. Це дозволяє перманентно оцінювати стан захищеності державних інформаційних ресурсів та критичної інформаційної інфраструктури, оцінюючи його не тільки з точки зору запобігання кіберінцидентам та кібератакам, а й готовності та спроможності відповідних суб'єктів дооперативного реагування на кіберзагрози, попередження, виявлення та захисту від кібератак, а такождо відновляння роботи систем, які можуть постраждати в наслідок вдалих атак. Запропонований у статті спосіб проведення огляду системно його ув'язує з інформаційно-аналітичним забезпеченням Стратегії кібербез-

пеки України, планами заходів з її реалізації, періодичним проведенням огляду національної системи кібербезпеки тощо, чітко визначає її місто в цих процесах.

The article deals with the scientific and methodological approaches to the organization and implementation of the review of the state of cyber protection of critical information infrastructure, public information resources and information, the demand for protection of which is established by law, the urgency of which study is due both to the requirements of the current legislation and to the development trends of the national security and defense, inconsistency of state policy and public administration with the requirements of reliable and prompt response to cyber-threats and cyber-incidents. The article defines the purpose of conducting the survey, for achieving which a system of principles, measures and subjects of their implementation is implemented, united by a single plan. It allows to permanently assess the condition of the protection of state information resources and critical information infrastructure, assessing it not only from the point of view of preventing cyber incidents and cyberattacks, but also the readiness and ability of the relevant actors to respond promptly to cyber threats, prevention, detection and protection against cyberattacks, and as well as the restoration of systems that could suffer as a result of successful attacks. The method of the review proposed in the article systematically links it with the information-analytical support of the Strategy of Ukraine's cybersecurity, plans for its implementation, periodic review of the national cybersecurity system, etc., clearly defines its city in these processes.

Ключові слова: кібербезпека, кіберзахист, критична інформаційна інфратруктура, огляд стану кіберзахисту, науково-методологічні підходи.

Key words: cybersecurity, cyberprotection, purpose of conducting the survey,assess the condition of the protection critical informationinfrastructure.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Динамічний розвиток інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ), їх проникнення в усі сфери життєдіяльності особи, суспільства та держави є основною таких світових тенденцій як глобалізація, цифрова трансформація світового суспільства та економіки, сталого розвитку, забезпечення конкурентоспроможності тощо. Однак вони одночасно актуалізують проблему інформаційної безпеки, кібербезпеки та кіберзахисту (особливо для об'єктів критичної інформаційної інфраструктури), обумовлену як збільшенням кількості та підвищенням складності кіберзагроз, кіберінциндентів, кібератак, насамперед з боку Російської Федерації [1], так і недостатньою готовністю (відповідності сучасним вимогам) національної системи кібербезпеки до ефективної їх нейтралізації та протидії, знаходиться в стадії свого активного розвитку.

Успішне розв'язання цієї проблеми передбачає розробку окремої публічної політики та здійснення публічного адміністрування у сфері кібербезпеки та кіберзахисту на основі якісної та оперативної вхідної інформації — основи прийняття управлінських рішень на всіх рівнях, у тому числі на стратегічному рівні.

При цьому існують два принципово різні підходи до організації та проведення огляду стану кіберзахисту. Згідно з першим підходом передбачається розробка окремого комплексупроцедур спостереження, вимірювання, аналізу та оцінювання, орієнтованих на формування та виконання загальнодержавних концептуальних, програмних та планових документів. Другий підхід орієнтовано на ефективне використання вже існуючих в системі кібербезпеки та кіберзахисту процедур, їх уточнення (за необхідності) та раціональне об'єднання в єдину процедуру огляду стану кіберзахисту. Перший підхід потребує більших зусиль та ресурсів на його розробку та впровадження, але саме він потенційно в найбільший ступені відповідає потребам інформаційно-аналітичного забезпечення процесам формування та реалізації публічної політики та адміністрування в цій сфері. Головною перевагою другого підходу є суттєве зменшення витрат на проведення огляду, у тому числі, часових витрат та на підготовку суб'єктів та об'єктів кіберзахисту до проведення вищевказаних процедур. Другий підхід можна також розглядати як підготовчий (попередній) етап до переходу до першого підходу. Враховуючи особливості сучасного розвитку України, про які йшла мова вище, насамперед щодо необхідності якомога швидшого прийняття рішень з розв'язання проблем у сфері кібербезпеки та кіберзахисту з мінімально можливими при цьому ресурсними витратами, розглянемо більш детально другій підхід до організації та проведення огляду.

Законодавством [1—5], що стосуються національної безпеки, зокрема сфери кібербезпеки та кіберзахисту, визначено низку неугоджених між собою та нерозкритих за своїм змістом, об'єктами, суб'єктами(їх чітких функцій та завдань, взаємодії між собою) тощо інструментів отримання достовірної, точної, повної, своєчасної інформації про стан кіберзахисту. До цих

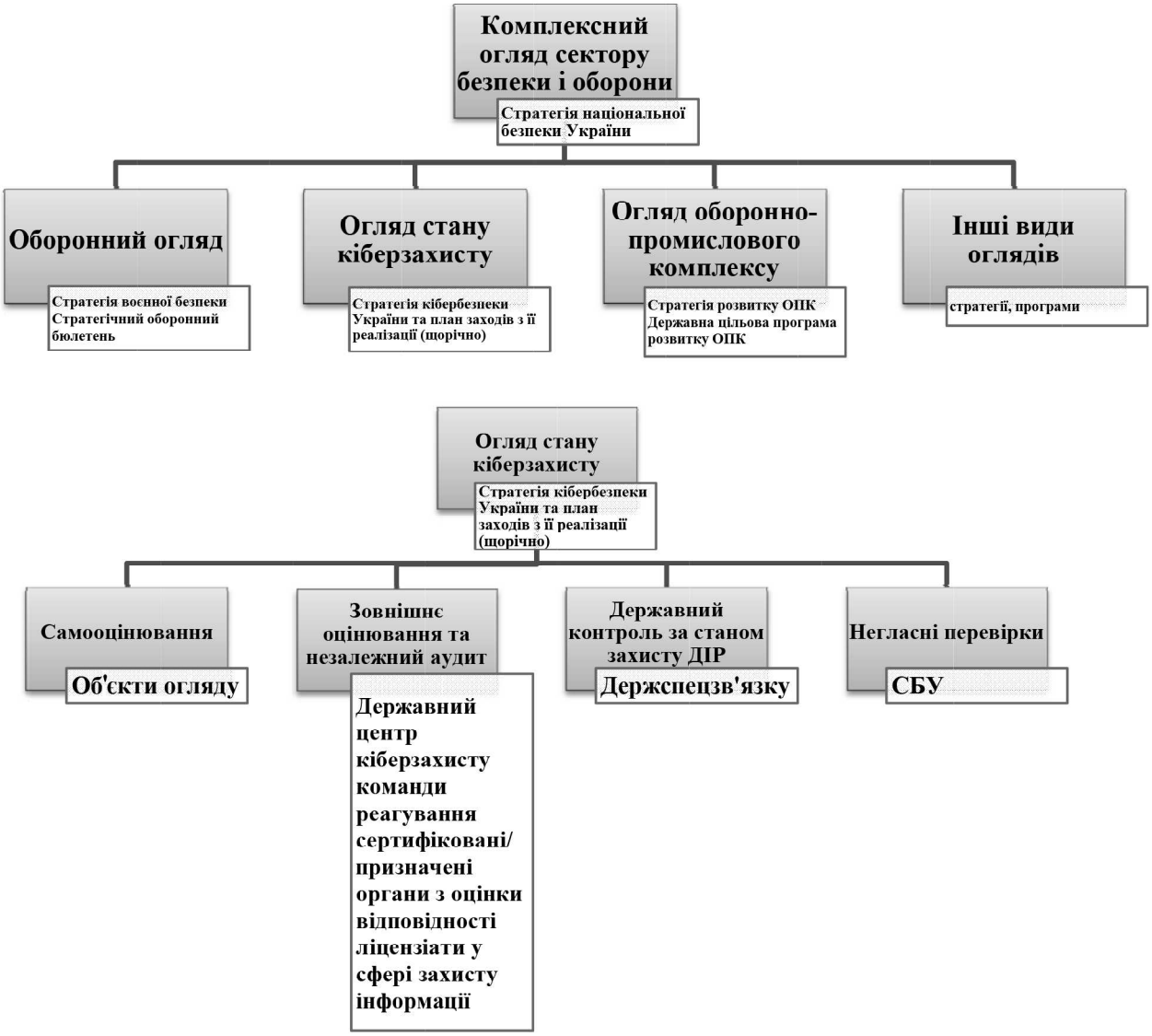

Рис. 1. Огляд стану кіберзахисту в організаційно-правовому механізмі комплексного огляду сектору безпеки і оборони

інструментів, насамперед відносяться: самооцінка об'єктів критичної інфраструктури (ОКІ) стану кіберзахисту їх об'єктів критичної інформаційної інфраструктури (ОКІІ), що базуються, у тому числі, на застосуванні механізмів державно-приватного партнерства [6]; зовнішні оцінки за результатами проведення державного контролю, незалежного аудиту, негласних перевірок готовності об'єктів критичної інфраструктури до можливих кібератак та кіберінцидентів та інші. Проблема полягає як у відсутності або неповної формалізації кожного з вищевказаних інструментів, більшість з яких знаходяться поки що тільки в стадії своєї розробки та становлення, так і в їх комплексному застосуванню з урахуванням переваг та вад кожного з них.

Саме таким комплексним об'єднуючим механізмом оцінюваннястану кіберзахисту відповідно до другого підходу, на думку авторів, повинен бути механізм державного управління "оглядом стану кіберзахисту критичної інформаційної інфраструктури, державних інформаційних ресурсів та інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом", якій сформульовано в статтях 22 та 27 Закону України "Про національну безпеку України"[3] без розкриття його сутності та змісту, що актуалізує тему дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Нормативно-правові аспекти системи кібербезпеки розглядалися у працях К. Александера (Alexander K.), Дж. Ліпмана (Liepman, J), В. Мазурова, Р. Олдрича (Aldrich R.), Є. Старостиної, М. Шмітта (Schmitt M.), А. Щетилова. Серед вітчизняних науковців необхідно відмітити праці В. Бурячка, Р. Грищука, Ю. Даника, О. Довганя, Д. Дубова, В. Петрова, Т. Тропініної та ін.

Але в Україні досліджень з питань огляду стану кіберзахисту критичної інформаційної інфраструктури, державних інформаційних ресурсів та інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом, недостатньо.

ВИОКРЕМЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

У загальній проблемі забезпечення кібербезпеки та кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури та дер-

жавних інформаційних ресурсів особливо актуальною є проблема розробки та впровадження науково-методологічних підходів до проведення огляду кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та критичної інформаційної інфраструктури з урахуванням міжнародного досвіду в цій сфері.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обгрунтування та розробка науково- методологічних підходів до проведення огляду кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та критичної інформаційної інфраструктури з урахуванням міжнародного досвіду в цій сфері.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Огляд стану кіберзахисту критичної інформаційної інфраструктури, державних інформаційних ресурсів та інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом, вперше як одна з складовихКомплексного огляду сектору безпеки і оборони зазначена в Законі України "Про національну безпеку України" [3], якій також включає оборонний огляд, огляд громадської безпеки та цивільного захисту, огляд оборонно-промислового комплексу, огляд розвідувальних органів України та огляд загальнодержавної системи боротьби з тероризмом. Але на відміну від деяких інших складових Комплексного огляду сектору безпеки і оборони в національному та міжнародному законодавстві та наукових працях на сьогодні відсутнє чітке визначення терміну, сутності та змісту огляду стану кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та критичної інформаційної інфраструктури.

Так, законом [3] визначені:

комплексний огляд сектору безпеки і оборони- процедура оцінювання стану і готовності складових сектору безпеки і оборони до виконання завдань за призначенням, за результатами якої розробляються та уточняються концептуальні документи розвитку складових сектору безпеки і оборони та визначаються заходи, спрямовані на досягнення ними необхідних спроможностей до виконання завдань за призначенням у поточних і прогнозованих умовах безпекового середовища;

оборонний огляд-процедура оцінювання стану і готовності сил оборони до виконання завдань з оборони України, стану їх кадрового, фінансового, матеріально-технічного та інших видів забезпечення;

огляд оборонно-промислового комплексу України — процедура оцінювання стану і готовності оборонно-промислового комплексу стосовно задоволення потреби сектору безпеки і оборони в озброєнні, військовій та спеціальній техніці.

Аналіз вищевказаних визначень, по-перше, вказує на застосування уніфікованого підходу до їх формулювань, а, по-друге, на відсутність формалізованих визначень для інших складових комплексного огляду сектору безпеки і оборони, а саме: огляд громадської безпеки та цивільного захисту, огляд розвідувальних органів України та огляд загальнодержавної системи боротьби з тероризмом.

Окрім того, п.4.4 Стратегії кібербезпеки України [4] та п. 3 статті 8 Закону України "Про основні засади захисту кібербезпеки України [2] передбачена процедура "періодичного проведення огляду національної системи кібербезпеки та розроблення індикаторів стану кібербезпеки" як одного з пріоритетних напрямів діяльності національної системи кібербезпеки, але без чіткого її визначення, взаємозв'язку з іншими оглядами сектору безпеки та оборони, насамперед оглядом стану кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та критичної інформаційної інфраструктури, а також з комплексним оглядом сектора безпеки та оборони, що є колізією вищевказаних законодавчих актів з Законом України "Про національну безпеку України" (рис. 1).

Авторами з урахуванням міжнародного досвіду, зокрема [7] та шляхом застосування запровадженого в законі уніфікованого підходу до визначення вищенаведених оглядів у сфері національної безпеки України, пропонується таке визначення огляду стану кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та критичної інформаційної інфраструктури, а саме це — процедура періодичного спостереження, вимірювання, аналізу та оцінювання стану і готовності кіберзахисту об'єктів критичної інформаційної інфраструктури, інформаційно-телекомунікаційних систем (ІТС), в яких обробляються та зберігаються державні інформаційні ресурси та інформація, вимога щодо захисту якої встановлена законом;спостереження стану кіберзахисту-активне, систематичне, цілеспрямоване, планомірне і вивчення реального стану кіберзахисту, спрямованих на запобігання кіберінцидентам, виявлення, попередження та припинення кібератак, ліквідацію їх наслідків, здатності об'єктів критичної інформаційної інфраструктури до відновлення роботи після кібератак та кіберінцидентів.

Виходячи з законодавства, головну мету огляду стану кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та критичної інформаційної інфраструктури (далі — огляд) пропонується сформулювати як: визначення стану захищеності і готовності державних інформаційних ресурсів та критичної інформаційної інфраструктури до запобігання кіберінцидентам, оперативного реагування на кіберзагрози, попередження, виявлення та захисту від кібератак, ліквідації їх наслідків, відновлення функціонування цих об'єктів і систем.

Система принципів проведення огляду повинна базуватись на загальних принципах кібербезпеки, визначених в статті 7 закону [2], які з урахуванням його особливостей доцільно трансформувати в такі:

системного та комплексного застосування інструментів огляду з урахуванням їх специфіки, утому числі, переваг, вад, обмежень на використання, тощо кожного з них;

координованості та забезпечення балансу між окремими видами оглядів в системі оглядів комплексного огляду сектору безпеки і оборони;

єдності методологічних засад захисту критичної інфраструктури;

централізації управління процесами огляду;

застосування програмно-цільового методу планування;

прозорості використання ресурсів у сфері кіберзахисту;

системності і паралельності заходів огляду та колегіальності під час прийняття рішень щодо його результатів;

Рис. 2. Складові комплексного огляду сектору безпеки та оборони

об'єктивності, який полягає в тому, що огляд проводиться на основі вихідних даних власників (розпорядників, операторів) об'єктів огляду, що відображають реальний стан кіберзахисту;

результативності, який грунтується на гарантуванні державою науково-методичного, організаційно-технічного, інформаційного, матеріального та фінансового забезпечення завдань Стратегії кібербезпеки України та з урахуванням фінансово-економічних можливостей держави;

програмного підходу до планування розвитку заходів і засобів кіберзахисту;

повноти, який полягає в тому, що процедура ОСК охоплює діяльність усіх суб'єктів огляду;

забезпечення здійснення демократичного цивільного контролю;

обмеженої гласності, який полягає в тому, що проведення ОСК є прозорою процедурою, а результати отриманні при виконанні заходів огляду щодо конкретних механізмі кіберзахисту на об'єктах огляду до певного моменту часу є інформацією з обмеженим доступом.

Огляд передбачає реалізацію таких основних завдань:

— визначення галузі (галузей) та об'єктів, щодо яких здійснюватиметься проведення ОСК;

— формування плану заходів з проведення ОСК з урахуванням їх галузевої та об'єктової специфіки;

— оцінювання затверджених власниками (розпорядниками) об'єктів огляду ризиків та відповідних ним політик інформаційної безпеки;

— наявність на об'єктах огляду систем інформаційної безпеки, відповідність їх створення, уведення в експлуатацію, експлуатації та модернізації вимогам міжнародних та галузевих стандартів або наявність комплексних систем захисту інформації з підтвердженою відповідністю, їх періодичні випробування та модернізація;

— визначення на об'єктах огляду підрозділів інформаційної безпеки (захисту інформації) та кіберзахисту, а також їх спроможність виконувати завдання і заходи ОСК та, за їх відсутності, залучення експертного потенціалу наукових установ, професійних та громадських об'єднань до проведення огляду, підготовки Звіту про результати його проведення та проектів концептуальних та планових документів у сфері кібербезпеки та кіберзахисту, насамперед Стратегії кібербезпеки України та плану заходів з її реалізації;

— впровадження єдиної (універсальної) системи індикаторів кіберзагроз з урахуванням міжнародних стандартів з питань кібербезпеки та кіберзахисту;

— впровадження стратегічного планування та програмно-цільового забезпечення у сфері розвитку кіберзахисту, у тому числі, формування завдань та проектів до Національної програми інформатизації;

— оцінка ефективності протоколів взаємодії об'єктів огляду, команд реагування на комп'ютерні надзвичайні події (команд реагування) при кібератаках та кіберінцідентах, інших суб'єктів забезпечення кібербезпеки та кіберзахисту;

— оцінка достатності та ефективності заходів кіберзахисту, заходів з управління ризиками для запобігання та мінімізації впливу кібератак та кіберінцидентів;

— підготовка методичних та навчальних матеріалів для підвищення кваліфікації спеціалістів у сфері кіберзахисту, підготовки кадрів;

— визначення та/або вдосконалення критеріїв ризиків для заходів із здійснення державного контролю у сфері кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та критичної інформаційної інфраструктури.

— оцінка стану кадрового, фінансового, матеріально-технічного та інших видів забезпечення, підрозділів, що безпосередньо виконують завдання із кіберзахисту об'єктів огляду.

Відповідно до цих завдань огляд є основним інструментом інформаційно-аналітичного забезпечення

формування та виконання Стратегії кібербезпеки України, завдань та проектів до Національної програми інформатизації, інших концептуальних, програмних та планових документів у сфері кібербезпеки та кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та об'єктів критичної інформаційної інфраструктури.

За рішенням Ради національної безпеки і оборони України(РНБОУ), яке вводиться в дію указом Президента України, огляд може здійснюватися як у складі комплексного огляду сектору безпеки і оборони, так і окремо, але в обох випадках саме на Уряд покладається завдання щодо визначення загального порядку його проведення, насамперед щодо організації, контролю та попереднього схвалювання результатів проведення та надання звіту у встановленому порядку на розгляд і остаточне затвердження РНБОУ. Звіт повинен стати основним інформаційно-аналітичним документом,спрямованим бути підгрунтям для формування державної політики у сфері кібербезпеки та кіберзахисту, зокрема розробки (корегування) Стратегії кібербезпеки та планів з її реалізації, а його відкрита частина повинна оприлюднюватись.

При цьому законодавством чітко не визначено місце і роль такого важливого огляду як "періодичне проведення огляду національної системи кібербезпеки" в комплексному огляді сектору безпеки і оборони, формуванні та реалізації Стратегії національної безпеки України, Стратегії кібербезпеки України та інших документів, а також його взаємодія з оглядом стану кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та критичної інформаційної інфраструктури. Водночас механізм виконання Стратегії кібербезпеки України, що передбачає щороку розробляти і затверджувати плани заходів з її реалізації та щопівроку інформувати про стан їх виконання, є декларативним, ресурсна непідтриманим, вкрай інерційним. Так, наприклад, плани заходів з реалізації Стратегії кібербезпеки України у 2017 та 2018 роках приймались з запізненням відповідно на 3 та 7 місяців, а систему індикаторів стану кібербезпеки, яка має включати в себе підсистему індикаторів стану кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та критичної інформаційної інфраструктури, й досі нерозроблено.

Тому, на думку авторів, крім вищевказаних варіантів застосування огляду кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та критичної інформаційної інфраструктури (автономного та у складі комплексного огляду сектору безпеки та оборони) необхідно також передбачити його застосування у складі процедури періодичного проведення огляду національної системи кібербезпеки, якій може також здійснюватися або автономно або у складі комплексного огляду сектору безпеки та оборони.

При цьому ієрархічну модель взаємодії вищевказаних оглядів, як складових комплексного огляду, можна представити схематично (рис. 2).

Результати огляду у складі комплексного огляду сектору безпеки та оборони в агрегованому вигляді повинні застосовуватися при формуванні Стратегії національної безпеки України, після прийняття якої вони в більш конкретизованому та деталізованому вигляді повинні враховуватись та відображатись у Стратегії кібербезпеки України, програмах і планах з її реалізації, інших концептуальних, програмних та планових документах ієрархічної системи нормативно-правових актів у сфері кібербезпеки та кіберзахисту, у тому числі у відповідних завданнях Національної програми інформатизації, при створенні та забезпеченні функціонування Національної телекомунікаційної мережі, тощо.

Суб'єктами проведення огляду є державні органи, відповідальні за формування переліку об'єктів критичної інформаційної інфраструктури та їх внесення до Державного реєстру об'єктів критичної інформаційної інфраструктури, проведення незалежного аудиту, державного контролю та негласних перевірок в цій сфері, Національний координаційний центр кібербезпеки, Державний центр кіберзахисту, команди реагування на комп'ютерні надзвичайні події, володільці (розпорядники) об'єктів критичної інфраструктури.

Об'єктами проведення огляду є інформаційно-телекомунікаційні системи, в яких вже здійснюється або передбачається оброблення державних інформаційних ресурсів, та ОКІІ, які згідно із законодавством визначаються Урядом за пропозиціями відповідних державних органів. Якщо на сьогодні законодавством передбачено систему критеріїв визначення ОКІ і, відповідно, є підходи до формування переліку ОКІІ та їх внесення до Державного реєстру ОКІІ, то стосовно формування переліку державних електронних інформаційних ресурсів, які повинні бути захищені, вони просто відсутні. Система державних інформаційних ресурсів вкрай неоднорідна, складна, включає різні по важливості та значущості ресурси, які потребують різних підходів до їх кіберзахисту. Цеобумовлює необхідність їх диференціації (категоризації) з поділом як мінімум на такі, що потребують обов'язкового кіберзахисту з включенням їх до переліку ОКІІ та внесення до Державного реєстру ОКІІ. Наприклад, такі загальнодержавні електронні інформаційні ресурси: Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, Державний реєстр фізичних осіб-платників податків, тощо і такі, що не потребують спеціальних заходів для їх кіберзахисту. Такій підхід дозволить спростити, розвантажити та здешевити систему кіберзахисту державних інформаційних ресурсів.

Центральним органом виконавчої влади, які й повинен безпосередньо здійснювати державне управління (регулювання) проведенням огляду, законодавством визначено Держспецзв'язку, але без конкретизації та деталізації його завдань та функцій з цієї проблеми, насамперед щодо організації, координації, контролю, тощо процедур спостереження, вимірювання, аналізу та оцінювання стану і готовності кіберзахисту критичної інформаційної інфраструктури, державних інформаційних ресурсів та інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом, а також його повноважень щодо отримання самооцінок ОКІ та зовнішніх оцінок огляду (за результатами проведення незалежного аудиту, оцінювання стану захищеності, державного контролю за станом захисту інформації, негласних перевірок готовності об'єктів критичної інфраструктури до можливих кібератак та кіберінцидентів та інших), формування на їх основі проекту узагальненого звіту про результати огляду.

Проект розробленого звіту Держспецзв'язку має надаватидо Кабінету Міністрів України, якій його погоджує у встановленому порядку подає длярозгляду і затвердження Радою національної безпеки і оборони України.

Оцінювання ефективності заходів з кіберзахисту може здійснюватись підрозділами захисту інформації/ інформаційної безпеки власників (розпорядників) ОКІ- (самооцінювання) або, на договірних засадах, Державним центром кіберзахисту, командами реагування на надзвичайні комп'ютерні події, які відповідають встановленим для них вимогам, а також підприємствами, установами і організаціями, які мають відповідну компетенцію (ліцензію) на право провадження господарської діяльності у сфері захисту інформації, або здійснюють аудит інформаційної безпеки.

При цьому самооцінка заходів з кіберзахисту ОКІ є основною процедурою огляду і повинна здійснюватися постійно з урахуванням внутрішньо об'єктового режиму на підставі затверджених власниками (розпорядниками) таких об'єктів ризиків інформаційної безпеки та відповідних ним запроваджених заходів і процесів безперервності забезпечення кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та ОКІІ, а також визначених власниками (розпорядниками) ОКІ:

— об'єктів спостереження та вимірювання, включаючи процеси інформаційної безпеки та заходи безпеки;

— методики спостереження, вимірювання, аналізу та оцінювання, які можуть бути застосовані для гарантування достовірності та обгрунтованості їх результатів;

— причин, підстав та суб'єктів проведення спостереження, вимірювання, аналізу та оцінювання.

При проведенні самооцінювання або оцінювання ефективності заходів з кіберзахисту об'єкта огляду щонайменше оцінюється виконання загальних вимог забезпечення кіберзахисту, затверджених Урядом, а саме його власником (розпорядником) або суб'єктом, що здійснює аудит інформаційної безпеки, формуються відомості про запроваджені заходи з кіберзахисту.

При цьому актуальною проблемою єобгрунтований вибір системи показників вимірювання стану кіберзахисту об'єктів огляду, яка обумовлена як різнотипністю цих об'єктів, так і різноманітністю складових огляду,їх цілей, інструментів застосування та підсистем показників і індикаторів, методичних апаратів спостереження, вимірювання, аналізу та оцінювання тощо. Формування загального вектору вимірювання (оцінювання) стану кіберзахисту для таких умов може здійснюватися шляхом:

— об'єднання існуючих підсистем показників (індикаторів) складових огляду в єдину сукупність показників з усуненням дублювання, але без змін існуючих підсистем показників;

— розробки загального вектору вимірювання (оцінювання) стану кіберзахисту об'єктів огляду з подальшим його раціональним розподілом серед часткових підсистем показників (індикаторів) кожної складової огляду;

— розробки єдиного для всіх складових огляду "уніфікованого" вектору вимірювання (оцінювання) стану кіберзахисту об'єктів огляду;

— вибір за основу однієї з існуючих міжнародних систем оцінювання стану кіберзахисту з наступною її адаптацією в інтересах супроводження відповідних концептуальних, стратегічних, програмних, планових та прогнозних документів з розподілом показників (індикаторів) між відповідними підсистемами складових огляду.

Кожен з вищевказаних підходів має свої переваги та вади. Так найменш витратним є перший підхід, реалізація якого окрім того потребує й найменших зусиль. Але просте об'єднання існуючих підсистем вимірювання (оцінювання) стану кіберзахисту об'єктів огляду може не в повній мірі відповідати вимогам ефективного формування та виконання, наприклад, Стратегії кібербезпеки України, оскільки досягнення часткових цілей складових огляду зовсім не означає досягнення його загальної цілі. Крім того, даний підхід не враховує міжнародний досвід розроблення та застосування аналогічних процедур.

Найбільш витратним, на думку авторів, є підхід, що передбачає розробку "уніфікованого" для всіх складових огляду вектору вимірювання (оцінювання), що фактично означає виключення всіх інших складових огляду окрім однієї. Водночас саме такій підхід дозволяє забезпечити максимальну взаємну узгодженість вихідних даних (результатів оцінювання) складових огляду, спростити процедуру врахування їх результатів при формуванні загальної оцінки стану кіберзахисту за результатами проведення огляду.

Формування системи показників (індикаторів) на основі однієї з міжнародних систем показників (системи показників однієї з провідних країн світу) з адаптацією її домети та завданьнаціональної політики у сфері кіберзахисту (Стратегії кібербезпеки України), а також розподіл її показників між показниками складових огляду або без такого розподілу є достатньо раціональним з точки зору розв'язання зазначеної проблеми.

При формуванні системи показників необхідно врахувати той факт, що частина з них має якісний характер, а кількісні показники — різні шкали вимірювань, що суттєво ускладнює процедуру оцінювання.

Тому одним з головних завдань Держспецзв'язку має бути розроблення типової методики спостереження, вимірювання, аналізу та оцінювання, які можуть бути застосовані для гарантування достовірності та обгрунтованості їх результатів.

ВИСНОВКИ

1. У статті розглянуто концептуальні засади комплексного механізму державного управління оглядом стану кіберзахисту критичної інформаційної інфраструктури, державних інформаційних ресурсів та інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом, з урахуванням міжнародного досвіду в цій сфері, насамперед країн НАТО та ЄС, а саме: на основі міжнародного досвіду запропоновано терміни"огляд стану кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та критичної інформаційної інфраструктури", "спостереження стану кіберзахисту"; визначено мету, об'єкти та суб'єкти, основні завдання, систему принципів огляду кіберзахисту.

2. Вперше запропоновано розглядати механізм державного управління оглядом кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та об'єктів критичної інформаційної інфраструктури як раціональне об'єднання механізмів державного контролю, негласних перевірок СБУ готовності об'єктів критичної інфраструктури до можливих кібератак та кіберінцидентів, державно-приватного партнерства, механізмів самооцінювання, незалежного аудиту.

3. Визначено та проаналізовано науково-методологічні підходи до формування системи показників вимірювання стану кіберзахисту об'єктів огляду:

об'єднання існуючих підсистем показників (індикаторів) складових огляду в єдину сукупність показників з усуненням дублювання, але без змін існуючих підсистем показників; розробки загального вектору вимірювання (оцінювання) стану кіберзахисту об'єктів огляду з подальшим його раціональним розподілом серед часткових підсистем показників (індикаторів) кожної складової огляду; розробки єдиного для всіх складових огляду "уніфікованого" вектору вимірювання(оцінювання) стану кіберзахисту об'єктів огляду; вибір за основу однієї з існуючих міжнародних систем оцінювання стану кіберзахисту з наступною її адаптацією.

4. Визначено місце механізму самооцінки в комплексному механізмі проведення огляду стану кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та ОКІІ та його основні завдання основні завдання.

5. Уточнено і конкретизовано механізм державного управління інформаційно-аналітичного забезпечення формування та виконання Стратегії кібербезпеки України, інших концептуальних, програмних та планових документів за результатами проведення огляду.

6. Запропоновано розширити варіанти застосування огляду кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та критичної інформаційної інфраструктури, а саме не тільки як автономну процедуру та складову комплексного огляду сектору безпеки та оборони, а також передбачити його проведення у складі процедури періодичного проведення огляду національної системи кібербезпеки. Внести відповідні зміни до законів "Про основні засади кібербезпеки України" та "Про національну безпеку України" щодо автономного застосування періодичного проведення огляду національної системи кібербезпеки або у складі комплексного огляду сектору безпеки та оборони.

Подальшими перспективами розвитку даної проблеми передбачається, насамперед обгрунтування системи показників вкомплексному механізмі проведення огляду стану кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та ОКІІ, розвиток механізмів інформаційної взаємодії з питань кібербезпеки та кіберзахисту з міжнародними організаціями, країнами ЄС та НАТО, удосконалення категорійно-понятійного апарату, насамперед щодо визначення огляду національної системи кібербезпеки, визначення індикаторів стану кіберзахисту та кібербезпеки, автоматизації процесів проведення огляду стану кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та ОКІІ.

Література:

1. Концепція створення державної системи захисту критичної інфраструктури, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 6 грудня 2017 р. № 1009-р // Урядовий кур'єр від 10.01.2018-№ 5.

2. Закон України "Про основні засади забезпечення кібербезпеки України" від 05.10.2017 № 2163-VIII (Набрання чинності відбудеться 09.05.2018) // Урядовий кур'єр від 15.11.2017- № 215.

3. Закон України "Про національну безпеку України" від 21.06.2018 № 2469-VIII // Урядовий кур'єр від 18.07.2018-№ 132.

4. Указ Президента України від 15.03.2016 № 96/2016 "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року "Про Стратегію кібербезпеки України", Урядовий кур'єр від 18.03.2016-№ 52.

5. Указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015 "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України" // Урядовий кур'єр від 29.05.2015-№ 95.

6. Дубов Д.В. Державно-приватне партнерство у сфері кібербезпеки: міжнародний досвід та можливості для України: аналіт. доп. / За заг. ред. Д. Дубова. — К.: НІСД, 2018. — 84 с.

7. Міжнародний стандарт ISO/IEC 27004:2016 Informationtechnology — Securitytechniques — Informationsecuritymanagement — Monitoring, measurement, analysisandevaluation [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso-iec:27004:ed-2:v1:en

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), "The concept of the creation of a state system for the protection of critical infrastructure", Uriadovyjkur'ier, vol. 5 (2018).

2. Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine "About the basic principles of providing cyber security of Ukraine", Uriadovyjkur'ier, vol. 215.

3. Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "On National Security of Ukraine", Uriadovyjkur'ier, vol. 132.

4. President of Ukraine (2016), Decree "On the decision of the Council of National Security and Defense of Ukraine dated January 27, 2016", Uriadovyjkur'ier, vol. 52.

5. President of Ukraine (2015), Decree "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated May 6, "On the Strategy of National Security of Ukraine", Uriadovyjkur'ier, vol. 95.

6. Dubov, D.V. (2018), Derzhavno-pryvatne partnerstvo u sferi kiberbezpeky: mizhnarodnyj dosvid ta mozhlyvosti dliaUkrainy [Public Private Partnership in Cybersecurity: International Experience and Opportunities for Ukraine: An Analytical Report], the National Institute for Strategic Studies, Kyiv, Ukraine.

7. International Organization for Standardization (2016), "International Standard "ISO/IEC 27004:2016 Information technology — Security techniques — Information security management — Monitoring, measurement, analysis and evaluation", https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso-iec:27004:ed-2:v1:en (Accessed 05 Sept 2018).

Стаття надійшла до редакції 07.09.2018 р.

УДК 351.86

А. О. Бойко,
заступник начальника відділу Держгеокадастру у Деражнянському районі
Головного управління Держгеокадастру у Хмельницькій області, м. Хмельницький

АНАЛІЗ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

A. Boyko,
Deputy Head of the State Geocodraw Department in the Derazhnyansky District
of the General Directorate of the State Geocodistra in Khmelnytskyi Oblast, Khmelnytskyi

ANALYSIS OF MODERN GOVERNMENT POLICY IN LAND RELATIONS IN UKRAINE

У статті зазначено про необхідність дослідження поточного стану державної політики в сфері земельних відносин, визначення основних тенденцій змін в історичній ретроспективі зумовлено закономірностями розвитку соціально-економічних систем, теорії прийняття та реалізації управлінських рішень у стратегічній перспективі, гарантування досягнення прогнозованих результатів, які призведуть до якісних зрушень і розвитку земельних відносин в Україні. Наголошено, що ефективність державної політики в будь-якій сфері не може бути забезпечена достатньою мірою без належного всебічного аналізу сучасного стану, в якому знаходиться об'єкт управління. Розкрито зміст загальної характеристики стану розвитку земельних відносин за окремими напрямами діяльності Держгеокадастру України та використано аналітичні та статистичні матеріали за 2014—2017 рр. Проведено соціологічне опитування службовців органів місцевого самоврядування та посадових осіб об'єднаних територіальних громад Хмельницької області з метою встановлення перспективних напрямів формування та реалізації державної політики в сфері земельних відносин. Зазначено, що проведений аналіз сучасного стану державної політики в сфері земельних відносин України дозволив сформувати матрицю стратегічних завдань за напрямами державної політики на основі їх пріоритетності, що дозволить підвищити ефективність формування і реалізації державної політики в сфері земельних відносин.

The article states that the necessity of studying the current state of state policy in the field of land relations, determining the main trends of changes in the historical retrospective due to the laws of the development of socio-economic systems, the theory of the adoption and implementation of managerial decisions in the strategic perspective, guaranteeing the achievement of projected results, which will lead to qualitative shifts and development of land relations in Ukraine. It is emphasized that the effectiveness of state policy in any sphere can not be sufficiently provided without proper comprehensive analysis of the current state in which the object of management is located. The content of the general characteristics of the state of development of land relations for certain areas of activity of the State Geodetic Committee of Ukraine is disclosed and the analytical and statistical materials for 2014—2017 are used. A sociological survey of local government officials and officials of the combined territorial communities of Khmelnitsky region was conducted to establish promising directions for the formation and realization of the state policy in the field of land relations. It is noted that the analysis of the current state of state policy in the field of land relations of Ukraine allowed to formulate a matrix of strategic tasks in the areas of state policy on the basis of their priority, which will increase the efficiency of the formation and implementation of state policy in the field of land relations.

Ключові слова: державна політика у сфері земельних відносин, реалізація державної політики в сфері земельних відносин, соціологічне опитування, перспективні напрями формування та реалізації державної політики в сфері земельних відносин.

Key words: state policy in the field of land relations, implementation of state policy in the field of land relations, sociological survey, prospective directions for the formation and implementation of state policy in the field of land relations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Необхідність дослідження сучасної державної політики у сфері земельних відносин, визначення основних тенденцій змін в історичній ретроспективі зумовлено закономірностями розвитку соціально-економічних систем, теорії прийняття та реалізації управлінських рішень у стратегічній перспективі, гарантування досягнення прогнозованих результатів, які призведуть до

якісних зрушень і розвитку земельних відносин в Україні.

Ефективність державної політики в будь-якій сфері не може бути забезпечена достатньою мірою без належного всебічного аналізу сучасного стану, в якому знаходиться об'єкт управління. Адже без конкретного, адекватного реальній ситуації, що склалась діагностування і логіко-семантичного визначення і структуризації проблем, протирічь, недоліків у функціонуванні сфери земельних відносин, апріорі є не можливим формування та реалізації державної політики спроможної розв'язувати увесь комплекс соціально-економічних завдань спрямованих на розвиток земельних відносин пов'язаних із володінням, користуванням, розпорядженням земельними ресурсами.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що дослідженню процесів формування та реалізації державної політики у сфері земельних відносин в Україні присвячені роботи дослідників: Боклага В.А., Титаренка Т.Г., Петрука О.В., Шарого Г.І. та ін.

Механізми державного управління земельними ресурсами та регулювання земельних відносин розглядали Маліхін Д.М., Сердюк С.А., Євграфов О.Є., Ковальський М.Р., Набока К.О., Пресіч П.В., Шапоренко О.І. та ін. Державне управління земельними ресурсами територіально-адміністративних одиниць вивчали науковці Бізікін С.В., Матюшенко О.І., Новаковська І.О., Охрій О.П., Пересоляк В.Ю., Сташенко В.Ю., Строкань В.І., Циплухіна В.С., Чеботарьова О.К. та ін. Розбудовою системи державного управління земельними відносинами займалися Боклаг В.А., Прокопович Т.Г., Шарий Г.І. та ін. Низка наукових праць, в яких авторами було здійснено спроби проаналізувати окремі аспекти формування та реалізації державної політики в сфері земельних відносин свідчить що дослідниками було використано методологічні підходи, які не дозволили комплексно та всебічно охарактеризувати стан реалізації державної політики в сфері земельних відносин, що пов'язано в першу чергу із відсутністю чітко визначених напрямів та показників за яким здійснювалось діагностичні дослідження, недостатньо були використані методи експертних оцінок.

Також слід відзначити, що в Концепції Державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 року [1] відсутні кількісно-якісні показники, які підтверджують зміст причин виникнення проблеми, які необхідно розв'язувати програмним методом, відсутні кількісно-якісні орієнтири, за якими необхідно здійснювати оцінку очікуваних результатів виконання програм та визначати її ефективність. Отже, усе вищезазначене доводить доцільність щодо проведення дослідження з визначення сучасного стану державної політики в сфері земельних відносин України.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає в аналізі сучасної державної політики у сфері земельних відносин в Україні та проведення соціологічного опитування службовців органів місцевого самоврядування, посадових осіб об'єднаних територіальних громад Хмельницької області з метою встановлення перспективних напрямів формування та реалізації державної політики в сфері земельних відносин.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Як переконливо свідчить проведений нами аналіз складових державної політики в сфері земельних відносин у попередніх наукових публікаціях, застосування програмно-цільового підходу в процесах формування і реалізації комплексу управлінських заходів буде мало ефективним без чіткого структурування та систематизації за пріоритетністю комплексу проблем та напрямів їх вирішення. Адже саме системний та ситуаційний підходи дозволять сформувати дієвий комплекс механізмів державного управління відповідно до ієрархічно впорядкованих цілей та завдань державної політики в сфері земельних відносин та досягнути із оптимальним використанням наявних ресурсів максимально можливого прогнозованого результату в справі розвитку земельних відносин в Україні.

Проблема формування та реалізації державної політики у зазначеній сфері ускладняється ще й низкою ендогенних та екзогенних факторів, які відображають динаміку, полівекторність, комплексність негативних процесів що обумовлюють складну геополітичну, соціально-економічну, політичну ситуацію в Україні. Так, військова агресія з боку Росії, яка призвела до втрати частини східних територій, Автономної Республіки Крим, погіршення соціально-економічної ситуації в Україні, довела до зубожіння більшу частину населення України, загострення політичного протистояння між олігархічне-кримінальними провладними угрупуваннями, поширення і поглиблення корупції в органах державної влади, усе це зумовлює необхідність вироблення дієвого комплексу заходів спрямованих на пріоритетні напрями подолання загроз і викликів у сфері земельних відносин, концентрації зусиль держави і громадськості на першочергових завданнях і акумулюванні обмежених ресурсів і їх використання відповідно до їх пріоритетності.

Відповідно до завдань нашого дослідження з метою визначення і систематизації за пріоритетністю основних чинників що зумовили виникнення проблем у сфері земельних відносин та перспективних напрямів їх подолання були застосовані блок соціологічних методів — соціологічного анкетування та експертних оцінок; блок аналітичних методів — методи математичної статистики, кореляційного та факторного аналізів, метод сумарної бальної оцінки для визначення рейтингу наявних чинників та напрямів формування та реалізації державної політики в сфері земельних відносин України з урахуванням вимог спеціальної літератури [2—9].

Також для загальної характеристики стану розвитку земельних відносин за окремими напрямами діяльності Держгеокадастру України нами були використані аналітичні та статистичні матеріали за 2014—2017 рр.

Реалізація блоку соціологічних методів передбачала проведення соціологічного анкетування та проведення експертних оцінок службовців органів місцевого са-

мовряДування та посадових осіб об'єднаних територіальних громад Хмельницької області згідно з розробленою нами анкетою за блоками питань, які були сформовані за основними напрямами формування та реалізації державної політики у сфері земельних відносин України, а саме: змісту і вагомості причин, які обумовлюють виникнення проблем у сфері земельних відносин; пріоритетності напрямів державної політики в сфері регулювання земельних відносин; пріоритетності напрямів державної політики реформування земельних відносин у містах та населених пунктах; пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку ринку землі в Україні; доцільності запровадження механізмів іпотечного кредитування під заставу землі; пріоритетних напрямів удосконалення механізмів справляння плати за землю; пріоритетних напрямів підвищення ефективності державного управління сферою земельних відносин.

Обробка даних, систематизація, кластеризація та оцінка пріоритетності причин та перспективних напрямів формування та реалізації державної політики в сфері земельних відносин здійснювалась у відповідності до змістової логіки наступних етапів.

Перший етап передбачав проведення первинної обробки даних анкетування — підрахунок відповідей, їх цифрову кодифікацію, визначення питомої ваги коефіцієнтів значущості, визначення відсоткового розподілу відповідей респондентів за напрямами державної політики відповідної сфери земельних відносин, визначення наявності або відсутності достовірної різниці в оціночних судженнях державних службовців за блоками питань анкети шляхом розрахунку Q статистики однорідності двох біноміальних вибірок за формулою:

$$Q=\frac{P_1 - P_2}{\sqrt{\frac{P_1\,(1 - P_1)}{n_1}}+\sqrt{\frac{P_2\,(1 - P_2)}{n_2}}},$$

де: p — відношення n (значення ознаки) до N (загальна кількість вибірки), відповідно до вимог наукової літератури [10].

На другому етапі нами було проведено систематизацію, кластеризацію та рейтингову оцінку перспективних напрямів державної політики в сфері земельних відносин за методом сумарної бальної оцінки з ваговими коефіцієнтами значущості, яка є лінійною функцією:

А1*К1+А2*К2+А3*К3-А4*К4=Бали [11].

Третій етап передбачав проведення непараметричного кореляційного аналізу шляхом визначення коефіцієнта "тау Кендалла" з метою встановлення факту наявності або відсутності взаємозв'язків між досліджуваними показниками, проведення непараметричного дисперсійного аналізу Фрідмана та розрахунку коефіцієнта конкордації Кендалла з метою встановлення узгодженості думок експертів з досліджуваних питань, а також факторний аналіз за методом головних компонент з метою зменшення розмірності вихідних даних для встановлення найбільш вагомих факторів впливу на процеси формування та реалізації державної політики в сфері земельних відносин України. Для вирішення вищеозначених завдань були використані комп'ютерні математико-статистичні комплекси IBM SPSS Statistics 23 [3; 5], програми Microsoft Excel 2016 відповідно до вимог визначених у спеціальній літературі [8].

Загальна площа земельного фонду України складає 60354,9 тис. гектарів, який відповідно до проваджуваної державної політики в сфері земельних відносин, економічної діяльності суб'єктів господарювання, процесів приватизації, зміни кліматично-погодних умов, екологічного навантаження змінює свою структуру за видами земельних угідь та цільового господарського використання. Як свідчить аналіз динаміки змін площ сільськогосподарських угідь, їх кількість у структурі земельного фонду України перманентно зменшується.

Так, у період з 1994 по 2005 рр. площа сільськогосподарських угідь зменшилась на 126,6 тис. га, але найбільшими негативними темпами змін характеризувався період з 2008 по 2014 роки (-138,3 тис. га), що свідчить про посилення негативних тенденцій і збільшення темпів деградації земель сільськогосподарського призначення за останні роки, адже негативні зміни були за цей шести річний період більшими ніж за десятилітній попередній період. Сталими позитивними змінами характеризуються показники забудови земель та лісовкритих площ. Так, площа забудованих земель починаючи з 1994 по 2016 роки збільшилась на 166,7 тис. га і на 302,1 тис. га лісовкритих площ відповідно. В розрізі розподілу земельного фонду України між основними землекористувачами за двадцятирічний період з 1994 по 2015 рр. відстежуються принципові зміни.

За даними Держгеокадастру [12] площа земель, які знаходяться у власності чи користуванні сільськогосподарських підприємств зменшилась на 39,6% (23903,9 тис. га), а площа земель яка використовується громадянами збільшилась на 24,7% (14881,6 тис. га), також збільшилась площа земель, які знаходяться у лісогосподарських підприємств та площа земель запасу на 2,8% (1660,0 тис. га) і 12,3% (10775,7 тис. га) відповідно. Це, на нашу думку, свідчить про наявність негативних латентних економічних процесів і не ефективної державної політики в сфері розвитку сільського господарства України з одного боку, і інтенсивних процесів роздержавлення землі із подальшою її приватизацією фізичними особами, що відповідає змісту стратегічного завдання державної політики в сфері земельних відносин останніх десятирічь в частині закріплення непорушності права приватної власності на землю.

У зв'язку із наявними процесами, на нашу думку, на часі є проведення дослідження щодо встановлення відсоткового розподілу землі відповідно до соціально-майнового стану громадян, встановлення законності підстав набуття земельних ділянок окремими категоріями громадян, особливо державними службовцями, політиками, народними депутатами тощо.

Розглядаючи структуру сільськогосподарських земель слід відзначити, що впродовж 2014—2016 рр. у цілому їх площа зменшилась на 18,1 тис. га. Найбільшим скороченням площ характеризувались перелоги (17,5 тис. га), пасовища (12,7 тис. га), сіножаті (2,4 тис. га), багаторічні насадження (1,1 тис. га). Позитивною є динаміка змін площ ріллі в структурі сільськогосподарських угідь, а саме впродовж 2014—2016 років відбулось збільшення площ ріллі на 15,8 тис. га. Також позитивними сталими кількісними змінами характеризуються площі лісів та лісовкриті площі, яких стало більше на 7,8 тисяч га, і водночас зменшується кількість

площ вкритих чагарниками (0,8 тис. га), що, на нашу думку, є позитивними процесами, які свідчать про зростання культури догляду та благоустрою земельних ділянок, адже також збільшується площа земель вкритих лісовою рослинністю (6,9 тис. га) і зменшується площа земель не вкритих лісовою рослинністю (0,9 тис. га). Перманентно стало зростає кількість площ земельних ділянок, які знаходяться під житловою забудовою (5,4 тис. га), землі промисловості (1 тис. га), землі під відкритими розробками, кар'єрами, шахтами та відповідними спорудами (1,3 тис. га), землі, які використовуються для транспорту та зв'язку (0,9 тис. га) тощо.

Дослідження рейтингового розташування областей України за показниками середнього розміру орендної плати за землю, кількістю укладених договорів оренди земельної частки (паїв), площ земель переданих в оренду за договорами, розміру плати за оренду земельних паїв у грошовому еквіваленті за рік дозволяє констатувати, що за усіма цими показниками станом на 2015—2016 рр. найкращими були Полтавська, Кіровоградська, Харківська області, а найгіршими Львівська, Чернівецька, Волинська області. Найбільшою кількістю проданих земель несільськогосподарського призначення державної та комунальної власності станом на 2016 рік характеризується Львівська, Волинська, Харківська області та м. Київ, а найменшою Луганська, Донецька, Миколаївські області.

Аналіз даних щодо проданих на земельних торгах органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування вільних від забудови земельних ділянок державної та комунальної власності станом на 2016 р. свідчить, що найбільше продано земельних ділянок у Вінницькій, Львівській, Хмельницький областях, а найменше в Харківський, Миколаївський, Луганській, Одеській областях.

Одним із найважливіших напрямів реалізації державної політики в сфері земельних відносин є удосконалення механізму нормативної грошової оцінки земель, яка є базою справляння плати за землю та інших обов'язкових платежів — державного мита при обміні земельних ділянок, розміру орендної плати за земельні ділянки державної або комунальної форми власності.

Важливість удосконалення даного механізму обумовлюється також процесами децентралізації, які надають більший обсяг повноважень і самостійності місцевим органам державної влади, територіальним громадам в реалізації завдань соціально-економічного розвитку регіонів, з одного боку, а з іншого — необхідна фінансова база реалізації цих повноважень, джерелом утворення якої є надходження до місцевих бюджетів коштів із збору земельного податку.

Так за даними Держгеокадастру України [13] відстежується зростання вартості земель сільськогосподарського призначення в залежності від регіону на 10—30%. Основними факторами, які обумовлюють таке зростання на думку фахівців Держгеокадастру України є розвиток інфраструктури, транспортних шляхів, надходження інвестицій. Водночас, найменш динамічне в межах 5% цей показник зростає в селах, де розвиток інфраструктури відбувається повільно. Ці процеси обумовлюють також зростання орендної плати за землі сільськогосподарського призначення (паї), яка станом на 2017 р. у середньому по Україні складає 1369,0 гривень за один гектар на рік, що значно більше у порівнянні із 2016 роком — 1093,4 гривні за рік [14; 15].

Вагомою складовою державної політики в сфері земельних відносин з огляду забезпечення гарантованих державою соціальних пільг для військовослужбовців, які беруть участь в операції об'єднаних сил на сході України є надання їм земельних ділянок у рамках безоплатної приватизації. За даними Держгеокадастру України [16] у власність військовослужбовцям станом на 2015 р. передано 3332 земельні ділянки загальною площею 1727,99 гектара. Найбільшу кількість заяв подано у Волинській, Київській, Львівській областях, а найменшу у Луганській, Одеській і Харківській областях.

Відповідно до завдань нашого дослідження нами було проведене соціологічне опитування службовців органів місцевого самоврядування, посадових осіб об'єднаних територіальних громад Хмельницької області з метою встановлення перспективних напрямів формування та реалізації державної політики в сфері земельних відносин, причин, які негативно впливають і обумовлюють недоліки в процесах реалізації державної політики органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування.

У соціологічному опитуванні приймали участь 86 осіб, що дозволяє стверджувати про те, що вибірка є репрезентативною та достатньою для апроксимації результатів дослідження на усю генеральну сукупність.

Згідно проведених розрахунків, з урахуванням рекомендацій наукової літератури [2] та даних Хмельницького центру перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державних влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій, щодо загальної кількості державних службовців органів державної влади та місцевого самоврядування Хмельницької області, яка становить станом на 01.01.2018 року — 4700 осіб, достатньою за кількістю є вибірка у 67 осіб для отримання результатів з точністю 90,0%, з похибкою 10%, а для заданої нами кількості анкетованих (86 осіб) довірчий інтервал за рівнем значущості 95% з вірогідністю відповіді "так", "ні" 0,5 складає ± 10,47%. У гендерному відношенні в опитуванні брали участь 51 особа жіночої статі та 35 осіб чоловічої у віковому розрізі від 20 до 30 років 26 респондентів, 31—45 років — 34, 46—60 років — 24 особи, і старші за 61 рік — два респонденти.

Результати експертних оцінок щодо ефективності формування та реалізації державної політики в сфері земельних відносин переконливо свідчать, що, на думку більшості, державних службовців вона є не ефективною, адже 55,8% опитуваних дали негативну відповідь, достеменність якої підтверджується значеннями Q критерія -2,061 на рівні значущості 0,05. Вагомим є той факт, що у віковому розрізі така оцінка формування і реалізації державної політики в сфері земельних відносин України набуває більш негативного значення із збільшенням віку респондентів, адже серед опитуваних 20—30 та 31—45 річного віку не було виявлено достеменної різниці в оціночних судженнях, тобто думки респондентів були діаметрально протилежними, а от осіб

46 років і старших встановлено достовірну більшість негативного оціночного судження з цього питання анкети (Q = -2,302, p=0,05). Власне цей факт свідчить про наявність у різних поколінь відмінних оціночних критеріїв ідеологічних парадигм, які закладені в основу формування державної політики в сфері земельних відносин України, і в першу чергу це стосується відносин власності на землю, участі держави в регулюванні соціально-економічних процесів, верховенства права, законності, довіри до влади тощо.

Наступним важливим питанням було визначення змісту та оцінка вагомості причин, які обумовлюють виникнення проблем в сфері земельних відносин України. Як свідчать результати дисперсійного аналізу Фрідмана та значення коефіцієнту конкордації Кендалла (0,83333) висловлені експертами оціночні судження з даного питання характеризуються великою мірою узгодженості. Експертами достеменно визначено, що кожен із чинників, які обумовлюють виникнення проблем у сфері земельних відносин, є вагомим, що підтверджується достовірно значущим значенням Q критерія 75,874, а загальна кількість позитивних відповідей за усіма питанням цього блоку анкети становила 93%.

Також з метою встановлення значущості кожної із причин із врахуванням міри вагомості було проведено визначення їх рейтингу із використанням методу сумарної бальної оцінки. Зокрема достовірно встановлено, що, на думку експертів, найбільш значущими є такі причини, які обумовлюють виникнення проблем у сфері земельних відносин України, а саме: 32,8 бали (1 місце в рейтингу) — відсутність комплексного підходу до розвитку сільських територій, регулювання земельних відносин у містах та населених пунктах; 30,5 балів (2 місце в рейтингу) — порушення прав та законних інтересів учасників земельних відносин, недосконале земельне законодавство; 29,9 балів (3 місце в рейтингу) — відсутність чітко визначених цілей та механізмів їх досягнення в чинних програмах розвитку земельних відносин. Найменш вагомими причинами, на думку державних службовців, є: низька ефективність діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування щодо формування та реалізації державної політики в сфері земельних відносин (22,7 балів, 6 місце в рейтингу) та відсутність сформованого ринку землі (27,8 балів, 5 місце в рейтингу).

Також слід відзначити, що великою кореляційною залежністю характеризуються показники висловлених думок експертів між відсутністю чітко визначених цілей і механізмів їх досягнення в чинних програмах розвитку земельних відносин та неефективною економічною реформою в сфері земельних відносин (тау Кендалла 1,000) та між відсутністю сформованого ринку землі і комплексного підходу до розвитку сільських територій, регулювання земельних відносин у містах та населених пунктах. На нашу думку, це свідчить про необхідність врахування такої залежності під час розробки змісту державної політики в сфері земельних відносин в Україні шляхом передбачення в програмних заходах пріоритетності економічної складової розвитку земельних відносин, а також вироблення ефективної та соціально спрямованої політики щодо формування ринку землі. Також це дозволить під час формування і реалізації державної політики в сфері земельних відносин застосовувати засоби і методи, механізми, які за своєю спрямованістю і функціональністю могли б комплексно вирішувати поставлені завдання.

Факторний аналіз, відповідно до завдань нашого дослідження використовувався для відбору та уніфікації інформації і основним завданням якого, є групування досліджуваних причин за основними відмінностями встановлених у ході кореляційного аналізу. Це дозволило сформувати агрегатні змінні шляхом скорочення вихідного масиву даних і отримати їх оптимізовану структуру, а також встановити ті з них, які найбільшим чином в сукупності впливають на ефективність формування та реалізації державної політики в сфері земельних відносин України.

До факторного аналізу було включено шість показників причин, які обумовлюють виникнення проблем у сфері земельних відносин України і, як свідчать результати тесту Kaiser-Meyer-Olkin та критерій сферичності Barletta, вибірка для проведення факторного аналізу є прийнятною (КМО: 0,535 — задовільна адекватність; p<0,002). Проведений факторний аналіз дозволив виокремити два фактори, які здійснюють вагомий вплив на процеси формування та реалізації державної політики в сфері земельних відносин України із сукупною пояснюваною дисперсією 98,1%.

Перший фактор утворили причини, які на нашу думку більше характеризують процеси формування державної політики в сфері земельних відносин, і саме в частині її аналітично-програмної складової із внеском до сукупної дисперсії 73,9%, які впорядковані нами за факторним навантаженням: відсутність сформованого ринку землі (0,996), порушення прав і законних інтересів учасників земельних відносин, недосконале земельне законодавство (0,969), відсутність комплексного підходу до розвитку сільських територій і земельних відносин у містах (0,958), неефективна економічна реформа (0,928), відсутність чітко визначених цілей та механізмів їх досягнення в програмах розвитку земельних відносин (0,851).

Другий фактор утворений лише однією причиною із внеском до сукупної дисперсії 24,1%, а саме низька ефективність діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування щодо формування та реалізації державної політики в сфері земельних відносин (факторне навантаження 0,992). На нашу думку, саме цей фактор є провідним чинником впливу на ефективність процесів реалізації державної політики в сфері земельних відносин, що обумовлює необхідність розробки програми дій щодо удосконалення діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування в сфері земельних відносин України за функціональними напрямами і рівнями управління.

П'ятий пункт анкети передбачав визначення і ранжування за пріоритетністю напрямів розвитку земельних відносин в Україні. Цифрові значення дисперсійного аналізу та коефіцієнту конкордації (0,76186) свідчать про достатню узгодженість експертних оцінок висловлених опитуваними державними службовцями. За усіма пунктами п'ятого розділу анкети були переважно отримані позитивні відповіді, узагальнюючий відсоток

яких становив 94,1%, а негативних відповідей за усіма пунктами даного підрозділу було 5,9%, що дозволяє стверджувати за показником Q критерія (119,2>1,64, p=0,05) про достовірну різницю в оціночних судженнях державних службовців. Це дозволяє стверджувати про важливість кожного із напрямів розвитку земельних відносин в Україні, які ми проранжували за їх значущістю на основі отриманих бальних оцінок із урахуванням вагових коефіцієнтів.

Першим пріоритетним напрямом удосконалення розвитку земельних відносин в Україні експертами визнано завдання щодо розмежування земель державної і комунальної власності, удосконалення порядку придбання земельних ділянок для державних потреб і потреб територіальних громад (34,9 бали).

Другим пріоритетним напрямом було визнано із 33,4 балами напрям удосконалення механізму визначення на місцевості меж земельних ділянок, посвідчення права приватної власності на землю, державної реєстрації земельних ділянок і прав на них, а третім пріоритетним напрямом визнано спрощення умов надання земельних ділянок громадянам для ведення особистого підсобного господарства, індивідуального житлового будівництва, випасання худоби тощо (32,3 бали).

Найменш пріоритетними і відповідно доцільними з точки зору державного регулювання визначено такі напрями розвитку земельних відносин в Україні: надання у постійне користування земельних ділянок із земель державної власності лише державним, а із земель комунальної власності лише комунальним підприємствам (21,9 бали); безоплатне надання земельних ділянок працівникам соціальної сфери села (23,5 бали); забезпечення першочергового права викупу земельних ділянок державної і комунальної власності їх орендарями (27,2).

Отже, проведений кореляційний аналіз за даним розділом анкети засвідчив наявність великої кількості достовірно значущих взаємозв'язків, що дозволяє стверджувати про складну структуру та вагомий взаємовплив різноманітних чинників на процеси удосконалення розвитку земельних відносин в Україні.

Слід відзначити, що із дванадцяти досліджуваних напрямів лише чотири не мають жодної кореляти із іншими показниками, а саме напрями, які стосуються удосконалення процесів надання та передачі у безоплатне та постійне користування, права викупу земельних ділянок, що дозволяє виокремити їх у самостійну групу чинників розвитку земельних відносин в Україні. Тому з метою впорядкування і виокремлення вагомих чинників сукупного впливу на розвиток земельних відносин в Україні нами був проведений факторний аналіз, адже за критеріями сферичності Барлета (0,674) вибірка є прийнятною для його. В результаті проведеного факторного аналізу було виокремлено два фактори із загальною накопиченою дисперсією 94,4%.

Перший фактор утворили десять показників із внеском до сукупної дисперсії 70,9%, які, на нашу думку, характеризують у першу чергу чинники удосконалення механізмів реалізації державної політики в сфері земельних відносин України, наведемо перших три з них відповідно до коефіцієнтів факторного навантаження: удосконалення механізму визначення на місцевості меж земельних ділянок, посвідчення права приватної власності на землю, державної реєстрації земельних ділянок і прав на них (0,992), гарантування кожному власнику земельних ділянок на свій розсуд розпоряджатись своєю власністю відповідно до закону (0,991), розмежування земель державної і комунальної власності, удосконалення порядку придбання земельних ділянок для державних потреб і потреб територіальних громад (0,969).

Другий фактор утворили два показника із загальним внеском до накопиченої дисперсії 23,4%, а саме: надання у постійне користування ділянок із земель державної власності лише державним, а комунальної власності лише комунальним підприємствам (0,943) та безоплатне надання земельних ділянок працівникам соціальної сфери села (0,921), що, на нашу думку, дозволяє його характеризувати як чинник відносин власності на землю, який є вагомим і вимагає його врахування під час формування державної політики у сфері земельних відносин, розроблення відповідної стратегії реалізації цих напрямів удосконалення державної політики.

Як свідчать результати дисперсійного аналізу Фрідмана та значення коефіцієнту конкордації Кендалла (0,94617), узгодженість експертних оцінок є високою щодо визначення пріоритетних напрямів реформування земельних відносин у містах та населених пунктах України. За усіма пунктами шостого розділу анкети службовцями було надано переважно позитивні відповіді, які в сукупності становили 97,2%, а негативних відповідей було лише 2,8%, а достовірність експертних оцінок підтверджується високим значенням Q критерія — 138,8.

Відповідно до застосовуваної нами моделі оцінки було визначено рейтинги напрямів реформування земельних відносин у містах та населених пунктах України за їх пріоритетністю. Перших три місця у рейтингу посіли наступні напрями: забезпечення захисту інтересів територіальних громад щодо соціального, економічного та територіального розвитку населених пунктів, збереження ландшафтних та історико-культурних особливостей (37,2 бали); урахування інтересів територіальних громад населених пунктів при прийнятті рішень щодо зміни меж міст (35,9 бали); удосконалення механізмів земельно-кадастрової інвентаризації, формування меж територій населених пунктів, визначення меж прибудинкових територій у зонах житлової забудови (35,2 бали). Менш пріоритетними, на думку опитованих, є напрями: надання інвесторам можливості придбання земельних ділянок із земель державної і комунальної власності для здійснення підприємницької діяльності (26,4 бали) та розробка і впровадження диференційованого земельного податку, пільгового кредитування (31,5 бали).

Таким чином, можна констатувати, що провідними виступають напрями формування державної політики в сфері земельних відносин із чітким визначенням і законодавчим закріпленням змісту інтересів територіальних громад у вище означених процесах, розширенням прав визначати їх зміст на місцевому рівні, що, на нашу думку, вимагає окремих наукових досліджень.

Проведений кореляційний аналіз підтвердив наявність високих корелятивних зв'язків між п'ятьма напря-

мами рейтингу, що дозволяє стверджувати про наявність системної єдності їх впливу на процеси реформування земельних відносин у містах та населених пунктах України, що дозволить застосовувати комплексні механізми їх реалізації.

Слід відзначити, що такі напрями, як надання можливості інвесторам придбання земельних ділянок із земель державної та комунальної власності для здійснення підприємницької діяльності та розробка і впровадження диференційованого земельного податку, пільгового кредитування не корелюють з жодним із інших напрямів, що дозволяє констатувати необхідність їх окремого розгляду і визначення механізмів формування та реалізації.

Доцільно констатувати, що в результаті проведеного факторного аналізу за цим розділом анкети було виділено лише один фактор, в який увійшли усі показники, тому ми не наводимо його числові дані.

Надзвичайно актуальним і водночас суперечливим є питання формування і подальшого розвитку ринку землі. Як свідчать результати дисперсійного аналізу та високе значення коефіцієнту конкордації 0,79375, узгодженість експертних оцінок з цього розділу анкети за усіма пунктами є достатньо високою. Опитувані службовці визнали переважною більшістю наданих оцінок вагомість і значущість усіх напрямів із загальною кількістю позитивних відповідей у 93,8% водночас, негативних відповідей було лише 6,2%, а значення Q критерія сукупної достовірності різниці значень між позитивними і негативними відповідями становить 93,948.

Проведена рейтингова оцінка вагомості пріоритетності напрямів розвитку землі в Україні за даними експертних оцінок переконливо свідчить, що найбільш пріоритетними державні службовці вважають наступні із них: надання пільгових умов інвесторам у разі освоєння ними земельних ділянок зі складними грунтовими та інженерними умовами, сприяння концентрації сільськогосподарських угідь у активної частини сільського населення (31,4 бали); державне регулювання освоєння земельних ділянок відповідно до екологічних вимог та вимог щодо забезпечення продуктивності угідь (31,3 бали); функціональне відокремлення ринку земель сільськогосподарського призначення від ринку земель іншого призначення (30,0 балів); розвиток мережі земельних аукціонів у тому числі і земель сільськогосподарського призначення (29,7 бали); відведення в натурі земельних ділянок усім бажаючим власникам, спрощення порядку видачі державних актів на право приватної власності на землю (29,2 бали). Найменшою пріоритетністю розвитку ринку землі на думку переважної більшості державних службовців характеризуються такі: введення до обігу (вільна купівля продаж) земель сільськогосподарського призначення (23,3 бали), удосконалення механізму іпотечного кредитування під заставу землі (25,9 бали), стимулювання приватизації земельних ділянок несільськогосподарського призначення (28,3 бали).

Аналіз кореляційної матриці свідчить про наявність вагомих взаємозв'язків між досліджуваними показниками, а особливо показовим є наявність повної функціональної залежності між напрямами введення до обігу (вільна купівля продаж) земель сільськогосподарського призначення та удосконалення механізмів іпотечного кредитування під заставу землі. На нашу думку, це пояснюється тим, що впровадження іпотечного кредитування під заставу землі, в такому контексті сільськогосподарського призначення, не можливе без попереднього введення вільного обігу земель сільськогосподарського призначення на основі механізму приватної власності на неї.

Слід відзначити, що в українському суспільстві не існує одностайної думки щодо вирішення цього питання, і як свідчать результати реформ проваджуваних в Україні, зарубіжний досвід в більшості випадків не є ефективним засобом вирішення соціально-економічних проблем нашої держави. Тому, на нашу думку, в країні у якій відсутня будь-яка соціальна-економічна стабільність, поглиблюється економічна криза, стагнація усіх галузей виробництва, відсутня культура чесного та соціально спрямованого підприємництва, наявний високий рівень корупції в усіх сферах суспільного життя розгляд питання приватизації землі сільськогосподарського призначення, яка є стратегічним ресурсом держави і народу України є не на часі. Результати факторного аналізу за показниками напрямів розвитку ринку землі в Україні свідчать, що вибірка за значенням критерія адекватності 56,009 є прийнятною, і в ході якого було виокремлено два фактори впливу на процеси розвитку ринку землі в Україні із загальною накопиченою дисперсією 98,5%.

Перший фактор із загальною дисперсією 54,1% утворили такі найбільш вагомі напрями розвитку ринку землі: відведення в натурі земельних ділянок усім бажаючим власникам, спрощення порядку видачі державних актів на право приватної власності на землю (0,981); державне регулювання освоєння земельних ділянок відповідно до екологічних вимог та вимог щодо забезпечення продуктивності земель (0,948); функціональне відокремлення ринку земель сільськогосподарського призначення від ринку земель іншого призначення (0,901). Як свідчить зміст цього фактору, провідними тут виступають напрями удосконалення реалізації державної політики в сфері земельних відносин України, а саме в частині функціональної діяльності органів державної влади.

Другий фактор із внеском до загальної накопиченої дисперсії 44,3% утворили такі напрями: введення до обігу (купівля продаж) земель сільськогосподарського призначення (0,984); впровадження механізму іпотечного кредитування під заставу землі (0,924); стимулювання приватизації земельних ділянок несільськогосподарського призначення (0,714), що дозволяє нам віднести його пріоритетну дію на процес формування державної політики в сфері земельних відносин, адже ці напрями відображають стратегічні завдання щодо формування економічної системи нашої країни, визначають пріоритети власності на засоби і фактори виробництва, формування соціально зорієнтованої економіки змішаного типу тощо.

Наступним питанням анкети було визначення пріоритетних напрямів удосконалення механізму справляння плати за землю. Достатньо високе значення коефіцієнту конкордації Кендалла (0,70000) свідчить про високий рівень узгодженості думок експертів з цього питання. Узагальнена кількість позитивних відповідей за

усіма питаннями даного розділу анкети становила 95,1%, а негативних 4,9%, що свідчить про важливість кожного із напрямів удосконалення механізмів справляння плати за землю (Q=76,225>1,64). Розрахунки рейтингової оцінки кожного із напрямів дозволили їх впорядкувати за наступною пріоритетністю: запровадження реєстрів платників земельного податку та орендної плати (36,2 бали); диференціацію максимальних ставок земельного податку залежно від ринкової оцінки землі (30,7 бали); установлення залежності між розміром плати за землю і накладенням на земельну ділянку обмежень у її використанні (29,1 бали); скорочення пільг зі сплати земельного податку (25,2 бали).

Таким чином, доцільно зробити висновок, що на думку експертів доцільним є подальше провадження і перегляд діючих нормативно-правових норм які передбачають умови за яких можливе надання пільг зі сплати земельного податку, адже напрям скорочення пільг зі сплати земельного податку було визнано державними службовцями як найменш пріоритетний. Також слід відзначити, що існує повна функціональна залежність ("тау Кендалла"=1,000) за даними опитування державних службовців між напрямами диференціації максимальних ставок земельного податку залежно від ринкової оцінки землі та запровадження реєстрів платників земельного податку та орендної плати, що, на нашу думку, може пояснюватись тим, що першу ознаку можливо і доцільно використовувати як один із ключів відбору та формування бази даних про платників податків, формування на її основі категорійних груп таких платників. Проведений факторний аналіз виявив лише один фактор, у який увійшли усі показники цього розділу анкети, тому ми не наводимо цифрові значення.

Останній розділ анкети був присвячений надзвичайно важливому питанню, а саме шляхам підвищення ефективності державного управління у сфері земельних відносин, яке, на нашу думку, провідною мірою забезпечує ефективність реалізації державної політики в сфері земельних відносин. Показовим є те, що надзвичайно високий коефіцієнт конкордації, а саме 0,96400 на рівні значущості p<0,00000 переконливо доводить про наявність повної узгодженості експертних оцінок з даного блоку анкети. Середній відсоток позитивних відповідей за усією сукупністю питань становив 97,0%, а негативних — 3,0%, що свідчить про важливість усіх шляхів підвищення ефективності державного управління в сфері земельних відносин, адже достовірність різниці за позитивними і негативними відповідями підтверджена високим значенням Q критерія — 175,959.

Проведена рейтингова оцінка на основі висловлених експертами оціночних суджень дозволила впорядкувати шляхи підвищення ефективності державного управління за їх вагомістю, наведемо п'ять перших із них: введення автоматизованих систем управління обробкою і надання даних з державного кадастру (36,5 балів); введення чітких і зрозумілих критеріїв оцінки ефективності діяльності органів державної влади в сфері земельних відносин, нормативно-правове закріплення показників якості діяльності органів державної влади щодо надання адміністративних послуг, ведення державного земельного кадастру тощо (34,1 балів); запровадження економічних стимулів охорони земель їх власниками, підвищення їх зацікавленості у захисті земель від негативних наслідків господарської діяльності (34,0 балів); удосконалення порядку контролю за використанням та охороною земель, механізму моніторингу земель та землекористувань (33,7 балів); більш чітку розмежування повноважень органів державної влади і органів місцевого самоврядування (33,6 балів). Менш пріоритетними шляхами підвищення ефективності державного управління в сфері земельних відносин державні службовці вважають такі: створення координаційних центрів щодо здійснення на міжвідомчій основі контролю за використанням земель, удосконалення діяльності органів контролю й охорони земель у частині їх взаємодії з органами охорони правопорядку, прокуратури тощо (29,2 балів); розширення мережі центрів надання адміністративних послуг у сфері земельних відносин (30,3 балів); поліпшення профілактичної роботи з попередження порушень земельного законодавства, інформування населення про діяльність органів, які здійснюють державний контроль за використанням та охороною земель (31,6 балів).

Проведені в подальшому розрахунки коефіцієнтів кореляції та факторний аналіз засвідчили наявність суттєвих корелятивних взаємозв'язків між досліджуваними показниками та виявили лише один фактор впливу на ефективність державного управління в сфері земельних відносин, що дозволяє констатувати необхідність їх врахування під час розробки і впровадження комплексних заходів по кожному із шляхів підвищення ефективності державного управління в сфері земельних відносин України. Водночас необхідно відзначити, що напрям поліпшення профілактичної роботи з порушень земельного законодавства, інформування населення про діяльність органів, які здійснюють державний контроль за використанням і охороно земель не корелює із жодним з інших, що, на нашу думку, зумовлює необхідність його виокремлення в окремий програмно-цільовий напрям діяльності органів державної влади в сфері земельних відносин.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз сучасної державної політики в сфері земельних відносин України дозволив сформувати матрицю стратегічних завдань за напрямами державної політики на основі їх пріоритетності, що дозволить підвищити ефективність вирішення найбільш нагальних завдань щодо удосконалення процесів формування і реалізації державної політики в сфері земельних відносин, раціональніше використовувати ресурси та сконцентрувати зусилля органів державної влади на розв'язанні більш гострих проблем у сфері земельних відносин, створити на її основі дорожню карту формування і подальших векторів розвитку за кожним напрямом державної політики в сфері земельних відносин України.

Слід відзначити, що наша гіпотеза щодо необхідності розробки критеріїв і оцінки ефективності механізмів формування та реалізації державної політики в сфері земельних відносин України, як одного із найважливіших шляхів підвищення ефективності діяльності органів державної влади в сфері земельних відносин, у повній мірі підтвердилась.

Перспективою подальших розвідок даної проблематики, є на наш погляд пошук шляхів підвищення ефективності діяльності органів державної влади в сфері земельних відносин.

Література:

1. Концепція Державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 року [Електронний ресурс] Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.06.2009 №743-р. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/743-2009-%D1%80]

2. Кулинич О.І. Теорія статистики: [підручн.] / О.І. Кулинич, Р.О. Кулинич [4-те вид., переробл. і доповн.] — К.: Знання, 2009. — 311 с.

3. Кулинич Р.О. Статистична оцінка чинників соціально-економічного розвитку: [навч. посіб.] / Р.О. Кулинич. — К.: Знання, 2007. — 311 с.

4. Наследов А.Д. SPSS: компьютерный анализ данных в психологии и социальных науках: [учеб. пособ.] / А.Д. Наследов. — СПб.: Питер, 2005. — 416 с.

5. Вайдлих Вольфганг. Социодинамика: системный подход к математическому моделированию в социальных науках: [пер. с англ.] / [под ред. Ю.С. Попкова, А.Е. Семечкина]; изд. 2-е. — М.: Едиториал УРСС, 2005. — 480 с.

6. Кобзарь А.И. Прикладная математическая статистика. Для инженеров и научных работников / А.И. Кобзарь. — М.: Физматлит, 2006. — 816 с.

7. Кулинич О.І. Теорія статистики: [підручн.] / О.І. Кулинич, Р.О. Кулинич [4-те вид., переробл. і доповн.] — К.: Знання, 2009. — 311 с.

8. Статистика для менеджеров с использованием Microsoft Excel: [пер. с англ.]; 4-е изд. — М.: Издательский дом "Вильямс", 2004. 1312 с.

9. Ядов В.А. Стратегия социологического исследования. Описание, объяснение, понимание социальной реальности / В.А. Ядов [3-е изд., испр.] — М.: Омега-Л, 2007. — 567 с.

10. Орлов А.И. Эконометрика: учебник для вузов / А.И. Орлов. — Ростов н/Д: Феникс, 2009. — 276 с.

11. Орлов А.И. Организационно-экономическое моделирование: учебник: Ч. 2: Экспертные оценки / А.И. Орлов. — М.: Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана. — 2011. — 486 с.

12. Структура земельного фонду України та динаміка його змін [Електронний ресурс]: Держгеокадастр. — Режим доступу: http://land.gov.ua/info/struktura-zemelnoho-fondu-ukrainy-ta-dynamika-ioho-zmin/

13. Держгеокадастр сприяє зростанню податкових надходжень [Електронний ресурс]: Держгеокадастр. — Режим доступу: http://land.gov.ua/info/derzhheokadastr-spryiaie-zrostanniu-podatkovykh-nadkhodzhen/

14. Інфографіка: Середня орендна плата за землі сільськогосподарського призначення (паї) в Україні в 2017 році [Електронний ресурс]: Держгеокадастр. — Режим доступу: http://land.gov.ua/info/infohrafika-serednia-orendna-plata-za-zemli-silskohospodarskoho-pryznachennia-pai-v-ukraini-v-2017-rotsi/

15. Інфографіка: Середня орендна плата за землі сільськогосподарського призначення (паї) в Україні в 2016 році [Електронний ресурс]: Держгеокадастр. — Режим доступу: http://land.gov.ua/info/infohrafika-serednia-orendna-plata-za-zemli-silskohospodarskoho-pryznachennia-pai-v-ukraini-v-2016-rotsi/].

16. Інфографіка: Держгеокадастр узагальнив дані про виділення землі учасникам АТО [Електронний ресурс]: Держгеокадастр. — Режим доступу: http://land.gov.ua/info/infohrafika-derzhheokadastr-uzahalnyv-dani-pro-vydilennia-zemli-uchasnykam-ato/

References:

1. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2009), "The Concept of the State Target Program for the Development of Land Relations in Ukraine for the period up to 2020", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/743-2009-%D1%80] (Accessed 07 August 2018).

2. Kulinich, O.I. and Kulinich, R.O. (2009), "Theory of Statistics" [pidruchny'k], Kyiv, Ukraine.

3. Kulinich, R.O. (2007), "Statistical evaluation of social and economic development" [navchal'ny'j posibny'k], Kyiv, Ukraine.

4. Nasledov, A.D. (2005), "SPSS: Computer Data Analysis in Psychology and Social Sciences", Peter, Russia.

5. Weidlich, W. (2005), "Socio-dynamics: a systematic approach to mathematical modeling in the social sciences", Moscow, Russia.

6. Kobzar, A.I. (2006), "Applied mathematical statistics. For engineers and scientists", Moscow, Russia.

7. Kulinich, O.I. and Kulinich, R.O. (2009), "Theory of Statistics" [pidruchny'k], Kyiv, Ukraine.

8. Statistics for managers using Microsoft Excel (2004), Moscow, Russia.

9. Yadov, V.A. (2007), "Strategy of sociological research. Description, explanation, understanding of social reality", Moscow, Russia.

10. Orlov, A.I. (2009), "Econometrics: a textbook for high schools", Rostov-na-Donu, Russia.

11. Orlov, A.I. (2011), "Organizational-economic modeling", Moscow, Russia.

12. The structure of the land fund of Ukraine and the dynamics of its changes (2015), available at: http://land.gov.ua/info/struktura-zemelnoho-fondu-ukrainy-ta-dynamika-ioho-zmin/ (Accessed 07 August 2018).

13. The State Tax Inspectorate contributes to the growth of tax revenues (2015), available at: http://land.gov.ua/info/derzhheokadastr-spryiaie-zrostanniu-podatkovykh-nadkhodzhen/ (Accessed 07 August 2018).

14. Infographics: Average rent for agricultural land (units) in Ukraine in 2017 (2017), available at: http://land.gov.ua/info/infohrafika-serednia-orendna-plata-za-zemli-silskohospodarskoho-pryznachennia-pai-v-ukraini-v-2017-rotsi/ (Accessed 08 August 2018).

15. Infographics: Average rent for agricultural land (units) in Ukraine in 2016 (2016), available at: http://land.gov.ua/info/infohrafika-serednia-orendna-plata-za-zemli-silskohospodarskoho-pryznachennia-pai-v-ukraini-v-2016-rotsi/] (Accessed 08 August 2018).

16. Infographics: The State Geocadaster has summarized data on the allocation of land to ATO participants (2015), available at: http://land.gov.ua/info/infohrafika-derzhheokadastr-uzahalnyv-dani-pro-vydilennia-zemli-uchasnykam-ato/ (Accessed 08 August 2018).

Стаття надійшла до редакції 26.07.2018 р.

УДК 351.86

О. В. Капштик,
здобувач, Хмельницький університет управління та права, м. Хмельницький

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНИХ МЕХАНІЗМІВ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

O. Kapshtyk,
candidate for a degree of Khmelnytskyi university of management and law

WAYS OF IMPROVEMENT OF STATE MECHANISMS OF STRATEGIC COMMUNICATIONS IN THE SECURITY AND DEFENSE SECTOR OF UKRAINE

У статті запропоновано шляхи удосконалення державних механізмів стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України. Визначено завдання запропонованому організаційному механізму стратегічних комунікацій, а саме: навчально-науковим Центрам стратегічних комунікацій у складових сектору безпеки і оборони України. Надано перелік дисциплін, які пропонується викладати під час професійного навчання фахівців зі стратегічних комунікацій для сектору безпеки і оборони України, та, відповідно, загальні компетенції, які мають бути отримані. Запропонувано науково-технічні засоби для "стратегічних комунікацій", а також наголошено на необхідності створення єдиної бази, де збиратиметься аналітична інформація, отримана в результаті діяльності державних організаційних механізмів складових сектору безпеки і оборони України. Така база стане основою для створення єдиної автоматизованої системи ситуаційного аналізу та попередження, що дозволить істотно скоротити час на прийняття рішень і домогтися значної інформаційної переваги.

In this article the author proposed the ways of improvement of the state mechanisms of strategic communications in the security and defense sector of Ukraine. He defined the tasks of the proposed organizational mechanism of strategic communications, namely, the educational-scientific Centers of Strategic Communications in the components of the security and defense sector of Ukraine. He provided a list of disciplines offered to teach during professional training of specialists in strategic communications for the security and defense sector of Ukraine and, accordingly, general competencies to be obtained. He suggested the scientific and technical means for "strategic communications", and also emphasized the need to create a unified base for analytical information gathered as a result of the activities of state organizational mechanisms of the security and defense sector of Ukraine. This database will become the basis for the creation of the single automated system of situational analysis and prevention, which will significantly reduce the time for decision making and achieve significant information benefits.

Ключові слова: державні механізми стратегічних комунікацій, сектор безпеки і оборони України, інформаційне протиборство.

Key words: state mechanisms of strategic communications, the security and defense sector of Ukraine, information confrontation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ АБО ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Реалії сьогодення вказують на актуальність наукового супроводу процесу розбудови стратегічних комунікацій в державі та зокрема для сектору безпеки і оборони України, оскільки головною метою Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України є визначення шляхів формування національних безпекових та оборонних спроможностей, що дадуть змогу відновити територіальну цілісність України у межах міжнародно визнаного державного кордону України, гарантувати мирне майбутнє України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової дер-

жави, а також забезпечать створення національної системи реагування на кризові ситуації, своєчасне виявлення, запобігання та нейтралізацію зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці, гарантування особистої безпеки, конституційних прав і свобод людини і громадянина, забезпечення кібербезпеки, оперативне спільне реагування на кризові та надзвичайні ситуації [1]. Беззаперечним є той факт, що це не можливо без ефективної взаємодії складових сектору безпеки і оборони України. Саме тому одним із основних напрямів розвитку сектору безпеки і оборони України є створення, впровадження системи стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони та її удосконалення з урахуванням досвіду держав-членів НАТО [1; 2].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, У ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ЦІЄЇ ПРОБЛЕМИ

Теоретико-методологічних засади стратегічних комунікацій досліджуються у працях провідних вітчизняних вчених: Д.В. Дубова, Є.О. Романенко, Т.В. Попової, В.А. Ліпкана та ін. [3—5]. Проблематика розробки державних механізмів стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України, на жаль, на сьогоднішній день, знаходиться на початковій стадії, однак можна стверджувати, що активно над цим питанням працюють у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України [6].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті полягає у наданні пропозицій щодо шляхів удосконалення державних механізмів стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У дослідженні присвяченому державним механізмам стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України, автор пропонує під організаційним механізмом стратегічних комунікацій розуміти навчально-наукові Центри стратегічних комунікацій, основною ціллю яких є сприяння розвитку стратегічних комунікацій у сфері забезпечення національної безпеки і оборони, а також надання підтримки та експертизи НАТО в цій галузі. Зазначені заклади повинні мати такі завдання:

організація стратегічних комунікацій в інтересах виконання завдань сектору безпеки і оборони України;

планування, організація і координація питань взаємодії та управління між складовими сектору безпеки і оборони України;

аналіз інформаційного простору в Україні та навколо неї в інтересах планування стратегічних комунікацій;

аналіз нормативних документів (оперативних стандартів) НАТО та держав-членів Альянсу з питань стратегічних комунікацій;

розробка пропозицій та проектів нормативно-правових актів щодо організації стратегічних комунікацій в секторі безпеки і оборони України;

розробка базових документів для формування системи підготовки фахівців з питань стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України;

розробка навчальних програм для підготовки фахівців з питань стратегічних комунікацій;

розробка порадників, посібників, інструкцій, правил для фахівців з питань стратегічних комунікацій;

проведення інструкторсько-методичних занять з фахівцями держав-членів НАТО за напрямом стратегічні комунікації;

підготовка інструкторів (викладачів) з питань організації стратегічних комунікацій у складових сектору безпеки і оборони України;

проведення спеціалізованих курсів (тренінгів) мобільними групами фахівців НАТО з питань підвищення кваліфікації за напрямом стратегічні комунікації;

навчання фахівців від складових сектору безпеки і оборони України на курсах НАТО з питань стратегічних комунікацій;

проведення наукових досліджень, з метою визначення доцільної системи органів стратегічних комунікацій у складових сектору безпеки і оборони, а також, обгрунтування механізмів їхнього функціонування;

розробка пропозицій щодо структури системи стратегічних комунікації у секторі безпеки і оборони України;

проведення конференцій, круглих столів з представниками сектору безпеки і оборони України щодо потреби у фахівцях з питань стратегічних комунікацій;

участь у заходах міжнародного військового співробітництва з питань стратегічних комунікацій.

Створення навчально-наукових Центрів стратегічних комунікацій у складових сектору безпеки і оборони України дозволить:

провести системні наукові дослідження щодо обгрунтування та визначення доцільних складу, структури, принципів діяльності, механізмів функціонування системи стратегічних комунікацій сектору безпеки і оборони України;

підготувати представників сектору безпеки і оборони України, зокрема: органів військового управління щодо застосування системи стратегічних комунікацій (її складових та окремих елементів) в інтересах національної безпеки та оборони України;

забезпечити співпрацю з аналогічними структурами НАТО на постійній основі;

систематично приймати участь у проведенні заходів, передбачених Зведеним планом інформаційних заходів реалізації державної інформаційної політики тощо.

В умовах гібридної агресії розробка системи професійної підготовки у сфері стратегічних комунікацій у вищезазначених навчально-наукових Центрах також є нагальним питанням сьогодення, оскільки існування України безпосередньо залежить від професіоналізму кадрів у секторі безпеки і оборони.

Аналіз освітніх програм вищих навчальних закладів, де готуються потенційні ініціатори і лобісти стратегічних комунікацій вказує на те, що відсутнє єдине бачення, "ідеальний образ", суспільне замовлення на фахівця з відповідним поєднанням психотипічних характеристик людини саме такої професії, оптимальним набором знань та навичок, навіть ідейним та належним когнітивним сприйняттям світу і завдань держави щодо її внутрішніх та зовнішніх інтересів [7]. Також немає єдиного загального стандарту надання вищої освіти у сфері комунікацій і в інших країнах світу [8]. Однак спільною ознакою є те, що як у США так і в країнах Європейського Союзу навчають фахівців зі стратегічних комунікацій у наступних трьох форматах: державне управління та безпека; маркетинг; журналістика.

Розглянемо більш детально досвід США щодо навчання фахівців зі стратегічних комунікацій у форматі "державне управління та безпека", оскільки, на думку автора, воно найбільш суміжне з підготовкою фахівців для сектору безпеки і оборони України у зазначеній сфері. Зазначимо, що у США підготовка фахівців зі стратегічних комунікацій для державного сектору поділяється на цивільний та військовий сектори і хоча їх "ідеологічна" база має схожий вигляд, навчальні програми зі стратегічних комунікацій охоплюють переважно вивчення інформаційних операцій та публічної політики. Для стандартизації процесу викладання стратегічних

комунікацій у Пентагоні кілька років тому було запропоновано такі заходи [7]:

створення проекту "принципів стратегічних комунікацій";

узгодження проекту цілей вивчення стратегічних комунікацій;

узгодження стратегічних комунікацій в усіх програмах підготовки старшого офіцерського складу та основних навчальних програмах середньої освіти;

формування освітнього консорціуму зі стратегічних комунікацій;

дослідження інших освітніх ініціатив у сфері стратегічних комунікацій.

Окремо підкреслюється важливість професійної підготовки спеціалістів у сфері стратегічних комунікацій для ефективної роботи з місцевим населенням.

Враховуючи вищезазначене, Міністерство інформаційної політики ставить завдання щодо розробки програм з підготовки фахівців зі стратегічних комунікацій в Україні, оскільки посилення кадрового потенціалу з аспектів (напрямів, дисциплін) стратегічних комунікацій, дасть змогу, у свою чергу, зміцнити стратегічні комунікації у цілому [9; 10].

Зрозуміло, що кадровий потенціал у секторі безпеки і оборони України залежить від якості спеціальної підготовки, яка інтегрує елементи професійного навчання і підвищення кваліфікації кадрів.

Тобто від якості поставленої мети навчання, використаного ресурсу та отриманого ефекту залежить якісна зміна в кадровому механізмі стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України. І в першу чергу це залежить від такого ресурсу підготовки, як зміст навчання, що безпосередньо впливає на якісну зміну особистості.

У новій редакції Воєнної доктрини України "стратегічні комунікації" визначаються як "скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави — публічної дипломатії, зв'язків з громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави" [11]. Тому враховуючи зазначені складові терміну "стратегічні комунікації" надається перелік дисциплін, які пропонується викладати під час професійного навчання фахівців зі стратегічних комунікацій для сектору безпеки і оборони, та, відповідно, загальні компетенції, які мають бути отримані.

До циклу підготовки пропонуються три такі блоки дисциплін:

теорія та практика державного управління; міжнародна політика безпеки; міжнародні відносини та зовнішня політика України; міжнародна інформація; міжнародні економічні відносини; математичне модулювання та прогнозування в міжнародних відносинах; дипломатична і консульська служба; стратегічне керівництво; аспекти національного законодавства та міжнародне гуманітарне право;

зв'язки з громадськістю та взаємодія із засобами масової інформації; прес-служба зовнішньо-політичних відомств; основи ораторського мистецтва та риторичної комунікації; конфліктологія та теорія переговорів; цивільно-військове співробітництво; демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони України; іноземна мова;

інформаційні війни; інформаційно-аналітична діяльність в міжнародних відносинах; інформаційна безпека держави; політична психологія.

Мета навчання навчитись розв'язувати складні завдання та практичні проблеми у секторі безпеки і оборони України за допомогою стратегічних комунікацій із знанням: оцінки різноманітних урядових систем у світі з метою удосконалення національного державного управління; політичних, економічних та безпекових викликів та загроз країн світу; ключових питань безпеки, які формують національні стратегії та взаємовідносини в кожному регіоні та між регіонами; основ забезпечення інформаційної безпеки держави у воєнній сфері; розв'язування складних завдань і проблем у сфері цивільно-військового співробітництва; ролі засобів масової інформації та участі сектору безпеки і оборони України в інформаційній боротьбі; оцінки рівня ефективності демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України, а також вміннями володіти: іноземною мовою на рівні IELTS; комунікативними можливостями держави, що спрямовані на просування цілей держави; основами застосування основних правил, норм міжнародного права та практичними навичками розробки законодавства у сфері безпеки і оборони; лідерськими якостями.

На думку автора, розвиток людського потенціалу через навчання фахівців зі стратегічних комунікацій для сектору безпеки і оборони по запропонованим дисциплінам, а також отримання ними зазначених компетенцій значно нівелює агресивні дії Російської Федерації щодо України в інформаційному просторі.

Стратегічні комунікації не просто новий напрямок в інформаційних війнах — це нова концепція самих інформаційних воєн, прийнята в розвиток теорії інформаційних операцій. Мета стратегічних комунікацій — переконання чи примус цільової аудиторії до прийняття рішень або вчинення дій, спрямованих на формування, збереження або розвиток сприятливих умов для просування національних інтересів. При цьому використовуються такі засоби, як узгоджені інформаційні акції, різні інформаційні плани і програми [12—13].

Автор підкреслює, що важливою складовою стратегічних комунікацій є науково-дослідні роботи з розвитку засобів моделювання та оцінки соціальних комп'ютерних мереж, моніторингу ЗМІ, моделювання динаміки розвитку різних систем, аналізу комп'ютерних мереж, машинного перекладу, інноваційного аналізу і виборчих технологій, створення єдиного середовища "стратегічних комунікацій" в секторі безпеки і оборони України.

Науково-технічні засоби, що використовуються в інтересах формування "зони довіри" для "стратегічних комунікацій" наступні:

засоби аналізу інформації, що забезпечує і надає доступ до об'єктів інфраструктури. Вони аналізують весь спектр інформаційних ресурсів, починаючи від звичайних новин і закінчуючи професійним ринком інформації. За допомогою даних засобів проводиться семантичний аналіз повідомлень, спрямований на виявлення в різних мережевих ЗМІ країни тематичної інформації, що характеризує їхню позицію з питань, що зачіпають безпеку або створює загрозу національним інтересам України;

громадські засоби масових комунікацій — це інформаційні бази даних, безпосередньо ЗМІ, віртуальні спільноти. Технічні можливості дозволяють забезпечити мережеву ідентифікацію будь-якого користувача за його мережевим зв'язкам (контактам);

"засоби діалогу", які призначені для аналізу радикальних і контррадікальних повідомлень та ідей. При цьому проводиться аналіз в масштабі, близькому до реального, часу і ранжування за ступенем важливості повідомлень ЗМІ. Програмне забезпечення дозволяє щодня перевіряти безліч газет та відбирати повідомлення за ключовими словами, ранжувати позитивні і негативні висловлювання, що зачіпають інтереси сектора безпеки і оборони України;

засоби моделювання і прогнозу, які застосовують ігрове і альтернативне, різноманітне моделювання з метою прогнозування розвитку обстановки на основі отриманих даних, а також прогнозування можливих реакцій цільової аудиторії на цілеспрямований інформаційний вплив;

засоби тренування взаємодії використовуються для відпрацювання питань взаємодії як всередині структури, так і між складовими сектору безпеки і оборони Украни.

Також необхідно створити єдину базу, де збиратиметься аналітична інформація, отримана в результаті діяльності державних організаційних механізмів складових сектору безпеки і оборони України. Така база стане основою для створення єдиної автоматизованої системи ситуаційного аналізу та попередження, що дозволить істотно скоротити час на прийняття рішень і добитися значної інформаційної переваги.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

На жаль, маємо визнати, що ситуація із науковим супроводом процесу розбудови стратегічніх комунікацій в Україні складається неоднозначно. Безпекові виклики змушують дослідніків активно шукати рішення в цій сфері в інтересах національної безпеки і оборони, однак єдиного підходу до зазначеної проблематики у сфері стратегічніх комунікацій не існує. Нині можна стверджувати, що в сучасному світі інформаційний простір все більше розглядається як сфера ведення бойових дій, а стратегічні комунікації є основоположними елементами в системі інформаційного протиборства України. При цьому постійно зростає вплив громадської думки і суб'єктивного фактора керівництва на підготовку, планування, хід і результат військових операцій, а збиток, нанесений противнику на ідеологічному фронті, може істотно перевищити пряму вигоду, отриману в ході військових дій. Раціонально використовуючи інформаційні ресурси, можна управляти громадською думкою аж до зміни системи цінностей, саме тому, використання запропонованих шляхів вдосконалення державних механізмів стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України є необхідною умовою для досягнення перемоги в гібридній війні з країною-агресором.

Література:

1. Указ Президента України "Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України" від 04.03.2016 № 92/2016 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.president.gov.ua/documents/922016-19832

2. NATO Strategic Communications Centre of Excellence in Riga, Latvia [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.stratcomcoe.org/history

3. Дубов Д.В. Стратегічні комунікації: проблеми концептуалізації та практичної реалізації / Д.В. Дубов // Стратег. пріоритети. — 2016. — № 4 (41). — С. 9—23.

4. Романенко Є.О. Комунікативна політика держави: теоретико-методологічний аналіз: монографія / Є.О. Романенко. — К.: НАДУ, 2014. — 400 с.

5. Стратегічні комунікації: словник / Т.В. Попова, В.А. Ліпкан / За заг. ред. В.А. Ліпкана. — К.: ФОП О.С. Ліпкан, 2016. — 416 с.

6. Концепція стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України: затв. наказом Міністерства оборони України від 22.11.17 № 612 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/612_nm_2017.pdf

7. Даниленко С.І. Перспективи розвитку освітньої складової підготовки фахівців у сфері стратегічних комунікацій / С.І. Даниленко // Стратег. пріоритети. — 2016. — № 4 (41). — С. 80—89.

8. NATO Strategic Communications Centre of Excellence in Riga, Latvia [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.stratcomcoe.org/history

9. Побудова системи державних стратегічних комунікацій України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://mip.gov.ua/files/documents/Stratcom_Report_-2016_UKR_updated.pdf

10. Попова Т. До питання підготовки фахівців зі стратегічних комунікацій [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org/a/28538557.html

11. Указ Президента України "Про нову редакцію Воєнної доктрини України" від 24.09.2015 № 555/2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/555/2015

12. National Strategic Communication: Back to the Future, 2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a589282.pdf

13. Communication Strategy 2017?20, [Електронний ресурс]. — Режим доступу:https://democracy.thurrock.gov.uk/documents/s11721/Communication%-20Strategy%20201720.pdf

References:

1. President of Ukraine (2016), Decree "About the Concept of Development of the Sector of Security and Defense of Ukraine", available at: http://www.president.gov.ua/documents/922016-19832 (Accessed 10 Aug 2018).

2. NATO (2018), "Strategic Communications Centre of Excellence in Riga, Latvia", available at: https://www.stratcomcoe.org/history (Accessed 10 Aug 2018).

3. Dubov, D.V. (2016), "Strategic communications: problems of conceptualization and practical implementation", Strateh. priorytety, vol. 4 (41), pp. 9—23.

4. Romanenko, Ye.O. (2014), Komunikatyvna polityka derzhavy: teoretyko-metodolohichnyj analiz [Communicative policy of the state: theoretical and methodological analysis], NADU, Kyiv, Ukraine.

5. Popova, T.V. and Lipkan, V.A. (2016), Stratehichni komunikatsii: slovnyk [Strategic communications: dictionary], FOP O.S. Lipkan, Kyiv, Ukraine.

6. Ministry of Defence of Ukraine (2017), "Concept of strategic communications of the Ministry of Defense of Ukraine and the Armed Forces of Ukraine", available at: http://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/612_nm_2017.pdf (Accessed 10 Aug 2018).

7. Danylenko, S.I. (2016), "Prospects for the development of the educational component of the training of specialists in the field of strategic communications", Strateh. Priorytety, vol. 4 (41), pp. 80—89.

8. NATO (2018), "Strategic Communications Centre of Excellence in Riga, Latvia", available at: https://www.stratcomcoe.org/history (Accessed 10 Aug 2018).

9. Ministry of Information Policy of Ukraine (2016), "Construction of the system of state strategic communications of Ukraine", available at: https://mip.gov.ua/files/documents/Stratcom_Report_2016_UKR_updated.pdf (Accessed 10 Aug 2018).

10. Popova, T. (2017), "On the issue of training specialists in strategic communications", available at: https://www.radiosvoboda.org/a/28538557.html (Accessed 10 Aug 2018).

11. President of Ukraine (2015), Decree "About the new edition of the Military Doctrine of Ukraine", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/555/2015 (Accessed 20 July 2018).

12. Hester, M. (2013), "National Strategic Communication: Back to the Future", available at: http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a589282.pdf (Accessed 10 Aug 2018).

13. Hebb, Sh. (2017), "Communication Strategy 2017—20", available at: https://democracy.thurrock.gov.uk/documents/s11721/Communication%20Strategy%-20201720.pdf (Accessed 10 Aug 2018).

Стаття надійшла до редакції 16.08.2018 р.

УДК 351.86

М. М. Любецька,
здобувач, Хмельницький університет управління та права

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ СІМЕЙ (ОСІБ), ЯКІ ПЕРЕБУАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

M. Liubetska,
candidate for a degree of Khmelnytskyi university of management and law

MECHANISMS OF THE STATE REGULATION OF THE IMPLEMENTATION OF THE SOCIAL SUPPLY OF FAMILIES (PERSONS) COVERED IN COMPLEX LIVING CIRCUMSTANCES

У статті розглянуто механізми державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах. Зазначено, що в умовах реформування системи державного управління та соціального захисту населення, особливої уваги набуває питання вивчення та розгляду механізмів управління соціальної сфери. Установлено, що ефективність соціальної роботи з сім'ями (особами), які опинилися у складних життєвих обставинах, багато у чому залежить від успішно функціонуючих механізмів, які дозволяють забезпечити: цілеспрямоване та дієве керівництво суспільними процесами держави; належний організаційно-управлінський вплив на суспільний розвиток держави; реалізацію цілей та завдань державного управління. Здійснено аналіз, систематизацію, порівняння, узагальнення та зіставлення наукових поглядів щодо механізмів надання соціальних послуг та вирішення складних життєвих ситуацій, під час здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах. Наголошено, що зміни у суспільстві змушують вести пошуки ефективних механізмів надання комплексної соціальної допомоги сім'ям (особам), залежно від індивідуальних потреб і ресурсів. Доведено, що питання розгляду та аналізу механізмів регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах у роботі центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, займає важливе значення для забезпечення якості та підвищення ефективності надання соціальних послуг вразливим групам населення, здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах.

The article deals with the mechanisms of state regulation of the implementation of social support for families (individuals) who are in difficult living conditions. It is noted that in the conditions of reforming the system of state administration and social protection of the population, special attention is paid to the issues of elucidation and consideration of the mechanisms of management of social sphere. It has been established that the effectiveness of social work with families (individuals) who are in difficult life circumstances depends in many respects on successfully functioning mechanisms that allow to provide: purposeful and effective management of public processes of the state; proper organizational and managerial influence on public development of the state; the realization of the goals and objectives of public administration. he analysis, systematization, comparison, generalization and comparison of scientific views on the mechanisms of providing social services and solving difficult life situations during the social support of families (persons) in difficult life circumstances have been carried out.

It is enraged, but in spite of the susceptible zmushuyut to lead the poshik efektivnyh mehanizmiv nadannya kompleksnoї sotsialnogo dopomogi sim'yam (individuals), layed out for indiydidalnih consumption and resources. It is brought to the attention of the public in the form of an analogy of the mechanics of regulation of the social network of the social network, to avoid the collapsing living conditions in the robots of the social services for the family, the youth, the loan, the important for the security of the social security, the service is unthreatening groups of population, zdiysnennya sotsialnogo syprovodu simei (osib), yaki perebuvayut beskladnyh zhitstevikh ostavany.

Ключові слова: механізми державного управління, механізми державного регулювання, механізми державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах.

Key words: mechanisms of state administration, mechanisms of state regulation, mechanisms of state regulation of social support of families (persons) who are in difficult living conditions.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах соціально-економічної та політичної нестабільності перед нашою державою постає складне завдання виявлення та надання адресної допомоги сім'ям (особам), що потребують допомоги із забезпеченням їх конституційних прав.

Одним з основних напрямів реформування щодо надання якісних соціальних послуг в Україні є створення

інтегрованої системи інтегрованого управління соціального захисту, підвищення рівня здійснення соціальної роботи органів і підрозділів соціальної сфери та їх спроможності до виконання завдань із захисту прав та інтересів громадян, які перебувають у складних життєвих обставинах та не здатні їх самостійно подолати.

Сьогодні в Україні принципово важливим питанням у частині взятих державою соціальних гарантій, реалізації права громадян на соціальне забезпечення є визначення механізмів державного регулювання. У контексті викладеного актуалізується потреба в проведенні аналізу та часткової характеристики механізмів державного регулювання надання соціальних послуг. Соціально-економічні труднощі в країні вкрай негативно впливають на сім'ї, що не можуть подолати проблеми і потребуть соціальної допомоги та соціального супроводу. Проблеми сімей (осіб) — найрізноманітніші, тому потребують індивідуального підходу та впровадження ефективних механізмів здійснення державного управління в сфері соціального захисту.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню теоретичних і практичних основ, що пов'язані із формуванням та функціонуванням механізмів державного управління присвячені роботи українських вчених: В.Б. Авер'янова, Г.В. Атаманчука, О.Ю. Амосова, В.Д. Бакуменка, В.Д. Коломійчука, О.Б. Коротича, М.А. Лисечка, В.Я. Малиновського, А.В. Маршалової, О.А.Машкова, Н.М.Мельтюхова, Н.Р.Нижник, Г.С. Одінцова, В.М. Олуйка, О.Ю. Оболенського, Р.М. Рудницької, Г.П. Ситника, О.М. Стельмаха, О.Г. Сидорчука, В.В. Цвєткова, Л.П. Юзькова, Ф.І. Шамхалова та ін.

Водночас досліджень, у яких із позицій системного підходу розглянуто державно-управлінські аспекти комплексної проблеми реалізації механізмів державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах зокрема, практично немає.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення та аналіз механізмів державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Державне регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, неможливе без аналізу теоретичних засад механізмів державного управління. Без розкриття категорії "механізм державного управління" неможливо вирішити проблему підвищення його ефективності, так як ефективність системи державного управління залежить від наявності успішно функціонуючих механізмів, які дозволяють забезпечити: скоординоване, цілеспрямоване та дієве керівництво суспільними процесами держави; належний організаційно-управлінський вплив на суспільний розвиток держави; реалізацію цілей та завдань державного управління — як загальних, так і персоніфікованих, які необхідно вирішувати в конкретних сферах суспільного життя.

Термін "механізм" досить часто використовується у різних сферах життєдіяльності. Це і "механізми державного управління", "механізми державного регулювання", "механізми реалізації державної політики", "організаційно-економічні механізми", "соціальні механізми", "правові механізми", "політичні механізми", "мотиваційні механізми", "ринкові механізми", а також механізми, які стосуються конкретних сфер життєдіяльності. Враховуючи це, не можна не погодитись з висловлюванням французького вченого Анрі Кульмана, який наголошував на існуванні величезного числа механізмів, які на його думку, являють собою систему елементів (цілей, функцій, методів, організаційної структури і суб'єктів) та об'єктів управління, в якій відбувається цілеспрямоване перетворення впливу елементів управління на необхідний стан або реакцію об'єктів управління, що має вхідні посилки і результуючу реакцію [1, с. 13—14].

Категорія "механізм" у "Короткому економічному словнику" визначена як послідовність станів, процесів, які визначають собою які-небудь дії, явища; система, пристрій, який визначає порядок якого-небудь виду діяльності [2, с. 401].

Концептуальні засади механізмів державного управління висвітлено в численних працях вітчизняних та зарубіжних учених, але, на сучасному етапі розвитку науки державного управління, не має загальноприйнятого поняття "механізму державного управління" та єдиного підходу до трактування його визначення. В першу чергу це пов'язано з відсутністю єдиного, узгодженого трактування поняття "державне управління".

У сучасних теоретичних і прикладних наукових дослідженнях у науці державного управління категорія "механізми державного управління" відіграють найважливішу роль у сфері соціального захисту.

У літературі зустрічається значна кількість трактувань поняття "механізму державного управління". Так, В.Б. Авер'янов це поняття визначає наступним чином: механізм державного управління — це сукупність відповідних державних органів, організованих у систему для виконання цілей (завдань) державного управління відповідно до їх правового статусу, та масив правових норм, що регламентують організаційні засади та процес реалізації вказаними органами свого функціонального призначення. Звідси складовими елементами зазначеного механізму виступають: система органів виконавчої влади; сукупність правових норм, що регламентують як організаційну структуру системи органів виконавчої влади, так і процеси її функціонування та розвитку [3].

На думку Н.Р. Нижник, О.А. Машкова, механізм державного управління — це складова частина системи управління, що забезпечує вплив на внутрішні (коли йдеться про механізм управління організацією) та зовнішні (коли говорять про механізм взаємодії з іншими організаціями) фактори, від стану яких залежить результат діяльності управлінського об'єкта. Механізм управління — це категорія управління, що включає цілі управління, елементи об'єкта та їх зв'язки, на які здійснюється вплив, дії в інтересах досягнення цілей, методи впливу, матеріальні та фінансові ресурси управління, соціальний та організаційний потенціали [4, с. 37, 49].

В.Д. Бакуменко, В.М. Князєв у своїх роботах зазначають, що механізм державного управління — це практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи державної влади впливають на суспільство, виробництво, будь-яку соціальну систему з метою досягнення поставлених цілей. Схема реального механізму державного управління містить цілі, рішення, впливи, дії, результати. Комплексний механізм державного управління вони визначають як систему політичних, економічних, соціальних, організаційних і правових засобів цілеспрямованого впливу органів державного управління [5, с. 116—117].

Р.М. Рудніцька, О.Г. Сидорчук, О.М. Стельмах визначають, що механізм державного управління — це штучно створена складна система, призначена для досягнення поставлених цілей, яка має визначену структуру, сукупність правових норм, методи, засоби, інструменти державного впливу на об'єкт управління [6, с. 15].

В.Д. Бакуменко та Д.О. Безносенко зазначають, що механізми державного управління — це практичні захо-

ди, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи державної влади впливають на будь-які суспільні відносини з метою досягнення поставлених цілей. Механізм державного управління виконує роль механізму суспільного самоуправління. Він може бути відображений наступною ланцюговою схемою: цілі — завдання — рішення — впливи — дії — результати. При цьому фактори, що впливають на процеси державного управління, можуть бути політичними, економічними, соціальними, культурними відповідно до основних сфер суспільної діяльності. Також відповідно до основних форм державно-управлінської діяльності вони можуть мати політичний, адміністративний і правовий характер. Найчастіше у державному управлінні застосовується комплексний механізм, який є системою політичних, адміністративних, економічних, соціальних, гуманітарних, організаційних та правових засобів цілеспрямованого впливу органів державного управління [7].

В.Я. Малиновський тлумачить механізм державного управління як сукупність засобів організації управлінських процесів та способів впливу на розвиток керованих об'єктів із використанням відповідних методів управління, спрямованих на реалізацію цілей державного управління [8].

О.В. Федорчак вважає, що механізм державного управління — це складна система, призначена для практичного здійснення державного управління та досягнення поставлених цілей, яка має визначену структуру, методи, важелі, інструменти впливу на об'єкт управління з відповідним правовим, нормативним та інформаційним забезпеченням, та дає таку характеристику механізмам державного управління:

— економічні механізми (це механізми державного управління банківською, грошово-валютною, інвестиційною, інноваційною, кредитною, податковою, страховою діяльністю тощо);

— мотиваційні механізми (сукупність командно-адміністративних та соціально-економічних стимулів, що спонукають державних службовців до високоефективної роботи);

— організаційні механізми (включають об'єкти, суб'єкти державного управління, їх цілі, завдання, функції, методи управління та організаційні структури, а також результати їх функціонування);

— правові механізми (передбачають нормативно-правове забезпечення державного управління: закони і постанови Верховної Ради України, акти Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України тощо) [9].

Л.П. Юзьков звернув увагу на існування двох основних підходів до визначення поняття "механізм" у державному управлінні:

— структурно-організаційний підхід за яким механізм характеризується як сукупність певних складових елементів, що створюють організаційну основу певних явищ, процесів, а механізм держави — як "сукупність установ", через які здійснюється "державне керівництво суспільством":

— структурно-функціональний за яким при визначенні механізму того чи іншого державно-правового інституту (процесу, явища) увага акцентується не тільки на організаційній основі його побудови, але й на його динаміці, реальному функціонуванні.

В.Н. Іванов вважає, що механізм управління — це спосіб організації управління суспільними справами, за якого взаємопов'язані методи, засоби і принципи, що зрештою і забезпечує ефективну реалізацію цілей управління [10, с. 265].

Під механізмом соціального управління Ю.О. Тихомиров розуміє спосіб організації та функціонування управління, що базується на висуненні обргрунтованих цілей, створенні та розвитку керуючої системи, що покликана забезпечувати в ході управлінського процесу досягнення цілей. У широкому розумінні механізм управління це процес погодженого впливу суб'єкта управління на явища соціальної дійсності, що його оточують. Механізм державного управління, на його думку, це демократична державна організація управлінського впливу на суспільні процеси [11, с. 20, 49, 71]. Ю.О. Тихомиров вважає, що механізм управління повинен в повній мірі відображати взаємодію різних елементів управління, що мають ознаки стійких залежностей і причинно-наслідкових зв'язків. Це дозволяє розглядати механізм управління в якості ефективного (з точки зору суспільства) знаряддя пізнання реальної дійсності і науково-обгрунтованого впливу на процеси, які відбуваються [12].

Г.В. Атаманчук стверджує, що механізм управління — це складова частина системи управління, що забезпечує вплив на фактори, від стану яких залежить результат діяльності управлінського об'єкта. Механізм державного управління, на його думку, це складна система державних органів, організованих відповідно до визначених принципів для здійснення завдань державного управління; це інструмент реалізації виконавчої влади держави. Механізм формування та реалізації державного управління — це сукупність і логічний взаємозв'язок соціальних елементів, процесів та закономірностей, через які суб'єкт державного управління "схоплює" потреби, інтереси і цілі суспільства в управляючих впливах, закріплює їх у своїх управлінських рішеннях та діях і практично втілює в життя, зважаючи на державну владу [13, с. 86].

Що стосується поняття "механізм державного регулювання", то О.М. Комяков зазначає, що його необхідно розглядати як сукупність організаційно-економічних методів та інструментів, за допомогою яких виконуються взаємопов'язані функції для забезпечення безперервної, ефективної дії відповідно системи (держави) на підвищення функціонування економіки" [14].

За визначенням М.Х. Корецького механізм державного регулювання економіки — це система засобів, важелів, методів і стимулів, за допомогою яких держава регулює економічні процеси, забезпечує реалізацію соціально-економічних функцій [15, с. 16].

Р.Р. Ларіна, А.В. Владзимирський, О.В. Балуєва зазначають, що механізм управління є складовою, але найактивнішою частиною системи управління, яка забезпечує дію на чинники, від стану яких залежить результат діяльності керованого об'єкту. На їх погляд, механізм управління є достатньо складною категорією управління і включає такі елементи: цілі управління; критерії управління — кількісний аналог цілей управління; фактори управління — елементи об'єкту управління і їх зв'язку, на які здійснюється дія на користь досягнення поставлених цілей; методи дії на чинники управління; ресурси управління — матеріальні і фінансові ресурси, соціальний і організаційний потенціали, при використовуванні яких реалізується вибраний метод управління і забезпечується досягнення поставленої мети [16, с. 27].

Слід зазначити, щодо класифікації механізмів державного управління також не має однозначності серед науковців. Так, автори "Словника-довідника з державного управління" згідно з характером факторів впливу виділяють політичні, економічні, соціальні, організаційні та правові механізми [5, с. 117].

М.В. Васильєва в складі механізму державного управління виокремлює: механізм реалізації загальних і інших принципів управління, механізми планування, організації, мотивації, координації, розпорядництва, обліку, аналізу і контролю, які використовують економічні, організаційно-адміністративні, соціальні та інші методи управління [17].

Відповідно до набору методів управління, що входять до складу конкретного механізму державного управління, О.Б. Коротич виділяє адміністративні (організаційно-розпо-

рядчі), правові, економічні, політичні, соціально-психологічні, морально-етичні та комплексні державні механізми управління [18, с. 126—127].

Р.Р. Ларіна, А.В. Владзимирський, О.В. Балуєва притримуються думки щодо існування єдиної по своїй природі системи механізмів управління, яка включає: економічні; мотиваційні; організаційні; правові механізми [16, с. 50—51].

М.І. Круглов трактуючи механізм державного управління як сукупність економічних, мотиваційних, організаційних і правових засобів цілеспрямованого виливу суб'єктів державного управління на діяльність об'єктів, що забезпечує узгодження інтересів учасників державного управління, які взаємодіють, вважає, що оскільки фактори державного управління можуть мати економічну, соціальну, організаційну, політичну і правову природу, то комплексний механізм державного управління повинен являти собою систему економічних, мотиваційних, організаційних, політичних і правових механізмів [19, с. 111].

Аналогічної думки дотримується і О.В. Федорчак наводячи класифікацію механізмів державного управління, яка включає поділ механізмів державного управління за функціональним призначенням на: економічні, мотиваційні, організаційні, політичні та правові механізми державного управління.

Проаналізувавши зазначене вище — механізм державного управління являє собою комплексну систему державного управління, складовими якої є конкретні механізми управління (економічний, мотиваційний, політичний, правовий та ін.), які в сукупності здатні забезпечити збалансоване та ефективне функціонування єдиного державного механізму.

Отже, аналіз наукових підходів до характеристик поняття механізми державного управління у сфері надання соціальних послуг та здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах дав змогу встановити, що більшість дослідників, надаючи характеристику механізмів, відокремлюють політичні, правові та організаційні механізми державного управління.

Не применшуючи жодним чином вклад науковців у дослідження проблем здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, зазначимо, що більшість розробок сутності поняття "механізми державного управління здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах" проводились в умовах стабільної і прогнозованої ситуації щодо виникнення проблемних сімей та шляхів надання соціальних послуг з метою мінімізації складних життєвих обставин, зокрема:

— дослідники надавали характеристику механізмів державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах в умовах соціально-політичного, соціально-економічного, соціально-культурного впливу на особистість, соціальну групу через узагальнення та практичне застосування системи засобів та методів надання соціальних послуг;

— у дослідженнях вчені-практики постійно зосереджують свою увагу на необхідності проведення спільних скоординованих заходів із суб'єктами соціальної роботи з метою забезпечення надання якісних соціальних послуг;

— дослідники у своїх працях акцентують увагу лише на, правових та організаційних механізмах державного управління соціального захисту, залишаючи поза увагою запровадження інформаційного, фінансового, кадрового, соціально-психологічного механізмів державного управління надання соціальних послуг для забезпечення широкого спектру визначення соціальної роботи в здійсненні соціального супроводу уразливих категорій населення;

— науковцями не враховано зміст організації та здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах — удосконалення системи надання соціальних послуг.

Головною метою запровадження сучасних механізмів державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, є мінімізація або подолання труднощів сім'єю (особою) та вміння вирішувати проблемні ситуації самостійно.

Отже, метою державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставина є запровадження ефективних механізмів державного управління, спрямованих на якість надання такої соціальної послуги.

Аналіз сучасної суспільно-політичної, соціально-економічної ситуації, що склалася в Україні, дає підстави стверджувати, що пріоритетним завданням соціальної політики у сфері надання соціальних послуг, зокрема здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, є вдосконалення механізмів державного регулювання соціального захисту.

Необхідність удосконалення механізмів державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, зумовлена потребою забезпечити:

— створення системи інтегрованого управління соціального захисту;

— впровадження європейських норм і стандартів у систему соціального захисту та надання соціальних послуг;

— розвиток центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, збільшення кількості штатних одиниць відповідно до потреб громади;

— модернізацію системи державного (соціального) управління та удосконалення її взаємодії з іншими складовими соціального захисту;

— розвиток соціальної інфраструктури;

— формування сучасної системи логістики, ефективного управління матеріальними ресурсами;

— удосконалення системи підготовки та роботи кваліфікованих працівників у соціальній сфері;

— створення ефективної системи запобігання та протидії корупції;

— забезпечення відкритості та прозорості в діяльності соціального захисту в процесі надання соціальних послуг.

Зазначимо, що вдосконалення механізмів державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, сприятиме запровадженню ефективних організаційних, фінансових, інформаційних, соціально-психологічних заходів щодо надання якісних соціальних послуг.

Тому одними з основних завдань здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, є розробка і створення дієвих механізмів цілісного, комплексного використання всіх наявних засобів і можливих заходів під час вирішення завдань надання якісних соціальних послуг вразливим категоріям населення з метою підвищення соціального статусу сім'ї та подолання кризових явищ.

На нашу думку, з метою ефективної реалізації принципів державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, в сучасних умовах слід запровадити організаційний, правовий, фінансовий, соціальний, інформаційний та мотиваційний механізми його реалізації.

Розглянемо та охарактеризуємо зміст механізмів державного регулювання здійснення соціального супроводу

сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, більш докладно.

На нашу думку, організаційний механізм — це система основних дій та заходів, що становлять зміст соціальної послуги соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, спрямований на виконання заходів із надання соціальної послуги, зокрема організацію та здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах шляхом: реформування системи забезпечення соціального захисту; удосконалення державного управління в умовах реформування системи надання соціальних послуг; забезпечення взаємодії з суб'єктами соціальної роботи на державному та місцевому рівнях; вдосконалення бюджетної політики України у сфері соціального захисту; удосконалення та розвиток системи громадського контролю у сфері надання соціальних послуг тощо.

Правовий механізм — це система законодавчих та нормативно-правових норм державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, яка може бути реалізована шляхом: прийняття системного законодавства, спрямованого на врегулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах; узгодження правових норм з питань забезпечення взаємодії з іншими суб'єктами за потреби та на договірній основі із (підприємствами, установами, організаціями, та фізичними особами), що надають соціальну послугу соціального супроводу; врегулювання питань суспільних відносин у соціальній сфері на підставі усталених принципів права; упровадження "Концепції соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах", що сприятиме підвищення якості та ефективності соціальних послуг соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах для суб'єктів усіх форм власності та господарювання, які надають цю послугу з метою подолання чи мінімізації негативних наслідків складних життєвих обставин, у яких перебуває сім'я (особа) тощо.

Фінансовий механізм — це комплекс форм, інструментів, фінансових методів і важелів впливу на систему та порядок надання соціальних послуг; здійснення розподілу, перерозподілу, контролю фінансів у соціальній сфері; створення, мобілізація і використання децентралізованих і централізованих грошових доходів, фондів і резервів з метою створення умов для ефективного функціонування соціальної сфери в Україні на основі вирішення відповідних завдань, зумовлених соціальними функціями держави щодо фінансового забезпечення заходів для реалізації плану соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах тощо.

Соціальний механізм — це комплекс спеціальних заходів спрямованих на визначення змісту, обсягів, умов та порядку надання соціальної послуги соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах шляхом: вивчення потреб отримувача соціальної послуги; визначення причин виникнення складних життєвих обставин, ступеня їх впливу на стан і потреби отримувача послуг; складання індивідуального плану соціального супроводу; аналіз коригування плану соціального супроводу; психологічну підтримку згідно з професійною компетенцією (організація психотерапевтичних груп, психологічна корекція); залучення отримувача послуги до участі у тренінгах, дискусіях, засіданнях за круглим столом, семінарах, лекціях та інших заходах; активізація (залучення) ресурсів самої сім'ї, найближчого її оточення та громади до розроблення та реалізації плану соціального супроводу тощо.

Інформаційний механізм — це комплекс організаційних і технічних засобів, які забезпечують формування інформаційного ресурсу для забезпечення організації та надання соціальної послуги соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах шляхом: підвищення інформованості громадськості про стан забезпечення безпеки соціальної сфери; поширення інформації за допомогою засобів масової інформації про сім'ї (осіб), які опинилися в несприятливому становищі або в складних життєвих обставинах; активізація пропаганди щодо активного залучення населення до виявлення сімей (осіб), які опинилися в СЖО та надання їм комплексу соціальних послуг; залучення суб'єктів соціальної роботи до ефективної комунікації із отримувачем соціальної послуги через Інтернет-мережу; інформаційно-методичне забезпечення своєї діяльності (суб'єктів соціальної роботи), зокрема забезпечує своїх працівників нормативно-правовими актами, методичними та іншими матеріалами у сфері надання соціальних послуг; надання сім'ям (особам), які перебувають у складних життєвих обставинах інформаційно-освітніх матеріалів, інструкцій, буклетів, листівок; забезпечення захисту інформації, включаючи персональні дані отримувачі соціальної послуги згідно із законодавством тощо.

Мотиваційний механізм — це сукупність зовнішніх і внутрішніх умов, які впливають на свідомість соціального працівника/фахівця із соціальної роботи та визначають його поведінку, спрямовану на допомогу іншим, зокрема надання соціальної послуги соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, грунтовану на власній відповідальності за надання цих послуг з метою реалізації системи морального стимулювання працівників соціальної сфери (соціального працівника/фахівця із соціальної роботи, психолога центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та ін) за якість надання такої соціальної послуги тошо.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що правильний вибір механізмів державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, є важливою складовою державного управління соціальної політики, яка дасть змогу: забезпечити виконання положень нормативно-правових актів, що регламентують надання соціальних послуг з метою належного функціонування інституту сім'ї; привести систему управління соціального захисту у відповідність з європейськими стандартами, забезпечити його відкритість для провадження законної діяльності; забезпечити розвиток міжнародного, соціального співробітництва; реалізувати міжнародні проекти та національні наукові дослідження; забезпечити відкритість і прозорість діяльності органів державної влади, компетентних у питаннях здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах.

Таким чином, питання запровадження ефективних механізмів державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, є пріоритетним в реалізації соціальної політики.

Перспективою подальших розвідок даної проблематики є, на наш погляд, вивчення механізмів регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, що передбачають неперервний процес виконання основних функцій соціального захисту, спрямованих на реалізацію соціальної політики.

Література:

1. Кульман А. Экономические механизмы / пер. с франц. / Под общ. ред. Н.И. Хрусталевой. — М.: Прогресс; Универс, 1993. — 192 с.

2. Краткий экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. — М.: Институт новой экономики, 2001. — 1088 с.

3. Державне управління в Україні: навч. посібн. / За заг. ред. В.Б. Авер'янова. — К.: Юрінком Інтер, 1998. 432 с. URL: http://www.lawbook.by.ru/admin/averjanov/2-2.shtml

4. Нижник Н.Р., Машков О.А. Системний підхід в організації державного управління: навч. посібн. / За заг. ред. Н.Р. Нижник. — К.: УАДУ, 1998. — 160 с.

5. Державне управління: словник-довідник / За заг. ред. В.М. Князєва, В.Д. Бакуменка. — Київ: Вид-во УАДУ, 2002. — 228 с.

6. Рудніцька Р.М., Сидорчук О.Г., Стельмах О.М. Механізми державного управління: сутність і зміст / За наук. ред. М.Д. Лесечка, А.О. Чемериса. — Львів: ЛІДУ НАДУ, 2005. — 28 с.

7. Бакуменко В.Д., Безносенко Д.О. Виявлення комплексу проблем державного управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції України, розробка пропозицій щодо вдосконалення системи державного управління цими процесами: науково-дослідна робота. — К.: НАДУ при Президентові України; Центр навчання і досліджень з європейської та євроатлантичної інтеграції України. URL: http://www.napa-eurostudies.org.ua/2-2.rtf

8. Малиновський В.Я. Державне управління: навч. посібн. — Вид. 2-ге, доп. і перероб. — К.: Атіка, 2003. — 576 с.

9. Федорчак О.В. Класифікація механізмів державного управління // Демократичне врядування. — 2008. — № 1. URL: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DeVr/2008-01/O_Fedorchak.pdf

10. Основы социального управления: учебн. пособ. / А.Г. Гладышев, В.Н. Иванов, В.И. Патрушев и др.; Под ред. В.Н. Иванова. — М.: Высшая школа, 2001. — 271 с.

11. Тихомиров Ю.А. Механизмы управления в развитом социалистическом обществе. — М.: Наука, 1978. — 236 с.

12. Тихомиров Ю.А. Курс административного права и процесса. — М.: Юринформцентр, 1998. — 795 с.

13. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления. — М.: Юридическая литература, 1997. — 400 с.

14. Державне регулювання перехідної економіки: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.01.01 / О.М. Комяков; Київ. нац. екон. ун-т. — К., 2000. — 19 с.

15. Корецький М.Х. Державне регулювання аграрної сфери у ринковій економіці: монографія. — К.: УАДУ, 2002. — 260 с.

16. Державний механізм забезпечення інформатизації системи охорони здоров'я: монографія / Р.Р. Ларіна, А.В. Владзимирський, О.В. Балуєва / За заг. ред. В.В. Дорофієнко. — Донецьк: ТОВ"Цифровая типография", 2008. — 252 с.

17. Васильева М.В. Государственный финансовый контроль в управлении регионом: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05, 08.00.10. — Волгоград, 2003. — 182 с. URL: http://www.disserr.ru/contents/70157.html

18. Коротич О.Б. Класифікація та зміст механізмів управління державою. Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. ОРІДУ. — Одеса, 2006. — Вип. 2 (26). — С. 122—128.

19. Круглов М.И. Стратегическое управление компанией. — М.: Русская деловая література, 1998. — 356 с.

References:

1. Kulman, A. (1993), Ekonomycheskye mekhanyzmy [Economic mechanisms], Prohress, Moscow, Russia.

2. Azrylyian, A. N. (2001), Kratkyj ekonomycheskyj slovar' [Brief economic dictionary], Instytut novoj ekonomyky, Moscow, Russia.

3. Averyanov, V.B. (1998), Derzhavne upravlinnia v Ukraini [Public Administration in Ukraine], Yurinkom Inter, Kyiv, Ukraine.

4. Nyzhnik, N.R. and Mashkov, O.A. (1998), Systemnyj pidkhid v orhanizatsii derzhavnoho upravlinnia [System approach in the organization of public administration], UADU, Kyiv, Ukraine.

5. Kniaziev, V. M. and Bakumenko, V. D. (2002), Derzhavne upravlinnia: Slovnyk-dovidnyk [Public administration: Dictionary-directory], UADU, Kyiv, Ukraine.

6. Rudnitskaya, R.M. Sidorchuk, O.G. and Stelmakh, O.M. (2005), Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia: sutnist' i zmist [Mechanisms of government: essence and content], LIDU NADU, Lviv, Ukraine.

7. Bakumenko, V.D. and Beznosenko, D.O. (2009), Vyiavlennia kompleksu problem derzhavnoho upravlinnia protsesamy ievropejs'koi ta ievroatlantychnoi intehratsii Ukrainy, rozrobka propozytsij schodo vdoskonalennia systemy derzhavnoho upravlinnia tsymy protsesamy [Identification of a complex of problems of public administration of the processes of European and Euro-Atlantic integration of Ukraine, elaboration of proposals for improving the system of public administration of these processes], NADU, Kyiv, Ukraine.

8. Malinovsky, V.Ya. (2009), Derzhavne upravlinnia [Governance], Atika, Kyiv, Ukraine.

9. Fedorchak, O.V. (2008), "Classification of Mechanisms of Public Administration", available at: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DeVr/2008-01/O_Fedorchak.pdf (Accessed 17 August 2018).

10. Gladyshev, A.G. Ivanov, V.N. and Patrushev, V.I. (2001), Osnovy sotsyal'noho upravlenyia [Fundamentals of Social Management], Vysshaia shkola, Moscow, Russia.

11. Tikhomirov, Y.A. (1978), Mekhanyzmy upravlenyia v razvytom sotsyalystycheskom obschestve [Mechanisms of Management in a Developed Socialist Society], Nauka, Moscow, Russia.

12. Tikhomirov, Y.A. (1998), Kurs admynystratyvnoho prava y protsessa [Course of administrative law and process], Yurynformtsentr, Moscow, Russia.

13. Atamanchuk, G.V. (1997), Teoryia hosudarstvennoho upravlenyia [Theory of Public Administration], Yurydycheskaia lyteratura, Moscow, Russia.

14. Komyakov, O.M. (2000), "State regulation of transition economy", Ph.D. Thesis, Economy, KNEU, Kyiv, Ukraine.

15. Koretsky, M.Kh. (2002), Derzhavne rehuliuvannia ahrarnoi sfery u rynkovij ekonomitsi [State regulation of the agrarian sphere in a market economy], UADU, Kyiv, Ukraine.

16. Larina, R.R. Vladimirovsky, A.V. and Balueva O.V. (2008), Derzhavnyj mekhanizm zabezpechennia informatyzatsii systemy okhorony zdorov`ia [State mechanism of providing information to the health system], Tsyfrovaia typohrafyia, Donets'k, Ukraine.

17. Vasilieva, M.V. (2003), "State financial control in the management of the region", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Volgograd, Russia.

18. Korotych, O.B. (2002), "Classification and content of state control mechanisms", Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnia, vol. 2(26), pp. 122—128.

19. Kruglov, M.I. (1998), Stratehycheskoe upravlenye kompanyej [Strategic management of the company], Russkaia delovaia literatura, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 1623.08.2018 р.

УДК 35.071.2

С. К. Базика,
аспірант, Хмельницький університет управління та права, м. Хмельницький

БЮДЖЕТНЕ ПЛАНУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФІНАНСОВОГО СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

S. Bazyka,
Ph. D candidate, Khmelnytsky University of Management and Law, Khmelnytsky

BUDGET PLANNING AS AN INSTRUMENT FOR FINANCIAL STRATEGIC MANAGEMENT

У статті досліджено сутність бюджетного планування, його завдання та етапи розвитку у світовій практиці. Доведено доцільність використання багаторічного підходу в бюджетному процесі та з'ясовано його недоліки. Узагальнено особливості бюджетного планування та його функції в Україні. Визначено основні етапи бюджетного процесу в Україні. Охарактеризовано ключові елементи, які мають бути втілені у системі середньострокового планування згідно з рекомендаціями Єврокомісії. Виокремлено базові методи бюджетного планування: нормативний; коефіцієнтів (екстраполяції); балансовий; програмно-цільовий. Охарактеризовано особливості запровадження програмно-цільового методу як найбільш ефективної форми бюджетування як на державному рівні, так і на регіональному. Обгрунтовано схему взаємозв'язку стратегічного та програмно-цільового методів планування бюджету. Визначено напрями удосконалення стратегічного фінансового управління за рахунок запровадження бюджетного планування в бюджетну практику України.

The article explores the essence of budget planning, its tasks and stages of development in world practice. The expediency of using a multi-year approach in the budget process has been proved and its shortcomings have been identified. The features of budget planning and its functions in Ukraine are summarized. The main stages of the budget process in Ukraine are determined. The key elements to be implemented in the medium-term planning system according to the recommendations of the European Commission are described. The basic methods of budget planning are outlined: normative; coefficients (extrapolation); balance; programmatic target. The peculiarities of the introduction of the program-target method as the most effective form of budgeting both at the state level and at the regional level are described. The scheme of interconnection of strategic and program-target methods of budget planning is substantiated. The directions of improvement of strategic financial management by the introduction of budget planning in the budgetary practice of Ukraine are determined.

Ключові слова: бюджетний процес, бюджетне планування, бюджетні програми, багаторічний бюджет, програмно-цільовий метод складання бюджету, моніторинг і оцінювання програм.

Key words: budget process, budget planning, budget programs, multi-year budget, program-target method of budgeting, monitoring and evaluation of programs.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах євроінтеграції, як ключового політичного та економічного курсу України, однією з головних особливостей її сучасного соціально-економічного розвитку залишається високий рівень зовнішніх і внутрішніх невизначеностей. Така ситуація, в свою чергу, вимагає використання досконалих методик стратегічного бюджетного планування, гнучкості застосовуваного інструментарію, вико-

ристання підходів, орієнтованих на досягнення цілей та завдань сучасного соціально-економічного розвитку держави.

Отже, актуальність тематики статті обумовлена об'єктивною необхідністю становлення дієвої системи прогнозування бюджету в Україні на перспективу, підвищення результативності й прозорості використання бюджетних коштів в умовах поглиблення співпраці України з Європейським Союзом (ЄС).

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематиці бюджетного планування в системі управління державними фінансами приділяється багато уваги з боку як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Зокрема теоретичні засади цього питання знайшли свій розвиток у зарубіжних наукових працях Дж. Бюкенена, П. Шварца, П. Шумейкера, Д. Мерсьє, та інші. Удосконалити теоретичні розробки засад бюджетного планування як важливого інструменту стратегічного управління державними фінансами намагались такі вітчизняні вчені: В.М. Геєць, В.П. Кудряшов, Л.Г. Ловінська, О.О. Молдован, В.М. Опарін, І.В. Розпутенко, В.М. Федосов та інші.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Віддаючи належне здобуткам вказаних вище науковців, зауважимо, що до цього часу залишається невирішеною значна кількість теоретичних і практичних питань щодо адаптації стратегічного бюджетного планування до засад вітчизняної системи управління державними фінансами в умовах її модернізації.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті — з'ясувати та охарактеризувати особливості бюджетного планування як інструменту забезпечення результативності й ефективності стратегічного управління в умовах модернізації системи державних фінансів в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Результативність стратегічного управління державними фінансами в країні безпосередньо залежить від ступеня раціональності бюджетної системи держави та ефективності бюджетного процесу (від англ. budgeting). У свою чергу, важливим етапом бюджетного процесу виступає бюджетне планування (від англ. budget planning), яке є складовою загальнодержавного планування. Проте чіткого законодавчого тлумачення в Бюджетному кодексі України (БКУ) означеного поняття не має до цього часу.

Як правило, під бюджетним плануванням розуміють комплекс організаційно-технічних, методичних і методологічних заходів для визначення доходів і видатків бюджетів на всіх стадіях бюджетного процесу [10]. На думку В.М. Федосова, бюджетне планування ' процес розроблення планів формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами державної влади та місцевого самоврядування, з метою достовірного й достатнього визначення обсягу та джерел формування бюджетних доходів, оптимального розподілу видатків і збалансування бюджету на відповідний період [1].

Отже, бюджетне планування — важливий елемент системи управління бюджетом, який дозволяє визначити обсяг, джерела й напрями використання бюджетних коштів згідно пріоритетних напрямів бюджетної політики держави. З огляду на це, до основних завдань бюджетного планування в Україні можна віднести такі: забезпечення необхідних макроекономічних пропорцій розвитку держави; визначення реальних джерел і обсягів доходів на всіх рівнях бюджетної системи; ефективний розподіл витрат за напрямами їх використання й регіонами; забезпечення мінімального рівня соціальних потреб населення; збалансування бюджету; утворення необхідних соціальних резервів; оптимізація фінансових потоків між бюджетами різних рівнів; сприяння найбільш ефективному використанню бюджетних засобів.

Міжнародна практика засвідчує, що в розвинутих демократичних країнах світу активний розвиток бюджетного планування з кінця XX ст. розпочався зі значних реформ у бюджетному процесі, а саме: 1) бюджетні обов'язки й відповідальність були передані від центрального органу виконавчої влади до міністрів, відомств та установ, що витрачають бюджетні кошти, у такий спосіб надаючи їм певний рівень свободи щодо розподілу фінансових ресурсів; 2) запроваджено техніку бюджетування, орієнтованого на результат, що грунтується на вимірюванні результативності діяльності й виконання своїх функцій міністерствами, відомствами та установами; 3) щорічний бюджет набув ознак багаторічного/стратегічного ("medium term budgetary framework" ' середньостроковий бюджетний механізм), в якому плануються державні доходи й видатки на багаторічний період з урахуванням прогнозів соціально-економічного розвитку держави.

На сьогодні переважна більшість розвинутих держав вже давно відмовилась від політики ручного та кон'юнктурного управління бюджетом, сформувавши ефективну систему вироблення пріоритетів використання публічних коштів. В її основі лежать професійне бюджетне прогнозування та жорстке середньострокове бюджетне планування, тісно інтегроване у систему загальнодержавного планування [4]. Наприклад, починаючи з кін. 90-х років XX ст. у країнах ЄС вводиться обов'язкове трирічне прогнозування бюджетних показників, яке повинне сприяти підвищенню ефективності й результативності використання публічних коштів [5, с. 45].

У свою чергу, в Німеччині формування річного бюджету здійснюється на основі соціально-економічних показників, відображених у середньостроковому фінансовому плані, який складається на п'ять років: перший — поточний бюджетний період; другий — наступний за поточним бюджетний період; подальші три роки — період, на який плануються основні показники стратегічного розвитку. У Великій Британії найбільша частка витрат розподіляється на період до 3-х років. Кожні два роки здійснюється перегляд майбутніх планів витрачання коштів, а середньостроковий термін зміщується на два роки вперед [9]. У Канаді з 1995 року всі федеральні міністерства й відомства в обов'язковому порядку повинні визначати основні суспільно значущі результати діяльності та чітко формулювати, чого вони прагнуть досягти в інтересах громадян. На основі цього здійснюється планування, оцінка результативності та складання звітів. Для кожної програми в рамках місій визначено пріоритети й цілі, згідно яких відповідальні за програму чиновники повинні сформулювати обмежену кількість цілей — від трьох до чотирьох для кожної програми та від двох до трьох показників для досягнення кожної цілі [11, с. 147].

Узагальнення переваг та недоліків використання багаторічного підходу в бюджетному процесі подамо у таблиці 1.

Отже, у світовій практиці, держава використовує бюджетне планування для забезпечення ефективного функціонування бюджетної системи.

Таблиця 1. Переваги та недоліки використання багаторічного підходу в бюджетному процесі

Переваги	Недоліки
– Багаторічне планування надає бюджетному процесові рис безперервності й наступності; – довгостроковість бюджетного процесу потребує більш чіткого та узгодженого формулювання цілей і пріоритетів політики держави; – передбачає переорієнтацію основного фінансового плану держави з інструменту поточного бюджетування на механізм перспективного прогнозування; – багаторічні бюджетні проекти/програми дають оцінку відповідності поточної політики та її майбутнього впровадження фіскальній стратегії держави; – поліпшує ефективність розподілу фінансових ресурсів та якість прийняття фінансових рішень у стратегічному управлінні; – підвищує прозорість, відкритість і підзвітність у бюджетному процесі щодо управління публічними коштами й забезпечує механізм систематичного перегляду пріоритетів їх витрачання та ін.	– Надмірне покладання на оцінки майбутніх показників при формуванні бюджету може призвести до негнучкості й інертності у фіскальній політиці; – занадто оптимістичні проектування багаторічного бюджету можуть бути використані як виправдання для необґрунтованих програм витрачання публічних коштів; – може бути складним і адміністративно затратним інструментом, що може відвернути увагу й ресурси від інших важливих завдань розвитку й удосконалення відповідних річних бюджетів

Рис. 1. Функції бюджетного планування

Відповідно бюджетне планування має такі особливості:

1) об'єкт бюджетного планування ' бюджетні ресурси держави (публічні кошти);

2) суб'єкти бюджетного планування ' органи державної влади й управління та місцевого самоврядування (Міністерство фінансів, Міністерство економічного розвитку і торгівлі, Національни банк України (НБУ), місцеві державні адміністрації, виконавчі органи місцевих рад та ін.;

3) предметна галузь (сфера застосування) бюджетного планування бюджетні відносини, що виникають у процесі розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту та пов'язані з формуванням і використання публічних коштів на всіх стадіях відтворювальних процесів;

4) у процесі бюджетного планування забезпечуються необхідні фінансові пропорції згідно з прогнозами економічного та соціального розвитку, встановлюються безпосередні зв'язки підприємств і організацій різних форм власності з бюджетом на плановий період;

5) бюджетне планування грунтується на грошовій оцінці бюджету, що дозволяє визначати найефективніші варіанти фінансового забезпечення прогнозних показників соціально-економічного розвитку;

6) бюджетне планування є дієвим інструментом стратегічного фінансового управління.

Основні функції бюджетного планування узагальнено на рисунку 1.

В Україні БКУ визначає чотири стадії бюджетного процесу: складання проектів бюджетів; розгляд проекту та прийняття закону про Державний бюджет України, рішення про місцевий бюджет; виконання бюджету; підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету і прийняття рішення щодо нього [2]. На всіх цих стадіях бюджетного процесу здійснюються контроль за дотриманням бюджетного законодавства, аудит та оцінка ефективності управління бюджетними коштами відповідно до законодавства. При цьому всі стадії бюджетного процесу взаємопов'язані та є прямим відображенням не лише економічного життя суспільства, а й політичної культури. Сам бюджетний процес триває протягом трьох років:

1-й рік — складання проекту бюджету, його розгляд і затвердження відбуваються у рік, що передує плановому;

2-й рік — виконання бюджету (бюджетний період) — період, протягом якого діє складений і затверджений бюджет. Бюджетний період в Україні становить один календарний рік, який починається 1 січня кожного року і закінчується 31 грудня того ж року. Неприйняття Верховною Радою України закону про Державний бюджет до 1 січня не є підставою для встановлення іншого бюджетного періоду. Хоча, у різних країнах застосовують різні бюджетні періоди, наприклад: у США бюджетний період починається з 1-го жовтня; у Франції — з 1-го січня; в Англії — з 1-го квітня;

3-й рік — складання звіту про виконання бюджету і його затвердження — протягом наступного року після стадії виконання (бюджетного періоду).

Ці стадії є прямим відображенням не лише економічного життя суспільства, а й політичної культури в країні.

Залежно від суб'єктів та рівнів бюджетного планування розрізняють: зведене планування (здійснюється на стадії складання проектів бюджетів з метою забезпечення їхнього збалансування), територіальне планування (складається для виконання представницькими й виконавчими органами влади на локальному рівні відповідних місцевих бюджетів), адресне планування (узгоджує конкретні показники бюджетів з показниками фінансових планів суб'єктів господарювання). Кінцевим результатом процесу бюджетного планування виступає сукупність рішень і бюджетних показників у вигляді державного, місцевих та зведеного бюджетів.

Як відзначалося вище, на сьогодні більшість країн ЄС мають законодавчо затверджене середньострокове бюджетне планування. При цьому бюджетним періодом є один рік, однак кожного року бюджет формується згідно із середньостроковим планом, який складено на поточний рік, а також на декілька наступних років. У Євросоюзі вважається за стандарт модель "наступний за поточним + 2 наступні роки". У свою чергу Єврокомісія визначає ключові елементи, які мають бути втілені у системі середньострокового планування (рис. 2).

Загалом розробка бюджетних прогнозів та планів — процес досить складний, який передбачає використання різних методів планування, а саме:

— нормативний метод: за основу беруть нормативи, які регламентують види надходжень і видатків, надає змогу виявити бюджетні резерви;

— метод коефіцієнтів (або екстраполяції): за основу беруть показники минулого періоду, які коригуються з урахуванням відповідних коефіцієнтів, які відображають очікувані зміни в плановому періоді;

— балансовий метод: допомагає досягти узгодженості між джерелами надходжень і напрямами видатків за видами й регіонами, встановлює взаємозв'язок із загальною ве-

личиною фінансових ресурсів у державі по міністерствах, відомствах, регіонах і відповідними потребами, які можуть бути забезпечені;

— програмно-цільовий: використовується при фінансуванні окремих державних програм економічного й соціального розвитку та надає змогу виявити джерела покриття і визначити ефективність цих програм.

Надалі більш детально розглянемо особливості запровадження програмно-цільового методу (ПЦМ) (з англ. programmatic-having a special purpose method), який вперше був запропонований у США (сер. 60-х років XX ст.), а наразі є найбільш ефективною формою бюджетування як на державному рівні, так і на регіональному. Цей метод поєднує всі вищезгадані методи бюджетного планування та додає елементи, за допомогою яких встановлюється взаємозв'язок між ресурсами та результатами (наприклад: нормативний метод "Скільки коштує?" → метод екстраполяції "Скільки буде коштувати?" → балансовий метод "Скільки коштів можна витратити?" → ПЦМ → "Що буде досягнуто (яким буде результат)?").

В Україні програмно-цільовий метод застосовується з 2002 року. Його основні методологічні засади, елементи та принципи визначені Концепцією застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі [3].

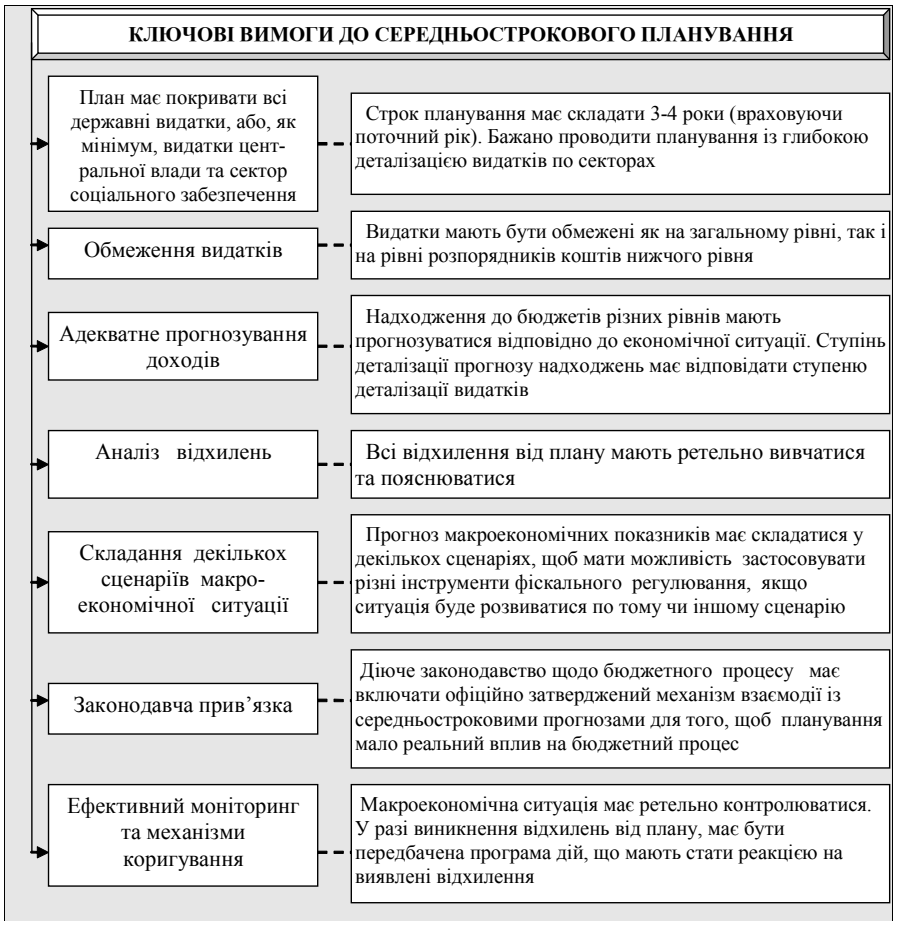

Рис. 2. Ключові елементи, які мають бути втілені у системі середньострокового планування згідно рекомендацій Єврокомісії

Джерело: [6].

На регіональному рівні розробка цільових програм, фінансування, моніторинг і звітність щодо їх виконання регламентуються також наступними законодавчими актами: Бюджетним кодексом України [2], Законом України "Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України" [7], постановою КМУ "Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм" [8] та іншими нормативно-правовими актами.

Сутність програмно-цільового методу полягає в такому:

1) акцент переноситься з потреби в коштах, необхідних для виконання державою своїх функцій, на те, які результати очікуються від їх, тобто на забезпечення ефективності використання бюджетних коштів;

2) упровадження методу змінює характер обговорення бюджетної політики: увага переноситься з контролю за виконанням зобов'язань — на забезпечення ефективності. При розробці бюджетної політики враховується фактор: що одержить суспільство за ті гроші, що воно витрачає' Наскільки ефективно витрачаються кошти при досягненні цілей публічної політики;

3) моніторинг програм є обов'язковим компонентом ПЦМ;

4) в аналітичному плані програмно-цільовий метод вводить у бюджетний процес елементи аналізу зіставлення витрат і досягнутих результатів;

5) підвищується рівень контролю за виконанням бюджетних програм, упорядковується організація діяльності головного розпорядника бюджетних коштів щодо формування і виконання бюджетних програм, посилюється його відповідальність.

Згідно з програмно-цільовим підходом до складання бюджету стратегічне планування є першим із чотирьох етапів ефективної системи управління бюджетом. ПЦМ застосовується на етапі реалізації стратегій, коли основна мета діяльності та стратегічні цілі вже визначені. На рисунку 3 відображено інтегрування циклів стратегічного планування і програмно-цільового бюджетування в одне ціле.

Як бачимо, стратегічне бюджетне планування передбачає складання розпорядниками бюджетних коштів планів своєї діяльності на середньо- або довгострокову перспективу, встановлення обсягу коштів, необхідних для досягнення цілей та реалізації завдань, зазначених у програмних документах соціально-економічного розвитку держави та регіонів. Головний принцип стратегічного планування бюджету полягає у тому, що обсяги прийнятих зобов'язань визначаються на кілька років нормою для включення до видаткової частини бюджету планового року.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Отже, стратегічне бюджетне планування є безперервним аналітично-розрахунковим процесом, механізми реалізації якого допомагають уникнути неузгодженості стратегічних документів між собою, орієнтації роботи на виконання поточних завдань ("пожарогасіння"), низької якості макроекономічних прогнозів, дисбалансу між бюджетни-

ми публічними видатками та доходами, необхідними для їх фінансування тощо.

Загалом запровадження бюджетного планування в бюджетну практику України сприятиме удосконаленню стратегічного фінансового управління, а саме: покращанню макроекономічного балансу та фіскальної дисципліни; оптимізації розподілу фінансових ресурсів між рівнями бюджетної системи та органами державної влади; підвищенню ефективності використання публічних коштів шляхом зменшення затрат, необхідних для досягнення результатів та надання суспільних послуг; посиленню відповідальності головних розпорядників публічних коштів за ефективне та цільове використання фінансових ресурсів; підвищенню рівня передбачуваності та прогнозованості державної та місцевої бюджетної політики тощо.

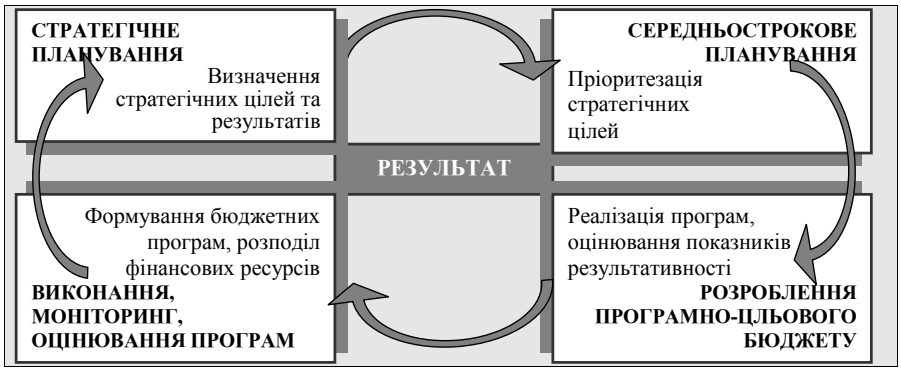

Рис. 3. Схема взаємозв'язку стратегічного планування бюджету та ПЦМ

Таким чином, адекватне запозичення механізмів і методів стратегічного планування у вітчизняний бюджетний процес повинно надати економіці і публічним фінансам, зокрема, прогнозну інерцію, у рамках якої кожний публічний орган влади зможе стратегічно планувати свою діяльність у рамках цільових орієнтирів на кількарічну перспективу з дотриманням обраного вектору розвитку. А це, своєю чергою, вимагає подальших наукових досліджень у цьому напрямку.

Література:

1. Бюджетна система: підр. / За наук. ред. ВМ. Федосова, С.І. Юрія. — К.: ЦУЛ; Тернопіль. Екон. думка, 2012. — 871 с.

2. Бюджетний кодекс України: [закон України: від 08.07.2010 № 2456-VI, із змінами]. — Режим доступу: http://zakon. rada.gov.ua

3. Концепція застосування програмно-цільового методу у бюджетному процес // Офіційний вісник України. — 2002 р. — № 38.

4. Молдован О.О. Щодо оптимізації процесів бюджетного прогнозування та планування в Україні. Аналітична записка [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/1089.

5. Остріщенко Ю.В. Досвід застосування стратегічного бюджетного планування в країнах з ринковою економікою / Ю.В. Остріщенко // Наукові праці НДФІ. — 2011. — Вип. 1. — С. 44—52. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npndfi_2011_1_6

6. Офіційний сайт Єврокомісії [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/ economy_finance/db_indicators/ fiscal_governance/ documents/analysis_national_fiscal_frameworks

7. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: [закон України: від 23.03.2000 № 1602-111, із змінами]. — Режим доступу: http://zakon. rada.gov.ua

8. Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм: [постанова КМУ: від 31.01.2007 №106, із змінами]. — Режим доступу: http://zakon. rada.gov.ua

9. Середньострокове бюджетна планування в Україні. Аналітична записка (8 грудня 2017 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://ces.org.ua/wp-content/uploads/.../MT-budgeting_.pdf

10. Фінансовий словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, Т.С. Смовженко. — Львів: Центр Європи, 1997. — С. 3351.

11. Шаповал С.Л. Теоретичні засади бюджетного планування в системі соціально-економічного розвитку країни / С.Л. Шаповал // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. — 2015. — Вип. 1. — С. 143—151. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2015_1_19

References:

1. Fedosov, V.M. and Yuriy, S.I. (2012), Biudzhetna systema [Budget system], Ekon.dumka, Ternopil', Ukraine.

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Budget Code of Ukraine", available at: http://zakon. rada.gov (Accessed 29 Aug 2018).

3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2002), Resolution "On Approval of the Concept of Application program-target method in the budget process", Ofitsijnyj visnyk Ukrainy, vol. 38, p. 1795.

4. Moldovan, O.O. (2015), "On optimization of budget forecasting and planning processes in Ukraine", Analytical note, [Online], available at: http://www.niss.gov.ua/articles/1089/ (Accessed 29 Aug 2018).

5. Ostrischenko, Yu.V. (2011), "Experience in applying strategic budget planning in countries with market economies", Naukovi pratsi NDFI, [Online], vol . 1, p. 44—52, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npndfi_-2011_1_6 (Accessed 29 Aug 2018).

6. Official website of the European Commission (2018), available at: http://ec.europa.eu/economy_-finance/db_indicators/fiscal_governance/ documents/analysis_national_fiscal_frameworks (Accessed 29 Aug 2018).

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2000), The Law of Ukraine "On state forecasting and development of programs of economic and social development of Ukraine", available at: http://zakon. rada.gov (Accessed 29 Aug 2018).

8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2007), Resolution "On Approval of the Procedure for the Development and Implementation of State Target Programs", available at: http://zakon. rada.gov (Accessed 29 Aug 2018).

9. Centre for Economic Strategy (2015), "Medium-Term Budget Planning in Ukraine", available at: https://ces.org.ua/wp-content/uploads/.../MT-budgeting_.pdf (Accessed 29 Aug 2018).

10. Zahorodnij, A.H. Vozniuk H.L. and Smovzhenko T.S. (1997), Finansovyj slovnyk [Financial dictionary], Tsentr Yevropy, L'viv, Ukraine.

11. Shapoval, S.L. (2015), "Theoretical principles of budget planning in the system of social and economic development of the country", Visnyk Chernivets'koho torhovel'no-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky, vol. 1, pp. 143—151.

Стаття надійшла до редакції 04.09.2018 р.

УДК 351.86

І. В. Ярмолинська,
здобувач, Хмельницький університет управління та права

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ІНСТИТУЦІЙНОГО ДОГЛЯДУ ТА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ

I. Yarmolynska,
Candidate for a degree of Khmelnytskyi university of management and law

CONCEPT AND ESSENCE OF MECHANISMS OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF INSTITUTIONAL CARE AND EDUCATION OF CHILDREN IN UKRAINE

У статті обгрунтовується потреба дослідження проблеми сутності механізмів державного управління. Досліджуються наукові підходи до визначення поняття та сутності механізмів державного управління. Здійснюється аналіз сучасних наукових визначень механізмів державного управління. Розглядаються існуючі класифікації механізмів державного управління. На основі попередніх досліджень науковців узагальнюються підходи до класифікацій механізмів державного управління. Під час теоретичного дослідження поняття сутності механізмів державного управління автором не виявлено досліджень такої проблематики у сфері, яка становить інтерес дослідження. Саме відсутність розробок з теми дослідження зумовила розробку власної класифікації механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей за функціональним призначенням. У статті відображаються міркування автора з визначення сутності механізмів державного управління у досліджуваній сфері. Зокрема запропоноване визначення комплексного механізму уніфікованих зусиль та його складових. На думку автора, до комплексного механізму державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей відносяться — організаційно-правовий, мотиваційний, інноваційний, соціальний та фінансовий механізми державного управління. У статті наголошується на потребі вивчення механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей у стадії реформування цієї галузі. У висновку публікації зазначаються пріоритетні напрями подальшого дослідження з проблеми механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей.

The article substantiates the need to study the problem of the essence of the mechanisms of public administration. The scientific approaches to the definition of the concept and essence of mechanisms of state administration are researched. The analysis of modern scientific definitions of the mechanisms of public administration is carried out. The existing classification of public administration mechanisms is considered. On the basis of previous researches of scientists generalizations of approaches to the classification of mechanisms of state administration. During the theoretical study of the concept of the essence of the mechanisms of public administration, the author did not find research into this problem in the field that is of interest to the study. It was the lack of development of this research that led to the development of its own classification of public administration mechanisms in the field of institutional care and the upbringing of children for functional purposes. The article reflects the author's thoughts on determining the essence of the mechanisms of public administration in the field under study. In particular, the proposed definition of a comprehensive mechanism of unified efforts and its components. According to the author, the integrated mechanism of public administration in the field of institutional care and upbringing of children includes — organizational, legal, motivational, innovative, social and financial mechanisms of public administration. The text of the article emphasizes the need to study the mechanisms of public administration in the field of institutional care and upbringing of children in the stage of reforming this branch. The conclusion of the publication indicates the priority directions of further research on the mechanisms of public administration in the field of institutional care and upbringing of children.

Ключові слова: механізми, державне управління, механізми державного управління, інституційний догляд, система інституційного догляду та виховання дітей, сфера інституційного догляду та виховання дітей.

Key words: mechanisms, public administration, mechanisms of public administration, institutional care, the system of institutional care and education of children, the sphere of institutional care and education of children.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Протягом останніх років в Україні неодноразово здійснювались спроби перетворення усталеної сфери інституційного догляду та виховання дітей на сферу надання соціальних послуг для дітей-сиріт, позбавлених батьківського піклування, та дітей з особливими освітніми потребами з перевагою виховання в умовах сім'ї. На жаль, досі помітних зрушень здійснити не вдалось,

але ці спроби привернули значну увагу з боку держави та громадськості. Крім реформування внутрішніх процесів цієї сфери, потребують удосконалення й існуючі механізми державного управління сферою інституційного догляду та виховання дітей. Розвиток державного управління в Україні, який зумовлюється курсом євроінтеграції та реформа адміністративної системи потребують якісного удосконалення дієвих механізмів державного управління відповідно до сучасного стану управління в країні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Процес державного управління в Україні перебуває у стадії постійного удосконалення та адаптації до сучасних умов політичного курсу євроінтеграції. У зв'язку з цим, потребують детального профільного вивчення механізми державного управління основними суспільними сферами. Розгляд наукових досліджень з питання механізмів державного управління дає можливість оцінити стан розробки зазначеної проблеми в сучасній управлінській науці. Основою для дослідження сутності механізмів державного управління є праці В. Авер'янова, О. Амосова, Г. Атаманчука, В. Бакуменко, Д. Безносенко, В. Говорухи, С. Домбровської, В. Князєва, В. Коваленко, В. Корженко, С. Кравченко, М. Лесечко, В. Малиновського, А. Михненко, В. Олуйка, Н. Нижник, Л. Паращенко, О. Поступної, Л. Приходченко, Р. Рудницької, О. Стельмах, Ю. Сурміна, Ю. Тихомирова, О. Федорчак, О. Фурсіна, Л. Юзькова.

Оскільки процес інституційного догляду та виховання дітей частково інтегрується до соціальної сфери, освітньої сфери, сфери охорони здоров'я та охорони дитинства, зазначимо про окремі галузеві дослідження механізмів державного управління. Зокрема вивченням механізмів державного управління у соціальній сфері займались О. Вольська, М. Панченко, М. Мельник, К. Дубич. Поняття механізмів державного управління в освітній сфері розкриваються у доробку С. Домбровської, Л. Паращенко, Н. Карпеко, О. Коцовської, Н. Зелінської. Розвитком теми в галузі охорони здоров'я займались такі дослідники: І. Фуртак, М. Музика, З. Надюк, Д. Карамишев, В. Шевченко, В. Шевцов, В. Григорович. Механізми державного управління у сфері охорони дитинства відображені у доробку Л. Кривачук, О. Крестовської, О. Темченко. Проте, в науковій літературі ми не зустріли досліджень про механізми державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей. Відповідно до цього визначаємо мету нашого дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Дослідження поняття та сутності механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Становлення сучасної системи інституційного догляду та виховання дітей, а також механізмів державного управління нею відбувалось з середини 50-х років минулого століття. Зрозуміло, що протягом цього часу відбулась повна політична та світоглядна трансформація суспільних процесів в Україні. Досвід опікування державою дітей, що потребують інституційного догляду та виховання виявив багато недоліків, які можливо подолати лише докорінною зміною державної політики у сфері охорони дитинства. Здійснення державної політики у будь-якій сфері відбувається через реалізацію механізмів державного управління. Розглянемо основні підходи до вивчення сутності поняття механізмів державного управління.

Вочевидь, що термін "механізм" запозичений з технічної галузі. В прямому розумінні він означає сукупність деталей, що приводять у рух пристрій. Проте в іншому значенні термін "механізм" подається "...як послідовність станів, процесів, які визначають собою якінебудь дії, явища; система, пристрій, який визначає порядок якого-небудь виду діяльності" [9, с. 401].

Цей термін набув трактування у різних галузях науки через широке розуміння його сутності. Ми погоджуємся з думкою О. Стояна, що у державному управлінні термін "механізм" "...доцільно розглядати з точки зору структурно-організаційного та структурно-функціонального підходів. У першому випадку поняття "механізм" є сукупністю певних складових елементів, що формують організаційний базис певних явищ та процесів. Структурно-функціональний підхід закладає в організаційні основи динамічний рух у процесі реального функціонування. Організаційно-структурні основи механізму визначають суб'єкти та об'єкти державного управління та регулювання, які за своєю природою є носіями статичних ознак, а динамічні зміни виникають на основі комплексу взаємозв'язків і взаємодій між ними" [14].

Група авторів на чолі з О. Лазор узагальнює, що "... державне управління — це цілеспрямований, організаційний та регулюючий вплив держави на стан і розвиток суспільних процесів, свідомість, поведінку та діяльність особи і громадянина з метою досягнення цілей та реалізації функцій держави, відображених у Конституції та законодавчих актах, шляхом запровадження державної політики, виробленої політичною системою та законодавчо закріпленої, через діяльність органів державної влади, наділених необхідною компетенцією" [11].

У науковій літературі існує багато визначень механізмів державного управління. На нашу думку, попереднє визначення державного управління доступно ілюструє визначення авторів "Словника-довідника з державного управління", які зазначають, що механізми державного управління — це практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи державної влади впливають на суспільство, виробництво, будь-яку соціальну систему з метою досягнення поставлених цілей. Схема реального механізму державного управління містить цілі, рішення, впливи, дії, результати. Комплексний механізм державного управління вони визначають як систему політичних, економічних, соціальних, організаційних і правових засобів цілеспрямованого впливу органів державного управління [5, с. 125].

В. Авер'янов розглядає поняття механізму державного управління як "... сукупність відповідних державних органів, організованих у систему для виконання цілей (завдань) державного управління відповідно до їх правового статусу, та масив правових норм, що регламентують організаційні засади та процес реалізації

вказаними органами свого функціонального призначення. Звідси складовими елементами зазначеного механізму виступають: 1) система органів виконавчої влади; 2) сукупність правових норм, що регламентують як організаційну структуру системи органів виконавчої влади, так і процеси її функціонування та розвитку [4].

У доробку В. Малиновського визначення механізмів державного управління звучить, як "... сукупність засобів організації управлінських процесів та способів впливу на розвиток керованих об'єктів із використанням відповідних методів управління, спрямованих на реалізацію цілей державного управління" [12, с. 345] .

Г. Атаманчук відзначає, що механізми управління — це складова частина системи управління, що забезпечує вплив на фактори, від стану яких залежить результат діяльності управлінського об'єкта. Механізми державного управління, на думку автора, це складна система державних органів, організованих відповідно до визначених принципів для здійснення завдань державного управління; це інструмент реалізації виконавчої влади держави. Механізми формування та реалізації державного управління — це сукупність і логічний взаємозв'язок соціальних елементів, процесів та закономірностей, через які суб'єкт державного управління "схоплює" потреби, інтереси і цілі суспільства в управляючих впливах, закріплює їх у своїх управлінських рішеннях та діях і практично втілює в життя, зважаючи на державну владу [2].

Н. Нижник та О. Машков механізми державного управління визначають, як складову частину системи управління, що забезпечує вплив на внутрішні (коли йдеться про механізм управління організацією) та зовнішні (коли говорять про механізм взаємодії з іншими організаціями) фактори, від стану яких залежить результат діяльності управлінського об'єкта. Механізми управління — це категорія управління, що включає цілі управління, елементи об'єкта та їх зв'язки, на які здійснюється вплив, дії в інтересах досягнення цілей, методи впливу, матеріальні та фінансові ресурси управління, соціальний та організаційний потенціали. Реальний механізм управління завжди конкретний, оскільки спрямований на досягнення конкретних цілей за допомогою впливу на конкретні фактори і цей вплив здійснюється через використання конкретних ресурсів [13].

Розглянувши, на нашу думку, основні визначення механізмів державного управління, які зрозуміло розкривають сутність даного поняття, можемо зробити висновок, що у науковій літературі зустрічається велика кількість визначень механізмів державного управління, але, немає єдиного узагальненого визначення. Переважна більшість визначень сутності механізмів державного управління трактується з позицій конкретних досліджень провідних вчених галузі.

Аналізуючи наукові доробки з проблематики нашого дослідження, перейдемо до класифікації механізмів державного управління. Серед значної кількості наукових підходів до класифікації у літературі з державного управління слушною видається думка Н. Брюховецької, що від переваги акцентів на ті чи інші сфери управління механізм управління буде мати свою назву. Залежно від того, які саме проблеми і як вирішуються із застосуванням конкретного державного механізму управління, він може бути складним (компонентом) і включати в себе декілька самостійних механізмів. Комплексний механізм державного управління може складатися із таких видів механізмів:

— економічного (механізми державного управління банківською, грошово-валютною, інвестиційною, інноваційною, кредитною, податковою, страховою діяльністю тощо);

— мотиваційного (сукупність командно адміністративних та соціально-економічних стимулів, що спонукають державних службовців до високоефективної роботи);

— організаційного (об'єкти, суб'єкти державного управління, їх цілі, завдання, функції, методи управління та організаційні структури, а також результати їх функціонування);

— політичного (механізми формування економічної, соціальної, фінансової, промислової політики тощо);

— правового (нормативно-правове забезпечення: закони і постанови Верховної Ради України, укази Президента, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, а також методичні рекомендації та інструкції тощо) [3].

Схожої думки стосовно комплексного механізму державного управління дотримуються автори монографії "Державний механізм забезпечення інформатизації системи охорони здоров'я". Вони зазначають про існування єдиної по своїй природі системи механізмів управління, що має у своєму складі економічний, мотиваційний, організаційний та правовий механізми [6].

М. Круглов зазначає, що фактори державного управління можуть мати економічну, соціальну, організаційну, політичну і правову природу. Відповідно комплексний механізм державного управління бачить як систему економічних, мотиваційних, організаційних, політичних і правових механізмів [11].

О. Коротич розрізняє механізми державного управління за суб'єктами управління. Відповідно до цього, в Україні механізми державного управління поділяються на такі, які здійснюються органами управління:

— вищий рівень (ВРУ, Президент, КМУ);

— обласного рівня (обласними радами, обласними державними адміністраціями);

— районного рівня (районними радами, районними державними адміністраціями);

— місцевого рівня (міськими, селищними, сільськими радами) [8].

На основі існуючих досліджень О. Федорчак подає узагальнену класифікацію механізмів державного управління. За нею механізми державного управління поділяються на механізми за функціональним призначенням та механізми за суб'єктом управління. Відповідно за функціональним призначенням — економічні, мотиваційні, організаційні, політичні та правові, а за суб'єктом управління — механізми, які використовуються законодавчими органами державної влади, президентом України, органами виконавчої влади, органами судової влади, органами місцевої влади [15].

Ми розглянули основні підходи до визначення сутності поняття механізмів державного управління та їх класифікації, перейдемо до використання цього доробку безпосередньо у сфері інституційного догляду та виховання дітей.

Основним недоліком в державному управлінні у попередніх дослідженнях ми визначаємо відсутність уніфі-

кованого управління сферою інституційного догляду та виховання дітей. Велика кількість типів закладів, типів їх підпорядкування, органів державного управління та учасників процесу інституційного догляду та виховання дітей не дозволяють вважати ефективним процес державного управління у цій сфері. На нашу думку, з метою ефективної реалізації державної політики у сфері інституційного догляду та виховання дітей в сучасних умовах слід запровадити комплексний механізм уніфікованих зусиль. За визначенням словника-довідника з державного управління комплексний механізм державного управління розглядаємо як "...систему політичних, економічних, соціальних, організаційних і правових засобів цілеспрямованого впливу органів державного управління" [5].

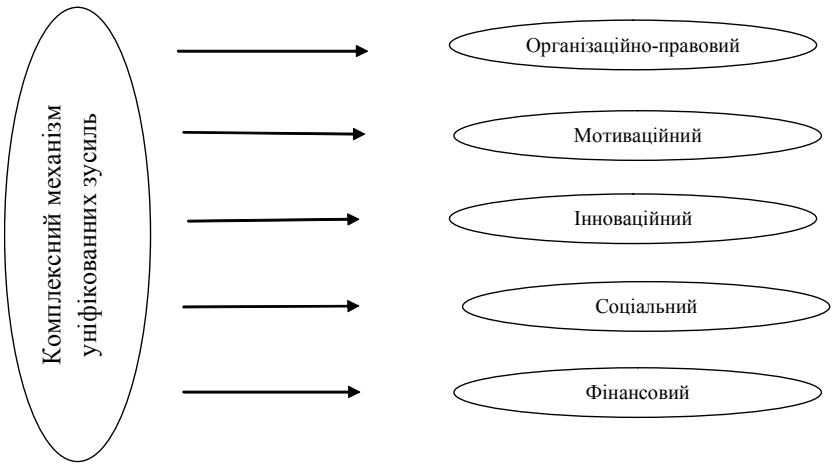

Рис. 1.

У сфері інституційного догляду та виховання складовими комплексного механізму ми бачимо — організаційно-правовий, мотиваційний, інноваційний, соціальний та фінансовий механізми державного управління (рис. 1).

Розглянемо та охарактеризуємо зміст механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей більш докладно.

Ми вважаємо, що комплексний механізм уніфікованих зусиль у сфері інституційного догляду та виховання дітей — це складна система організаційно-правових, мотиваційних, інноваційних, соціальних та фінансових засобів цілеспрямованого уніфікованого впливу органів державного управління на систему інституційного догляду та виховання дітей з реалізації державної політики у цій сфері. Тепер спробуємо окреслити сутність складових комплексного механізму.

Організаційно-правовий механізм — це система організаційних засобів та правових норм, які забезпечують уніфікований процес державного управління системою інституційного догляду та виховання дітей. На сьогоднішній день у сфері інституційного догляду та виховання дітей процес державного управління на рівні міністерств здійснюється Міністерством соціальної політики України, Міністерством освіти і науки України та Міністерством охорони здоров'я України. Відповідно на місцевому рівні управління здійснюється департаментами і управліннями обласного та міського значення на основі низки положень та розпоряджень відповідно до типів закладів інституційного догляду та виховання дітей, що надходять з різних органів уповільнюючи та ускладнюючи процес здійснення системного управління.

Мотиваційний механізм — це сукупність чинників у сфері інституційного догляду та виховання дітей, що спонукають учасників процесу державного управління системою інституційного догляду та виховання дітей до зміни усталених підходів в управлінні цією сферою відповідно до вимог сучасності. Запровадження цього механізму пов'язане із потребою перетворення системи уявлень та цінностей під час догляду та виховання дітей, що потребують опіки держави, з перевагою умов сімейного виховання над інституційним.

Інноваційний механізм — це сукупність інноваційних засобів, що забезпечують реформування усталеної системи державного управління сферою інституційного догляду та виховання дітей в Україні. Зазначений механізм ми також пов'язуємо із запровадженням європейського досвіду у реформування досліджуваної нами сфери.

Соціальний механізм — це сукупність засобів здійснення управлінського впливу на процес формування соціальних послуг у сфері інституційного догляду та виховання дітей, що пов'язаний із реалізацією основних завдань Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей.

Однією з основних причин реформування сфери інституційного догляду та виховання дітей, якими опікується держава, є потреба збільшення цільового фінансування догляду та виховання дітей в умовах наближених до сімейних шляхом зменшення об'єму цільового фінансування потреб закладів інституційного догляду та виховання дітей. Звідси фінансовий механізм ми вбачаємо, як сукупність форм і методів, спрямованих на реалізацію функцій державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в умовах деінституалізації та використання фінансових ресурсів для забезпечення потреб у цій сфері.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження ми здійснили дослідження сутності поняття механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей. Виявили, що у сфері інституційного догляду та виховання функціонують механізми державного управління відповідно до існуючої класифікації на сучасному етапі розвитку управлінської науки. Запропонували авторську класифікацію механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей. Зокрема механізми державного управління в сфері інституційного догляду — це складна система, призначена для здійснення державного управління та реалізації мети інституційного догляду та виховання дітей в умовах реформування системи інституційного догляду та виховання.

Для ефективного здійснення державної політики у галузі охорони дитинства, оптимізації управлінських процесів у сфері інституційного догляду та виховання є потреба подальшого вивчення механізмів державного управління як за функціональним призначенням, так і, за суб'єктом управління через відсутність галузевих досліджень у сфері проблеми наукового дослідження.

Література:

1. Академічний тлумачний словник. URL: http://sum.in.ua/s/sfera

2. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления: курс лекций, 4-е изд., дополн. — М.: Омега-Л, 2006. — 584 с.

3. Брюховецька Н.Ю. Економічний механізм підприємства в ринковій економіці: методологія і практика. — Донецьк: ІЕП НАН, 1999. — 276 с .

4. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / За заг. ред. В.Б. Авер'янова. — Київ: Факт, 2003. — 384 с.

5. Державне управління: словник-довідник / За заг. ред. В.М. Князєва, В.Д. Бакуменка. — К.: Вид-во УАДУ, 2002. — 228 с.

6. Ларіна Р.Р., Владзимирський А.В., Балуєва О.В. Державний механізм забезпечення інформатизації системи охорони здоров'я: монографія / Під заг. ред. В.В. Дорофієнко. — Донецьк: ТОВ "Цифровая типография", 2008. — 252 с.

7. Ілюзія захисту. Аналітичний звіт за результатами комплексного дослідження системи захисту дітей в Україні. URL: http://hopeandhomes.org.ua/wp-content/uploads/2017/03/%D0%86%D0%BB%D1%8E%D0%B7%D1%96%D1%8F-%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%83.-%D0%A0%D0%B5%D0%B7%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B0%D1%83%D0%B4%D0%B8%D1%82%D1%83.pdf.

8. Коротич О.Б. Класифікація та зміст механізмів управління державою // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. ОРІДУ. — Одеса. — 2006. Вип. 2 (26). — С. 122—128.

9. Краткий экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. — М.: Институт новой экономики, 2001. — 1088 с.

10. Круглов М.И. Стратегическое управление компанией. — М.: Русская деловая література, 1998. — 356 с.

11. Лазор О.Д., Лазор О.Я., Юник І.Г. Основи державного управління та місцевого самоврядування: навч.-метод. посібн. — Вид-во 5-те, допов. і перероб. — Хмельницький: ТОВ "Поліграфіст-2", 2012. — 520 с.

12. Малиновський В.Я. Державне управління: навч. посібн. — Вид-во. 2-ге, доп. перероб. — К.: Атіка, 2003. — 576 с.

13. Нижник Н.Р., Машков О.А. Системний підхід в організаціях державного управління: навч. посіб. / За заг. ред. Н.Р. Нижник. — К.: Вид-во УАДУ, 1998. — 159 с.

14. Стоян О.Ю. Теоретичні основи функціонування механізмів державного регулювання розвитку сфери відновлювальної енергетики. Державне управління: удосконалення та розвиток. — 2013. — № 7. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=811

15. Федорчак О.В. Класифікація механізмів державного управління. Демократичне врядування. 2008. № 1. URL: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik/fail/O_Fedorchak.pdf

References:

1. Academic Explanatory Dictionary (2018), available at: http://sum.in.ua/s/sfera (Accessed 09 September 2018).

2. Atamanchuk, G.V. (1997), Teoryia hosudarstvennoho upravlenyia [Theory of Public Administration], Omeha-L, Moscow, Russia.

3. Bryukhovetska N.Y. (1999), Ekonomichnyj mekhanizm pidpryiemstva v rynkovij ekonomitsi: metodolohiia i praktyka [The economic mechanism of an enterprise in a market economy: methodology and practice], Donetsk, Ukraine.

4. Aver'ianov, V. B. (2003), Derzhavne upravlinnia: problemy administratyvno-pravovoi teorii ta praktyky [Public administration: problems of administrative-legal theory and practice], Fakt, Kyiv, Ukraine.

5. Kniaziev, V. M. and Bakumenko, (2002), V. D. Derzhavne upravlinnia: Slovnyk-dovidnyk [Public administration: Dictionary-directory], UADU, Kyiv, Ukraine.

6. Larina, R.R. Vladimirovsky, A.V. and Balueva O.V. (2008), Derzhavnyj mekhanizm zabezpechennia informatyzatsii systemy okhorony zdorov'ia [State mechanism of providing information to the health system], Tsyfrovaia typohrafyia, Donetsk, Ukraine.

7. Hope and Homes for Children (2017), "Illusion of protection. Analytical report on the results of the comprehensive study of the child protection system in Ukraine", available at: http://hopeandhomes.org.ua/wp-content/uploads/2017/03/%D0%86%D0%BB%D1%8E%D0%B7%D1%96%D1%8F-%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%83.-%D0%A0%D0%B5%D0%B7%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B0%D1%83%D0%B4%D0%B8%D1%82%D1%83.pdf. (Accessed 09 September 2018).

8. Korotych, O.B. (2002), "Classification and content of state control mechanisms", vol. 2(26), pp. 122—128, Odessa, Ukraine.

9. Azrylyian, A. N. (2001), Kratkyj ekonomycheskyj slovar' [Brief economic dictionary], Instytut novoj ekonomyky, Moscow, Russia.

10. Kruglov, M.I. (1998), Stratehycheskoe upravlenye kompanyej [Strategic management of the company], Russkaia delovaia literatura, Moscow, Russia.

11. Lazor, O.D. Lazor O.Y. and Yunik I.G. (2012), Osnovy derzhavnoho upravlinnia ta mistsevoho samovriaduvannia [Fundamentals of Public Administration and Local Self-Government, Polihrafist-2, Khmelnytskyi, Ukraine.

12. Malinovsky, V.Ya. (2009), Derzhavne upravlinnia [Governance], Atika, Kyiv, Ukraine.

13. Nyzhnik, N.R. and Mashkov, O.A. (1998), Systemnyj pidkhid v orhanizatsiiakh derzhavnoho upravlinnia [System approach in the organization of public administration], UADU, Kyiv, Ukraine.

14. Stoyan, O.Y. (2013), "Theoretical bases of functioning of mechanisms of state regulation of development of the renewable energy sector", Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok, vol. 7, available at: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=811 (Accessed 10 September 2018).

15. Fedorchak, O.V. (2008), "Classification of Mechanisms of Public Administration", available at: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik/fail/O_Fedorchak.pdf (Accessed 10 September 2018).

Стаття надійшла до редакції 09.09.2018 р.

УДК 351.713:330.131.7

О. Б. Гада,
ад'юнкт навчально-науково-виробничого центру,
Національний університет цивільного захисту України, м. Харків

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА

O. Gada,
Chief specialist in the provision of personnel work department , The State Emergency Service of Ukraine, Kharkiv

LEGAL PROVISION OF PUBLIC ADMINISTRATION BY THE SYSTEM OF TRAINING SPECIALISTS IN THE SPHERE OF CIVIL PROTECTION IN THE REPUBLIC OF POLAND

У статті проаналізовано нормативно-правову базу у сфері підготовки фахівців служби цивільного захисту. Наведено приклади реалізації стандартів навчання та механізму підготовки фахівців служби цивільного захисту. Розглянуто Міністерства внутрішніх справ Республіки Польща як центральний орган виконавчої влади, який відповідає за реалізацію державної політики у сфері підготовки фахівців у сфері цивільного захисту. Визначено складові, організацію та функціонуванні систем підготовки фахівців у сфері цивільного захисту Республіки Польща, які можна перейняти для організації системи підготовки фахівців служби цивільного захисту для України. Виявлено певні проблеми та закономірності в цьому процесі для з'ясування тенденцій і перспектив розвитку організаційно-правових засад діяльності зазначеного центрального органу виконавчої влади.

The legal base in the field of training of specialists of the civil protection service studying is analyzed in the article. Examples of implementation of training standards and training mechanism for specialists in the civil protection service are shown in the article. Considered by the Ministry of the Interior of the Republic of Poland as the central executive body responsible for the implementation of state policy in the field of training specialists in the field of civil protection. The components, organization and functioning of the training of specialists in the field of civil protection of the Republic of Poland, which can be taken for the organization of the system of training specialists of the Civil Protection Service for Ukraine, are determined. Some problems and regularities in this process have been identified in order to find out the trends and perspectives of the development of the organizational and legal principles of the activity of the mentioned central executive body.

Ключові слова: державне управління, цивільний захист, вищий навчальний заклад, нормативно-правова база, Державна пожежна охорона.
Key words: public administration, civil protection, higher education institution, regulatory framework, State Fire Guard.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Катастрофи та аварії є невід'ємною частиною історії розвитку людства. Надзвичайні ситуації завдають значних збитків як окремим громадянам, так і державі загалом. Невчасна та непрофесійна ліквідація їх наслідків спричиняє ще більше негативних наслідків. Тому надзвичайно важливого значення набуває питання своєчасного виявлення та відстеження можливих надзвичайних ситуацій і визначення шляхів їх запобігання та подолання, вирішення якого можливе за умов обгрунтування трансформації механізмів державного управління системою підготовки фахівців сфери цивільного захисту.

Аналіз та узагальнення теоретичних аспектів проблеми трансформації механізмів державного управління системою підготовки фахівців сфери цивільного захисту у Республіці Польща можуть використовуватись в подальшому для більш детального вивчення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням нормативно-правового забезпечення державного управління системою підготовки фахівців сфери цивільного захисту як в Україні, так і за кордоном займались Ю.Є Харламова, Д.В. Бондар, В.М. Шамраєва, С.М. Домбровська, О.О. Труш, Я.Б. Зорій, В.В. Говоруха, М.І. Кусій, Ю.Г. Даник, М.І. Омельченко, В.Г. Бульба, С.А. Осипенко, А.В. Підгайний, С.П. Потеряйко, А.В. Ромін, В.Ю. Стрельцов, В.П. Садковий, А.Є. Тамм, В.О. Тищенко, Н.В. Мирна, В.А. Шойко та інші.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Не применшуючи здобутків науковців, можемо відзначити, що існує необхідність у дослідженні нормативно-правової бази системи підготовки фахівців у сфері цивільного захисту Республіки Польща в контексті державного управління.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Цивільний захист у країнах ЄС і НАТО — це передусім державна функція. Система органів та інститутів на які покладено здійснення цієї діяльності у Польщі включає відповідні підрозділи органів внутрішніх справ, служби що здійснюють захист населення та ліквідацію під час надзвичайних ситуації та відповідні спеціалізовані навчальні установи. Так, для забезпечення державних функцій з питань цивільного захисту у

структурі МВС Польщі існують Державна пожежна служба, Цивільна оборона (Бюро з питань Захисту Населення і Цивільної Оборони), Пошуково-рятувальні бригади (Департамент рятувальних робіт та цивільного захисту населення) та інші. Крім Державної пожежної служби Республіки Польща, заходи у сфері цивільного захисту забезпечує Національний центр координації ризиків та цивільний захист Польщі, у складі якого діє єдина система зв'язку та оповіщення [1].

Правовий механізм державного управління підготовкою фахівців сфери цивільного захисту забезпечує регулювання правовідносин між суб'єктами освітньої діяльності у межах діючої і формування нової нормативно-правової бази. Прикладами реалізації такого механізму може бути: регулювання діяльності вищих навчальних закладів специфічного профілю через ліцензування їх діяльності з метою забезпечення належної якості підготовки фахівців служби цивільного захисту; створення сприятливих умов для формування сучасної матеріально-технічної бази та якісного складу науково-педагогічних кадрів у закладах; податкове стимулювання діяльності; створення відповідної нормативно-правової бази у системі підготовки фахівців служби цивільного захисту тощо. Провідним напрямком державного регулювання системою підготовки кадрів у сфері цивільного захисту у Польщі є координація та відповідне матеріально-технічне забезпечення установ у яких здійснюється відповідна підготовка [2].

Так, відповідні стандарти затверджені Постановою міністра внутрішніх справ від 10 листопада 2015 року "Про кваліфікаційні вимоги при підготовці пожежних для пожежних підрозділів". Міністерством розроблено наступні стандарти підготовки та навчання для пожежників (осіб прирівняних до пожежників):

1) проходження базового тренінгу навичок професії пожежника;

2) проходження принаймні двох навчальних курсів для пожежників, один з яких базового рівня, а другий — додаткового;

3) одержання оцінок, передбачених для кваліфікації Z.22 в галузі професійних методів протипожежної боротьби відповідно до ст. 22 сек. 2 пункт 2а Закону від 7 вересня 1991 року "Про систему освіти" [3].

Вищевказаною постановою визначено також перелік навчальних курсів, що становлять підготовку фахівців з протипожежної безпеки, а саме:

1) безпека та гігієна цивільного захисту;
2) засади державної служби;
3) психологічні аспекти рятувальних операцій;
4) фізико-хімічні явища та засоби пожежогасіння;
5) пожежна безпека будівель;
6) аварійно-рятувальне та протипожежне обладнання;
7) тактика боротьби із пожежами;
8) тактика визволення;
9) фізичне виховання.

До функцій Міністерства внутрішніх справ належить координація лише одного навчального закладу у сфері підготовки спеціалістів та кадрів у сфері цивільного захисту. Причиною цього є те, що у Польщі є лише один вищий навчальний заклад, де випускаються дипломовані фахівців у сфері цивільного захисту, — це Головна Школа Пожежної Служби (Szkola Glowna Sluzby Pozarniczej). Всі інші навчальні заклади аналогічного профілю є нижчими за своїм рівнем акредитації [4].

Головна Школа Пожежної Служби є державним технічним вузом Міністерства внутрішніх справ і адміністрації, який має повні вузівські права. Навчання в SGSP ведеться на інженерному і магістерському рівнях, на денному та заочному відділеннях. Тут на післядипломних і спеціальних курсах можуть підвищувати свою кваліфікацію співробітники Державної протипожежної служби (ДПС), працівники народного господарства, урядової адміністрації та органів самоврядування.

Керує школою ректор, який при виконанні покладених на нього завдань залучає своїх двох проректорів — проректора з науки, школи і навчання та проректора з реагування. Навчання у школі орієнтовано на працю у двох департаментах — Департаменті пожежної безпеки та Департаменті безпеки будівництва. Навчання здійснюється за двома інженерними напрямами: цивільна оборона та пожежна безпека. У школі зроблений акцент на практичні заняття. Кадети (курсанти) на старших курсах несуть чергування у бойовій частині. Вони багато часу приділяють освоюванню техніки на практиці та мають багату технічну базу, якою повною мірою дозволено користуватися на уроках і практичних заняттях. Також у школі чільне місце посідає вивчення іноземних мов. Для цього деякі профільні лекції та заняття проводяться англійською мовою. Вважається, що традиційні цінності школи повинні бути відкритими для міжнародного обміну знаннями та досвідом викладання та досліджень. Школа співпрацює з багатьма зарубіжними університетами та міжнародними організаціями. Велика частина професорсько- викладацького складу володіє англійською мовою та бере участь від університету в міжнародних наукових конференціях.

Порядок державної координації цих навчальних закладів окрім базових положень викладених у Розпорядженні Ради Міністрів Республіки Польща від 25 червня 2002 року закріплено і статутам самих шкіл. Так, цікавою вбачається взаємодію різних органів виконавчої влади у питаннях управління школою викладена у Статуті Школи аспірантів Пожежної охорони у м. Краків (затвердженого постановою Педагогічної ради № 18/2009 на засіданні 28 травня 2009). Відповідно до положень параграфу 3 цього Статуту керівником (керівним органом) школи є міністр внутрішніх справ, прямий нагляд за діяльністю школи здійснює голова цивільної оборони країни (Головний комендант пожежної охорони), а наглядовим органом з питань освіти є регіональний куратор з питань освіти. Отже, як вбачається, система управління відповідними школами які здійснюють підготовку спеціалістів у сфері цивільного захисту полягає у формуванні певної ієрархії, провідні функції у якій відводяться Міністерству внутрішніх справ, однак включають залучення відповідного структури цивільного захисту та освітянського сектору. Останнє, на нашу думку, неодмінно вказує на те, що незважаючи на провідну роль органів внутрішніх справ у державному управлінні підготовкою фахівців у сфері цивільного захисту функціонування такої системи неможливе без розробки відповідних освітніх програм, для чого необхідне проведення міжвідомчої координації [5].

До повноважень голови цивільної оборони країни належить поряд із вже дослідженими функції та повноваження у сфері забезпечення фінансування системи цивільної оборони країни, та зокрема відповідної системи освіти у цій галузі. У цьому контексті також можна вести про міжвідомчу координацію досліджуваної системи. Адже, незважаючи на те, що рішення центрального органу країни з питань розподілу фінансів не впливає безпосередньо на процес підготовки фахівців у сфері цивільного захисту їх рішення впливають на рівень матеріально-технічного забезпечення галузі.

Слід зазначити, що Польща, виділяє достатньо коштів на покращення матеріально-технічної бази, проведення міжнародних навчань на території своєї країни та на участь польських кадетів у заходах з попередження надзвичайних ситуацій у інших країнах світу. Так, приміром, у Республіці Польща 2012 року з'явився один із перших симуляторів, що дозволяє кадетам (курсантам) без фізичної присутності у надзвичайній ситуації навчитися приймати важливі управлінські рішення у складі пожежного караулу.

У країнах Європейського Союзу дуже розвинуте поняття "академічної мобільності" і Польща у цьому питанні

не виняток. Академічна мобільність є інтеграційним процесом сфері освіти, який надає можливість студентам, слухачам, курсантам, ад'юнктам та викладачам брати участь у різноманітних навчальних та навчально-дослідницьких програмах. Основною метою таких програм є підвищення якості освіти в цілому, підготовка майбутніх кваліфікованих спеціалістів, розвиток міжкультурного обміну та підвищення кваліфікації для викладачів навчальних закладів. Така практика буде сприяти оволодінню вітчизняними викладачами новітніми інтерактивними, індивідуалізованими, командними та проектними навчальними технологіями спільного вироблення нового знання [6].

Новаторською є розроблена на сьогодні у Польщі концепція формування національної територіальної системи цивільного захисту, яка передбачає делегування громадам як організації так і навчання фахівців у сфері цивільного захисту. Територіальна оборона буде окремим видом мілітаризованих військових утворень із міським командуванням. Запропонована у Польщі модель буде мати такі особливості:

1. Під час мобілізації регіональні центри стають базою формування бригад територіальної оборони (один центр-2—3 бригади).

2. Персонал центрів буде складатися з професійних солдатів.

3. У центрах буде складуватися спорядження та навчально-тренувальне обладнання.

4. Центри безпосередньо підпорядковуються командуванню територіальної оборони.

5. Основним завданням навчальних центрів буде забезпечення поточної підготовки національної територіальної оборони, організація базових і спеціалізованих курсів (міського бою, іррегулярних дій, протидиверсійних дій, гірська підготовка, рятувальні дії, РХБЗ та інші).

6. Підготовка майбутніх солдатів починається в допризовного віку (від 16 до 20 років), неповнолітні члени оборонних громадських організацій до свого повноліття повинні охоплюватися спеціальною програмою навчання в рамках так званих шкільних взводів, успішне закінчення таких курсів враховується в майбутню службу в підрозділах територіальної оборони.

7. Члени оборонних організацій є фахівцями спеціалізованих підрозділів територіальної оборони.

8. Навчання проходить на основі затверджених навчальних планів за таким циклом: щотижня ранкові або вечірні заняття (субота). Щомісяця 2 дня в навчальному центрі, один раз на рік, місячний або 14-денний курс на полігоні.

9. Підготовка солдата включатиме початкове навчання в рамках взводу на своїй території, курс базової підготовки з подальшим прийняттям присяги, спеціалізовані навчальні курси, курси командирів відділень по закінченні якого проводиться 2-річна стажування на посаді командира відділення.

10. Після завершення стажування та виконання формальних вимог солдат направляється на курси командирів взводів в Вищу школу офіцерів (ВШО), проходить випробувальний курс протягом 3-х років на посаді командира взводу територіальної оборони і може бути спрямований на курси ротних командирів в ВШО.

11. Територіальна оборона буде "першим рівнем" у системі підготовки польської армії. З взводів ТО рекрутуються курсанти ВШО і кандидати в солдати-контрактники (унтер-офіцери і рядові).

ВИСНОВКИ

Існуюча система державного управління системою підготовки фахівців у сфері цивільного захисту в Республіці Польща є достатньо централізованою, що впливає і на особливості її нормативно-правового регулювання. Підтримуючи у цілому концепцію створення територіальної системи цивільного захисту, слід зазначити, що її запровадження має супроводжуватися рядом реформ діючого законодавства щодо забезпечення підготовки кадрів у сфері цивільного захисту. Вважаємо, що реформування нормативної бази у сфері державного управління системою підготовки фахівців у сфері цивільного захисту в Республіці Польща має відбуватися у напрямку розширення можливостей навчальних закладів, що здійснюють підготовку фахівців у вказаній сфері до міжнародного співробітництва (а не лише через координацію відповідного міністерства) та часткова децентралізація із наданням можливості територіальним громадам здійснювати відповідну підготовку фахівців за рахунок територіального бюджету та місцевих ресурсів.

Література:

1. Безуглов О.Є. Особливості підготовки фахівців для пожежно-рятувальної справи у Республіці Польща [Електронний ресурс] / О.Є. Безуглов // Бюлетень. — 2003. — № 2 (6). — Режим доступу: http://www.edu.mns. org.ua/nmc/9/N2(6)_03.doc

2. Чубенко А.Г. Напрями удосконалення правового та методологічного забезпечення фінансових відносин у сфері цивільного захисту у контексті євроінтеграційних процесів / А.Г. Чубенко // Митна справа. — 2010. — № 4 (70). — С. 85—94.

3. Ustawa z dnia 7 wrzesnia 1991 r. o systemie oswiaty [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.prawo.vulcan.edu.pl/przegdok.asp?qdatprz=akt&qplikid=1.

4. Tradycje Szkoly Glownej Pozarniczej, 1989. — Warszawa. — 325 s.

5. Czop A. System bezpieczenstwa publicznego Rzeczypospolitej Polskiej ze szczegolnym uwzglednieniem prywatnego sektora ochrony / A. Czop, 2016. — Krakow. — 216 s.

6. Kolakowski P. Wymieniamy doswiadczenia / P. Kolakowski, M. Szulczynski // Przeglad Pozarniczy. — 2016. — № 7. — S. 42—48.

References:

1. Bezuglov, O. (2003), "Features of training specialists for fire and rescue in the Republic of Poland", Buleten', vol. 2 (6), available at: http://www.edu.mns. org.ua/nmc/9/N2(6)_03.doc. (Accessed 06 September 2018).

2. Chubenko, A.G. (2010), "Areas of improvement of legal and methodological provision of financial relations in the field of civil protection in the context of European integration processes", Mytna sprava, vol. 4 (70), pp. 85—94.

3. Ustawa z dnia 7 wrzesnia 1991 r. o systemie oswiaty. Available at: https://www.prawo.vulcan.edu.pl/przegdok.asp?qdatprz=akt&qplikid=1. Accessed 06 September 2018).

4. Tradycje Szkoly Glownej Pozarniczej [Traditions of the Main School of Fire] (1989), Warshawa, Poland.

5. Czop, A. (2016), System bezpieczenstwa publicznego Rzeczypospolitej Polskiej ze szczegolnym uwzglednieniem prywatnego sektora ochrony [The public security system of the Republic of Poland with particular emphasis on the private security sector]. Krakow, Poland.

6. Kolakowski, P. and Shulchynski, M. (2016), "Wymieniamy doswiadczenia", Przeglad Pozarniczy, vol. 7, pp. 42—48.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2018 р.

УДК 351.71

М. В. Пророчук,
аспірант кафедри економічної політики та врядування,
Національна академія державного управління при Президентові України

ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ОБ'ЄКТАМИ ІНФРАСТРУКТУРИ

M. Prorochuk,
graduate student, department of economic policy and governance, National Academy of Public Administration (Office of the President of Ukraine)

FORMULATION OF METHODICAL APPROACHES TO IMPROVEMENT OF MECHANISMS OF PUBLIC INFRASTRUCTURE OF THE OBJECTS

У статті досліджуються методичні підходи щодо удосконалення механізмів публічного управління у сфері виробничої і соціальної інфраструктури. Особливу увагу приділено розкриттю питання удосконалення управління компаніями, що працюють на ринку інфраструктурних послуг на основі трансформації організаційної структури. Виділяється побудова моделі виокремлення нових функціонально-організаційних утворень на основі діючої структури компаній; обгрунтовується концепція забезпечення життєздатності нових функціонально-організаційних утворень у конкурентному середовищі в перспективі та зменшення складності управління.

Досліджуються питання розширення компанії, що веде до підвищення складності її діяльності та відповідно робить управління значно складнішим. Через аналіз факторів створення вартості, в статті з'ясовані найбільш важливі, які призводять до ускладнення управлінської діяльності.

Зазначається, що зменшення негативного впливу на прийняття ефективного управлінського рішення полягає в розумінні того, з яким видом ускладнення стикається компанія, та розробленні заходів, необхідних для управління складністю.

Пропонується скористатися підходами, що передбачають зниження рівня складності (спрощення) шляхом перерозподілу складних завдань і освоєння існуючого рівня складності. Робиться висновок, відповідно до якого раціональне управління складністю може забезпечити скорочення витрат, включаючи витрати на утримання персоналу.

In the article methodical approaches are probed in relation to the improvement of mechanisms of public management in the field of production and social infrastructure. The special attention is spared opening of question of improvement of management companies which work at the market of infrastructural services on the basis of transformation of organizational structure. The construction of model of selection of new is selected functionally organizational educations on the basis of operating structure of companies; conception of providing of viability of new is grounded functionally organizational educations in a competition environment in a prospect and diminishing of management complication.

The questions of expansion of company which conduces to the increase of complication of its activity and accordingly does a management considerably more difficult are probed. Through the analysis of factors of creation of cost, in the articles found out most essential, what result in complication of administrative activity.

Marked, that diminishing of negative influence on acceptance of effective administrative decision consists in understanding of that, what type of complication a company runs into, and development of measures, necessary for a management complication.

It is suggested to take advantage of approaches which foresee the decline of level of complication (simplification) by the redistribution of difficult tasks and mastering of existent level of complication. Drawn conclusion, according to which a rational management complication can provide the cutback of spending, including charges on maintenance of personnel.

Ключові слова: державне управління, ефективні рішення, суб'єкти господарювання, об'єкти інфраструктури, функції, мотивація.

Key words: public administration, effective decisions, subjects of management, objects of infrastructure, functions, motivation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Підвищення ефективності діяльності компаній і підприємств на ринку виробництва інфраструктурних продуктів має бути доконаним фактом не як перемога над конкурентами, а як результат завершення процесу вдосконалення управління. Показниками ефективності удосконалення управління мають бути розумові здібності, психологічні властивості й професійні зусил-

ля щодо надання послуг та якісних переваг у використанні ресурсів. При цьому нові можливості задоволення потреб споживачів, розробки і виробництва нових продуктів створюються підприємствами за рахунок інноваційних змін в умовах ведення бізнесу, глобалізації ринкового середовища та посилення впливу ефектів запровадження щораз новіших і новіших виробничих та інформаційних технологій. Проте все це потребує розроблення і впровадження адекватних заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності організацій і підприємств та самого інфраструктурного ринку, шляхом удосконалення управління всього ланцюжка надання якісних послуг споживачу і таким чином створювати цінність.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Розвиток вітчизняної управлінської науки потребує підвищення уваги до дослідження та наукового обгрунтування напрямів удосконалення діяльності з управління суб'єктів господарювання енергетичної галузі відповідно до вимог ринкової економіки і запитів сучасного суспільства. Відомі наукові здобутки провідних фахівців України (В. Геєц ь [1—3], В. Куйбіда, С. Смолова [4], Н. Олійник [5], Г. Осовська, О. Осовський [6], А. Рачинський [7] Н. Тарнавська [8], Н. Чала [9] та інші) служитимуть надійною основою для проведення подальших досліджень.

Аналіз теоретичних надбань і практичного досвіду показує, що існуючі напрацювання щодо підходів до удосконалення управління, які базуються на вітчизняному досвіді, потребують методологічних узагальнень та розвитку на цій основі теорії управління суб'єктів господарювання в інфраструктурній сфері з урахуванням особливостей розвитку відповідного ринку. Отже, сучасний рівень глобалізації породжує потребу спрямування досліджень в Україні на вироблення заходів управління, які би забезпечували конкурентні переваги суб'єктів господарювання природних монополій.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Завдання наукового обгрунтування удосконалення управління — встановити закономірності, знання і впровадження яких дасть змогу привести підприємство до стійкого розвитку й ефективної діяльності. Додаткову складність для наукового дослідження зумовлює комплексний характер забезпечення успіху ефективно працюючого підприємства, коли важливі складові містяться поза межами підприємства, у соціальному середовищі його діяльності за умови визначення впливу соціально культурних чи політико-економічних чинників.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Дослідженнями останнього періоду також встановлено, що для успішного функціонування та розвитку суб'єктів господарювання в конкурентному ринковому середовищі необхідним є дотримання зовнішніх умов, що на практиці означає деякі добровільні обмеження на користь самого підприємства щодо збереження соціально-ринкової конкурентної економічної системи; захист і поліпшення навколишнього середовища, що пов'язано з процесами концентрації в економіці та, відповідно, негативним впливом, скажімо, енергокомпаній чи хімічних підприємств, який посилюється, на навколишнє середовище, а також з відокремленням прав власності від управління.

Через це виникає потреба в подальшому розвитку наукової основи формування напрямків удосконалення управління і розвитку суб'єктів господарювання у сфері інфраструктури, які би враховували весь практичний досвід людства та одночасно націлювали діяльність на стабільне майбутнє й підвищення конкурентоспроможності немонопольних суб'єктів господарювання інфраструктурної сфери (лікарні, поліклініки, школи, дитсадки тощо).

З огляду на стратегічну важливість побудови стійкої конкурентної ринкової позиції суб'єктів господарювання логічно припустити, що зусилля, вкладені саме в удосконалення управління, позитивно вплинуть на результати діяльності підприємства. Постановка завдань щодо удосконалення управління на основі нових можливостей у майбутньому, перш за все, потребує комплексної оцінки причин відставання діяльності багатьох національних компаній від кращих світових конкурентів. Для оцінки відставання використати комплексний аналіз діяльності конкурентів (Benchmarking) неможливо через відсутність конкурентного середовища. Тому, на нашу думку, доцільно застосовувати метод зворотного інжинірингу (Reverse Engineering). Сутність цього методу полягає у створенні інформаційного підгрунтя, що дає змогу разом з врахуванням прогнозів розвитку зовнішнього середовища у динаміці розробляти плани поведінки підприємства як системи у майбутньому. Розроблення прогнозів розвитку, відповідно, потребує формалізованого представлення змінних, аналізу та оцінки їхніх характеристик, що відображатимуть стан відповідних об'єктів зовнішнього середовища[1, с. 4—5]. Зокрема параметрами прогнозу динаміки зовнішнього середовища мають бути значення змінних, що відображають економічні, соціально-культурні, технологічні, політико-правові й екологічні характеристики складових середовища, що досліджується. Якісний, кількісний чи комплексний поділ прогнозів розвитку зовнішнього середовища пов'язаний з характером змінних, що його формують. Комплексний аналіз тенденцій розвитку підприємств ПМ та інфраструктурного ринку забезпечить визначення змісту необхідних заходів щодо трансформації функціонуючих компаній для створення конкурентних умов.

Ця інформація служить для узгодження релевантних цілей, що дає змогу встановлювати обсяг необхідних ресурсів і часові обмеження для їхнього досягнення. Поточний стан розвитку економіки України є низьким, що спричинено значним відставанням більшості вітчизняних суб'єктів господарювання за показниками конкурентоспроможності [2; 8, с. 60—63]. Водночас низька конкурентоспроможність зумовлена недостатніми темпами проведення вдосконалення управління, що є наслідком впливу таких основних причин, серед яких: застаріла парадигма управління, властива значній кількості осіб, які приймають рішення; брак стимулів для розвитку методів ве-

дення бізнесу; низька ефективність та продуктивність через слабку мотивацію; недотримання основних положень системи якості управління.

Відповідно до закону єдності аналізу-синтезу діяльності, тобто технологічне послідовне з'єднання (інтеграція) у часі й у просторі окремих операцій в єдиний виробничий процес, здійснюється лише в результаті відповідних керуючих впливів. Таким чином, для будь-яких соціально організованих систем життєдіяльності обов'язкова умова їхнього існування — це наявність відповідних органів управління. Основою теорії управління є постулат про доцільність організації, наявності в неї її елементів, насамперед працівників, визначених цілей, які необхідно організовувати і координувати.

Вся історія економічних вчень у сфері менеджменту (А. Файоль, Л. Г'юлик, Л. Урвік, Г. Черч) просякнута питанням управління організацією як безособовим "механізмом", що побудований у формі багаторівневої ієрархії посадових позицій, з чітко визначеними цілями, поставленими завданнями, наділеними правами (повноваженнями), з жорстко встановленими статусними функціональними обов'язками і належною відповідальністю. Тут основним елементом організації є "людина-функціонер", а всі зв'язки в організації — функціональні, тобто нормативно регламентовані, алгоритмізовані за способами, засобами, 30 процесами та результатами діяльності.

Однак розгляд соціально-організаційних змін тільки через абстрактну формалізовану управлінську діяльність без врахування власне самої організаційної матеріальної діяльності як такої призвів до не менш істотних перекручень сутності діяльності організації. Насамперед, незалежно від того, що декларувалося в тих чи інших концепціях, вони, власне кажучи, не вийшли за межі систематизованих, формалізованих (безособистісних) подань функціональної діяльності [6].

Розглядаючи організацію як соціальну систему діяльності, більшість дослідників творчу основу життя й розвитку людини, людського суспільства загалом підмінювала поняттям організаційного поводження, що зводиться знову ж до спрощеної схеми "стимул-реакція" чи рецептурного психотехнічного прийому взаємодії людей [2; 9, с. 171—178]. При цьому прихильники біхевіорального (поведінкового) підходу, так само як і теоретики та практики "гуманістичного" підходу, вільно чи мимоволі не враховували об'єктивно нормативного характеру організації, в умовах якого реально здійснюється діяльність людини, тому людина неминуче має виступати в ролі функціонера (елемента, частини "виробничої машини", виробничого людино-машинного процесу "механізму" управління), щоб не зруйнувати формалізовану, нормативну організаційну систему діяльності.

Не випадково, незважаючи на різку критику "класичного підходу" (Ф. Тейлора, Г. Форда, А. Файоля, М. Вебера й ін.), незалежно від декларованих різних концепцій організації та управління, "гуманізація" змісту управлінської діяльності як у теорії, так і на практиці неминуче зводиться до функцій управління, тобто жорстко регламентованих нормативних дій щодо вироблення та прийняття рішень. Що стосується суті формально-абстрактних упорядкованих об'єктів управління, то їхня статична характеристика — "структура" — цілком може замінюватися терміном "організація", що означає організованість на цей момент часу. Функціональне управління розглядається як організаційний процес, що підвищує керованість суб'єктів господарювання як системного утворення. Для того, щоб сформулювати поняття "управління" у межах концепції системодіяльності організації, будемо виходити насамперед з поняття організації як соціально-економічного утворення, призначеного для здійснення статутних видів діяльності.

Процес управління суб'єктами господарювання — це, перш за все, постановка цілей та їхня реалізація шляхом функцій планування, організації й контролю. Таким чином, "управління" можна розглядати як невід'ємну частину системи діяльності у вигляді організаційної діяльності. Для того, щоб практична операційно розділена діяльність матеріального виробництва взагалі здійснилася з необхідним (наперед визначеним) результатом (продукт, послуга), необхідно попередньо цю діяльність "продумати", тобто спрогнозувати результат, технологічно спроектувати процес виробництва, спланувати і зорганізувати його в часі та у просторі у формі абстрактних розумових конструкцій, зафіксованих на яких-небудь носіях інформації. До того ж, щоб реальна практична діяльність здійснилася відповідно до задуманого плану, необхідно виконувати моніторинг, відстеження, контроль й облік станів і динаміки змін процесів у часі та у просторі. На основі цих даних виконують корегування (оперативне регулювання) виробничих процесів, тому що реальна дійсність завжди відрізняється від попередніх її задумів через те, що формальний опис завжди спрощений і абстрактний.

Оскільки діяльність реалізується в межах формальних організацій, система управлінської діяльності завжди має абстрактний, предметно-духовний характер та здійснюється у формі спеціалізованої за предметом і об'єктом діяльності й відповідно до організаційних умов діяльності. Для цього необхідно емпіричні проміжні результати виробничих процесів і зміни навколишнього середовища аналітично зіставити з попередніми описами виробничих процесів на даний момент часу та знову синтезувати ("створити", тобто придумати й описати) абстрактний образ майбутніх процесів діяльності як ймовірну картину станів виробничих процесів. Природно, сам процес управлінської діяльності та всі елементи цієї діяльності можуть бути описані з різних сторін: змісту і технології управлінської діяльності, методів обробки інформації та способів прийняття і реалізації управлінських рішень, методів управління персоналом (способів реалізації керуючих впливів), техніки керування й її використання в управлінській діяльності, інформаційного забезпечення систем управління. Невід'ємними складовими "елементами" самої управлінської діяльності є: працівники (суб'єкт і об'єкт діяльності), технічні, матеріальні, фінансові та інформаційні ресурси (засоби діяльності), інформація як предмет і результат діяльності й умови діяльності. Тому управ-

ління в межах розглянутої концепції організації будемо розуміти як сукупність матеріальних, технічних, кадрових, інформаційних, фінансових ресурсів і умов діяльності, реалізованих як система тільки в процесі виробничої діяльності, незалежно від того, здійснюється він реально чи поданий ідеально в описовій формі. Управління здійснюють уповноважені особи — "керівники" — шляхом волевиявлення та реалізації цієї волі стосовно тих, хто виступає у ролі підлеглих в організації.

Відтак управління означає процес здійснення волі, який має цільову спрямованість і систематичний, повторюваний характер, реалізація чого потребує планування. Натомість процес реалізації волі, здійснюваний в організації стосовно підлеглих осіб та спрямований на досягнення однієї або декількох цілей шляхом ухвалення необхідних рішень і прийняття керівниками пов'язаної з ними відповідальності, виявляє себе в управлінських функціях регулювання та контролю. При цьому механізм виконання управління за сучасних умов базується на формуванні мотивації у підлеглих осіб. Вирішення кола завдань мотиваційного характеру зумовлюється, перш за все, видом діяльності й повноважень, а також відповідними компетентностями управлінців, які проявляють їх, використовуючи інформаційно-комунікаційні процеси [2].

Успіх результативності методів управління конкуренцією можна оцінювати за трьома основними критеріями добробуту [8]: 1) ефективність у розподілі ресурсів, ціни мають бути близькими до граничних витрат; 2) виробнича ефективність, мінімізація витрат підприємством; 3) мінімізація негативних розподільчих ефектів, що означає уникнення надприбутків, які можливі за умови інформаційних переваг.

Базою нарахування прибутку можуть слугувати сукупні видатки функціонуючих на ринку інфраструктурних послуг компаній і вартість заміщення основного капіталу.

Якщо базою нарахування прибутку стануть сукупні витрати підприємства, які відносяться до цього виду діяльності, то тоді у підприємства не буде стимулів до зменшення цих витрат, а навіть навпаки, оскільки чим більш значними будуть витрати підприємства, тим вищим буде прибуток.

Якщо базою нарахування прибутку слугуватиме вартість заміщення капіталу, то це може призвести до так званого ефекту Аверча-Джонсона[1], коли у компанії була би надто велика частка капітальних затрат відносно інших затрат на виробництво. Метод середньогалузевих витрат може успішно бути використаний там, де є кілька регульованих компаній, що використовують подібну технологію для обслуговування різних ринків. У такій ситуації в регулюючих підприємств існує можливість зіставляти інформацію про результати функціонування подібних монополій та визначати рівень витрат підприємства, виходячи не з витрат регульованої фірми, а з рівня витрат інших фірм, що працюють у схожих умовах. За такого типу регулювання компанія отримує винагороду залежно від того, як працюють інші подібні компанії.

Такий режим регулювання дає регульованій компанії стимули до інновацій, оскільки вигоди від інновацій не забираються регулюючими органами. При застосуванні такого режиму підприємства галузі конкурують між собою за показником ефективності. Основними обмеженнями такої моделі регулювання є те, що при зовнішній подібності компанії мають свої відмінні характеристики й особливості, і їхній вплив дуже важко адекватно врахувати при прийнятті рішень щодо зарахування окремого підприємства до тієї чи іншої групи підприємств. Теперішні ресурсно-технологічні обмеження чи поточна ринкова ситуація не є підставою для ефективності управління розвитком "інфраструктурних" компаній, що насправді потребує наполегливого пошуку та створення нових можливостей для бізнесу в майбутньому.

Щоб забезпечити керованість у досягненні мети підвищення конкурентоспроможності компаній, потрібно оцінити стан і характеристики процесів та елементів системи управління, які мають істотний вплив на їхню якість. Завданням цієї оцінки є інтегрування дій, які потрібно здійснити шляхом трансформації елементів і підсистем існуючої організаційної структури для досягнення загальної мети. Першочергові проблеми управління в ринкових умовах зумовлені зростанням складності керованості енергокомпанією. Коли час, зусилля і ресурси витрачаються на заходи щодо подолання складної взаємодії, що не сприяє створенню доданої вартості, ускладнення умов роботи через ринкове спрямування та конкуренцію починає суттєво негативно впливати на ефективність діяльності компанії. В процесі тривалого функціонування компанії набули значного розширення, — появилися різноманітні підрозділи, відділи, цехи і філії. В них з'явилися нові рівні організаційної структури, схеми підпорядкування від вищого керівництва до рядових працівників стали не зрозумілі.

Розширення компанії неминуче веде до підвищення складності її діяльності та відповідно робить управління значно складнішим. Проте складність шкідлива не завжди. Коли проаналізувати чинники створення вартості, то можна з'ясувати, що деякі найбільш важливі з них разом зі створенням вартості призводять до ускладнення діяльності. Чисельність клієнтів; асортимент пропонованих продуктів і послуг; інтенсивність взаємодії між працівниками компанії; різноманітність функцій, що виконуються кожним співробітником, та загальна чисельність персоналу — всі ці чинники підвищують рівень складності в управлінні компанією, але при цьому вони допомагають отримати більший дохід. При раціональному управлінні таке ускладнення принесе більше користі, ніж шкоди.

З іншого боку, деякі чинники зростання рівня складності перешкоджають створенню корисної вар-

[1] Ефект Аверча-Джонсона — це тенденція регульованих компаній брати участь у надмірних обсягах накопичення капіталу з метою збільшення обсягу їх прибутку. Якщо коефіцієнт прибутку компаній до капіталу регулюється певним відсотком, то існує сильний стимул для компаній надмірно інвестувати, щоб збільшити загальну прибуток. Ці інвестиції виходять за рамки будь-якої оптимальної точки ефективності для капіталу, який компанія може розраховувати, оскільки більший прибуток майже завжди є бажаним, крім ефективності.

тості. Жорсткість законодавчого регулювання в інфраструктурній сфері й мінливість законодавчої бази, міра дублювання функцій та сфер відповідальності у компанії, негнучкість — ці чинники знижують рентабельність роботи компанії, одночасно підвищуючи рівень складності. Таке ускладнення є вже небажаним. Отже, ускладнення діяльності має як позитивний, так і негативний вплив.

Зменшення негативного впливу полягає в розумінні того, з яким видом ускладнення стикається компанія, та розробленні заходів, необхідних для управління складністю. Для цього можна скористатися одним з відомих підходів до управління складністю, вибравши той, який охоплює найбільшу кількість встановлених проблем. Ці підходи передбачають зниження рівня складності (спрощення), перерозподіл складних завдань і освоєння існуючого рівня складності. У разі, коли ускладнення діяльності передбачене бізнес-моделлю компанії, дієвим є такий варіант дій: сформувати у керівників навички та психологічні установки, необхідні для роботи в умовах високої складності. Деякі види складності приносять економічну вигоду — ними потрібно ефективно управляти. Раціональне управління складністю може забезпечити скорочення витрат. У деяких випадках виключення операцій, що не приносять істотної вигоди, але призводять до ускладнення, дає змогу скоротити витрати на персонал.

Отже, при ускладненні діяльності може зростати створення додаткової вартості, але виникають супутні негативні проблеми: повільна реакція на потреби клієнта, незадовільне управління ризиками через неефективні процеси, плутанина і стресова обстановка в колективі. Більше того, ці проблеми загострюються у таких випадках: трансформація, розширення асортименту продукції (послуг), посилення державного регулювання (пряме адміністративне втручання), зростання значущості спільної роботи підрозділів.

Прояви високого рівня складності легко переплутати з його причинами. Багато компаній мають такі проблеми, як сильна бюрократизація, невиправдано велика кількість нарад та повільне ухвалення рішень. Проте боротьба з цими проявами без усунення першопричин дасть у кращому разі лише короткочасний ефект. Не всі керівники здатні успішно управляти складністю, тому що рівень складності, з яким стикається співробітник, не завжди відповідає рівню, що формально передбачається для його посади. Частково це пояснюється тим, що деякі люди уміють справлятися з ускладненням діяльності краще, ніж інші. Ще один корисний крок — виявити посади з найвищим рівнем складності й найважливіші для реалізації стратегії, потім цілеспрямовано підбирати на ці посади людей зі здібностями до "жонглювання" декількома завданнями.

Без проведення ретельної діагностики поширена природна реакція керівництва компанії — спробувати спростити діяльність. Це може виявитися помилкою, яка поставить під загрозу здатність компанії зростати і створювати вартість. Правильно виконана діагностика дасть змогу керівникам оптимально розподілити заходи з урахуванням того, в яких блоках організаційної структури проявляється найбільш високий рівень складності, який підхід краще вибрати та які заходи можуть виявитися найбільш ефективними. Перший етап діагностики — аналіз рівня складності в масштабі усієї організаційної структури. Компанії можуть скористатися простою анкетою, щоб опитати велику кількість співробітників і дізнатися, з яким рівнем складності вони стикаються та наскільки їм важко виконувати роботу. Ці суб'єктивні оцінки згодом можна зіставити для різних рівнів ієрархії, бізнес-одиниць, регіонів і служб, отримавши в результаті цілісну картину.

У великих організаціях частіше спостерігається ситуація, коли в одних секторах діяльності рівень складності вищий, ніж в інших. У таких випадках рішенням може стати цілеспрямований підхід: спрощення того або іншого процесу за рахунок виключення деяких його учасників; скорочення числа співробітників, задіяних в ухваленні найважливіших рішень; призначення на найбільш складні й відповідальні посади співробітників, які мають здатність працювати над декількома завданнями одночасно.

ВИСНОВКИ

Отже, завдання удосконалення управління компаніями, що працюють на ринку інфраструктурних послуг, на основі трансформації організаційної структури мають передбачати: побудову моделі виокремлення нових функціонально-організаційних утворень на основі діючої структури компаній; обгрунтування концепції забезпечення життєздатності нових функціонально-організаційних утворень у конкурентному середовищі в перспективі та зменшення складності управління; розроблення ефективної моделі впровадження цих перетворень. При вирішенні цих завдань слід враховувати, що трансформація "інфраструктурних" компаній в нові організаційні структури відокремлених підприємств відбувається у процесі функціонування самих компаній. У процесі побудови функціональних підрозділів відокремлених підприємств необхідно дотримуватися норми керованості, кількості рівнів ієрархії, виявляти ключові посади і формувати вимоги щодо необхідних кваліфікаційних навичок персоналу.

Відтак організаційна система відокремлених підприємств має не просто задовольняти вимоги певних стандартів якості та сприяти успішному виконанню функціональних операцій нових підприємств, а й давати можливість успішно дотримуватися необхідного балансу між творенням і руйнуванням у процесі трансформації компанії. На перший план виходять критерії, що визначають пріоритети діяльності: співвідношення цін і результатів, частка ринку, власні витрати і доходи, які значною мірою, залежать від продуктивності праці й мають вплив на зростання капіталу.

Звідси, внаслідок впливу чинників конкуренції зовнішнього середовища та його внутрішніх змін як фактор удосконалення управління "інфраструктурними" компаніями постає повнота передбачення еконо-

мічної поведінки цих суб'єктів господарювання. Мінімізація витрат сьогодні скоріше шкодить конкурентоспроможності, тому обсяги витрат визначаються можливими результатами відповідно до принципу "витрати — ефективність".

Систематичне удосконалення управління підприємством у конкурентному середовищі потребує запровадження прийомів динамічного прийняття рішень і гнучкості у досягненні цілей з метою пристосування. Потреба у релевантному реагуванні на швидкозмінні вимоги ринку за умов сучасної гіперконкуренції у галузях господарювання зумовлює необхідність запровадження новіших інформаційних технологій, проте інформаційна технологія сама по собі не дає конкурентних переваг, за відсутності управлінського обгрунтування вона скоріше призводить до необгрунтованих втрат.

Із наведених причин визначальну роль більше відіграють забезпечення якості процесів управління конкурентоспроможністю та розвиток набору ключових компетенцій суб'єктів господарювання, а за ними обов'язково здійснюється впровадження технологій інформаційної підтримки управління конкурентоспроможністю. При цьому необхідним є забезпечення адаптивності до потреб інфраструктурного ринку і відповідно швидкої реакції на його динаміку. Основна перешкода в реалізації цих вимог полягає в тому, що "інфраструктурні" компанії — це природно складні соціотехнічні суб'єкти господарювання. Це виражається в їхній величині, просторовій віддаленості, організації поділеної роботи й множинних цілях та функціях діяльності, тому управління в них є складним і не пристосованим до ринкових умов. Реалізація цих заходів може бути виконана шляхом розроблення програм удосконалення управління. Програми удосконалення управління шляхом трансформації мають забезпечити: 1) виділення зі структури компанії немонопольних підрозділів в окремі юридично незалежні підприємства; 2) зменшення рівня складності процесів управління в незалежних підприємствах, порівняно зі складністю тотожних процесів до трансформації; 3) результативну діяльність відповідно до цілі трансформації — підвищення конкуренції на інфраструктурному ринку; 4) досягнення стратегічної економічної стійкості створених шляхом трансформації підприємств з надання високоякісних послуг і вироблення відповідної продукції.

Література:

1. Геєць В.М. Особливості взаємозв'язку економічних та політичних трансформацій на шляху до розвитку економіки України / В.М. Геєць // Економіка України. — 2017. — №10. — С. 3—17.

2. Геєць В.М. Новий прагматизм — інструмент досягнення кращого майбутнього / В.М. Геєць // Економічна теорія. — 2017. — № 1. — С. 5—24.

3. Геєць В.М. Модернізація українського суспільства і економіки в контексті викликів XXI століття / В.М. Геєць // Вісник національної академії України. — 2016. — № 3. — С. 48—49.

4. Куйбіда В. С. Відповідальність представницьких органів місцевого самоврядування перед територіальними громадами: практичні аспекти реалізації / В.С. Куйбіда, С.М. Смолова // Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. — 2015. — Вип.1. — С. 146—163.

5. Олійник Н.І. Еволюція інституційних форм системи управління житловим фондом України / Н.І. Олійник, Ю.П. Чеберяк // Публічне управління: теорія та практика. — 2013. — Вип. 4. — С.165—171.

6. Осовська Г.В., Осовський О.А. Основи менеджменту: навчальний посібник / Г.В. Осовська, О.А. Осовський. — К.: "Кондор", 2006. — 664 с.

7. Рачинський А.П. Особливості стратегічного управління персоналом органів державної влади в умовах сучасних кризових ситуацій / А.П. Рачинський // Інвестиції: практика та досвід. — 2010. — № 1. — С. 74—78.

8. Тарнавська Н.П. Нові погляди на сутність конкурентоспроможності підприємств / Н.П. Тарнавська // Формування ринкових відносин в Україні. — 2010. — № 12. — С. 57—66.

9. Чала Н.Д. Логістичні рішення як інструмент підвищення ефективності діяльності місцевих органів влади / Н.Д. Чала Теорія та практика державного управління. — Вип. 1 (20). — 2008, Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр". — С. 171—178.

References:

1. Heyets, V. M. (2017), "Features of intercommunication of economic and political transformations are on a way to development of economy of Ukraine", Economy of Ukraine, vol.10, pp.3—17.

2. Heyets, V. M. (2017), "New pragmatism is an instrument of achievement of the best future", The Economic theory, vol. 1, pp. 5—24.

3. Heyets, V. M.(2016), "Modernization of Ukrainian society and economy in the context of calls of XXI age", Announcer of national academy of Ukraine, vol. 3, pp. 48—49.

4. Kuybida, V. S. (2015), "Responsibility of representative organs of local self-government before territorial societies: practical aspects of realization", Collection of scientific labours of the National academy of Public administration, (Officce of the President of Ukraine), vol. 1, pp.146—163.

5. Oliynik, N. I. (2013), "Evolution of institution forms of control system by a Housing fund Ukraine", Public management: theory and practice, vol.4, pp.165—171.

6. Osovs'ka, G.V. and Osovs'kyy, O.A. (2006), Osnovy menedzhmentu [Management Bases], Kondor, Kyiv, Ukraine.

7. Rachyns'kyy, A.P. (2010), "Features of strategic management of Public Authorities a personnel in the conditions of modern crisis situations", Investment: practice and experience, vol. 1, pp. 74—78.

8. Tarnavska, N.P. (2010), "The New looks to essence of competitiveness of enterprises", Forming of market relations in Ukraine, vol.12, pp. 57—66.

9. Chala, N.D. (2008), "The Logistic decisions as instrument of increase of efficiency of activity of local powers", Theory and practice of Public Administration, vol. 1 (20), pp. 171—178.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2018 р.

УДК 35-027.21/.22:004

Г. В. Муравицька,
аспірант, Національна академія державного управління при Президентові України, м. Київ

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-РЕСУРСНОЇ БАЗИ ГАЛУЗІ НАУКИ "ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ"

G. Muravytska,
Ph.D student, National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv

FORMATION OF THE INFORMATIVE AND RESOURCES DATABASE FOR "PUBLIC ADMINISTRATION" SCIENCE

У статті зазначено, що пріоритетним завданням в інформаційному забезпеченні галузі науки "Державне управління" повинен стати інноваційний розвиток науково-інформаційного середовища, який передбачає інформатизацію та цифровізацію науково-дослідної діяльності шляхом використання інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій, нарощування інформаційно-пошукових систем, створення наукових баз і банків даних, баз знань, інформаційних центрів, наукових порталів, інституційних репозитаріїв, архівних фондів, впровадження інформаційних систем, ефективне використання наукових Інтернет-ресурсів.

Запропоновано структурно-функціональну модель формування інформаційно-ресурсної бази, яка є результатом послідовних формалізованих процесів, пов'язаних з інформаційним забезпеченням галузі науки "Державне управління". Запровадження інформаційно-ресурсної бази створить умови для входження науково-освітніх установ, у яких виконуються наукові дослідження з державного управління до загальнонаціонального та міжнародного інформаційного простору, розширення його функціональності з метою повноцінного інформаційного забезпечення підтримки наукової діяльності, відкритого доступу до досліджень, покращення якості наукової комунікації, а у підсумку, забезпечуватиме формування цілісної системи знань науки "Державне управління".

The international community entered a new stage of development for which scientific information is new means of production. Modern innovative processes require a new understanding of the role of information in scientific activities. Today the scientific and educational institutions well trying to form a powerful informative resource base for the implementation of research activities in the field of public administration.

Modernization scientific research requires appropriate informative and resources provision, which includes computerization of research processes, in particular: technical reconstruction of libraries, build information retrieval systems, scientific databases, centers of information, archives, extensive use of Internet resources. The introduction and widespread use of ICT affects the quality and efficiency of scientific research, creating a comfortable environment for scientists and improve information support scientific process in public administration.

Implementation in the scientific and educational institutions of single integrated corporate information database of in research of "Public administration" should be treated as the urgent need to create an information management tool for both academic and administrative processes. The information resources base of science of public administration requires improvement and modernization. To create an advanced scientific data base necessary use modern information technology.

The purpose of the study is to creation in the scientific and educational institutions of single integrated corporate information scientific database of in research of "Public administration" as an information management tool for administrative, educational, scientific and communication processes.

Ключові слова: наукова інформація, інформаційно-ресурсне забезпечення, науково-інформаційна діяльність, інформаційне забезпечення наукових досліджень, інформаційно-ресурсна база, структурно-функціональна модель, галузь науки "Державне управління".

Key words: information research activities, information and resource base of science, Information and Communication Technology (ICT), information retrieval system, knowledge base, integrated information database public administration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Наука державного управління розвивається під впливом глобального інформаційного суспільства, в якому обмін інформацією і знаннями та засоби їх розповсюдження набувають особливих форм. Насамперед це пов'язано з інформатизацією, яка на сьогодні визнається глобальним процесом активного формування й використання інформаційних ресурсів та послуг.

Важливим показником рівня науково-технічного розвитку суспільства є інформаційно-комунікаційна оснащеність та ефективність застосування засобів інформатизації. Запровадження інформаційно-комунікаційних технологій у науково-освітній сфері надає нові можливості у створенні, поширенні, використанні інформації та знань.

Інтегрування науки державного управління в глобальний інформаційний простір зумовлює значне зростання у ньому частки інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій, що забезпечує ефективну інформаційну взаємодію науковців, їхній доступ до національних та світових інформаційних ресурсів. Активне використання сучасних інформаційних технології також впливає на формування наукових інформаційно-технологічних та комунікативних мереж, що володіють величезним потенціалом з питань можливості доступу до використання баз наукових знань та сприяють подальшому їх накопиченню.

Проте, незважаючи на інтенсифікацію розвитку галузі науки "Державне управління", на сьогодні потрібно визнати наявність окремих проблемних питань, зокрема у напрямі інформаційно-ресурсного забезпечення. Необхідно констатувати, що сформована ресурсна база галузі науки "Державне управління" в сучасних умовах трансформаційних змін потребує подальшого удосконалення та інноваційного розвитку. Саме тому на сьогодні особливо актуально постає питання переходу від пасивного накопичення інформаційних ресурсів до їх систематизації та перетворення у цілісну, інтелектуалізовану, орієнтовану на науковців систему знань.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню різних аспектів інформаційного забезпечення галузі науки державного управління присвячені праці провідних українських вчених Н.В. Грицяк, О.О. Акімова, О.В. Карпенка, Т. П. Крушельницької, О.Б. Кукаріна, Ю.В. Нестеряка, С.Г. Соловйова, А.І. Семенченка, В.С. Садовенка, П.І. Орлова, Л.П.Полякової, О. Твердохліба, С.О. Телешуна, П.С. Шпиги та ін. Зокрема Полякова Л.П. досліджувала державне управління інформаційно-освітнім середовищем інноваційних університетських комплексів. А.В. Васильєв, В.В. Хоменко, В.О. Любчак, В.Е. Лунячек розглядали створення інтегрованих інформаційних систем для підтримки діяльності вищих навчальних закладів. Інформаційні системи та технології в управлінні, освіті, бібліотечній справі розглядали П.І. Орлов, О.М. Луганський та ін. Особливостям формування національного відкритого науково-інформаційного простору присвячені праці В.І. Попика, І.В. Захарової, С.І. Здіорука, А.Ю. Іщенка, М.М. Карпенка.

Водночас проведений аналіз наукових праць вчених, експертів та практиків дав змогу дійти висновку, що у контексті здійснення наукових досліджень у галузі науки "Державне управління" залишаються недостатньо розробленими окремі аспекти його інформаційно-ресурсного забезпечення, зокрема в частині використання можливостей технології корпоративних комунікацій з метою об'єднання існуючих інформаційних ресурсів в єдину, централізовану, керовану інформаційно-комунікаційну систему.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження теоретичних аспектів формування в сучасному науковому середовищі інформаційно-ресурсної бази галузі науки "Державне управління", що суттєво впливатиме на ефективність досліджень, підвищуватиме рівень наукової діяльності, а у підсумку, забезпечуватиме формування цілісної системи знань науки "Державне управління".

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наукові дослідження в галузі державного управління як вид інтелектуальної, творчої діяльності, що використовують сутність науково-інформаційних процесів, спрямовані на одержання нових знань з державного управління та публічного адміністрування. Наукові дослідження в галузі державного управління повинні стати тими інноваціями, які покликані вдосконалити систему державного управління. Перехід галузі науки "Державне управління" на якісно новий інноваційний рівень потребує використання переваг, які сьогодні надає інформаційне суспільство для забезпечення наукової діяльності. Пріоритетним завданням в інформаційному забезпеченні наукової діяльності є створення умов для підвищення ефективності та результативність проведення наукових досліджень за рахунок використання можливостей сучасних інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій.

На сьогодні в процесі формування та розвитку галузі науки "Державне управління" залишаються недостатньо розробленими окремі складові інформаційного забезпечення державно-управлінської науки, зокрема, що стосується використання можливостей технології корпоративних комунікацій з метою створення єдиної, централізованої керованої інформаційно-комунікаційної системи. Підвищення ефективності науково-дослідної, освітньої та управлінської діяльності в закладах вищої освіти, наукових установах, інформаційних центрах у яких виконуються наукові дослідження з державного управління в сучасних умовах інноваційних змін стає неможливим без створення, постійного оновлення та оперативного використання потужної профільної інформаційної бази. У зв'язку з цим, одним із важливих напрямів застосування інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій у забезпеченні науково-дослідної діяльності є створення корпоративних інформаційних ресурсів і систем.

В інформаційному забезпеченні наукової діяльності виокремлюється як окремий вид — науково-інформаційна діяльність (НІД), яка покликана забезпечити інформаційне обслуговування інших видів наукової діяльності, зокрема таких як, проведення фундаментальних та прикладних наукових досліджень, підготовку дисертаційних та магістерських робіт з метою отримання нових знань у галузі державного управління, оприлюднення та публікацію отриманих наукових результатів, впровадження результатів наукових досліджень у практику державного управління та ін. При цьому основною метою НІД є забезпечення всіх потенційних інформаційних потреб науковців лаконічною та кваліфікованою інформацією про нові знання, досвід, прогнози тощо.

Науково-інформаційна діяльність як соціально-організований різновид наукової праці виконується в

цілях підвищення ефективності досліджень і розробок і полягає в здійсненні таких головних процесів, як: збір, аналітико-синтетична переробка, зберігання і пошук закріпленої в документах наукової інформації, а також в наданні або розповсюдженні цієї інформації ученим-дослідникам і фахівцям у відповідний час і в зручній для них формі в межах інформаційного забезпечення та інформаційного обслуговування [4, с. 9].

Сучасний етап інформаційно-технологічного розвитку суспільства вимагає нового розуміння та нових форм в організації науково-інформаційної діяльності, зокрема, від рівня організації збору, обробки та передавання наукової інформації власне і залежить ефективність організації наукової роботи. Науково-інформаційна діяльність в галузі державного управління становить сукупність процесів, спрямованих на забезпечення всіх потенційних інформаційних потреб науковців, які здійснюють дослідження в галузі державного управління, а також посадовців та державних службовців під час виконання службових обов'язків, лаконічною та кваліфікованою інформацією про нові знання, досвід, прогнози, одержані в ході науково-дослідної діяльності, що полягає в її збиранні, аналітично-синтетичній обробці, фіксації, зберіганні, пошуку, а також розповсюдженні через систему інформаційного забезпечення та інформаційного обслуговування. Опрацювання великого обсягу різноманітної інформації, на якій грунтується наукове дослідження в галузі державного управління, потребує відповідного інформаційного забезпечення.

Сучасне інформаційне суспільство ставить перед науковим середовищем принципово нове комплексне завдання — інформатизувати увесь цикл наукової діяльності від наукового пошуку і планування наукових розробок до інноваційного впровадження результатів, що забезпечить інформаційні потреби науковців, на основі раціонального використання технічних досягнень інформаційного суспільства; звільнить науковців від рутинної роботи, пов'язаної з передаванням, збиранням, перетворенням і зберіганням інформації; створить умови для глобального доступу до світових інформаційних наукових ресурсів; забезпечить раціональне використання накопичених наукових знань.

На сьогодні пришвидшення темпів накопичення, оновлення та передачі наукової інформації спровокувало певні виклики та висунуло нові вимоги до технології організації, проведення й оприлюднення результатів наукового дослідження. З цією метою в Україні створено систему інформаційно-аналітичного обслуговування користувачів із використанням національної та світових комп'ютерних мереж, формуванням баз даних із науково-технічної та економічної інформації. Система наукових установ, науково-технічних бібліотек та довідково-інформаційних фондів органів науково-технічної інформації здійснюють інформаційне забезпечення наукової діяльності.

Інформаційно-ресурсне забезпечення наукових досліджень в галузі державного управління полягає у формуванні інформаційного ресурсу, тому що він є тим, до чого науковець звертається за умови нестачі інформації. В "Енциклопедичному словнику з державного управління" інформаційний ресурс (англ. information resource) трактується як: 1) сукупність документів, інформації та даних в інформаційних системах (бібліотеках, архівах, банках даних тощо); 2) окрему документовану інформацію та сукупність документованої інформації у складі інформаційних систем (базах і банках даних, бібліотеках, архівах тощо); 3) організовану за єдиною технологією сукупність інформаційних продуктів, у тому числі бази даних [2, с. 298].

Завданням інформаційного ресурсу сфери науково-технічної інформації, бібліотечної мережі, архівних установ, статистичної і правової інформації, інформаційних державно-управлінських ресурсів, під час здійснення наукового дослідження, є його систематичне поповнення необхідною, актуалізованою інформацією. Саме тому, першочерговим завданням в інформаційному забезпеченні наукових досліджень є формування розвинутої інформаційної бази науки в галузі державного управління. Встановлено, що до основних процесів, які суттєво впливають на формування розвинутої інформаційно-ресурсної бази науки є: інформатизація (цифровізація) науково-дослідної діяльності шляхом використання інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій, нарощування інформаційно-пошукових систем, створення наукових баз і банків даних, баз знань, інформаційних центрів, наукових порталів, інституційних репозитаріїв, архівних фондів, впровадження інформаційних систем, ефективне використання наукових Інтернет-ресурсів.

Варто зазначити, що на сьогодні до інноваційних напрямів розвитку можна віднести корпоративну каталогізацію інформаційних ресурсів, функціонування науково-освітніх порталів, сервіс ресурсних центрів та повнотекстових електронних бібліотек, створення віртуальних навчальних та наукових лабораторій, проведення телеконференцій, використання комп'ютерних мережах, реалізацію дистанційних методів моніторингу, Інтернет-опитування, надання е-послуг тощо.

Практично кожна наукова установа, інформаційний центр, заклад вищої освіти, що здійснює наукові дослідження з державного управління представляє в електронній формі дані про публікації співробітників, інформацію про наукові дослідження і проекти, про результати досліджень. Зокрема актуалізація наукових і дисертаційних досліджень, що виконуються в галузі науки "Державне управління", вимагає суттєвого вдосконалення організації наукової діяльності у напряму інформаційного забезпечення, серед яких мають бути: 1) поліпшення забезпечення наукових досліджень інформаційними ресурсами шляхом видання реферативного журналу (електронний ресурс) для збирання і систематизації інформації щодо наукових публікацій у галузі науки "Державне управління" з метою підвищення ефективності наукової роботи; 2) формування та підтримка інформаційної бази даних НДР, дисертаційних досліджень у науковій галузі "Державне управління" для запобігання дублюванню досліджень, моніторингу наукового доробку окремих учених, наукових колективів і галузі науки в цілому; 3) пропагування інтелектуального продукту галузі шляхом науково-комунікативних заходів (презентацій), науково-методичних публікацій для практичної роботи, реферативних електронних розсилок [7, с. 18].

Таким чином, на формування інформаційно-ресурсної бази галузі науки "Державне управління" суттєво вплива-

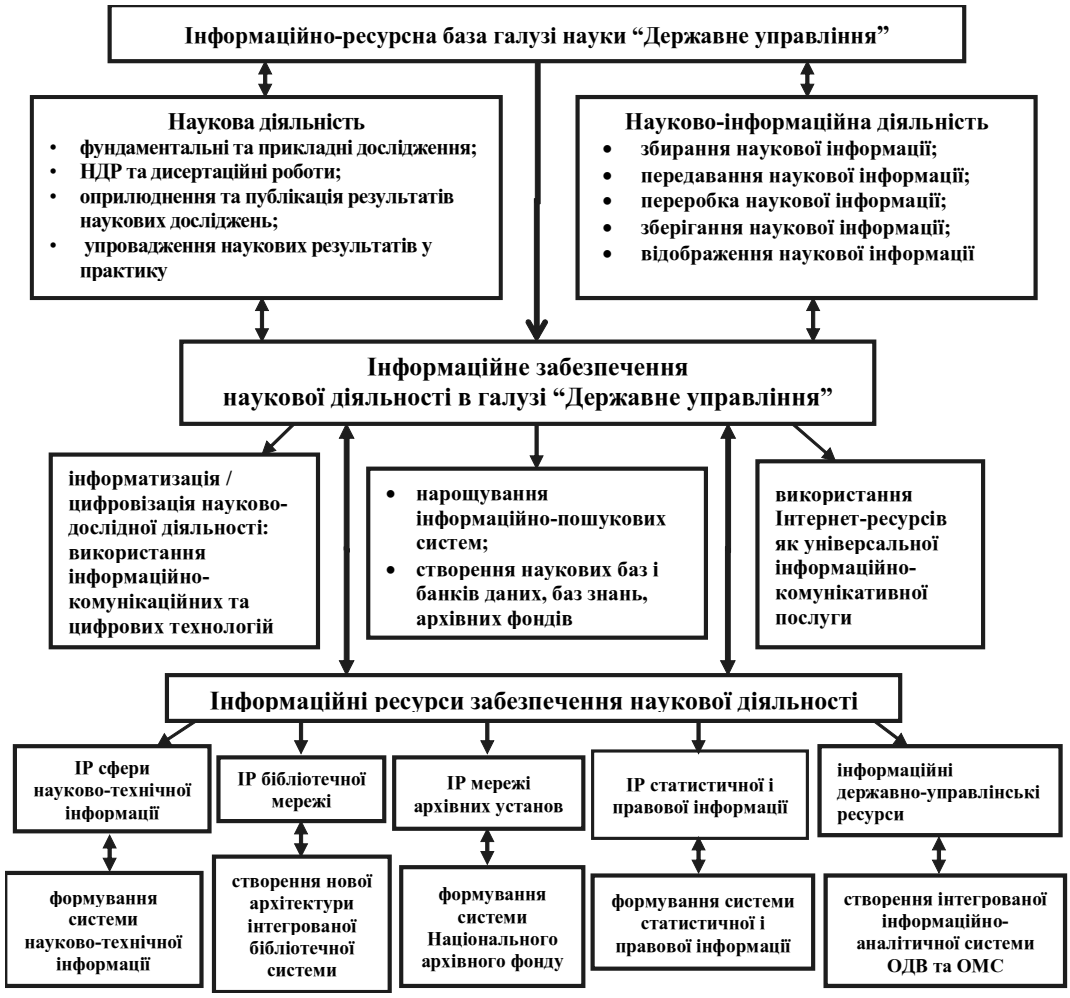

Рис. 1. Структурно-функціональна модель формування інформаційно-ресурсної бази галузі науки "Державне управління"

Джерело: авторська розробка.

ють процеси інформатизації та цифровізації науково-дослідної діяльності, техніко-інформаційна реконструкція наукових бібліотек, нарощування інформаційно-пошукових систем, створення наукових баз і банків даних, баз знань, інформаційних центрів, наукових порталів, інституційних репозитаріїв, формування архівних фондів, широке використання наукових Інтернет-ресурсів.

Зокрема цей процес можна розглянути у вигляді структурно-функціональної моделі (рис. 1).

Запровадження інформаційно-ресурсної бази галузі науки "Державне управління", що направлене на підвищення ефективності науково-дослідної діяльності за рахунок цілеспрямованого формування масивів інформації та оперативного використання інформаційних ресурсів, створить умови для:

— формування єдиного комунікативного науково-інформаційного простору, що забезпечить розвиток наукових досліджень з державного управління та публічного адміністрування;

— об'єднання в єдину систему всіх інформаційних ресурсів галузі науки "Державне управління" до яких належать ресурси, створені в результаті науково-освітньої та практичної діяльності наукових, науково-педагогічних працівників, представників органів державної влади, зокрема під час здійснення магістерських досліджень, підготовки кандидатських та докторських дисертацій, проведення фундаментальних та прикладних наукових досліджень, реалізації проектів та програм з проблем державного управління;

— формування наукових інформаційних ресурсів науково-освітніх установ, що забезпечить організацію збору, зберігання і використання наукових баз і банків даних, баз знань, архівних фондів;

— створення довідкового інформаційно-пошукового апарату до інформаційних наукових ресурсів, що дозволить користувачеві проводити багатоаспектний, комплексний пошук;

— створення локального сховища електронної інформації як засобу інтеграції інформаційних ресурсів;

— забезпечення локального і віддаленого доступу до інформаційних наукових ресурсів для користувачів;

— інтеграція наукових інформаційних ресурсів науково-освітніх установ, у яких виконуються наукові дослідження з державного управління до загальнонаціонального та міжнародного науково-освітнього простору, наукометричних баз даних.

Отже, узагальнюючи напрями формування розвинутої інформаційно-ресурсної бази галузі науки "Державне управління", можна охарактеризувати інформаційно-ресурсне забезпечення (ІРЗ) як процес, спрямований на функціональну взаємодію складових розгалуженої комплексної інформаційної системи, що включає: 1) інфор-

маційно-ресурсну складову — безліч інформаційних об'єктів, серед яких інформаційні ресурси та компоненти (нормативно-правові, кадрові, матеріально-технічні); 2) інформаційно-комунікаційну складову — мережева взаємодія між інформаційними об'єктами через канали передачі інформації, засоби зв'язку і комунікації, що включають інформаційні технології збору, накопичення, передачі, обробки, продукування та поширення інформації та знання; 3) інституційну складову — організаційні та юридичні інституції, які здійснюють пошук, збирання, обробку, зберігання, передачу, розповсюдження інформації, забезпечують створення інформаційних ресурсів з метою підтримки інформаційних процесів та надання інформаційних послуг [15, с. 65].

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження свідчать, що організація наукової діяльності в науково-освітніх установах, у яких виконуються наукові дослідження з державного управління, вимагає постійної уваги та зусиль з питань подальшого вдосконалення та інноваційного розвитку. Зокрема пріоритетність інформаційного забезпечення науково-освітніх установ полягає в розвитку їх інфраструктури на основі впровадження сучасних комп'ютерних систем та технологій, об'єднання в єдину систему науково-інформаційних ресурсів, організацію баз даних електронних видань, створення локального сховища електронної інформації як засобу інтеграції інформаційних ресурсів бібліотек, кафедр, наукових та адміністративних підрозділів, що в свою чергу, забезпечить формування єдиного науково-інформаційного простору.

Формування розвинутої інформаційно-ресурсної бази галузі науки "Державне управління" об'єднає в єдину систему всі існуючі наукові ресурси, до яких належать ресурси, створені в результаті науково-освітньої та практичної діяльності наукових, науково-педагогічних працівників, представників органів державної влади, зокрема під час здійснення магістерських досліджень, підготовки кандидатських та докторських дисертацій, проведення фундаментальних та прикладних наукових досліджень, реалізації проектів та програм з проблем державного управління, а також забезпечить можливість відкритого доступу до досліджень, покращення якості наукової комунікації, повноцінного входження до загальнонаціонального та міжнародного науково-інформаційного простору.

Література:

1. Березняк Н.В. Деякі питання розбудови інформаційної інфраструктури науково-технічної й інноваційної діяльності в Україні / Н.В. Березняк, Т.К. Кваша, Г.В. Новицька; Укр. ін-т наук.-техн. та економ. інформації // Науково-технічна інформація: наук. журн. — 2012. — № 4. — С. 3—8.

2. Енциклопедичний словник з державного управління [Текст]: довідк. вид. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко [та ін.]; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна. — К.: НАДУ, 2010. — 819 с.

3. Загайнова Л.І. Орієнтири розвитку наукових досліджень з державного управління в умовах трансформаційних зрушень [Текст]: [наук. вид.] / Л.І. Загайнова // Модернізаційні процеси державного та муніципального управління: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 4 квіт. 2014 р. У 2 ч. Ч. 2 / Акад. муніцип. упр. — Київ, 2014. — С. 327—329.

4. Захарова І.В. Основи інформаційно-аналітичної діяльності [Текст]: навч. посіб. / І.В. Захарова, Л.Я. Філіпова. — К.: Центр учб. літ., 2013. — 336 с.: табл., рис. — Дод.: С. 273—289. — Бібліогр. в кінці модулів.

5. Здіорук С.І. Формування єдиного відкритого освітньо-наукового простору України: оптимальне використання засобів забезпечення випереджального розвитку: аналіт. доп. / С.І. Здіорук, А.Ю. Іщенко, М.М. Карпенко; Нац. ін-т стратег. дослідж., від. гуманітар. політики. — К., 2011. — 43 с.

6. Індустрія наукових знань доби високої електроніки [Текст]: монографія / В.С. Лук'янець, О.М. Кравченко, О.Я. Мороз [та ін.]; відп. ред.: В.С. Лук'янець, О.М. Кравченко; Нац. акад. наук України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди. — К.: УкрСІЧ, 2013. — 426 с.

7. Ковбасюк Ю. Наука державного управління в умовах системних державно-управлінських реформ і суспільних трансформацій [Текст] / Ю. Ковбасюк // Вісн. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України: наук. журн. — 2012. — № 1. — С. 5—20.

8. Концептуальні засади розвитку галузі науки "Державне управління": наук. розроб. / К.О. Ващенко, Ю.П. Сурмін, Л.І. Загайнова [та ін.]; за заг. ред. К.О. Ващенка [та ін.]; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Упр. орг. фундам. та приклад. дослідж. — К.: НАДУ, 2013. — 48 с.

9. Муравицька Г.В. Основні напрями інформаційно-ресурсного забезпечення наукових досліджень в галузі державного управління / Г.В. Муравицька // Вісн. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України: наук. журн. Серія: "Державне управління". — 2016. — № 3. — С. 124—130.

10. Орлов П.І. Інформаційні системи та технології в управлінні, освіті, бібліотечній справі: наук.-практ. посіб. / П.І. Орлов, О.М. Луганський. — Донецьк: Альфа-Прес, 2004. — 291 с.

11. Полякова Л.П. Державне управління інформаційно-освітнім середовищем інноваційних університетських комплексів: автореф. дис. ... д-ра держ. упр.: спец. 25.00.02 "Державна служба" / Л.П. Полякова; Дон. держ. ун-т управління. — Донецьк, 2010. — 36 с.

12. Про інформацію [Електронний ресурс]: закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2657-XII: ред. від 01.01.2017 / Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України. — Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2657-12

13. Про науково-технічну інформацію [Електронний ресурс]: закон України від 25 черв. 1993 р. № 3322-XII: ред. від 19.04.2014 / Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України. — Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3322-12

14. Про наукову і науково-технічну діяльність [Електронний ресурс]: закон України від 26 листоп. 2015 р. № 848-VIII: ред. від 11.10.2017 / Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України. — Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/848-19/page

15. Публічне управління=Public Administration: термінол. слов. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; за заг. ред. В.С. Куйбіди, М.М. Білинської, О.М. Петроє. — К.: НАДУ, 2018. — 224 с.

16. Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища: монографія / О.С. Онищенко, В.М. Горовий, Л.А. Дубровіна [та ін.]; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. — К., 2012. — 246 с.

17. Розроблення концепції єдиної інформаційної бази системи професійного навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: звіт про НДР (проміж.) / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Упр. орг. фундам. та приклад. дослідж., Ін-т пробл. держ. упр. та місц. самоврядування; наук. керівник Т.П. Крушельницька; виконав.: Є. О. Ралдугін [та ін.]. — К., 2009. — 131 с. — № ДР 0109U003008.

18. Садовенко В.С. Бази даних і бази знань у державному управлінні [Текст]: навч. посіб. для слухачів до курсу "Інформ. технології у держ. упр. / В.С. Садовенко, Г.В. Понєжа; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. — К.: НАДУ, 2008. — 73 с. — Глосарій: С. 72—73.

19. Bekkers V. J. M. Information and communication technology and public innovation: assessing the ICT-driven modernization of public administration / V. J. M. Bekkers, H. Van Duivenboden, M. Thaens. — Amsterdam: IOC Press, 2006 — 252 p.

20. Design Science in Information Systems Research / A.R. Hevner, S.T. March, J. Park, S. Ram // MIS Quarterly. — 2004, March. — Vol. 28, № 1. — P. 75—105.

References:

1. Bereznjak, N.V. (2012), "Some questions of developing the information infrastructure of scientific and technical and innovation activity in Ukraine" Naukovo-tekhnichna informacija, vol. 4, pp. 3—8.

2. Kovbasjuk, Ju.V. Troshhynsjkyj, V.P. and Surmin, Ju.P. (2010), Encyklopedychnyj slovnyk z derzhavnogho upravlinnja [Encyclopedic Dictionary of Public Administration], NADU, Kyiv, Ukraine.

3. Zaghajnova, L.I. (2014), "Guidelines for the development of research in public administration in the context of transformational transformations", Modernizacijni procesy derzhavnogho ta municypaljnogho upravlinnja [Modernization processes of state and municipal management], Mizhnarodna naukovo-praktychna konferencija [International scientific-practical conference], Akad. municyp. upr., Kyiv, Ukraine, 4 april, pp. 327—329.

4. Zakharova, I.V. (2013), Osnovy informacijno-analitychnoji dijaljnosti [Fundamentals of information and analytical activity], Centr uchb. lit., Kyiv, Ukraine.

5. Zdioruk, S.I. (2011), Formuvannja jedynogho vidkrytogho osvitnjo-naukovogho prostoru Ukrajiny: optymaljne vykorystannja zasobiv zabezpechennja vyperedzhaljnogho rozvytku [Formation of a united open educational and scientific space of Ukraine: optimal use of means of ensuring advanced development], Nac. in-t strategh. doslidzh., vid. ghumanitar. polityky, Kyiv, Ukraine.

6. Luk'janecj, V.S. Kravchenko, O.M. and Moroz, O.Ja. (2013), Industrija naukovykh znanj doby vysokoji elektroniky [The industry of scientific knowledge of the era of high electronics], UkrSICH, Kyiv, Ukraine.

7. Kovbasjuk, Ju.V. (2012), "The science of state administration in the conditions of systemic state-management reforms and social transformations", Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, vol. 1, pp. 5—20.

8. Vashhenko, K.O. Surmin, Ju.P. and Zaghajnova L.I. (2013), Konceptualjni zasady rozvytku ghaluzi nauky "Derzhavne upravlinnja"[Conceptual basis of development of the field of science "Public Administration"], NADU, Kyiv, Ukraine.

9. Muravytska, G.V. (2016), "Main directions of informative resource support in research of public administration", Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine. Series "Public administration", vol. 3, pp. 124—130.

10. Orlov, P.I. and Lughansjkyj O.M. (2004) Informacijni systemy ta tekhnologhiji v upravlinni, osviti, bibliotechnij spravi [Information systems and technologies in management, education, library business], Aljfa-Pres, Donecjk, Ukraine.

11. Polyakova, L.P. (2010), "State governance of informational-educational environment of innovative university complexes", Ph. D. Thesis, Public Service, Donetsk State University of Management, Donetsk, Ukraine.

12. The Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine "About information", available at: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2657-12 (Accessed 28 August 2018).

13. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "About scientific and technical information", available at: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3322-12 (Accessed 16 August 2018).

14. The Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine "About scientific and scientific and technical activity", available at: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/848-19/page (Accessed 5 September 2018).

15. Kujbida, V.S. Bilynsjka, M.M. and Petroje, O.M. (2018), Publichne upravlinnja [Public Administration], NADU, Kyiv, Ukraine.

16. Onyshhenko, O.S. Ghorovyj, V.M. and Dubrovina, L.A. (2012), Rozvytok resursnoji bazy vitchyznjanogho informacijnogho seredovyshha [Development of the resource base of the domestic information environment], Nac. akad. nauk Ukrajiny, Nac. b-ka Ukrajiny im. V. I. Vernadsjkogho, Kyiv, Ukraine.

17. Krusheljnycjka, T.P. (2009), Rozroblennja koncepciji jedynoji informacijnoji bazy systemy profesijnogho navchannja derzhavnykh sluzhbovciv ta posadovykh osib miscevogho samovrjaduvannja: zvit pro NDR [Development of the concept of a unified information base of vocational training system for civil servants and local self-government officials], NADU, Kyiv, Ukraine.

18. Sadovenko, V.S. and Ponjezha, Gh.V. (2008), Bazy danykh i bazy znanj u derzhavnomu upravlinni [Databases and Knowledge Base in Public Administration], NADU, Kyiv, Ukraine.

19. Bekkers, V.J.M. Duivenboden, H.Van and Thaens, M. (2006) Information and communication technology and public innovation: assessing the ICT-driven modernization of public administration, IOC Press, Amsterdam, NL.

20. Hevner, A.R. March, S.T. Park, J. and Ram, S. (2004), "Design Science in Information Systems Research", MIS Quarterly, vol. 28, no. 1, pp. 75—105.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2018 р.